

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**19. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA OSMANLI DEVLET SİMGELERİNİN MİMARİDE
KULLANIMI**

EMİNE KIRIKCI

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TARİHİ VE KURAMI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. NUR URFALIOĞLU**

İSTANBUL, 2012

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**19. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA OSMANLI DEVLET SİMGELERİNİN MİMARİDE
KULLANIMI**

Emine KIRIKCI tarafından hazırlanan tez çalışması 08.07.2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Baha TANMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof.Dr. Gül AKDENİZ

Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İlknur KOLAY

İstanbul Teknik Üniversitesi

Bu alışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü' nün DOP02 numaralı projesi ile desteklenmiştir.

ÖNSÖZ

19. yüzyılda ulus devlet çağında, Osmanlı Devleti kendini ifade etmenin yollarını, çağdaşı tüm devletlerde olduğu gibi ideolojilere işaret eden sembollerde bulmuştu. Varlığının meşrutiyetini göstermek için devlet yapısını ve yaptırınını simgeleyen tuğra ve arma, mimari yapılar aracılığıyla sergilendi. Kendi dönemindeki diğer imparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğu da mutlak hâkimiyetini hissettirebilmek ve sürdürürebilmek için geniş halk kitlelerine yönelik sembolizme, törenselliğe, devletin resmi kimliğinin plastik öğelerle vurgulanmasına, ihtişam ve temaşaya yönelmişti. 19. yüzyılda artan gösteriş ve temaşa, yalnız törensel anlamda değildi. O zamana kadar kullanılan devlet simgeleri aynı gösteriş ve ihtişamla gelişti ve farklı boyutlar kazandı.

“19. yüzyıl İstanbul’unda Osmanlı Devlet Simgelerinin Mimaride Kullanımı” başlıklı bu doktora tezi ile tez danışmanlığımı kabul ederek araştırmam süresince yakın ilgi ve anlayış gösteren Prof. Dr. Nur Urfalıoğlu’na, Tez İzleme Komitesi’nde bulunan ve bu teze değerli fikirleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian’a, kıymetli hocam Prof. Dr. Baha Tanman’a, bana derin bilgilerini aktaran Prof. Dr. Gül Akdeniz’e, Prof. Dr. İlknur Kolay’a, YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Kuramı öğretim üyelerine teşekkür ederim. Osmanlıca kitabeleri okumama yardımcı olan Davut Bektaş ve Dr. Mustafa Küçük’e, IRCICA’ya ve kütüphane çalışanlarına, Cemal Uzun başta olmak üzere Fen Bilimleri Enstitüsü çalışanlarına da ayrıca teşekkür ederim.

Fotoğraf çekebilmem konusunda gerekli izinleri vererek her türlü kolaylığı gösteren başta T.C. Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere, T.C. Kara Kuvvetleri Komutanlığı I. Ordu Komutanlığı’na, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı’na, İstanbul İl Jandarma Komutanlığı’na, T.C. M.S.B. İstanbul Askerlik Dairesi Başkanlığı’na, T.C. Adalet Bakanlığı İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı’na, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü’ne, T.C. İstanbul Valiliği İl Emniyet Müdürlüğü’ne, Alman Arkeoloji Enstitüsü ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ile bu kurumlarda bana yardımcı olan görevlilere minnettarım.

Gösterdikleri destek için kıymetli dostlarıma ve aileme de teşekkür borçluyum.

Nisan, 2012

Emine Kırıkçı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KISALTMA LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET	xviii
ABSTRACT	xx
BÖLÜM 1	
GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	1
1.2 Tezin Amacı	2
1.3 Hipotez	3
BÖLÜM 2	
TÜRK DEVLETLERİNİN SİMGELERİ	4
2.1 İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinin Simgeleri	4
2.2 Türk İslâm Devletinde Simgeler	9
2.3 Osmanlı Devletinde Simgeler.....	15
BÖLÜM 3	
19. YÜZYIL OSMANLI DEVLET YÖNETİMİ İLE İSTANBUL YAPILARINDA DEVLET SİMGELERİ.....	31
3.1 III. Selim Dönemi (7 Nisan 1789–29 Mayıs 1808)	31
3.1.1 III. Selim Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal Ekonomik Durum	31
3.1.2 III. Selim Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri	33
3.1.3 III. Selim Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları	48
3.1.3.1 Selimiye Kışlası / I. Ordu Kara Kuvvetleri Komutanlığı.....	50
3.2 II. Mahmud Dönemi (28 Temmuz 1808–1 Temmuz 1839).....	59

3.2.1	II. Mahmud Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum.....	59
3.2.2	II. Mahmud Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri	61
3.2.3	II. Mahmud Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları	69
3.2.3.1	Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi.....	71
3.2.3.2	Şeyhülislâmlık (Bab-ı Meşihat) Binası	75
3.2.3.3	Bahriye Merkez Hastanesi.....	80
3.2.3.4	Maltepe Hastanesi	83
3.2.3.5	Kuleli Kışlası	89
3.2.3.6	Rami Kışlası	95
3.2.3.7	Darphane-i Âmire.....	98
3.2.3.8	Eyüp Otakçılar Karakolu	100
3.2.3.9	Fatih Karakolu.....	103
3.2.3.10	Fatih Çarşamba Karakolu	107
3.2.3.11	Feshane-i Âmire.....	109
3.3	Abdülmeccid Dönemi (1 Temmuz 1839–25 Haziran 1861).....	115
3.3.1	Abdülmeccid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum.....	115
3.3.2	Abdülmeccid Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri.....	117
3.3.3	Abdülmeccid Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları	121
3.3.3.1	Tophane Karakolu	122
3.3.3.2	Şemsipaşa (Adliye) Karakolu	125
3.3.3.3	Paşalimanı Karakolu	127
3.3.3.4	Çinili Karakol	131
3.3.3.5	Arnavutköy Karakolu.....	134
3.3.3.6	Bâbîâli Kompleksi	139
3.3.3.7	Mekteb-i Harbiye-i Şahane.....	145
3.3.3.8	Gümüşsuyu Askeri Hastanesi	151
3.3.3.9	Mühendishane.....	153
3.3.3.10	Taşkışla	159
3.3.3.11	Nişantaşı Karakolu	163
3.3.3.12	Mecidiye Karakolu	167
3.4	Abdülaziz Dönemi (25 Haziran 1861- 30 Mayıs 1876).....	170
3.4.1	Abdülaziz Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum	170
3.4.2	Abdülaziz Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri	171
3.4.3	Abdülaziz Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları	177
3.4.3.1	Galatasaray Kışlası / Mekteb-i Sultani.....	177
3.4.3.2	Gümüşsuyu Kışlası.....	182
3.4.3.3	Maçka Silahhanesi	185
3.4.3.4	Fatih Askeri Rüşdiyesi.....	188
3.4.3.5	Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi.....	192
3.4.3.6	Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi.....	196

3.4.3.7	Toptaşı Askeri Rüşdiyesi.....	201
3.5	II. Abdülhamid Dönemi (31 Ağustos 1876–27 Nisan 1909).....	204
3.5.1	II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum	204
3.5.2	II. Abdülhamid Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri....	206
3.5.3	II. Abdülhamid Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları.....	211
3.5.3.1	Maarif Nezareti Binası (Darülfünun)	211
3.5.3.2	Lisan (Elsine) Mektebi	215
3.5.3.3	Orhaniye Kışlası.....	218
3.5.3.4	Hendesehane.....	223
3.5.3.5	Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası	226
3.5.3.6	Yıldız Sarayı Karakolu	229
3.5.3.7	Mesarburnu Karakolu.....	232
3.5.3.8	Pazarbaşı Karakolu	238
3.5.3.9	Zeytinburnu Hastanesi	241
3.5.3.10	Darülaceze Binası	245
3.5.3.11	Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu	248
3.5.3.12	Ziraat-Maadin, Orman Nezareti-Yeniçeri Müzesi ve Tarım Bakanlığı	252
3.5.3.13	Topkapı Sarayı Karakolu	256
3.5.3.14	Yeniköy Karakolu	260
3.5.3.15	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası	264
3.5.3.16	Topçu Karakolu	269
3.5.3.17	Topkapı Sarayı I. Avlu Dış Karakol Binası.....	273
	DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	276
	KAYNAKLAR.....	288
	EK-A	
	TUĞRA VE METHİYELERİN KALDIRILMASI HAKKINDA KANUN.....	296
	EK-B	
	19. YÜZYILDA KULLANILAN SEMBOLLER.....	298
	ÖZGEÇMİŞ.....	307

KISALTMA LİSTESİ

Bknz.	Bakınız
BEO	Bab-ı Ali Evrak Odası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
D.B.İ.A.	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
İAE	İstanbul Araştırmaları Enstitüsü
IRCICA	Research Centre for Islamic History Art and Culture
İ.A.	İstanbul Ansiklopedisi
İBŞB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TSM	Topkapı Sarayı Müzesi
TTK	Türk Tarih Kurumu
TTOK	Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu
YKY	Yapı Kredi Yayınları
YTÜ	Yıldız Teknik Üniversitesi

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2. 1	Solda, Bursa Ulu Camii'nin güney (kible) cephesinde sağır pencerelerin hafifletme kemerlerindeki kadeh motifi ile Halep Emir Damurdaş el-Muhammedi Camii'nin (1410) kitabesinde kadeh motifleri	14
Şekil 2. 2	Yavuz Sultan Selim'e ait sancak	16
Şekil 2. 3	III. Henry mührünün gravürü	17
Şekil 2. 4	III. Selim'in Amiral Lord Nelson'a, Mısır'ı istila eden Fransız donanmasına karşı gösterdiği başarı üzerine gönderdiği ay-yıldızlı nişan	17
Şekil 2. 5	Yıldız Çini ve Porselen Fabrikasında üretilen fincan takımında ay-yıldızın damga olarak kullanılması	17
Şekil 2. 6	Trabzon'da Ayasofya kilisesinin duvarındaki ay-yıldız	18
Şekil 2. 7	Kalkanın üzerinde bulunan Kayı Boyu damgası	19
Şekil 2. 8	Bir tuğranın kısımları	19
Şekil 2. 9	Stokholm Kraliyet Postanesi pencere kemeri ve detayı.....	20
Şekil 2. 10	Tuğra şeklindeki gelişim ve değişmeler	20
Şekil 2. 11	Selanik Yedikule Hisarı Sungur Çavuş Kulesi, II. Murad tuğralı kitabe	21
Şekil 2. 12	Selanik Yedikule Hisarı Sungur Çavuş Kulesi, II. Murad tuğralı kitabe	22
Şekil 2. 13	Cemaat adıyla isimlendirilen yeniçeri ortalarından 1'den 41'e kadar numaralara sahip ortalara mahsus amblemler.....	22
Şekil 2. 14	Cemaat adıyla isimlendirilen yeniçeri ortalarından 42'den 81'e kadar numaralara sahip ortalara mahsus amblemler.....	23
Şekil 2. 15	Cemaat adıyla isimlendirilen yeniçeri ortalarından 81'den 101'e ve genel ismi "Bölük" olarak bilinen ortalarından 1'den 20'ye kadar numaralara sahip ortalara mahsus amblemler	23
Şekil 2. 16	Bölük adıyla bilinen yeniçeri ortalarından 21'den 61'e kadar numaralara sahip ortalara mahsus amblemler.....	24
Şekil 2. 17	İngiltere kraliyet arması ve sağ tarafta Bath, Roma Hamamı.....	24
Şekil 2. 18	II. Mehmed tarafından 1453'te tasarlanan Hilal Nişanı	25
Şekil 2. 19	III. Selim tuğralı mermer pano	26
Şekil 2. 20	Mısır Hıdivleri arması. 19. yüzyılın ikinci yarısı	28
Şekil 2. 21	"Nil Kıyısından Boğaziçi'ne" sergisi	28
Şekil 2. 22	Osmanlı Arması'nın anatomisi	29
Şekil 3. 1	III. Selim'in mührü	36
Şekil 3. 2	III. Selim'in mührü	36

Şekil 3. 3	Sultan II. Mehmed tarafından Gentile Bellini'ye sipariş verilen bronz madalya Beşiktaş Kampüsü	37
Şekil 3. 4	Sultan II. Mehmed tarafından Gentile Bellini'ye sipariş verilen yağlı boya tablo. 70x52 cm, Londra, National Gallery.	37
Şekil 3. 5	Sultan IV. Mehmed'in portresi. 1688 öncesi, anonim.....	37
Şekil 3. 6	Viyana, Das Michaelertor/Michael Kapısı'ndaki taç ve detayı	38
Şekil 3. 7	Londra, Old Royal Naval College taç detayı	38
Şekil 3. 8	Kapıdağlı Kostantin tarafından 1208/1793 yılında yapılan III. Selim'in portresi.....	39
Şekil 3. 9	Kapıdağlı Kostantin tarafından 1803 yılında yapılan III. Selim'in portresi ve resim detayı	40
Şekil 3. 10	Kapıdağlı Kostantin tarafından 1804–1806 yılında yapılan III. Selim'in portresi ve resim detayı.....	41
Şekil 3. 11	Atlas-ı Kebir'in (1218/1803) atıf sayfası	44
Şekil 3. 12	Viyana Schönbrunn Sarayı	44
Şekil 3. 13	XVI. Louis'nin kişisel ressamı Antoine Benoist'in hazırladığı "Fransız Kraliyet Dairesi"nin minyatüründe en üstte Güneş şeklinde simgelenen XIV. Louis Çukursaray binası.....	45
Şekil 3. 14	Vak'a-i Mısıryye Madalyası	46
Şekil 3. 15	III. Selim döneminde dökülen ay-yıldız kabartmalı top.....	47
Şekil 3. 16	Ay-yıldız kabartmalı topun III. Selim tuğralı bezemesi.....	47
Şekil 3. 17	Güneş kral armalı Fransız topları	47
Şekil 3. 18	Humbaracılar Kışlası	49
Şekil 3. 19	Sol tarafta Mühendishane ve sağ tarafta henüz yıkılmamış olan "Humbarahane Kışlası" ile orta avlusundaki günümüzde mevcut olan Mihrişah Valide Sultan Camisi A Blok görünüm	49
Şekil 3. 20	1880–1883 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen fotoğrafta henüz yıkılmamış olan "Humbarahane Kışlası" ile orta avlusundaki günümüzde mevcut olan Mihrişah Valide Sultan camisinin kubbesi gözükmektedir	50
Şekil 3. 21	III. Selim döneminde inşa edilen Humbarahane Kışlası'nın (1795) hünkâr kasrında yer alan bezemeleri (resimden detay)	50
Şekil 3. 22	Selimiye Kışlası kuzey cephesi, üst kattaki hünkâr dairesi	54
Şekil 3. 23	Selimiye Kışlası kuzey cephedeki Sultan Abdülmecid'in tuğrası.....	55
Şekil 3. 24	Selimiye Kışlası batı cephesindeki giriş kapısı	55
Şekil 3. 25	Selimiye Kışlası batı cephesindeki 1258/1842–1843 tarihli kitabe	56
Şekil 3. 26	Selimiye Kışlası batı cephesindeki üçgen alınlık	56
Şekil 3. 27	Selimiye Kışlası, doğu cephesindeki giriş kapısı	57
Şekil 3. 28	Selimiye Kışlası doğu cephesindeki 1258/1842–1843 tarihli kitabe.....	57
Şekil 3. 29	Selimiye Kışlası doğu cephesindeki üçgen alınlıktaki bezemeler.....	58
Şekil 3. 30	Selimiye Kışlası güney cephesindeki giriş kapısı.....	58
Şekil 3. 31	Sultan Mahmud Türbesi'nin kubbesindeki alem	61
Şekil 3. 32	1808–1809 yıllarına tarihlenen havan topu	62
Şekil 3. 33	Cepkeninde dört çift ay-yıldız işlemesi bulunan piyade binbaşı.....	63
Şekil 3. 34	Resimden detay.....	63
Şekil 3. 35	Galata Kulesi ve kapısı	64
Şekil 3. 36	Galata Kulesi kitabe ve tuğra panosu	64

Şekil 3. 37	Hassa Süvâri ve Topçuları	65
Şekil 3. 38	1830 yılında Tersane-i Amire'de yapılan Şeref Resan Fırkateyi'ne ait hükümdarlık arması İstanbul Deniz Müzesi	65
Şekil 3. 39	II. Mahmud'un 1827 tarihli beratın üst bezemesi	66
Şekil 3. 40	Hilâl Madalyası	67
Şekil 3. 41	Hünkâr İskeleyi Anlaşması madalyası	67
Şekil 3. 42	III. Selim Has Oda'da bulunan II. Mahmud tuğralı taht	68
Şekil 3. 43	Haliç'e ilk kez inşa edilen "Mahmudiye" veya "Cisr-i Atîk" köprüsünün Bartlett tarafından yapılan gravürü	70
Şekil 3. 44	1880–1883 yılları arasında yapının ön cephesi	72
Şekil 3. 45	1880–1883 yılları arasında yapının ön cephesi	73
Şekil 3. 46	Cevri Kalfa Mektebi ön cepheden görünüşü	73
Şekil 3. 47	Cevri Kalfa Mektebi'nin giriş kapısı	74
Şekil 3. 48	Cevri Kalfa Mektebi'nin duvar çeşmesi	74
Şekil 3. 49	Cevri Kalfa Mektebi giriş kapısı üzerindeki kitabe	74
Şekil 3. 50	Cevri Kalfa Mektebi'nde çeşmenin üzerindeki kitabe	74
Şekil 3. 51	1880–1893 yılları arasında yapının fotoğrafı	77
Şekil 3. 52	Bab-ı Meşihat yapısının Süleymaniye Cami tarafından görünüşü	77
Şekil 3. 53	Bab-ı Meşihat yapısının türbe tarafından görünüşü	78
Şekil 3. 54	Yapının cephe duvarında yer alan II. Abdülhamid tuğralı arma	78
Şekil 3. 55	Müftülük (Bab-ı Meşihat) ön cephedeki kitabe	79
Şekil 3. 56	Bab-ı Meşihat giriş kapısı ön cepheden görünüşü	79
Şekil 3. 57	Bab-ı Meşihat giriş kapısı avlu tarafından görünüşü	79
Şekil 3. 58	1880–1893 yılları arasında yapının deniz cephesinden görünümü	81
Şekil 3. 59	Bahriye Merkez Hastanesi Haliç cephesinden görünümü	81
Şekil 3. 60	Bahriye Merkez Hastanesi giriş cephesi	81
Şekil 3. 61	Bahriye Merkez Hastanesi merdivenli ana giriş kapısı	82
Şekil 3. 62	Bahriye Merkez Hastanesi giriş kapısının üzerindeki saatli kule	82
Şekil 3. 63	Bahriye Merkez Hastanesi giriş kapısının üzerinde tuğra madalyonu	83
Şekil 3. 64	Bahriye Merkez Hastanesi'nin yan tarafında bulunan giriş cephesi	83
Şekil 3. 65	Maltepe Hastanesi	86
Şekil 3. 66	Maltepe Hastanesi Topkapı- Rami asfaltı yönünden görünüşü	86
Şekil 3. 67	Maltepe Hastanesi Nizamiye Kapısı	87
Şekil 3. 68	Maltepe Hastanesi ikinci giriş kapısı	87
Şekil 3. 69	Maltepe Hastanesi 1290/1873–1874 tarihli Abdülaziz'in tuğrası	88
Şekil 3. 70	1290/1873–1874 tarihli Abdülaziz'in tuğrası	88
Şekil 3. 71	Allom'un 1838 tarihli gravüründe Kuleli Kışlası'nın deniz cephesi	91
Şekil 3. 72	1890–1893 yılları arasında Kuleli Kışlası'nın güney cephesi	91
Şekil 3. 73	Kuleli Kışlası batı cephesi	92
Şekil 3. 74	Kuleli Kışlası batı cephesinden görünümü	92
Şekil 3. 75	Kuleli Kışlası'nın batı cephesindeki üçgen alınlık	93
Şekil 3. 76	Üçgen alınlığın restorasyon öncesi ön cepheden görünüşü	93
Şekil 3. 77	Üçgen alınlığın restorasyon sonrası yan cepheden görünüşü	93
Şekil 3. 78	Batı cephesinde Abdülaziz'in 1279/1862–1863 tarihli tuğrası	94
Şekil 3. 79	Kuleli Kışlası'nın batı cephesi giriş kapısı üzerindeki talik kitabesi	94
Şekil 3. 80	Kuleli Kışlası güney cephesindeki giriş bölümü	94

Şekil 3. 81	Kuleli Kışlası güney cephesindeki Abdülmecid'in tuğrası	95
Şekil 3. 82	1890–1893 yılları arasında Rami Kışlası	96
Şekil 3. 83	Rami Kışla Caddesi'nden (güneybatı kanadı) koğuş odaları	96
Şekil 3. 84	Rami Kışlası güneybatı kanadındaki giriş kapısı	97
Şekil 3. 85	Rami Kışlası güneybatı kanadındaki tuğra madalyonu	97
Şekil 3. 86	Rami Kışlası güneybatı kanadındaki tuğra madalyonu	97
Şekil 3. 87	Darphane-i Âmire Topkapı Sarayı birinci avludan görünümü	99
Şekil 3. 88	Darphane-i Âmire, Topkapı Sarayı birinci avludan giriş kapısı.....	99
Şekil 3. 89	Darphane-i Âmire, giriş kapısı kitabesi	100
Şekil 3. 90	Darphane-i Âmire, III. Selim tuğralı giriş kapısı çeşmesi.....	100
Şekil 3. 91	Çeşmenin III. Selim tuğralı madalyonu	100
Şekil 3. 92	Otakçılar Karakolu	101
Şekil 3. 93	Otakçılar Karakolu giriş cephesi	102
Şekil 3. 94	1251/1835 tarihli Otakçılar Karakolu'nun giriş kapısı	102
Şekil 3. 95	Otakçılar Karakolu II. Mahmud'un tuğra madalyonu.....	103
Şekil 3. 96	Fatih Karakolu'nun cepheden görünüşü	105
Şekil 3. 97	Fatih Karakolu'nun cepheden görünüşü	105
Şekil 3. 98	Fatih Karakolu doğu cephesi.....	106
Şekil 3. 99	Fatih Karakolu'nun doğu cephesinde bulunan giriş kapısı	106
Şekil 3.100	Fatih Karakolu giriş kapısının üzerindeki II. Mahmud tuğralı kitabe	107
Şekil 3. 101	Fatih Çarşamba Karakolu batı cephesi	108
Şekil 3. 102	Fatih Çarşamba Karakolu batı ve güney cephesi	108
Şekil 3. 103	Fatih Çarşamba Karakolu II. Mahmud'un tuğra madalyonu	109
Şekil 3. 104	Fatih Çarşamba Karakolu.....	109
Şekil 3. 105	Feshane binasının günümüzdeki durumu	111
Şekil 3. 106	1880–1883 yılları arasında fabrikanın ön cephesi.....	111
Şekil 3. 107	Feshane'nin Haliç cephesinden görünümü	112
Şekil 3. 108	Feshane'nin giriş cephesi	112
Şekil 3. 109	Feshane'nin giriş kapısı	113
Şekil 3. 110	19. yüzyıl fotoğraflarında Feshane	113
Şekil 3. 111	Feshane'nin giriş kapısı üstündeki II. Abdülhamid tuğralı arma.....	114
Şekil 3. 112	Feshane'nin arma detayı	114
Şekil 3. 113	İlk Galata Köprüsü	117
Şekil 3. 114	20 kuruşluk kaime kalıbı... ..	118
Şekil 3. 115	Abdülmecid'e ait 1848 tarihli beratın üst bezemesi.....	118
Şekil 3. 116	Tanzimat Hatıra Madalyası	119
Şekil 3. 117	Islahat Fermanı Hatıra Madalyası	120
Şekil 3. 118	Abdülmecid'e verilen Dizbağı ve Legion d'Honneur nişanı	121
Şekil 3. 119	Tophane Karakolu doğu cephesi	123
Şekil 3. 120	Tophane Karakolu doğu cephesindeki bezeme	124
Şekil 3. 121	Tophane Karakolu, avluda sergilenen II.Abdülhamid tuğralı arma	124
Şekil 3. 122	19. yüzyılda Şemsipaşa (Adliye) Karakolu batı ve güney cephesi.....	126
Şekil 3. 123	Şemsipaşa Karakolu batı cephesi.....	126
Şekil 3. 124	Şemsipaşa Karakolu Karakol giriş kapısı	126
Şekil 3. 125	Şemsipaşa Karakolu 1258/1842 tarihli kitabe panosu	126
Şekil 3. 126	1880–1893 yılları arasında Paşalimanı Karakolu'nun cephesi.....	129

Şekil 3. 127	Paşalimanı Karakolu ve hububat ambarının deniz cephesi.....	129
Şekil 3. 128	Yapıldığı dönemde giriş cephesi olan bölüm	130
Şekil 3. 129	Paşalimanı Karakolu tuğralı kitabe	130
Şekil 3. 130	1880–1893 yılları arasında Çinili Karakol’un batı cephesi	132
Şekil 3. 131	Çinili Karakol’un batı cephesi.....	132
Şekil 3. 132	Çinili Karakol’un güneybatı cephesi	133
Şekil 3. 133	Çinili Karakol’un merdivenlerle ulaşılan giriş kısmı.....	133
Şekil 3. 134	Çinili Karakol’un 1258/1842 tarihli tuğralı kitabesi.....	134
Şekil 3. 135	19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Arnavutköy Karakolu	135
Şekil 3. 136	19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Arnavutköy Karakolu’ndaki güneş	136
Şekil 3. 137	Arnavutköy Karakolu’nun güneydoğu cephesi.....	136
Şekil 3. 138	Arnavutköy Karakolu’nun deniz cephesinden görünümü.....	137
Şekil 3. 139	Arnavutköy Karakolu’nun güneydoğu cephesi	137
Şekil 3. 140	Arnavutköy Karakolu’nun güneydoğu cephesi.....	138
Şekil 3. 141	Arnavutköy Karakolu’nun giriş kapısı.....	138
Şekil 3. 142	Arnavutköy Karakolu’nun 1259/1843–1844 tarihli kitabesi	139
Şekil 3. 143	Bâbîâli Soğukçeşme kapısı, 19. yüzyıla ait bir fotoğraf.....	141
Şekil 3. 144	1880–1893 yılları arasında Bâbîâli Soğukçeşme kapısı	142
Şekil 3. 145	Bâbîâli Soğukçeşme kapısı	142
Şekil 3. 146	Bâbîâli Soğukçeşme kapısının üzerindeki tuğralı kitabe	143
Şekil 3. 147	Bâbîâli, Sadaret Dairesi’nin 19. yüzyıla ait bir fotoğrafı	143
Şekil 3. 148	Bâbîâli, Sadaret Dairesi’nin Cağaloğlu Yokuşu’ndan görünümü.....	144
Şekil 3. 149	Üç açıklıklı girişin üzerinde yer alan kitabe.....	144
Şekil 3. 150	19. yüzyılda Mekteb-i Harbiye-i Şahane batı cephesindeki girişi	146
Şekil 3. 151	Mekteb-i Harbiye-i Şahane’nin 1928 yılında çekilmiş bir fotoğrafı	147
Şekil 3. 152	19. yüzyılda Mekteb-i Harbiye-i Şahane batı cephesi	147
Şekil 3. 153	1950’lerin sonunda yıkılan ve 1986’da yenilenen batı cephesi.....	148
Şekil 3. 154	1880–1893 yılları arasında Mekteb-i Harbiye-i Şahane güney cephesi ..	148
Şekil 3. 155	Mekteb-i Harbiye-i Şahane’nin güney cephesi	149
Şekil 3. 156	Mekteb-i Harbiye-i Şahane güney cephesinde bulunan arma	149
Şekil 3. 157	1880–1893 yılları arasında yemekhanenin güney ve batı cepheleri	150
Şekil 3. 158	Mekteb-i Harbiye-i Şahane Yemekhane’nin görünüşü	150
Şekil 3. 159	Mekteb-i Harbiye-i Şahane Yemekhane’nin görünüşü	150
Şekil 3. 160	Yemekhane yapısı giriş kapısı üzerindeki II. Abdülhamid tuğralı arma...151	
Şekil 3. 161	Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, doğu cephesindeki girişi	152
Şekil 3. 162	Doğu cephesindeki giriş kapısı	153
Şekil 3. 163	Giriş kapısının üstünde Abdülmecid’in tuğralı kitabesi.....	153
Şekil 3. 164	1880–1883 yılları arasında Mühendishane’nin güney cephesi	155
Şekil 3. 165	Mühendishane’nin güney cephesi	156
Şekil 3. 166	Mühendishane’nin güney cephesindeki giriş bölümü	156
Şekil 3. 167	Mühendishane’nin 2003 yılında restore edilen arması	157
Şekil 3. 168	Mühendishane’nin giriş kapısı	157
Şekil 3. 169	Mühendishane’nin güney cephesi	158
Şekil 3. 170	Mühendishane’nin kuzey cephesi.....	158
Şekil 3. 171	Mühendishane’nin kuzey cephesi, kitabe ve Abdülmecid’in tuğrası.....	159
Şekil 3. 172	Taşkışla binası	161

Şekil 3. 173	1880–1883 yılları arasında Taşkışla'nın batı cephesi	161
Şekil 3. 174	Taşkışla'nın, 24 Nisan 1909'dan sonraki hali	162
Şekil 3. 175	Taşkışla'nın batı cephesi	162
Şekil 3. 176	Taşkışla'nın onarım kitabesi	163
Şekil 3. 177	Nişantaşı Karakolu'nun kuzey ve doğu cepheleri	165
Şekil 3. 178	Nişantaşı Karakolu ana girişi olan kuzey cepheden görünümü	165
Şekil 3. 179	Nişantaşı Karakolu kuzeybatı cephesi	165
Şekil 3. 180	Nişantaşı Karakolu kuzeydoğu cepheden görünüşü	166
Şekil 3. 181	Nişantaşı Karakolu kitabe ve tuğrasını taşıyan alınlık	167
Şekil 3. 182	Mecidiye Karakolu doğu cephesi ve muhdes kat	168
Şekil 3. 183	Mecidiye Karakolu doğu cephesindeki üçgen alınlıklı girişi	168
Şekil 3. 184	Mecidiye Karakolu doğu cephesinde Abdülmecid'in tuğrası	169
Şekil 3. 185	Mecidiye Karakolu alınlıkta bulunan Abdülmecid'in tuğrası	169
Şekil 3. 186	Mecidiye Karakolu doğu cephesinde ışınsal süslemeler	169
Şekil 3. 187	İlk Osmanlı Sanayi Sergisi. Atmeydanı'nda ana pavyon	171
Şekil 3. 188	Beylerbeyi Sarayı Selamlık kapısı	172
Şekil 3. 189	Abdülaziz tuğralı gemi arması (tarihsiz) Deniz Müzesi	172
Şekil 3. 190	Sultan Abdülaziz onuruna verilen resepsiyonun davetiyesi	173
Şekil 3. 191	London Illustrated News, Abdülaziz'in karşılanışı	173
Şekil 3. 192	London Illustrated News, Abdülaziz'in Paris Lyon garında karşılanışı	174
Şekil 3. 193	Taksim Topçu Kışlası	175
Şekil 3. 194	Birinci rütbe Nişani Osmâni	176
Şekil 3. 195	Sultan Abdülaziz dönemine ait 1873 tarihli berat	176
Şekil 3. 196	1880–1893 yılları arasında Galatasaray Kışlası'nın kuzeybatı cephesi ...	179
Şekil 3. 197	1880–1893 yılları arasında Mekteb-i Sultani'nin fotoğrafı	179
Şekil 3. 198	Mekteb-i Sultani'nin günümüzde mevcut olmayan kitabesi	180
Şekil 3. 199	Şekil Mekteb-i Sultani'nin avludan görünümü	180
Şekil 3. 200	1908'den sonra yarım daire biçimine dönüştürülen saatli tepelik	180
Şekil 3. 201	Mekteb-i Sultani İstiklâl Caddesine bakan giriş kapısı	181
Şekil 3. 202	Şekil Kapının üst kısmında bulunan kitabe ve tuğralı bezeme	181
Şekil 3. 203	Gümüşsuyu Kışlası	183
Şekil 3. 204	Gümüşsuyu Kışlası'nın deniz cephesinden görünümü	183
Şekil 3. 205	Gümüşsuyu Kışlası doğu cephesi giriş kapısı	184
Şekil 3. 206	Gümüşsuyu Kışlası Abdülaziz'in tuğralı kitabesi	184
Şekil 3. 207	1880–1883 yılları arasında Maçka Silahhanesi'nin fotoğrafı	186
Şekil 3. 208	Maçka Silahhanesi havadan görünümü	187
Şekil 3. 209	Maçka Silahhanesi giriş cephesi	187
Şekil 3. 210	Maçka Silahhanesi kitabe panosu ile Abdülaziz'in arması	188
Şekil 3. 211	Maçka Silahhanesi'nin çatı parapetinde bulunan Abdülaziz'in arması ...	188
Şekil 3. 212	1890/1893 yılları arasında Fatih Askeri Rüşdiyesi güney cephesi	190
Şekil 3. 213	Fatih Askeri Rüşdiyesi Mıhçılar Sokağı'na bakan cephesi	190
Şekil 3. 214	Fatih Askeri Rüşdiyesi güney cephesi	191
Şekil 3. 215	Fatih Askeri Rüşdiyesi, yarım daire kemerli niş	191
Şekil 3. 216	Fatih Askeri Rüşdiyesi güney cephesinde ana giriş kapısı	192
Şekil 3. 217	Fatih Askeri Rüşdiyesi güney cephesinde girişin üstü	192
Şekil 3. 218	1890–1893 yılları arasında Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nin girişi	194

Şekil 3. 219	Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ön cepheden görünüşü	194
Şekil 3. 220	Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ön cephe	195
Şekil 3. 221	Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi, kitabe ve bezemeler	195
Şekil 3. 222	Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ana giriş kapısı	196
Şekil 3. 223	19. yüzyılda Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi'nin fotoğrafı	197
Şekil 3. 224	19. yüzyılda Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi'nin fotoğrafı	198
Şekil 3. 225	Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi kuzeydoğu (giriş) cephesi	198
Şekil 3. 226	Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi yarım daire kemerli niş	199
Şekil 3. 227	Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi giriş kapısındaki bezemeler	199
Şekil 3. 228	Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi kuzeybatıdan görünümü	200
Şekil 3. 229	19. yüzyılda Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi kuzeybatı kapısı	200
Şekil 3. 230	Toptaşı Askeri Rüşdiyesi doğu ve güney cepheleri	202
Şekil 3. 231	Toptaşı Askeri Rüşdiyesi giriş kapısı üzerindeki kitabe ve arması	202
Şekil 3. 232	1890–1893 yılları arasında Toptaşlı Askeri Rüşdiyesi giriş kapısı	203
Şekil 3. 233	Toptaşı Askeri Rüşdiyesi doğu cephesindeki giriş kapısı	203
Şekil 3. 234	II. Abdülhamid'e ait albümün kapak süslemesindeki taç	207
Şekil 3. 235	1897 yılında Türk- Yunan Savaşı anısına yapılan ipek nakışlı mendil	208
Şekil 3. 236	Nişanlı Ali İmtiyaz	209
Şekil 3. 237	Birinci rütbe Şefkat Nişanı	209
Şekil 3. 238	İkinci kez inşa edilen Darülfünun binası 19. yüzyıla ait resmi	212
Şekil 3. 239	Darülfünun binası giriş cephesindeki II. Abdülhamid tuğralı arma	213
Şekil 3. 240	Topkapı Sarayı'nda sergilenen II. Abdülhamid tuğralı arma	213
Şekil 3. 241	Darülfünun binası güney ve doğu cepheleri	214
Şekil 3. 242	Darülfünun binası Divanyolu Caddesi'nde bulunan giriş cephesi	214
Şekil 3. 243	1880–1893 yılları arasında yapının giriş cephesi	216
Şekil 3. 244	Yapının güney ve batı cephesi	216
Şekil 3. 245	Yapının giriş kısmı	217
Şekil 3. 246	Yapının giriş cephesinde çatı parapetinde bulunan kitabe ve arma	217
Şekil 3. 247	Orhaniye Kışlası havadan görünümü	220
Şekil 3. 248	Orhaniye Kışlası avlu girişi	220
Şekil 3. 249	Orhaniye Kışlası 1302/1885–1886 tarihli kitabesi	220
Şekil 3. 250	Orhaniye Kışlası Cami orta avludan görünüşü	221
Şekil 3. 251	Orhaniye Kışlası Cami kitabesi	221
Şekil 3. 252	Orhaniye Kışlası Cami pencere üstündeki II. Abdülhamid'in tuğrası	221
Şekil 3. 253	Orhaniye Kışlası silahhane yapısı	222
Şekil 3. 254	Orhaniye Kışlası Silahhanesi kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı arma	222
Şekil 3. 255	Orhaniye Kışlası Silahhanesi II. Abdülhamid tuğralı arma	223
Şekil 3. 256	19. yüzyıla ait bir fotoğrafta arkada yer alan Hendesehane	224
Şekil 3. 257	19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Hendesehane	225
Şekil 3. 258	Hendesehane'nin güney cephesi	225
Şekil 3. 259	Hendesehane'nin C Blok olarak kullanılan güney cephesi	226
Şekil 3. 260	Hendesehane'nin 1302/1884–1884 tarihli kitabesi	226
Şekil 3. 261	Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın 19. yüzyılda çekilmiş bir fotoğrafı	227
Şekil 3. 262	Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın restorasyon sonrası görünümü	228
Şekil 3. 263	Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın Haliç cephesindeki giriş cephesi	228
Şekil 3. 264	Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası II. Abdülhamid tuğralı arma	228

Şekil 3. 265	Yıldız Sarayı Karakolu restorasyon önceki görünümü	230
Şekil 3. 266	Yıldız Sarayı Karakolu güneybatı cephesindeki girişi	230
Şekil 3. 267	Yıldız Sarayı Karakolu II. Abdülhamid tuğralı arma ve kitabe	231
Şekil 3. 268	Karakolun güneybatı cephesi ile su deposu arasındaki kemerli kapı.....	231
Şekil 3. 269	Kemerli kapıdaki II. Abdülhamid tuğralı arma	232
Şekil 3. 270	19. yüzyılda Mesarburnu Karakolu güney ve batı cepheleri	234
Şekil 3. 271	Mesarburnu Karakolu batı cephesi	234
Şekil 3. 272	Mesarburnu Karakolu batı cephesindeki kitabe ve tuğra	235
Şekil 3. 273	Mesarburnu Karakolu ve ilave edilen kafeterya	235
Şekil 3. 274	Mesarburnu Karakolu V. Mehmed tuğralı arma.....	236
Şekil 3. 275	Mesarburnu Karakolu kuzey cephesi	236
Şekil 3. 276	Mesarburnu Karakolu deniz (doğu) cephesi.....	237
Şekil 3. 277	Mesarburnu Karakolu kitabe ve V. Mehmed'in tuğrası	237
Şekil 3. 278	Pazarbaşı Karakolu doğu cephesi ve batısındaki tek katlı yapı.....	239
Şekil 3. 279	Pazarbaşı Karakolu doğu cephesi.....	239
Şekil 3. 280	Pazarbaşı Karakolu Karakütük Caddesi'nden güney ve doğu cephesi	240
Şekil 3. 281	Pazarbaşı Karakolu doğu cephesindeki giriş kapısı	240
Şekil 3. 282	Pazarbaşı Karakolu doğu cephesindeki II. Abdülhamid tuğralı arma.....	241
Şekil 3. 283	Pazarbaşı Karakolu kitabesi ile sadeleştirilmiş metni	241
Şekil 3. 284	Zeytinburnu Hastanesi kuzeybatı cephesi.....	243
Şekil 3. 285	Zeytinburnu Hastanesi cephesi.....	243
Şekil 3. 286	Zeytinburnu Hastanesi kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı arma	244
Şekil 3. 287	Zeytinburnu Hastanesi arma detayı.....	244
Şekil 3. 288	Darülaceze'nin 19. yüzyılda batı cephesi	246
Şekil 3. 289	Darülaceze'nin 19. yüzyılda batı cephesindeki ana giriş kapısı	247
Şekil 3. 290	Darülaceze'nin giriş cephesi	247
Şekil 3. 291	Darülaceze'nin giriş kapısı	248
Şekil 3. 292	Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu genel görünüm	250
Şekil 3. 293	Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu ana giriş kapısı ve sembolik vazo	250
Şekil 3. 294	Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu giriş kapısı	251
Şekil 3. 295	Günümüzde su deposu olarak kullanılan bölüm	251
Şekil 3. 296	Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu'nun 19. yüzyıla ait fotoğrafı.....	252
Şekil 3. 297	Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu, II. Abdülhamid tuğralı arma	252
Şekil 3. 298	Su deposu olarak kullanılan bölüme sonradan konulan tuğra	252
Şekil 3. 299	1880–1893 yılları arasında yapının ön cephesi.....	254
Şekil 3. 300	Orman, Meadin ve Ziraat Nezaretı	254
Şekil 3. 301	II.Abdülhamid'in armasını taşıyan saçaktaki mermer pano	255
Şekil 3. 302	1880–1893 yılları arasında Yeniçeri Müzesi	255
Şekil 3. 303	Yeniçeri Müzesi kuzey cephesi ve bezeme detayı	256
Şekil 3. 304	Topkapı Sarayı Karakolu kuzey ve batı cephesi	257
Şekil 3. 305	Topkapı Sarayı Karakolu doğu cephesindeki giriş kapısı	258
Şekil 3. 306	Topkapı Sarayı Karakolu doğu ve güney cephesi.....	258
Şekil 3. 307	Topkapı Sarayı Karakolu ahşap saçak ve kilit taşındaki yıldız motifi.....	259
Şekil 3. 308	Topkapı Sarayı Karakolu doğu cephesindeki giriş kapısı üstünde kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı arma	259
Şekil 3. 309	Topkapı Sarayı Karakolu kitabe ve arma detayı.....	260

Şekil 3. 310	Yeniköy Karakolu Köybaşı Caddesi'ne bakan batı cephesi.....	261
Şekil 3. 311	Yeniköy Karakolu II. Abdülhamid tuğralı arma	262
Şekil 3. 312	Yeniköy Karakolu batı cephesindeki Abdülhamid tuğralı arma.....	262
Şekil 3. 313	Yeniköy Karakolu doğu cephesi ile sonradan ilave edilen yapı	263
Şekil 3. 314	Yeniköy Karakolu II. Abdülhamid tuğralı arma	263
Şekil 3. 315	Yeniköy Karakolu batı ve güney cephesi	264
Şekil 3. 316	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası.....	266
Şekil 3. 317	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin 19.yüzyılda görünümü	267
Şekil 3. 318	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, II. Abdülhamid tuğralı arma	267
Şekil 3. 319	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane II. Abdülhamid tuğralı arma	267
Şekil 3. 320	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane II. Abdülhamid tuğralı arma	268
Şekil 3. 321	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane II. Abdülhamid tuğralı arma	268
Şekil 3. 322	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, saat kuleleri	268
Şekil 3. 323	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, II. Abdülhamid tuğralı arma	269
Şekil 3. 324	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, köşe kulelerindeki tuğra madalyonu	269
Şekil 3. 325	Topçu Karakolu güney ve doğu cepheleri	271
Şekil 3. 326	Topçu Karakolu güney ve doğu cephesi	271
Şekil 3. 327	Topçu Karakolu doğu cephesi	272
Şekil 3. 328	Karakolun doğu cephesinde bulunan tuğra madalyonu	272
Şekil 3. 329	Topçu Karakolu giriş kapısının üzerinde mermer pano.....	273
Şekil 3. 330	Dış Karakol Binası doğu cephesi restorasyon öncesi fotoğrafı	274
Şekil 3. 331	Topkapı Sarayı Dış Karakol Binası doğu ve güney cephesi	275
Şekil 3. 332	Topkapı Sarayı Dış Karakol Binası II. Abdülhamid tuğralı arma	275
Şekil Ek A-1	Eczahananın açılış balosuna arma izni.....	298
Şekil Ek A-2	Hazine-i Hassa cam müteahhidi unvanıyla Arma-i Osmanî izni.....	298
Şekil Ek B.1	1853'te Washington Anıtı'na gönderilen Abdülmecid tuğralı kitabe.....	299
Şekil Ek B.2	Sultan Mahmud türbesi Çeşmesi üzerindeki aydınlanma küresi	299
Şekil Ek B.3	II. Mahmud Türbesi'nde lahit şeklindeki abidede yer alan Arma	300
Şekil Ek B.4	Abide'den detay	300
Şekil Ek B.5	Milli Saraylar Depo Müze'de bulunan armalı üniforma düğmeleri	301
Şekil Ek B.6	Üzerinde arma bulunan kristal sofa takımı.....	301
Şekil Ek B.7	Metal topçu subayı alameti.....	302
Şekil Ek B.8	II. Abdülhamid'e ait yazı takımı.	302
Şekil Ek B.9	Yıldız Çini Fabrikası için 1896'da tasarlanmış örnek vazo	302
Şekil Ek B.10	Galata Kulesini çeviren duvardaki arma	303
Şekil Ek B.11	Tunus Valisi Muhammed Celulî'nin evindeki tavan süslemesi	303
Şekil Ek B.12	Stokholm Belediye Binası kulelerde taç, hilal ve yıldız sembolleri.....	304
Şekil Ek B.13	Stokholm Belediye Binası kuledaki hilal ve yıldızlar	304
Şekil Ek B.14	Stokholm Belediye Binası duvardaki hilal	304
Şekil Ek B.15	Stokholm Belediye Binası duvardaki hilal	305
Şekil Ek B.16	Hidiv Tefvik Paşa'nın (1879-1892) arması.....	305
Şekil Ek B.17	Napoleon Bonapart'ın mührü	305
Şekil Ek B.18	19 yüzyıla ait bir fotoğrafta Aya İrini Müzesinde buluna miğferler	306
Şekil Ek B.19	19 yüzyıla ait bir fotoğrafta Aya İrini Müzesinde buluna miğfer.....	306

19. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA OSMANLI DEVLET SİMGELERİNİN MİMARİDE KULLANIMI

Emine Kırıkçı

Mimarlık Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nur URFALIOĞLU

19. yüzyılda Osmanlı devleti Avrupa'da devletlerarası rekabetin içinde olmuş, bu rekabetin zorlaması ile yapılan yenilikler siyasi gücün merkezde toplanması üzerine yoğunlaşmıştı. Siyasi otoriteyi simgeleyen egemenlik sembolleri, tekrar gözden geçirilerek deyim yerindeyse yenilenecek iktidar yapılarına uygulandı. Bu bağlamda önceki devrin sembolleri de, Osmanlı Devleti'nin yeni yüzünü yansıtmak biçimde yenilendiler. Güç ilişkilerinin simgeler aracılığıyla kurulduğu 19. yüzyılda, değişen dünya yapısına Osmanlı da katılmış, önceleri devlet yapıları üzerinde devleti sembolize eden tuğra bulunurken, zamanla farklı bir sembole ihtiyaç duyulmuştu. III. Selim zamanında ilk kez tuğra dışında ay-yıldız kullanılarak devletin resmi simgesi değişmez bir sembol kazandı. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde ay-yıldızın etrafında yapının işlevine göre değişen armalar, artık hem devleti hem de hükümdarı simgeliyordu.

Başkent İstanbul'da inşa edilen devlet yapılarındaki tuğra ve armalar sultanın şahsında birleştirici, kaynaştırıcı, güven verici ideolojik ifadelerle, çağdaşı imparatorluklar gibi mimari yapılar aracılığı ile temsil edildi.

Bu çalışmada 19. yüzyıl İstanbul'unda iktidarın sergilenmesinin bir biçimi olan devlet yapıları incelenerek, tarihsel süreç, mimari özellikler ve içerdiği devlet simgeleriyle

bağlantılı olarak incelenmiş, bu armalar işaret ettiği idealar yapı işleviyle karşılaştırılarak devletin vermeye çalıştığı mesajlar incelenmiştir.

Çalışmanın 1. Bölümü olan giriş kısmında literatür özeti, tezin amacı ve hipotez ele alınmış, kuruluşundan 19.yüzyıla gelene kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndan kısaca bahsedildikten sonra 19. yüzyıldaki yeni yüzü anlatılmıştır.

2. Bölümde; Türk Devletleri'nin Simgeleri, fotoğraflar eşliğinde, İslamiyet Öncesi Türklerde Simgeler, Türk-İslam Devletleri'nde Simgeler ve Osmanlı Devletinde Simgeler olarak üç alt bölümle açıklanmıştır.

3. Bölümde; 19.Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi ile İstanbul ve 19. yüzyıl istanbul yapılarında devlet simgeleri alt başlıklarıyla; III. Selim, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemleri toplumsal, siyasal ve ekonomik durum incelendikten sonra inşa edilen devlet yapıları ve kullanılan Osmanlı devlet simgeleri kronolojik olarak incelenmiştir.

Sonuç bölümünden sonra kapsamlı bir bibliyografya ile ekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, İstanbul, devlet, simge, tuğra, arma.

**USAGE OF OTTOMAN STATE EMBLEMS IN THE ARCHITECTURE OF THE
19th CENTURY ISTANBUL**

Emine Kırıkçı

Department of Architecture

PhD. Thesis

Advisor: Prof. Dr. Nur Urfalıoğlu

In the 19th century, the Ottoman Empire took part in the interstate competition in Europe. Changes caused by the pressure of this competition focused on collecting political power in the center. Sovereignty symbols representing the political authority were reviewed, so to speak renewed, and applied to the structures of power. In this context, the symbols of the previous era, such as monograms and tughras, were renewed to reflect the new face of the Ottoman Empire. Ottoman Empire too was participating in the changing structure of the world and there was a need for a different sign instead of the monograms on structures that had symbolized state up until that time. During Selim III, crescent and star were used instead of the monogram for the first time and thus the state's official emblem gained a permanent symbol. By the end of the century, crests that were becoming increasingly complex around the crescent-star, were reformed depending on the function of the structure and symbolizing both the state and the ruler. By the end of the 16th century, initially monograms then crests were included to the tughras representing the building and the one who had it built on the state structures throughout the empire. Tughras, monograms and crests on the structures of Istanbul - the state capital - personified the Sultan with uniting, fusing and reassuring ideological terms and he was represented by architectural structures similar to the cases in contemporary empires.

In this study, state structures, which established a form of exhibiting power, in the 19th century Istanbul are examined in connection with the historical process, architectural features and state symbols. In addition, the messages, which the state was aiming to give, are examined by means of comparing the ideas referred by these crests with the function of the structure.

In the first section of this study, which is the introduction, the governance from the establishment of the Ottoman Empire until the 19th century, and in addition, Istanbul after the conquest are briefly explained.

In the 2nd chapter, emblems of Turkish States are described in three sub-groups as emblems in pre-Islamic Turkish, Turkish-Islamic and Ottoman States, accompanied by photographs.

In the 3rd chapter, Ottoman administration and Istanbul in the 19th century were sub-categorized and investigated in detail.

In the 4th chapter, 50 state structures in the 19th century Istanbul, which form the basis of this study, are examined in detail in accordance with their histories and architectural features and also in accordance with the state emblems hosted by them. They are catalogued and presented with photographs.

Chapter 5 is the evaluation and conclusion part.

At the end of the study, an extensive bibliography and appendices are given.

Keywords: 19th century, Istanbul, state, emblem, tughra, crest.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

14. yüzyıl başında, küçük bir beylik olan Osmanlı Devleti, Anadolu ve Balkanlar'daki eski Bizans topraklarını alarak genişlemiş, 1517'de Arap ülkelerinin fethiyle İslâm dünyasının en güçlü devleti olmuştu. Orta Avrupa'dan Hint Denizi'ne uzanan bir alanda elde edilen sürekli askeri başarılar, I. Süleyman'ın saltanatı sırasında (1520–1566) Osmanlı İmparatorluğu'na, bir dünya gücü konumu vermiş, 17. yüzyıl savaşlarıyla dengeler değişmişti. 18. yüzyılda batı ülkelerindeki askeri teknoloji üstünlüğünün kabulüyle imparatorluğun politik ve ekonomik olarak yüzünü Avrupa'ya dönmesine neden oldu [1].

19. yüzyıl Osmanlı devletinin tüm sistemlerini yenilediği, imparatorlukların mevcudiyetini tehdit eden ulusların bağımsızlık mücadelesi verdiği, karmaşık siyasi olayların ve ekonomik krizlerin yaşandığı bir dönemdi. Osmanlı Devleti böyle bir ortamda kendini tanımlama ve ifade etmek için dönemin en geçerli politikası olan sembolizme, törenselliğe, devletin resmi kimliğinin plastik öğelerle vurgulanmasına, ihtişam ve temaşaya yöneldi.

1.1 Literatür Özeti

“19. yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Devlet Simgelerinin Mimaride Kullanımı” başlıklı çalışmada, daha önce bu konu ile ilgili kapsamlı bir araştırma yapılmadığından bu konu seçilmiştir ve öncelikle 19. yüzyılda saltanat süren padişahların döneminde İstanbul'da yaptırdıkları yapılar, kullandıkları simgeler, Osmanlı Devleti'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik durumu Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün fotoğraf arşivi, İRCİCA Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ve İstanbul'daki çeşitli üniversitelerin kütüphaneleri araştırılarak detaylı olarak incelendi. Özellikle yapıların hangi

cephelerinde ve hangi ögeler üzerinde Osmanlı devlet simgelerinin kullanıldığı fotoğraf ve anlatımlar ile açıklandı. Ayrıca bu konuyla ilgili en kapsamlı çalışma olan Kemal Özdemir'in "Osmanlı Arması" adlı kitabı ile Osmanlı Devleti'nin ilk arması olarak nitelenen tuğra hakkında yazılan kitaplar kaynak olarak araştırıldı.

19. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen devlet yapılarının tespiti için askeri ve resmi makamlardan alınan izinler doğrultusunda 19. yüzyıla ait devlet yapılarına ilişkin görsel ve yazılı kaynaklar araştırılarak, özgün işlevlerinin belirlenmesinde yapıya ait tuğra, arma ve kitabe fotoğrafla belgelendikten sonra tez kapsamında değerlendirildi.

Osmanlı devlet simgelerinin incelendiği bu çalışmada, stratejik önemi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul konu edilmiştir. 19. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen devlet yapıları sayıca çok fazla olduğu için günümüze ulaşanlardan tuğra, ay-yıldız ve arma gibi devlet simgesine sahip olan 48 tanesi seçilerek çalışmamıza dahil edildi. İstanbul dışında kalan ve İstanbul'da günümüze ulaşamayan devlet yapıları ile imparatorluk genelinde sayıları çok fazla olan dönemin dini yapıları, saat kuleleri, çeşmeler gibi yapılar tez kapsamı dışında tutulmuş ancak değerlendirme ve sonuçta karşılaştırmada kullanılmıştır.

19. yüzyıla ait fotoğraflarda, yapının farklı bölümlerinde veya müzelerde bulabildiğimiz devlet simgeleri gözlemlenerek yorum getirildi.

1.2 Tezin Amacı

Önceki dönemlerde batı, Osmanlı Devleti'nin sembolü olarak tuğrayı ve ay-yıldızı tanımakta ve kullanmaktaydı. İlk kez III. Selim'in Mühr-i Hümayun'unda padişahı ve Osmanlı Devleti'ni sembolize eden şekillerin bir arada Avrupalı görünümde resmedilmesi o zamana kadar görülmemiş bir durumdu. Mühürde görülen bu şekiller yenileşme ve ilerlemenin başlangıcı olmuş, o zamana kadar padişahı temsil eden tuğranın yanında İmparatorluğun yeni sembolü ay-yıldız bir arada kullanılmıştı. Osmanlı'nın uluslararası diplomaside özellikle yazışma ve anlaşmalarda "İmparatorluk", genel açıklamalar yapılırken "Devlet" ifadesini tercih etmesi, dolayısıyla tezin başlığını koyarken imparatorluk yerine devlet kelimesini kullanmamızın nedeni oldu. 19. yüzyıl Osmanlı Devlet yapılarının padişahlara¹ göre tespiti ve incelenmesi

¹ Saltanat süreleri çok kısa olan IV. Mustafa ve V. Murad tez kapsamı dışına alındı.

yapılarak padişahların mimari yapılar aracılığıyla aktarmaya çalıştığı liderlik görüşü fotoğraflar ve belgeler ile ortaya konması amaçlanmıştır.

1.3 Hipotez

İstanbul'da 19. yüzyılda inşa edilen devlet yapılarında görülen simgeler, Avrupa ile kurulan ilişkiler doğrultusunda etkileşim göstermiştir. Özellikle III. Selim'in Fransa İmparatoru Napoleon ile kurduğu diplomatik ilişkiler, devlet simgesi olarak kullanılan desenlerin tasarımına yansımış, modern batı örneğine uymaya çalışan Osmanlı, geleneksel meşruiyet kaynaklarını devam ettirmeye çalışmıştır. Devletin, dolayısıyla sultanın tebaasına ulaşmak, meşru varlığını, görünürlüğünü sağlamak için devlet yapılarında teşhir edilen tuğra, ay-yıldız, arma gibi simgeler bu uğraşının bir parçası oldu. Devleti ve devletin başındaki sultanı tanıtmak, gücünü göstermek amaçlı kullanılan imgeler dizisi, Osmanlı kültürünü öncekilerden daha renkli daha görsel hale getirerek yönetimi ve yöneticiyi, yaşamın her alanında vurguladı.

III. Selim'in Avrupa'dan ilham alan bakış açısı 19. yüzyılda saltanat süren tüm padişahlar tarafından da benimsendi. Önceleri tuğra ile kullanılan ay-yıldız her padişah döneminde eklenen yenilikler araştırılarak ortak veya farklı kullanılan sembollerin araştırılması hedeflendi. Yüzyılın sonuna doğru, her iktidarda her yapıda farklı bir anlatım dili oluşturan bu simgeler, yüzyılın sonuna gelindiğinde II. Abdülhamid döneminde küçük ayrıntılar haricinde daha standart hale geldi. Yüzyılın sonuna doğru farklı bir anlatım dili oluşturan bu simgeler, II. Abdülhamid döneminde belirli bir düzende istiflenerek geniş bir kullanım alanına sahip oldu.

TÜRK DEVLETLERİNİN SİMGELERİ

2.1 İslâmiyet Öncesi Türk Devletlerinin Simgeleri

İslâm öncesi Türk Sanatı denildiğinde yaklaşık bin yıl kadar süren, prehistorik çağlarda Asya da başlayan bir gelişmenin değişik kültür aşamalarında zenginleşerek izlediği gelenekler bütünü akla gelir. Bu bütünün içinde bazı araştırmacıların Proto-Türk kültürleri olarak nitelendirdikleri öncü gelişmelerden sonra Hun, Göktürk ve Uygur sanatları sıralanır.

Toplum hayatında belli bir inanç çerçevesinde oluşan kültür, inancın yapısını oluşturan varlık anlayışı toplumun hayat önceliklerini ve sınırlarını belirlemekle kalmaz, hayat bu bakış açılarından kavranır, değerlendirilir ve bu ölçülerle yaşanır. Her medeniyet açılışı yeni bir inanç hamlesinin veya tazelenmesinin eseridir. Türk tarihinin ilk ve en önemli özelliği hareketlilik olduğu için [2] bu tür hayat süren bozkır uygarlığı insanların kültürleri de at ve demir üzerine kurulmuş, ateş, demir, toprak, su ve ağaç kutsal kabul edilmişti [3].

Atlı kültürün kaynağı olarak kabul edilen Orta Asya'da "tarih yapan hayvan" diye nitelendirilen "at", Türkler için çok değerli ve kutsaldı. Altay Dağlarındaki kurganlarda at resimleri ve kurt heykellerine rastlanmış, sonraki dönemlerde de Bozkurt, Gök-Türklerin devlet arması olmuştu. Eski Türklerde hava, su, ateş ve toprak gibi tabiat unsurları takdis edilmekle beraber Gök-Türkler zamanında ulûhiyet fikrinin semavi, tek tanrı inancına çıktığı görülür. İnanıkları Gök-Tanrı'yı Hunlar da benimsemiş bu durumun M.Ö. 5. yüzyıla kadar indiği tespit edilmiştir. Kırgız, Başkurt ve diğer bazı boylarda Tanrı inancı ve anlayışı Gök-Türklerdeki seviyeye ulaşamadığından, yıldızlara, güneşe, büyük dağ ve nehirlerle ilahlık verdikleri görüldü. Yine canlı, cansız varlıklara şahsiyet yükleyerek kutsamak inancı bazı boylarda çok eski bir inancın izleri olarak kalmış [2], mübarek ve kutlu saydıkları hayvanlara

Ongun adı vermişlerdi [4]. Ongun, Çağatay Türklerinde “tamga” veya “arma” anlamında kullanıldı [5].

Her Türk boyu bir Ongun’a sahip olduğundan at, geyik, dağ keçisi, boğa, yırtıcı av kuşları ve efsanevi yaratıklar Ongun olarak damga halinde kullanıldılar. Bunların dışında basit birer ayırım ve sahiplik işareti olan im ve enlerde¹ Türklerin sembolü olmuştu. Gök tanrı inancının getirdiği kültün bir sonucu olarak yükseklerde uçan ve gök tanrıya yakın olan kuşlardan, 24 Oğuz boyuna ait olanları Anadolu’da ve Osmanlı’da yaşamaya devam etti [6]. Bütün eskiçağ yönetimlerinde hükümdarlar güç ve kuvvet timsali olarak yer aldıkları için kendilerini Tanrı ya da Tanrıdan bir parçaymış gibi takdim etmiş, yaptığı işleri tanrı adına gerçekleştirme iddiasını taşımışlar, bunları yaparken sihir türündeki desenleri kullanmışlardı. İslâmiyet öncesi Türklerde; güneş ve hilal/ay, taht, çadır (otağ), tuğ, bayrak ve sancak, saray, davul, taç, ok ve yay gibi motifler simge olarak kullanıldı [7].

Hun hükümdarının simgesi “**güneş ve hilal/ay’dı**”. Hun hükümdarı her gün doğan güneşi ve her ay yeni ayı selamlıyordu. Şamanlar ay ile güneşi temsil eden yuvarlak levhaları, üzerlerinde sihir amacıyla taşırlardı. Ayrıca bayraklarının amblemi de güneşti. Burkan dini ikonografisinde güneş tasviri olarak ok ve kargı kullanılmakla birlikte gonca motifi ve benzeri motiflerde tercih edilmişti. Yay ise ay ikonografisine karşılık geliyordu. Böylece ok ve yay, güneş ve ayı simgelemişti. Güneşin sembolik hayvanı kartal olup, Yakut Türklerinde kartal güneşin ve gök tanrının simgesi olmuştu. Türklerde de hükümdarlık işareti olan astrolojik simgeye, Türkçe “Kün-ay” denmekteydi. Bu simge, yeni hilâl gününün ve bahar ayının ilk gününün işaretiydi. Kün-ay simgesi, Farsça “mihir ü mâh” (güneş ve ay) adı altında Selçuklulara ve daha sonra Osmanlılara geçip, Osmanlı bayraklarında Zülfikâr (Hz. Ali’nin kılıcı) ile birlikte yer aldı [8] [9].

Farsça kökenli “**taht**” kelimesinin anlamı, hükümdarın oturduğu büyük koltuk, hükümdarın makamı şeklinde tanımlanır [10]. Eski Türk dini Şamanlık inancına göre Ülgen’in ay, güneş ve yıldızlardan yukarda, altından bir sarayda, altın bir tahtta oturduğuna inanılırdı. Lotus formunda tasarlanan taht üzerinde gösterilen hükümdar tasviri, Uygur sanatındadır. Türklerde hükümdarlık nedeni olan altın, tahtların da altından imal edilmesine sebep olmuş,

¹Sahip olma hakkı sağladığı için bu işaretler kutsal sayılmış, büyükbaş hayvanların sağrılarına vurulan işaretlere “damga”, küçükbaş hayvanların kulaklarının çentilmesine “en”, ev eşyası veya dokumaların üzerine konulan şekillere da “im” adı verilmiştir. Bu gelenek göçebe Türkmenler ve diğer boylar arasında günümüzde de süregelir.

taht gibi üst düzey sembolün oluşmasında kullanılan hammadde, aynı zamanda ilgili otorite ile bütünleşmişti. Örneğin Hz. Süleyman'ın tahtının fildişi, yakut gibi maddelerle bezendiği, bu tahtın etrafında bulunan hayvan figürlerinin Hz. Süleyman'a hizmet ettiği rivayet edilir. Bunlar tahtın alt tarafında bulunan iki aslan ile üst tarafında bulunan iki kartaldan oluşuyordu. Tahta çıkarken aslanlar ön kollarını yere yayar, oturduğu zamanda kartallar kanatlarını açardı [7]. Manas Destanı'nda Manas'ın Kırk-Yiğidi arasında bahsi geçen Acu-Bay'ın Manas'ın babası Yakup-Han'ın altın tahtının yanına gelerek tahtın altında oturduğundan bahseder¹ [5]. En önemli Türk hükümdarının yeryüzünün merkezinde yükselerek etrafında güneş ve ayın döndüğüne, tepesinde tanrıların kralı İndra'nın oturduğuna inanılan ve muhtemelen Budistlerin altın dağı Meru Hemadri'yle bağlantı olan altın bir dağda yaşadığına dair rivayetten bahsedilir [11].

Türklerde “**çadır**” (otağ) evrenin küçük bir modeli olarak anlamlandırılmış, astral ve yersel unsurların bileşkesi olmuştur. Eski Türk yaşamında çadır veya otağ, aile birliğinin sembolik ifadesi olarak algılanırdı. Çadır ve otağ toplanma yeri oluşu ve en önemlisi aile ve yöneticileri barındıran mekân olması nedeniyle kutsal kabul edilmiştir. Çadırı oluşturan elemanlara belli anlamlar yüklenmesiyle genelleştirilmiş, çadırın görünüşü göğün yapısına benzetilirken çadırın tabanı ise yeryüzü olarak algılanmıştır. Çadırın² direği göğün direği, çadırın bacası göğün kapısı olarak tanımlanmıştır [8]. Altay ve Kuzey Asya'daki günümüz Türk göçebelerine göre çadır daima gök kubbeye örtülü bir dünya imgesidir ve bazen dünya da bir çadır biçiminde tasvir edilmiştir [12].

Eski Türk devletleriyle Hind ve Çin ülkelerinde büyük bir sancak üzerine boyalı atkuyruğu kıllarından dağınık saç gibi bir alâmet konur, askeri birliklerin önüne götürülür buna “Haliş” denirdi. Sonraları bunun şekli değiştirilerek söz konusu saçaklar bir sıriğin ucuna takılmaya başlandı. Dağınık bir halde aşağıya doğru dökülen ve kırmızıya boyanan at kıllarının hepsine beyaz ve kara kılların örülmesiyle meydana gelen birkaç büküm saçtan sonra bunun üst kısmına top şeklinde yaldızlı bir feleke konuyordu. Bunlara zamanla “**tuğ**” adı verilmiştir [13].

¹ Altın gibi sarı renkler kutsal sayılarak soylu tabakayı simgelemiş, bu nedenle büyük saygı ziyafetlerinde sarı at veya sarı inek, sarı devenin kesilmesi Türk mitolojisi motiflerinden olmuştur [6].

² Eski Türklerde çadır yuvarlak yatay, bir bölümü çeşitli şekilleri olan sivri tepeli ya da kubbeli silindirik biçimli bir gövdeye sahipti. Ana unsur kamış örgüden ya da kirislerle tutturulmuş tahta parçasından esnek bir kafestir. Çadır kurulacağı zaman katlanmış esnek kafes açılıp silindirik haline getirilir, üzerine kapağa benzeyen sivri tepelik ya da kubbe yerleştirilirdi. Bu kubbe ya da sivri tepeli bölümün ana parçası Türkçe “çangırak” denilen ve ışın yayan güneşi andıran bir ya da dört sütunla desteklenen içi boş ahşap bir kasnaktır [13].

Kelime Asya Hunlarından beri devam ettiğine göre milattan önceki yüzyıllarda yaşamış Türkçe bir tabir olarak şekil özelliği ile birlikte varlığını son zamanlara kadar sürdürmüştür. Tarihi kaynaklar, Göktürk hakanlık tuğunun tepesinde, hükümdar ailesinin atası sayılan kurt'u temsil etmek üzere, altından yapılan bir kurt başının asılı bulunduğunu ve başkentte hükümdar sarayının ve yaylaklarda hakan otağlarının kapısı önünde dalgalandığını belirtmektedir. Göktürklerden sonra Uygurlar, Türgişler ve Karluklar tarafından da kullanıldığı anlaşılan tuğun kelime olarak ilk geçtiği tabir "Türk" kelimesi ile bağlantılı görülmektedir. Nitekim Asya Hun imparatoru Mo-tun'un mensup olduğu ünlü Tu-ku (Tu-ko) boy veya aile adının aslında Türkçe Tuglug>tuglu = tug (sancak) sahibi, yani baş kabile manasına geldiği ileri sürülmüştür [14].

Fark etmek, görünmek, toplanmak, işaret etmek ve nişan gibi anlamlar içeren "**bayrak**" kelimesinin kökeni, Oğuz Türkleri arasında bayrak ve batrak, Çağatay Lügatinde baydak şeklinde kullanılmış, Azeri lehçede beyliğin alâmeti, Çağatay lehçesinde koşularda verilen mükâfat anlamını taşıdığı. Kırgızların Manas destanında, düşmanlara karşı Kırgız kabilelerin "Kızıltuğ" etrafında toplanması bayrağın rengini ifade eder. Altay Türkleri kurban edilen hayvanın derisini kutsal kayın ağacından bir sıruk ucuna asarak bayrak şekline getirir, ruhları böylece memnun ederlerdi. Bu bayrağın adına "paydara" denilirdi. Sonraları bu derinin yerine kumaş konmaya başlandı. Bayrak kelimesi Divanü Lügati't-Türk'te "batrak" şeklinde yazılarak tek başına muharebe eden muhariplere mahsus ve ipekten yapılmış âlem diye açıklamış [15], bayrak yapımında "al" adı verilen turuncu renkli kumaştan bahsedilmiştir. Bu kumaş sadece beylere özgü malzemelerin üretiminde tercih edilmiştir [7].

Bir topluluğun, manevi şahıs sayılan devletin ve gerçek anlamıyla o devleti oluşturan milletin kimliğinin işareti ve varlığının sembolü "**sancak**" ile ifade edilmiştir. Kaidesine konik şeklinde maden geçirilmiş bir göndere takılan alâmetlerin hepsine sancak denilir. Bu alâmet grupların önünde taşınarak durak yerlerinde yere saplanırdı. Zamanla bu tabir alâmetin kumaştan yapılan parçasının adı olmuştur. Önceleri bir ahşap veya demir çubuğun üst ucuna mızrakların tepesine, otağların orta direklerinin dış kısımlarına kurt başı, beygir başı, üzerine bazı şekiller yapılmış deri parçaları batırılması, sahiplerinin rütbe ve mevkileri hakkında fikir vermek içindi. Sancak ve bayrak tanımlanması her ne kadar zor gibi görünse de, renkli veya renksiz bezden yapılmış özel veya genel bütün işaretlere bayrak, milli alâmeti gösterene de sancak denilebilir [15].

İdarenin odak noktasını teşkil eden, hükümdar ve yöneticilerin yaşam ortamı aynı zamanda yasama, yürütme ve yargının kalbinin attığı merkez olan “saray”, Farsça karşılığıyla ev, mesken, konak anlamını; Türkçedeki manasıyla hükümdarın ikametgâhı, ailesiyle birlikte yaşadığı mekân, büyük konak anlamını taşır. Mezopotamya kültüründe kral, Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edildiği için kralın sarayı ile gök arasında organik bir bağ olduğu kabul görmüştür. Mezopotamya’da Babil döneminde “ziggurat” olarak adlandırılan yapılar idari mekanizmanın odak noktasını oluşturmuş, yüksek yerlere inşa edilerek gökyüzündeki evrensel ahengin yeryüzündeki yansıması olarak algılanmıştı. Tarihin her döneminde yönetimde olanlar kendilerini yersel unsurlarla birlikte göksel motiflerle destekleyerek güç ve kuvvetin simgesi olmuşlardı [16]. Manas destanında Manas’ın ruhunun gerçek yuvasına yerleştiğinden bahsederek mezar için “Ak-saray” ve “Gök-saray” deyimleri kullanılmıştı. Ak-saray, genel olarak dünya otağları için kullanılan bir deyimdi [5].

Dünyanın en eski müzik aletlerinden olan “davul” vurmali sazlardan biridir. Bütün dünya milletlerinin kültürlerinde kötü ruhların kovulması, neşe ve hüznün belirtilmesi, orduların coşturulması ve haberleşme gibi konularda özel bir yeri vardır. Orhun yazıtlarında köbürge şeklinde rastlanan davul, Türklere sadece müzik aleti değil devlet sahibi olmayı gösteren hâkimiyet sembolüdür. Şamanizm’deki kutsal şaman davulunun şamanın binek hayvanı, tokmağın da kamçısı olduğu yolundaki inanca ve kutsal geyik derisi gerilmiş davulun kutsal sayılan geyik ayağı ile çalınmasına ilişkin inanış, tokmağın Orta Asya’da yakın yıllarda eklendiğidir. Türklerin hükümdarlık alâmetlerinden olan “nevet” de denilen¹, belirli zamanlarda hükümdarın meskeni önünde davul çalmayı ifade eden merasim Türklere uzun bir geçmişe sahiptir. Dîvânü Lügati’t-Türk’te bahsi geçen bir rivayette, Zülkarneyn Semerkant’ı geçip Türk ülkesine yöneldiği zaman hükümdarın Balasagun’daki sarayı önünde 360 nevet davulu çaldığı nakledilir. Sayının yılın günleri kadar olması Türk hükümdarının hükümlerinin devamını ifade etmek içindir [17].

Kökene Farsça olan “taç” kelimesi aynı zamanda dihim, efser, ikkil gibi kelimelerle beraber kullanılmıştır. Ferit Devellioğlu sözlüğünde, hükümdarların başlarına giydikleri cevahirli başlık; gelinlerin başlarına koydukları cevahirli süs başlık; eskiden kumaşlarda, en çok sultanların giydiği elbiselerde görülen bir motif şekli; önceleri bazı tarikat ehli şeyhlerin

¹ Nöbet kelimesi ile aynı olan kelimenin, Türklere günün belirli zamanlarında şehirlerin belirli yerlerinde ve kalelerde halka çalınan askeri musiki, Mehterhane konseri. Türklere saltanat ve istiklal alâmetidir ve yalnız hakan adına çalınabilir [22].

giydiği başlık ile çiçeklerin çanak yapraklarından sonraki renkli kısım aynı grupta değerlendirilmiştir [10]. Tarihte siyasal düzenler kurmuş tüm kültürlerde olduğu gibi, Türklerde de taca rastlanır. Orta Asya'da İ.Ö. VI. yüzyıldan başlayarak varlığı bilinen Türklerin Avrasya bozkırlarındaki göçer kültürlerinde, doğuda Buda ve Mani kültür alanları içinde oluşturdukları toplumların hepsinde taç, bir hükümdar simgesi olarak görülür. İslamlık öncesi dönemlerde taç, toplumların yaşamında yalnızca bu dünyada kullanılmakla kalmamış, öte dünya tasarımlarında da gerekli olduğuna inanılmıştır. Örneğin, Kazakistan'ın eski başkenti Alma-Ata yakınlarında, Esik kasabasında bulunan, İ.Ö. V-IV. yüzyıllar arasına tarihlenen kurgandan çıkartılan "Genç Alp" olarak da bilinen gencin başındaki tacın üzerinde dağ, ağaç, kuş, aslan, keçi, kanatlı at, ok gibi çeşitli figürler yer alır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu figürler, şamanlık inancının kutsal simgeleridir [18].

Eski Türklerde askeri ve idari bakımdan "ok ve yay" tamamlayıcı bir unsur olarak düşünölmüş, okun yaya tâbi olması veya yayın oku sevk ve idare etmesi dolayısıyla yay hâkimiyeti hükümdarı, ok tâbiyeti ve tabileri temsil etmiş her ikisi birlikte devleti ve bağımsızlığı simgelemiştir. Hakanın boy beylerine ok göndermesi onları bir sefer veya toplantı için çağırın bir emir manasını taşır. Bundan da her ok gönderenin gönderilene göre hukuki bakımdan üstün bir mevkide olduğu anlamı çıkar. Kabilelerin oklara göre askeri bir sınıflandırılmaya ayrılmaları, bunun bir sonucudur. Ok göndermenin bir himaye, bir taltif ve emniyet ifade etmesi bu oluşumun anlamca genişlemesindedir. Devlet ve idari düzen olmadığı zamanlarda böyle bir oluşum olamayacağı için bu türlü bir zamana "idi oksız" denilmiş, yani sahipsiz, oksuz, devletsiz ve teşkilatsız denmiştir [19].

2.2 Türk-İslâm Devletlerinde Simgeler

Türklerin İslâmlığı kabulü, 10. yüzyıl sıralarında yani Ortaçağ içindedir. Toplumların hayatında dinin etkilerini açıkça gördüğümüz Ortaçağ yılları, Türkler için de bir dönüm noktası olmuştur. Birey ve toplum hayatının her kesitini kuşatan bu yeni din, sanatta da değişik amaç ve isteklerle belirerek farklı bir tarza yönelen toplumun sanatını farklı boyuta taşımıştır. Orta Asya, Maveraünnehir, İran'da kurulan Türk devletlerinde, Selçuklularda, Anadolu Selçuklularında, İslâmiyet öncesi Türklerde kullanılan simgeler yine kullanılmış, bunlara ilave olarak çetr, tuğ, tuğra ve tevki, alem, kılıç, kadeh, çift başlı kartal devlet simgesi olmuştur. Türk-İslam devletlerinde hükümdarın imzası, mühürü, damgası ve tuğrası da devlet sembolü olarak kabul edilmiştir.

Aslı Sanskritçe çhattra (gölgelik, siper) anlamını taşıyan “çetr” kelimesinin kökeni Farsça olup “şemsiye, çadır” anlamına gelmektedir [10]. Arapçadaki karşılığı “şemsiye” veya “mizalle” dir. Bazı İslâm ve Türk devletlerinde hükümdarlık alâmetlerinden olan çetr, hükümdar sefere veya alayla bir yere giderken başı üzerinde tutulurdu. Bir mızrağın ucunda küçük bir kubbe şeklinde açılan bu saltanat şemsiyesi atlas veya altın sırmalı kadifeden yapılırdı ve tepesinde “altın top” denilen bir alem (monçuk) bulunurdu. İlk kez Mezopotamya tasvir sanatında Asur krallarının ayakta dururken, yürürken ve savaş arabasında savaşırken veya avlanırken başları üzerine tutulduğu görülen çetr, eski İranlılar ve Emeviler’den itibaren çeşitli İslâm devletlerinde kullanılmış, Karahanlı hükümdarları kırmızı renkte çetr taşımışlardı. Karahanlılar’da çetrin (kubbe) savaş alâmetlerinden birini teşkil ettiği ve savaş meydanlarında taşındığı da bilinmektedir. Gazneliler’de başlangıçta lâl renkli çetrler kullanıldığı halde Mahmûd-ı Gaznevi’den itibaren siyah renk tercih edilmiştir. Gazneli Hükümdarı İbrahim b. Mesûd’un çetri üzerinde mücevherlerle süslenmiş bir şahin vardı. Anadolu Selçuklu sultanlarının çetr alemleri kartal şeklinde idi ve müslüman Türkler mitolojik hayvanları çetr ve çadır alemi olarak kullanmışlardı. Anadolu Selçuklularında sultanlar öldüğü zaman çetr ve sancaklarının türbenin üzerine konulması âdetti. Anadolu Selçuklularından bahseden kaynaklarda “çetr-i cihângir-i saltanat”, “çetr-i mansûr”, “çetr-i şehinşâh” ve “çetr-i hümâyun” tabirleri geçer. Siyah renkli olan Selçuklu çetri II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında (1237–1246) mavi renge çevrilmişti. Büyük Selçuklularda da hükümdarlık alâmeti olan çetrin üzerinde ok ve yay resmedilmiş bir arma vardı. Çetri taşıyana çetrdar denirdi. Ortaçağ’da bayrakla çetrin aynı renkte olması genel bir kuraldı[7], [20].

Türklerde atkuyruğundan yapılmış saltanat alâmetine “tuğ” denir. Atkuyruğu bir sırığın ucuna geçirilerek tuğcu denen asker tarafından yüksekte tutulurdu. Bir çeşit sancak mahiyetinde olan savaşlarla bütünleşen tuğ atlı kavimlerde yaygın kullanılan kutsal bir semboldü. Tuğların kullanım alanı çoğunlukla savaş esnasında gerçekleşmiştir. At kılı beyaz olur, bazen kırmızıya boyanırdı [21]. Daha önce bölüm 2.1 de anlatıldığı gibi dağınık bir halde aşağıya doğru dökülen ve kırmızıya boyanan at kollarının hepsine beyaz ve siyah kolların örülmesiyle meydana gelen birkaç büküm saçtan sonra bunun üst kısmına top şeklinde yaldızlı bir “feleke” konmuş, zamanla “tuğ” adını almıştır. Selçuklu Sultanı, Osman Gazi’ye bu şekilde bir tuğ göndermiştir [13]. Tuğlara raptedilen kuyruklarda öküz, kuş, sülün gibi hayvanlardan alınan parçalar kullanıldığı gibi, bez parçalarından oluşan örneklerin varlığı da kabul edilir. Tuğ sayısı her dönemde Osmanlı’da dahil olmak üzere mevki ve rütbe göstergesi

olmuş, sayıları bir ile dokuz arasında değişmiştir. Osmanlı'da muharebe düzeninde tuğların arkasında mehterhane, daha arkada da sancak-ı şerif, daha arkada başkumandan ve kurmayları bulunur, tuğların önünü ağır piyade olan yeniçeriler örter, onların önünde akıncılar, kanatlarda da sipahiler yer alırdı. Dolayısıyla tuğ savaş sırasında birlikleri sevk ve idare etmek için kullanılan işaret ve vasıta olmuş, her komutan askerlerini yönlendirmede tuğlardan yararlanmıştı [7].

“Tuğra” kelimesi Uygur Türkçesindeki Tuğrağ kelimesinin batı ve güney Türkçesindeki şeklidir. Dîvânü Lügati't-Türk, Tuğra kelimesinin aslının Tuğrağ'dan geldiğini ve onun Oğuz Hanlarının nişanı olduğunu kaydeder. Tuğra, bir doğrulama, tasdik etme işaretidir ve Oğuz Han tarafından da bu amaçla kullanılmıştır. Türk ve Tatar Hanları çok eski zamanlardan beri emirnamelerinde imzaları demek olan böyle doğrulayıcı işaretler kullanmışlardır. Tuğra'nın Arapçası, Tevki olup sözlük anlamı “Bir şeyi vâki ettirmek” anlamına gelir. Farsça'daki karşılığı ise nişan ile ifade olmuştur. Tuğrayı Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beylikleri ve ayrıca Mısır Kölemenleri kullanmışlardır. Karaman, Saruhan ve Candaroğullarından hem yazılı, hem de paralara basılı Tuğra'lar kalmıştır [22]. Selçuklu hükümet işleri Büyük divânda gerçekleştirildiği için divânın önemli üyeleri arasında Divânül-tuğra diye adlandırılan birim bulunuyordu. İnşa Divânı devletin iç ve dış yazışmalarını takip etmiş, Sultan adına düzenlenen mektup, fetihname, ferman, menşur türündeki yazışmaların tamamı bu makamlar tarafından hazırlanarak takip edilmişti. İslâm ülkelerindeki İnşa Divân'ı Kurumu Selçuklularla birlikte Tuğra Divân'ı şekline dönüştü. İşte bu yüzden Selçukluların erken tarihli tuğra örnekleri, var olan geleneğin devamı olarak algılanarak, ok ve yay türündeki şekillerden meydana gelmiştir. Daha sonra tuğraların formları değişikliğe uğrayarak yazılı (hattî) içeriğin hâkim olduğu kompozisyonlara dönüşmüştür [7]. Tuğra ve tevki'ler hükümdarın alameti olduğu için, ortaya konan her ne ise doğrudan hükümdarı akla getirirdi.

“Alem” kelimesi Arapça ilm kökünden türemiş olup bilmek, bildirmek, işaret etmek anlamına gelmektedir. Alem yol gösteren işaret, sınır işareti, minare tepeliği gibi anlamları ifade eder. Savaşlarda askerleri gruplar halinde bir arada tutabilmek amacıyla alemler kullanılmıştır. Alemler, herhangi bir çubuk veya mızrağın ucuna takılarak yüksek yerlere konulup kalabalık kitlelerin kolayca görebilmesi sağlanıyordu. Alemler farklı alanlarda kullanılmış özellikle mimaride kullanılan alemler çok değişik örnekler sergilemiştir. Bunlardan kubbe ve minare alemleri en tanınan olanlardır. Çadır alemleri ile tekke alemleri farklı grupları oluşturur. Mimaride kullanılan alem ile taşınabilir durumdaki hâkimiyet sembolü olan alem arasında

ortak noktalar mevcuttur. Çünkü mimari kompozisyonun dikey yapılanmadaki en yüksek noktasını teşkil eden mimari alem ile orduyu peşinden sürükleyen alem arasındaki yükseklik kavramının işlevleri türdeşdir. Mimarideki uygulamaların daha çok dini mimari örneklerde yer alması, bu nesnenin kutsallık boyutunu ortaya koyar [23], [7]. Eski Türklerin çadır ve sancaklarının tepe noktalarına küre ve ay birim alemler takmalarının nedeni bu göksel varlıkların ulaşılamayan bir konumda olması, alemlerin yükseklere yerleştirilmesi ve taşınması arasında benzer bir yaklaşım olabilir.

Divanü Lügati't-Türk'te "kılıç" kelimesi, kın kelimesi ile birlikte ifade edilerek çeşitli özdeyişlere konu olmuş, bu ikili çoğu kez kan ile birleşerek üçlü anlatımlara dönüşmüştür. Antik dönemden başlayarak ortaya çıkan tasvirlerde Mars figürü kılıçla özdeşleşmiş, buna Mars'ın savaşçı yönü Savaş Tanrısı oluşu daha önemlisi savaşların en önemli silahı olan kılıç ile takdim edilmesi egemen olmuştur. Bunun somut anlama dönüşmesi Mars'ın kılıcına sahip olma türündeki idealize edilmiş düşüncenin devletleri ve milletleri yüzyıllar boyunca meşgul eden en üst ideal olarak canlı tutmasıydı. Türk geleneğinde "silah veya kılıcın altından geçerek" teslim olma veya biat etme eylemi oldukça yaygındı. Bunun yanında bir diğer biat eylemi "sadağı ve kılıcı boyna takma" şeklinde olmuştur. Aynı geleneğin Selçuk dönemindeki uygulaması "kılıcı fatihin önüne koyma" şeklinde gerçekleşmiştir. Türk hakanları, yanlarında bilgelik sembolü olarak divit, yiğitlik sembolü olarakta kılıç taşımışlardır. Kılıç aynı zamanda hükümdarın gücünü birleştiren unsur olmuştur. İslâmi fütüvvetnâmeler, Hz. Muhammed'e Cebrail tarafından taç, burak, alem, sancak ve kılıç verildiğini bildirir. Bu durum, İslâm tarihinde daha sonra ortaya çıkan ve Hz. Ali ile bütünleşen Zülfikar motifinin öncül örneği hâlini almıştır. Hz. Ali'nin kılıcı birçok sembolü bünyesinde barındıran unsur olmuş, hukuk ve adalet kavramlarının sembolü haline gelmiştir¹ [7]. Öteden beri en eski silahlardan olan kılıç, demirin simgesel anlamıyla bütünleşmiştir.

¹ Anadolu Selçuklu sultanlarının vekillerine, sultanın görevde bulunmadığı zamanlarda onlara vekâlet etmesi için kendilerine altın kılıç verilmiştir. Bu durum sultanların önemli bir sembolü olan kılıcı naibine vermekle yetki ve sorumluluğu geçici bir süreyle yardımcısına verdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Türk Devlet geleneğinde kılıç bir tür hâkimiyet sembolü olarak hükümdar ile bütünleşmiştir. Belinde kılıcı bulunan hükümdar öncelikle kendine güvenen daha sonra da çevresindekilere güven telkin eden durumundadır. Bu nedenle hükümdarlar halka takdim edilirken kılıç vb. detaylarla birlikte sunulmuştur. Kılıç, zaman zaman sembolik bir motif olarak Büyük Selçuklu sikkeleri üzerinde kullanılmıştır. Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah döneminin sikkelerinde dini içerikli ibarelerle ok ve yaydan oluşan semboller yer alırken; Muhammed Tapar ve Sultan Sencer sikkelerinde sadece kılıç motifleri görülmektedir [7]. Cülustan sonra kılıç kuşanma törenleri İslâm ülkelerinde yaygın bir durumdur. Tahta çıkacak olan sultana babası tarafından kılıç kuşatılması, Harzemşahlılara

Türk kültür tarihinde “**kadeh**”, and ve yemin etmenin bir parçasıdır. Takdis veya dua amacıyla kullanılan kadeh, düğün ve toy törenlerini tamamlayan ayrıntılar arasında yer almış, sultanların kadehi dünya hâkimiyeti ve ölümsüzlüğün simgesi olmuştur. Özellikle Göktürklerde kadeh tahta çıkış töreninin bir parçası olup, katılımcılara kadeh tutma eylemi gerçekleştirilerek kadeh sırayla elden ele dolaştırılmıştır. Firdevsi'nin Şehnâme'sinde Keyhüsrev'in ve Cemşid'in kadehleri tasavvufi geleneğin bir parçası olmuş, kadeh dünyayı gösteren sihirli obje olarak yorumlanmıştır. Selçuklu dönemine ait çini parçalar üzerinde elinde kadeh tutan figürler oldukça sık görülür. Kubadabad Sarayı buluntularında çini parçalar üzerinde elinde kadeh tutan figürlerle, Anadolu Selçuklu madeni kapları üzerinde bol miktarda kadeh motifleri yer almıştır. Madeni kaplar arasında özellikle şamdan türündeki ışık kaynağı olan kaplarda kadeh motifinin yoğunluğu söz konusudur [7]. İslâm dünyasındaki kadeh motiflerinin 14. yy. dan itibaren azalmasının nedeni, şarabın yasak edilmesiyle birlikte bunun yerini şerbet ya da tuzlu su gibi içecekler almaya başlaması olabilir. Erken Osmanlı mimari bezemesinde çok farklı bir örnek olarak, Bursa Ulu Camii'nin (1400) güney (kıble) cephesinde, alt sırada yer alan ve sonradan kapatılmış olan pencerelerden sağdan ilk üçünde, hafifletme kemerlerinin içinde birer kadeh motifi görülür (şek. 2.1) Fetret Devri'ndeki Karamanoğlu saldırısı (1413) sırasında, Ulu Camii'yi yıkmak amacıyla çevresinde yakılan odun yığınlarının sebep olduğu tahribattan önce güney cephesindeki bütün pencerelerde aynı motifin yer aldığı düşünülebilir. Her halükârda sığ bir kazımayla meydana getirildiği, ayrıca içlerinde birer nefeslik bulunduğu için ancak dikkatlice bakıldığında seçilebilen bu kadehler [24], eski geleneklerin bir uzantısı amacıyla konmuş olabilir.

ait bir gelenektir. Bu uygulama, yönetimin kan bağına göre şekillendiği idari sistemlerin bir parçası olmuştur. Çünkü yetkiyi elinde bulunduran tecrübeli bir makamın elinden yetki almak, güven telkin etmek anlamını taşır.

Şekil 2.1 Solda, Bursa Ulu Camii'nin güney (kible) cephesinde sağır pencerelerin hafifletme kemerlerindeki kadeh motifi. Sağda, Halep Emir Damurdaş el-Muhammedi Camii'nin (1410) kitabesinde kadeh motifleri [24].

Antik dönemlerden beri toplulukların severek kullandığı “kartal” figürünün bilinen ilk örnekleri Hitit ve Asur dönemlerinde görülmüştür¹. Türkler'in milli sembollerinden olan kartal, Türk sanat ve kültür tarihinde dini, astrolojik, hukuki bir semboldür. Göktürk ve Uygur devirlerinde kartal ve diğer yırtıcı kuşlar hükümdarların ve beylerin timsali olup, bu kuşların onların koruyucu ruhu veya hukuki sembolü olduğuna inanılmıştır. Selçuklularda yer alan sosyal yaşantının önemli bir parçasını oluşturan hayvan kültü, Tuğrul, Çağrı, Beygu gibi kartal isimleri, yeni doğmuş bir çocuğa isim olarak verilerek yüceltilmiş oluyordu. Örneğin çift başlı kartal Selçuklu motiflerinin en sevileni olmuş, Selçuklular, özellikle de Anadolu Selçukluları tarafından hemen her türlü malzemeye nakşedilmiştir.

Anadolu Selçukluları eski geleneklerine bağlı kalarak hayvan sembollerini de hükümdarın ve devletin simgesi olarak kullanmışlardı. Bunlardan aslan, çift başlı kartal, boğa ve ejderhanın yanı sıra hayat ağacı, stilize ay, güneş ve yıldız gibi desenler kale, saray, kervansaray gibi askeri sivil yapılarda kabartma şeklinde sıklıkla görüldüler [25] [6].

Kartalın en önemli özelliklerinin başında güç ve kuvvet özelliği gelmektedir. Güç ve kuvvet hatta göklerin hâkimi olarak kabul edilen figürün hükümdarlarla simgesel de olsa özdeşleştirilmesi, bilinçli bir yönelimdir. Kartala koruyucu ve tılsım özellikleri de atfedilir. Başta kötü ruh olmak üzere düşmanlara karşı bir tür koruyucu unsur olarak algılanması bu nedenledir [7]. Kartalın çift başlı olması, yaydığı enerjinin, gücün veya sihir gücünün iki katına çıkmasıyla veya resmederken simetrik açıdan en düzgün görseelliğin sağlanmasıyla ilgili

¹ Kartal, güneş kuşu olarak nitelendirilmiş gök tanrıyla ilgili sembolizme işaret ederek şamanın kendisini temsil ettiği için büyük Şamanların kartaldan türediğine inanılmıştı.

olabilir. İslâm astrolojisinde kartal (Ukab) koç burcunun kuzeyindeki takımyıldızının (kartal takımyıldızı) sembolüdür. İslâm kaynaklarında kartal veya benzeri yırtıcı kuşlarla ilgili malzemeler bir hayli fazladır. Bu yırtıcı kuşlar ile ilgili konular Araplar'a da Türkler vasıtasıyla geçmiştir. Bu kaynaklarda kartal yuva kurmak için çok sarp yerleri seçen ve yumurtasına ulaşılması zor bir hayvandır. Bu yumurtalardan zor elde edilen şeylere vurgu yapmak için, teşbih mahiyetinde bahsedilir [26]. Sultan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devirlerinde bastırılan bazı bakır paraların üzerinde çift başlı kartal yer almış, hatta II. Murad dönemine ait bakır bir mangırın üzerinde Kayı boyu damgası basılmıştır. Bütün bunlara rağmen çift başlı kartal veya başka hiçbir hayvan Osmanlı'da asla sembol olarak kullanılmamıştır [6].

2.3 Osmanlı Devletinde Simgeler

Bundan önceki bölümde İslamiyet öncesinde ve sonrasındaki Türk uygarlıklarında devlet simgesi olarak, çadır, tuğ, alem, kılıç, kartal vb sembollerin kullanıldığından bahsedilmişti. Osmanlı ise hem Müslüman hem de bir Türk devleti olarak geleneklerinden/atalarından gelen çadır, tuğ, sancak, hilal/ay, yıldız gibi semboller ve yaşadıkları çağın gereklerine uyarak geliştirdikleri tuğra, arma, hilal/ay, yıldız gibi sembolleri kullandılar. Bunları kullanırken de yaşadıkları coğrafyanın kültürlerinden gelen sembolleri kendi inanç ve gelenekleriyle yorumladılar.

Kaynağı Pagan, Hıristiyan, Yunan, Roma, antik uygarlık ile ortaçağ uygarlığı olan Bizans'ın¹ bin yıl süren uygarlığı sonucu buradan gelen sanatsal ve kültürel etkiler Doğu Akdeniz'deki bütün ülkeleri, Balkanları ve Batı Avrupa'yı ortaçağlar boyunca etkilediği için Osmanlı da kaçınılmaz olarak bu uygarlıktan beslendi.

14. yüzyıldan itibaren İslam ülkeleri² bayraklarında “**hilali**” kullanmış [27], Osmanlı'nın kuruluşundan III. Selim dönemine kadar bayraklarda yer almıştı. İlk çağlardan beri bütün göksel cisimler gibi kutsal bir simge olan Hilal, çeşitli uygarlıklar tarafından benimsendi.

¹ Örneğin Bizans'ın Roma'dan miras aldığı en önemli geleneklerden biri, yeni bir hükümdar ilan edilirken senatonun, ordunun ve halkın katıldığı Hipodrom'daki alkış töreni idi. 457 yılında Ayasofya'da patrik tarafından taç giyme törenine dönüştürülen bu olay Roma imparatorluk geleneğinin Bizans'ta Hıristiyan bir geleneğe dönüşmesini sembolize etti. Bu seremoni sonucu I. Leon Hıristiyan töreniyle imparator edilen ilk kişi olmuştu. Ortaçağdaki Bizans taç giyme töreni kısa süre sonra Avrupa'daki saraylarda uygulanmaya başlamıştı. Önceleri seremoni yapılması ve taç giydirilmesi tahtı zorla ele geçirenlerin ve düzmece imparatorların iktidarını güçlendirmek için kullandıkları bir yöntemdi. (Judith Herrin, Byzantium. The Surprising Life of a Medieval Empire, Penguin Books, 2007, London, s.649)

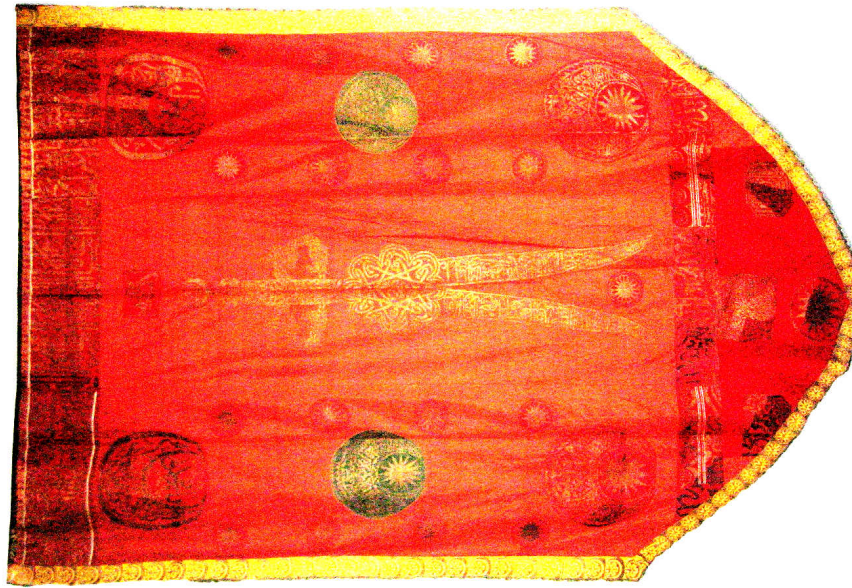
² Hıristiyan inancında hilal/ay Hz. Meryem'i, Müslümanlarda ise Hz. Muhammed'i temsil eder.

Ayrıca yeni ay olduğu için dilek tutmanın, tohum ekmenin ve ay büyürken artsın diye çoğalması istenen şeyin üzerinde taşınmasının vaktinin geldiğini hatırlattı.

Osmanlı'da **“ay-yıldızın”** kullanımı 18. yüzyılın sonlarına doğru olmasına rağmen Yavuz Sultan Selim'e ait bir sancakta ay-yıldızın farklı bir şekli görüldü (şek. 2.2). Bu sancağın üzerinde âlemi üzerinde Yavuz Sultan Selim'in adı yazıp (400 x 250) boyutlarında kırmızı ipek kumaşa üzeri altın sırmayla işlenmiştir. Sancağın tam ortasına bir Zülfikar, zülfikarın namluları üzerine besmele ile fetih suresinin ilk ayeti yazılmıştır. Zülfikarın ortasında “Allah”, etrafında sekiz tane “Ya Burhan” ismi girift olarak görülür. Zülfikarın kabzasının üstünde bir tane küçük, sağ ve sol taraflarında üçer tane büyük hilal ve yıldız şekli bulunur. Uçurluğa yakın olan hilalin içine “Nasrun minallah ve fethun karip” ayeti ile “Ya Muhammed” yazılmıştır. Diğer hilallerde ise iki satır halinde kelimeyi tevhid (La ilahe illallah...) görülür. Hilallerin ortasındaki çok kollu yıldız güneşe benzer. Sancağın etrafındaki bordürün üzerini ay ve yıldız serisi kuşatır [15].

III. Selim, Mısır olayında başta Fransa'ya karşı başarı gösteren İngiliz komutanı Amiral Nelson'a ve yararlılık gösterenlere verilmek üzere 1801 yılında hazırlattığı “Hilâl Nişanı” madalyasında [28] ay-yıldızı kullanıldı ve bu şekil giderek yaygınlaştı (şek. 2.4).

Osmanlıya Bizans'tan geçtiği öne sürülen ve Bizans dönemindeki sikkelerde görülen ay-yıldız [29], 12 ve 13. yüzyılda İngiltere'de I. Richard (1189–1199) ve III. Henry (1216–1220) döneminde kraliyet armalarında, paralarda yer aldı [29], [30] (şek. 2.3).

Şekil 2.2 Yavuz Sultan Selim'e ait sancak [27].

Şekil 2.3 III. Henry mührünün gravürü [30].

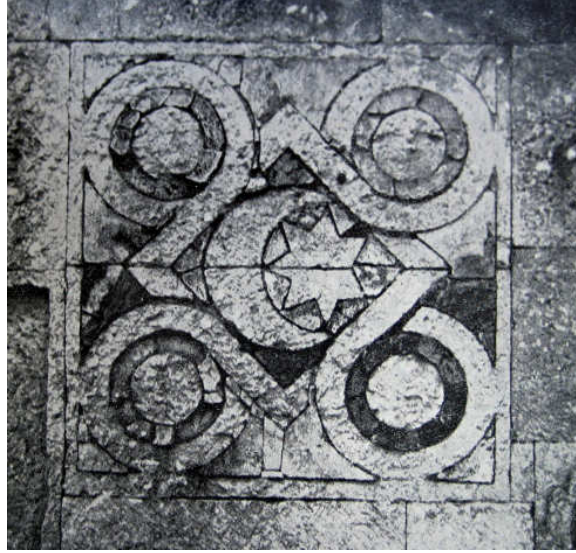
Şekil 2.4 III. Selim'in Amiral Lord Nelson'a, Mısır'ı istila eden Fransız donanmasına karşı gösterdiği başarı üzerine gönderdiği ay-yıldızlı nişan [28]

1895 yılında II. Abdülhamid tarafından kurulan Yıldız Çini Fabrikası'nın ilk dönemlerinde yalnızca çok özel porselenlerin arkasına vurulmak için ay yıldız damgası hazırlanmış (şek. 2.5), yapıldığı yıl ve yerli toprak yazısı pek çok ürünün arkasına yazılmıştı [31], [32].

Şekil 2.5 Yıldız Çini ve Porselen Fabrikasında üretilen fincan takımında ay-yıldızın damga olarak kullanılması [32].

Mimaride ay-yıldızın ilk kez kullanımı, Trabzon'da Ayasofya kilisesinin güney cephesinde taş bir panonun üzerinde bulunuyordu [33]. Günümüzde olmayan bu şekil bu panoya, yine taştan kesilmiş bir ay ile yedi köşeli yıldız oyularak yerleştirilmiştir. Ay-yıldızın kenarlarındaki aynı teknikteki bezeme, Eyice'ye göre, Bizans işi olup (bknz. şek. 2.6), 19. yüzyılın başlarında bir onarım sırasında yapıya konulmuştur [34].

Şekil 2.6 Trabzon'da Ayasofya kilisesinin duvarındaki ay-yıldız [33].

Osmanlı padişahlarının imzası, nişanı ve devlet simgesi olan **“tuğra”**, yukarıda da anlatıldığı gibi birçok Türk-İslâm devletlerinde kullanılmış, her Osmanlı padişahı kendi döneminde farklılıklar getirmişti. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni de simgeleyen tuğralar, ferman, berat, menşurlar gibi yazışmalarda değil, devlet tarafından yaptırılan yapıların üzerinde, paralarda, sancaklarda, madalyalarda, hisse senetlerinde, pullarda yaygın olarak kullanıldı. Tuğranın bu kadar yaygın kullanılmasına rağmen kılıç, kalkan, miğfer gibi bazı savaş aletlerinin üzerlerine Osmanoğullarının mensubu bulunduğu Kayıboyu'nun aşiretinin damgası (IYI) yazısı konuldu (şek. 2.7).

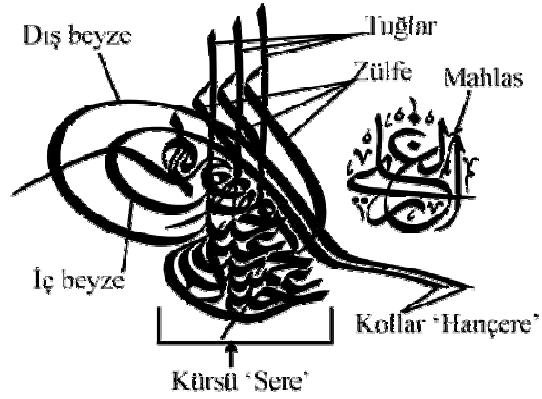
Avrupa kraliyet geleneğinde tuğra gibi kullanılan şekiller imza ve monogram¹ olmuş, belgelerin altında yer alan kralın imzası tuğraya benzer şekilde kullanılmasına rağmen sembol haline getirilmemişti. Fransa Kralı IV. Henri'nin H'si, Napoleon'un defne dallarıyla çevrili N'si, Kraliçe Victoria'nın VR'si bu şekilde idi. Tuğra ise her saltanat döneminde değişmesine rağmen bir öncesine benzerliği sayesinde değişmezlik ve devamlılık hissi vermiş, arma gibi devleti temsil eder hale [35] yani devlet simgesi haline gelmişti.

¹ Kişinin baş harflerinden oluşan şekil.

Osmanlı padişahlarında tuğrayı ilk kullanan Orhan Gazi (1324–1359) olmuş, Murad Han (1359–1389) dan itibaren tuğralara hükümdarların adları ile birlikte babalarının adları da yazılmış, yine Murad Han döneminde basılan paralarda tuğra kullanılmıştı. Çelebi Mehmed (1413–1421) den itibaren Han sıfatı da ilave edilen tuğra formuna, II. Murad (1421–1451) döneminde ise dua cümlesi denilen cümle-i duaiyye yazısı muzaffer daima veya el-muzaffer daima ilave edildi. II. Mustafa (1695–1703) zamanında tuğraların sağ tarafına çiçek konulmasına veya mahlas yazılmasına başlandı. II. Mahmud tuğrasının sağ üst köşesine “Adlî” sıfatını, Abdülmecid ise gül resmini koydu. İktidarının ilk dönemlerinde II. Abdülhamid, tuğrasına çiçek koymuş, sonraları bunun yerine saltanatının sonuna kadar “el-Gâzi” ibaresini¹ tercih etmiştir (bknz. şek. 2.8; 2.10).

Şekil 2.7 Kalkanın üzerinde bulunan Kayı Boyu damgası [6]

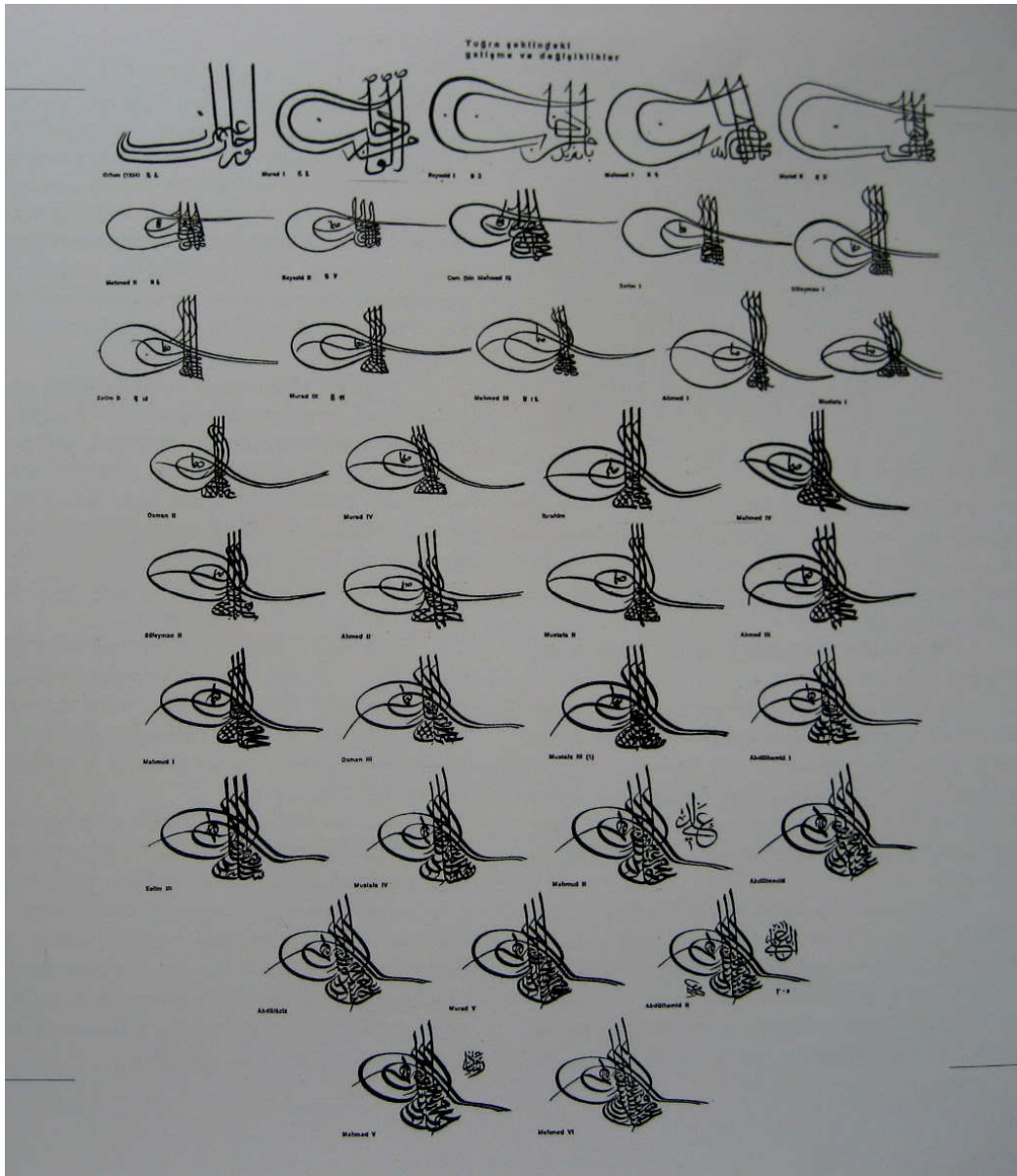
Şekil 2.8 Bir tuğranın kısımları [37].

Stocholm’de yapımı 1903 yılında tamamlanan Kraliyet Postanesi’nin yapımı sırasında, dönemin büyük devletlerinden, o devlete ait bir sembol istenmişti. Osmanlı Devletini simgelemesi için, II. Abdülhamid’in tuğrası ve tuğranın sağ tarafında bulunan el gazi ibaresi ile üzerinde yer alan sorguçlu bir kavuk, pencere kemerinin kilit taşı noktasına konuldu (şek. 2.9).

¹ Osmanlı geleneğinde “Gazi” tanımlaması genellikle erken dönemdeki bey ve padişahların sıkça kullandıkları bir lakap olmakla birlikte, 18. yüzyıldan itibaren orduları (tercihen başarıyla) savaşa katılmış olan padişahlara resmi bir şekilde verilen bir unvan halini almıştı. Bunun tipik bir örneği, Fransızların Mısır’dan çıkarılmaları üzerine Sultan III. Selim’e bu unvanın verilışıydı. Ancak bu ünvan dini bir merasimle verildiği halde, tuğraya eklenerek padişahın kimliğinin görsel bir parçası haline gelmesi o zamana kadar uygulanmamış olan bir yöntemdi [36].

Şekil 2.9 Stocholm Kraliyet Postanesi pencere kemeri ve detayı

Şekil 2.10 Tuğra şeklindeki gelişim ve değişimler [38].

Tuğranın mimaride ilk kez kullanımı II. Murad (1421–1451) döneminde Selânik'te Sungur Çavuş Kulesi kitabesinde olmuştur. Selânik'in fethinden sonra onarım gören bu kulenin Çavuş Bey tarafından yaptırıldığını bildiren kitabenin üzerine II. Murad'ın tuğrası konmuştur [38] (bknz. şek. 2.11). İstanbul'da ise Fatih ilçesi, Karagümrük semtinde Mimar Sinan tarafından 1584–1588 yılları arasında yapılan Nişancı Mehmet Paşa Cami'ine ilk kez III. Murad'ın tuğrası konuldu¹ (şek. 2.12).

Şekil 2.11 Selânik Yedikule Hisarı Sungur Çavuş Kulesi, II. Murad tuğralı kitabe [38]

Şekil 2.12 Nişancı Mehmet Paşa Cami (23 Nisan 2008)

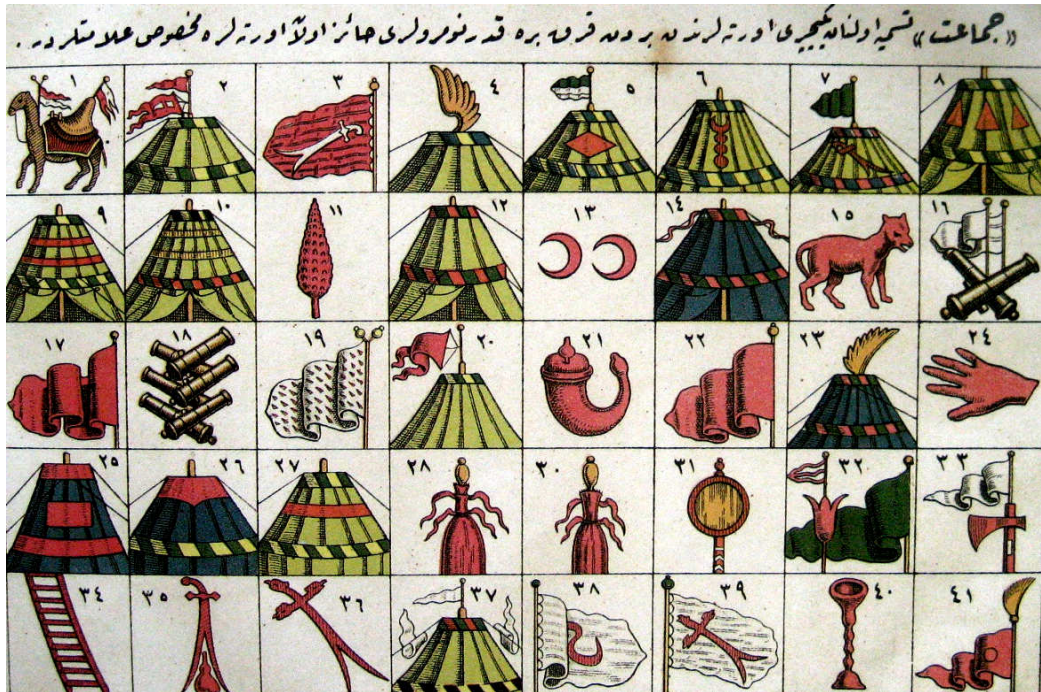
¹ Bu bilgiler Syn. Uğur Derman tarafından 2 Şubat 2011 tarihinde yapılan görüşmeden alınmıştır.

Bir devlet, bir şehir, bir hükümdar veya bir aileye mahsus olan işaretlerin tanziminden meydana gelen resim, kabartma gibi levhalar “**arma**” olarak tanımlanmış [39] ilk çağlardan beri kişilerin ya da toplulukların tanımlayıcısı olarak arma kullanılmış, duvar resimlerinde, sikkelerde, bayraklarda yer almış, yaygın olarak kullanılması ise ortaçağda Haçlı seferleri sırasında olmuştur.

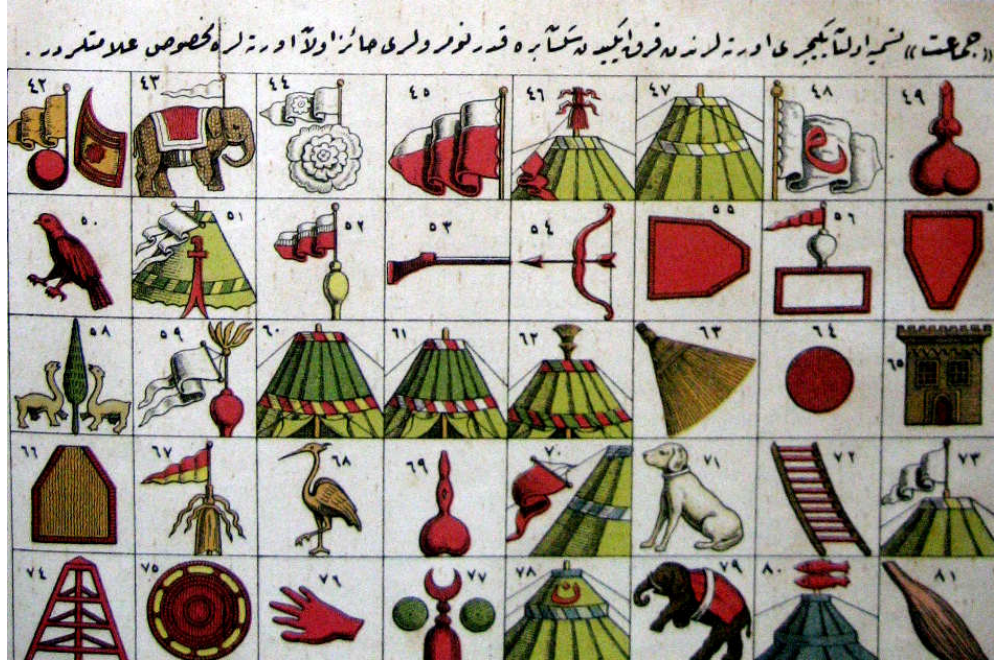
Savaş sırasında tanınmak için Avrupa şövalyelerinin seçtikleri bazı şekiller kalkanlara ve diğer silâhlara işlenmiş, Latince de kalkan, silah, zırh, ordu anlamlarını taşıyan arma, Ortaçağ’dan itibaren bu tür işaretlerinde adı haline gelmiştir. Sonraki dönemlerde kalkanlardaki bu şekiller şövalyelerin torunları tarafından asaletlerinin belirtisi olarak benimsenmiş ve ortaya çok çeşitli armalar çıkmıştır [40].

Daha önce de Bölüm 2.1 de bahsedildiği gibi eski Türklerde yırtıcı hayvanlar boyların sembolü olarak saygı görmüş, hayvan şekillerine uygun adını vermişlerdir. Hâkimiyeti ifade eden çift başlı kartal, Anadolu Selçuklularının arması olmuştur.

Osmanlılar figürlü tasvirlerle rağbet etmemişler, fakat Yeniçeri ortalarındaki flamalarda başka ortayı ifade etmek üzere kılıç, hilâl, fil ve ejder gibi figürleri kullanmışlardır (şek. 2.13–2.16).

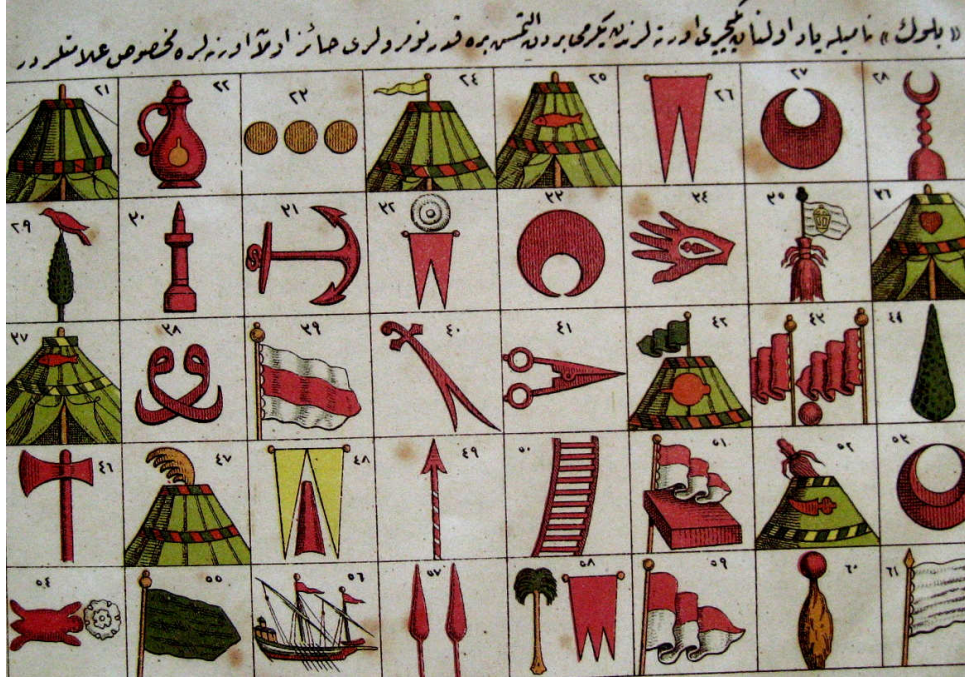
Şekil 2.13 Cemaat adıyla isimlendirilen yeniçeri ortalarından 1’den 41’e kadar numaralara sahip ortalara mahsus amblemler [6].

Şekil 2.14 Cemaat adıyla isimlendirilen yeniçeri ortalarından 42'den 81'e kadar numaralara sahip ortalara mahsus amblemler [6]

Şekil 2.15 Cemaat adıyla isimlendirilen yeniçeri ortalarından 81'den 101'e ve genel ismi "Bölük" olarak bilinen ortalarından 1'den 20'ye kadar numaralara sahip ortalara mahsus amblemler [6]

Şekil 2.16 Bölük adıyla bilinen yeniçeri ortalarından 21'den 61'e kadar numaralara sahip ortalara mahsus amblemler [6]

Avrupa armalarında ortada yer alan kalkan, hükümdar veya aile reisinin asaletinin kaynaklarını belirtir. Örneğin İngiltere armasında ortada yer alan kalkan dört bölüme ayrılmış, sol üstteki kırmızı zeminde altın renkli üç aslan ve sol alttaki aslan İngiltere'yi, sağ üstte sarı zemindeki kırmızı tek aslan İskoçya'yı, sol altta mavi zeminde sarı renkli harp ise İrlanda'yı temsil etmiştir. Kalkanı kuşatan mavi zemin üzerine sarı bantlı, yazılı kemerde İngiltere'nin en üst nişanı olan Dizbağı Nişanı'nı simgeleyen ve Fransızca "Honi soit qui malpense" (Kötü düşünen utansın) ibaresi ile yine Fransızca "Dieu et mon droit" (Tanrı ve hakkım) yazısı bulunur. Bunlar krallarının ilkeleridir. Armanın yanlarında sol tarafta İngiliz aslanı, sol tarafta beyaz İskoç atı bulunur (şek. 2.17).

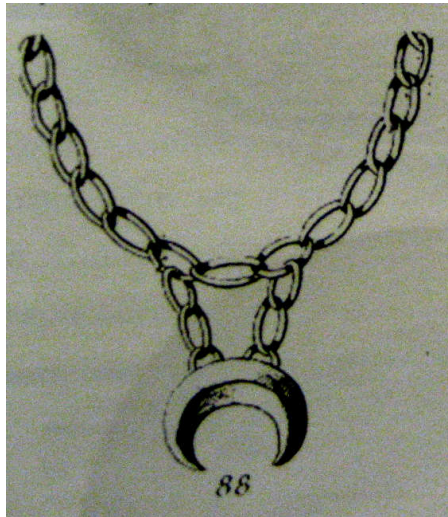
Şekil 2.17 İngiltere kraliyet arması [41]. Sağ tarafta Bath, Roma Hamamı (10 Ağustos 2008)

Osmanlı'da tuğranın dışında devleti ve padişahı simgeleyen bir sembol olmamış, 19. yüzyıl öncesinde Avrupalılar belki de yazılışı zor olduğu için tuğranın yerine Osmanlı Devleti'ni ifade etmek için hilali kullanmıştı.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin 1771 yılında Fransa'ya yaptığı seyahatinde Chantilly şatosuna davet edilmişti. Karşılama töreni sırasında Osmanlı padişahını simgeleyen hilal ve Fransa kralını simgeleyen taç sehpanın üzerine konularak konuklara gösterilmiş, Osmanlı diplomatının hayretle: "Bizim Padişahımızın alâmeti kamer imiş" demesine neden olmuştu [42].

Arma geleneğine son derece bağlı olan Avrupalılar, Osmanlı kültüründe bunun denkleğini hilalde bulmuşlardı. Napoleon'un Mısır seferi sırasında ve bunu takip eden süreçte kırmızı zemin üzerinde ay-yıldızdan oluşan bir Osmanlı sancağının donanmada kullanılması, Hilal Nişanı adıyla bilinen ay-yıldızlı nişanın İngilizler tarafından çizilen bir modele göre ihdası, devleti simgeleyecek şekillerin ortaya çıkışının ilk yansımaları oldu.

Anton Friedrich Büsching'in 1786 tarihli "Coğrafya" kitabında, Osmanlıların arma olarak hilali kullandığından bahsetmişti. Ayrıca, II. Mehmed tarafından ihdas edilmiş hilal nişanı olarak tanımlanan Encyclopédie'nin armalara ayrılmış XXVII sayılı levhasında yer alan 88 numaralı hilalli kolye (şek. 2.18), Baron de Tott'un Journal encyclopédique'e bu durumu düzeltmeleri için mektup yazmasına neden olmuştu¹ [35].

Şekil 2.18 II. Mehmed tarafından 1453'te tasarlanan Hilal Nişanı [35]

¹ Tott, tuğra dışında arma yerine geçebilecek unsurlarla karşılaşmadığını, Osmanlılar tarafından yaygın olarak kullanılan hilalin arma olarak ele alınamayacağını belirtmişti [35].

18. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşan ay-yıldız, yenileşme sürecinde tuğra ile beraber mimaride de kullanılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi'nin bahçesinde sergilenen III. Selim tuğralı mermer panoda oval tuğra madalyonunun sağ üst köşesinde uç kısımları sağa dönük hilal ile çok köşeli yıldız bunun kanıtıdır (şek. 2.19).

Şekil 2.19 Topkapı Sarayı Müzesi'nin bahçesinde sergilenen III. Selim tuğralı mermer pano (9 Ağustos 2010)

III. Selim'in kendi mühründe Avrupa'nın kullandığı simgeleri bir araya getirmesi ise ilk kez görülen bir uygulama olmuş, değişimi ve vermek istediği mesajı yaptırdığı yeni yapılarda bu simgeleri kullanarak göstermiştir. Günümüze ulaşamayan 1795 tarihli Humbarahane'nin hünkâr kasrında yer alan bezemeler, III. Selim döneminin hükümdarlık ve devlet simgesi olarak kullandığı semboller idi, ortada bir küre ile etrafında bayrak ve sancakların arasında görülen silahlardan oluşuyordu (bkz. şek. 3. 21)

II. Mahmud, III. Selim'in hükümdarlık arması olarak kullandığı örneklerle yeni simgeler ekleyerek kendi hükümdarlık armasını oluşturdu. Daha sonraki bölümlerde bahsedileceği gibi (Bölüm 3.2.2) Türklerde sadece müzik aleti değil devlet sahibi olmayı gösteren hâkimiyet sembolü davul, bu dönemde devlet yapılarında yer almaya başladı. İktidarının ilk dönemlerinde, özellikle Selimiye Kışlası'nın yangın sonrası II. Mahmud döneminden kalma olduğunu düşündüğümüz kapılarında, merkeze oval tuğra madalyonu konmuş, yan kısımlarına davulla beraber bayrak, meşale, borazan ve mızraklar yerleştirilmişti (bkz. şek. 3.22–3.30). Sonraki yapılarda hükümdar arması olarak merkezdeki tuğra madalyonunun yanlarına ay-yıldız konmuş, bazen madalyonun etrafı "II. Mahmud Güneşi" tabir edilen ışınlarla kuşatılmıştı.

Abdülmeçid döneminde, hükümdarı simgeleyen II. Mahmud'un güneş ışınları çok yaygın bir şekilde hükümdarlık arması olarak kullanılmaya devam etti, bazı karakol yapılarında tuğra madalyonunun etrafı ışın demetleriyle çevrildi (bknz. şek. 3.125–3.134. Üçgen alınlığa sahip karakol yapılarında, bütün alınlığın içi güneş ışınlarıyla dolduruldu (bknz. şek. 3.142). Bazen güneş ışınlarının ortasında tuğra madalyonu görüldü (bknz. şek. 3.186). Abdülmeçid'in getirdiği farklılıklardan bir diğeri de, hükümdarı simgeleyen tuğranın sağ üst tarafına gül şeklini koyması oldu.

Abdülaziz döneminde hükümdarlık arması olarak kullanılan simgelere ilk kez miğfer ve zırh eklendi. Abdülmeçid'in güneş ışınlarından oluşan oval madalyonunu Abdülaziz, bazı örneklerde yıldız formuna dönüştürmüş, bunun içine tuğrasını yerleştirmişti (bknz. şek. 3.193).

II. Abdülhamid döneminde, diğeri padişahların kullandığı simgeler hükümdarlık armasında yer almış, yapının işlevi küçük sembolik bezemelerle vurgulanmıştır. Daha önceleri Tanzimat Madalyası'nda görülen bereket boynuzu ve terazi ile madalyalar, II. Abdülhamid tuğralı armalarda yer aldı. Abdülhamid'in tuğra madalyonunun altında bazı örneklerde görülen hilalin içine "El-müstenidü bitevfikâti'r-rabbâniye Abdülhamid Han Melikü'd-Devleti'l-Osmâniye" yazısı yazılmış, bu yazı Abdülaziz'in son dönemlerine doğru nişan ve madalyalara konulmuştu. II. Abdülhamid iktidarının son dönemlerine doğru armasındaki hilale bu yazıyı ilave ettirmiştir (bknz. şek. 3. 282–3.287).

Osmanlı'nın bir eyaleti olan Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Hıdivliği'ni almasından sonra Osmanlı sembolleri ile Avrupa sembollerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulan arma, daha çok Fransa'nın kullandığı simgelerle özdeşleşmiştir (bknz. şek.ek B.16) Bahsi geçen arma, yan kısımlarından yaldızlı kordonlarla tutturulan kırmızı perdenin tepesinde hilalli bir taç, merkezde de hilal ve ortasında yer alan üç yıldızdan oluşmuştur. Hilal ve yıldızlar daireyle kuşatıldığında tepesine taç konmuş ve hilalin uçları yukarı doğru çevrilmiştir. Hilal ve yıldızlar daire olmadığı zaman alttan ve üstten defne dallarıyla kuşatılır (bknz. şek. 2. 20–2.21).

Üç yıldız Mısır, Darfur ve Sudan'a Hıdivlerin hâkimiyetini simgeler [43].

Şekil 2.20 Mısır Hıdivleri arması. 19. yüzyılın ikinci yarısı [43]

Şekil 2.21 Mısır Hıdivleri arması. 19. yüzyılın ikinci yarısı "Nil Kıyısından Boğaziçi'ne" sergisi, İAE (28 Ocak 2012)

III. Selim döneminden itibaren Osmanlı'nın yenilediği süreçte, yeni yüzünü anlatan yapılar aracılığıyla oluşturulan hükümdar ve Osmanlı arması her padişapta ve her yapıda farklı bir kimlikle ortaya çıktı. Bütün padişahların kullandığı hükümdarlık armalarında dönemin silahları, bayrak ve sancaklar, meşale, borazan, ay—yıldız, toplar yer almasına rağmen, her yapıda her padişah döneminde farklı simgeler kullanıldı. Yine bu süreçte tuğranın kullanımı daha dar bir çerçevede içinde sadece özel olarak kendi kimliklerinin belirtilmesi gereken yerlerde kullanılmış, armalar devlet ve saltanatı temsil etmişti.

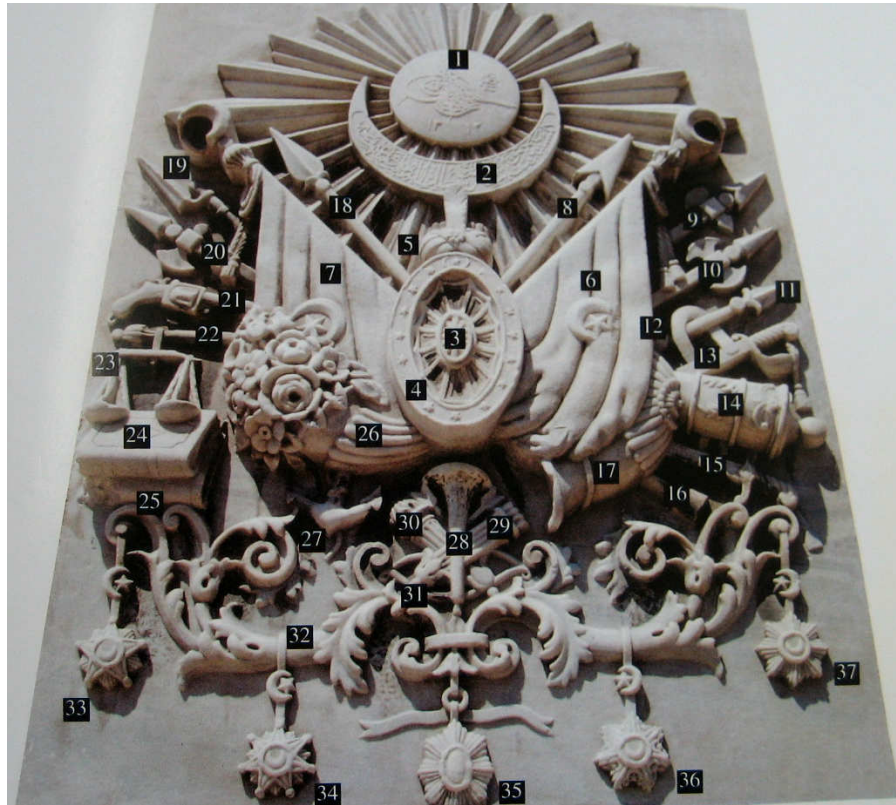
Saraya ve sultanın şahsına hizmet veren ticarethanelere tuğra asma izni Sultan Abdülaziz döneminde verildi. İyi hizmette bulunanlara, inşaat ve madenler için imtiyaz verilenlere, sanat eserleri sahiplerine icra ettikleri mesleklerin başı olma ayrıcalığı tanınanlara, II. Abdülhamid döneminde işyerlerine tuğra asma izni verildi. Önceleri tuğra ile sınırlı olan bu izin, kesin şekline kavuşup devletçe yaygın olarak kullanılmasından sonra armayı da kapsadı. Bu durum, Kanun-i Esasi'nin ilân edilmesinden sonra her türlü ifade aracı serbest bırakılmasıyla olmuş, imaj ile yazının popülerliği artmış geniş bir çevrede kullanılmıştı. O zamana kadar devlet ve padişahın tekelinde tutulan portreler, semboller ve kelimeler herkesin serbestçe kullanabileceği, yararlanabileceği ve yorumlayabileceği bir şekilde kamu alanına aktarmıştır. Devlete ait sembollerden en popüler ve yaygın olan Osmanlı Arması

kullanımının en tipik örneği mimari haricinde kartpostallar olmakla beraber, hisse senetleri, sigara kâğıdı, fincan zarfları, üniforma düğmeleri, tütün tabakaları gibi çeşitli küçük objelerde geniş bir alanda kullanıldı.

Ulus devletlerin prehistoryasını oluşturan imparatorlukların resmi törenleri [44] dönemin simgesel özelliklerinin anlaşılmasında katkı sağladığı için Osmanlı Devleti'nde kılıç alayı, biat ve cülûs bahşîşi, muayede törenleri, Cuma selâmlığı, üniformalar, Hümâyun ve Şâhâne kelimeleri de hükümdarlık simgesi olarak kullanıldı.

Padişahlara göre değişen tuğra ve armaların mimari yapılar üzerindeki kullanım yerleri ve değişen biçimleri Bölüm 3'de padişah saltanat sırasına göre kronolojik olarak anlatılacaktır.

Kaynaklarda Kemal Özdemir [6], Zeki Kuşoğlu [38] gibi araştırmacılar tarafından Osmanlı armasıyla ilgili genellikle II. Abdülhamid'in armasından bahsedilmektedir. II. Abdülhamid döneminden itibaren belki kullanım açısından yaygınlık kazandığı ve yakın dönemde olduğu için "Osmanlı Arması" olarak kabul edilmiş, armanın bölümleri O'nun arması üzerinden yorumlanmıştır.

Şekil 2.22 Osmanlı Arması'nın anatomisi [6]

1. Tuğra ve güneş
2. Hilâl (geç dönem armalarına konulmuştur), üzerinde "El müstenidü bitevfikattir rabbaniye Abdüihamit Han melikküd Devlet'il Osmaniye" yazılıdır.
3. Kalkan
4. Oniki Yıldız (Geç dönem tuğralarında görülmektedir) daha önce burada hilâlin üzerindeki yazı bulunuyordu.
5. Sorguçlu Serpuş
6. Osmanlı Sancağı
7. Hilafet Sancağı
8. Mızrak
9. Tek Taraflı Teber
10. Çift taraflı teber
11. Mızrak
12. Nal (Aslında kılıcın kayışdır)
13. El Siperlikli Tören Kılıcı
14. Top
15. Kılıç
16. Bozdoğan
17. Borazan
18. Mızrak
19. Süngülü Tüfek
20. Tek Taraflı Teber
21. Toplu Tabanca
22. Asa veya Şeşper
23. Terazî
24. Kuran-ı Kerim
25. Kanunnâmeler
26. Bereket Boynuzu
27. Çapa
28. Zurna (Geç dönemde borazan)
29. Tirkeş-sadak
30. Meşale
31. Yay ve ok
32. Bitkisel motif
33. Şefkat nişanı
34. Nişani Osmani
35. Nişani İftihar
36. Mecidi Nişanı
37. Nişani Âli İmtiyaz

19. YÜZYIL OSMANLI DEVLET YÖNETİMİ İLE İSTANBUL YAPILARINDA DEVLET SİMGELERİ

Bu bölümde; tez kapsamında seçilen İstanbulda bugün ayakta olan 48 devlet yapısı kronolojik olarak fotoğrafları ile belge ve kaynaklara dayalı olarak incelenmiştir.

3.1 III. Selim Dönemi (7 Nisan 1789–29 Mayıs 1808)

3.1.1 III. Selim Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum

I. Abdülhamid'in 7 Nisan 1789 yılında vefatından sonra III. Mustafa'nın tek oğlu olan III. Selim tahta çıktı. Avrupa Fransız devriminin eşliğinde, Osmanlı ise Rusya ile harp halinde idi. Kuzey Karadeniz kıyılarını kaybeden Osmanlı, 15 yıldan fazla veliaht olan III. Selim'e, devletin kendini yenilemesinin zorunluluğunu öğretmişti. Şehzadeliği sırasında serbest bir hayat yaşayıp, geniş bir çevreyle temasına izin veren amcası Sultan I. Abdülhamid, bu kararı vermesindeki en büyük etkendi.

III. Selim, göreve geldikten sonra ıslahat tasarımlarını uygulamaya koyuldu. Babası III. Mustafa'nın vaziyeti düzeltmek için yeni bir ordu kurulması fikrini benimseyerek, Yeniçeri Ocağı'nın ıslahı yerine ondan ayrı yeni bir ordunun oluşturulmasına karar vermişti. İradı Cedid hazinesini kurarak olağanüstü vergilerle Nizam-ı Cedid adı altında 12 bin kişilik ordunun kuruluş aşamasına geçti. Batı modernizminin ilk ciddi uygulayıcısı olarak yeni bir müfredat programıyla Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ve Berri-i Hümayun sayesinde eğitim reformunu gerçekleştiriyordu. Kışlalar, kumaş ve kâğıt fabrikaları, tersane havuzları kurdurarak birçok yeniliğin başlangıcını yaptı. III. Selim'in bilim ve kültür alanlarında batıya yönelik adımları da, özellikle diplomasi alanında bambaşka bir boyut kazandı. Dış ilişkilerde

Avrupa usulünü benimseyerek Osmanlı tarihinde Avrupa'ya sürekli elçi¹ gönderen ilk padişah oldu. Askeri ve siyasi reformların yanı sıra, teknoloji, eğitim ve idari alanlardaki reformlar, batı ile artan ilişkiler kültür ve sanat ortamının her dalını etkiledi.

Bu arada Osmanlı, Rus savaşını kaybetmiş, Fransızlar da Mısır'ı işgal ettiğinden İngilizlerle ittifak anlaşması yapılmıştı. Bu olumsuzluklara Rus donanmasının Boğazlardan geçmesi de eklenince, kamuoyunda III. Selim aleyhine bir akım oluştu. Kaybedilen savaşlara ve savunulanamayan topraklara neden olarak Nizam-ı Cedid gösterildi.

1807 yılında Nizam-ı Cedid ordusunun kaldırılmasını isteyen yeniçeriler Kabakçı Mustafa'nın önderliği altında ayaklandılar. Nizam-ı Cedid üniforması giymeyi reddederek üniformalarını parçaladılar. III. Selim Nizam-ı Cedid ordusunu dağıtmak, Mayıs 1807'de de tahttan çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı devletinin 167 yıldan beri gördüğü en aydın, en değerli hükümdarının saltanatı 18 yıl sürdü. Yerine IV. Mustafa'nın getirilmesiyle ıslahat taraftarı yöneticiler önemli bir yenilgiye uğradı. Bu dönemde yeni padişah ve Yeniçeri Ocağı yönetime egemen olmuş, 19 yıllık irtica dönemi başlamıştı. Bu dönemde modern bir ordu kuramayan devlet birçok toprağını kaybediyor, Avrupa ise sanayi devrimini gerçekleştiriyordu [45], [46], [46], 1800 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapladığı alan 12.187.705 km², nüfusu ise 63.700.000 idi. İstanbul, 1.500.000 nüfusu ile dünyada en kalabalık şehirdi [46].

19. yüzyılın başlarında ideolojilerin değişmesi, hayat şartlarını ve düşünce akımlarını etkilemiş, devler arası ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştı. Sanayi devrimiyle ekonomik yönden farklı bir boyuta ulaşan ülke liderlerinin buna bağlı olarak siyasi dünya görüşü de değişmişti. İkili ilişkiler ön plana çıkarak farklı bir imparatorluk kültürü oluşmuş, diplomasi inanılmaz önem kazanmıştı. Askeri ve ekonomik gücü yansıtmak için devletlerin ve liderlerin siyasi duruşları farklı arayışlara yöneldi.

Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle Osmanlı halkı ilk kez batıyla dolayısıyla batının gücüyle karşılaştı. Napoléon beraberinde botanikçi, coğrafyacı, arkeolog ve ressamlardan oluşan geniş bir alayla Mısır'a gelmesi, Mısır'a getirdiği yenilikler halkın batıya olan

¹ Sadrazam Damat İbrahim Paşa 1718 yılında Avrupa ile ilişkileri güçlendirmek amacıyla önemli girişimlerde bulunmuştu. Fransa'ya Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Efendi elçi, 1725'te ise Ömer Efendi Şehbender (Ticari Ateşe) olarak Viyana'ya gönderildi. III. Selim döneminde elçilikler ilk kez 1793'te Viyana-Paris-Londra'da açıldı. Sonraki dönemlerde de bu durum gelişerek devam etti, batıyı tanıma amacıyla Avrupa'da da elçilikler açıldı [48].

hayranlığının da temelini oluşturdu. Dolayısıyla Osmanlı halkı batıyı sadece anlatılanlardan değil, kendi gözlemlerine dayanarak ilk kez tanıyordu.

III. Selim'in şehzadeligi sırasında Avrupa'yı yakından takip etmesi, ona bu bilgileri aktaran yakın çevresinin sayesinde olmuştu. Özel hekimi Lorenzo, şehzade elçisi İshak Bey, Fransa kralı 16. Louis ile yazışmasında tercümanlık yapan Ebubekir Ratib Efendi ve elçilik sayesinde çeşitli Fransız kanallarından bilgi akışı sağlanıyordu. Padişah olunca Avrupa tarzında hükümdar kimliğini göstermesi, başlatacağı modernleşme sürecinin bir parçasıydı. Mesela Boğazda yazlık sefaretler önünden geçerken eşleriyle eğlenen diplomatlara, kız kardeşi Hatice Sultan'ın sarayında dans eden yabancı konuklara çeşitli hediyeler verip döneminin geçerli protokol kurallarına uyuyor, resim sanatını ise propaganda aracı olarak kullanıyordu [48]. Büyük boyutlu yağlıboya resimler, minyatür tarzında kitap resimleri, gravürlü albüm ve seyahatnameler daha önceki dönemlerde görülse de Batı tarzında ilk kez uygulandı. Selimiye Kışlası, Tersane, Tophane gibi büyük kurumlar, yapılan resimlerin altlarına ilave edilmiş [49] (mimariyi devlet sembolü olarak kullandığı düşünülebilir) bu resimler Avrupa sarayları başta olmak üzere dönemin saraylarına hediye olarak gönderilmişti.

Avrupa'nın en güçlü askeri gücüne sahip Fransa'ya karşı büyük bir sempati duyan III. Selim şehzadeligi döneminde Fransa Kralı XVI. Louis ile mektuplaşmış, Napoléon Bonaparte'ın Mısır seferi sonrası Osmanlı'nın Avrupa ile diplomatik ilişkilerini arttırmıştı.

3.1.2 III. Selim Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri

III. Selim tahta geçince siyasi gücü yansıtan egemenlik sembollerini yeniden gözden geçirmiş, ilham kaynağı başta Fransa olmak üzere Avrupa ülkeleri olmuştu. Hanedanlık geleneğinin ihtişamına dayanan yeni imparatorluk ideolojisinin görsel formülasyonunu 1203/1789 tarihli kazıma tekniğindeki gümüş oval mühründe ortaya koydu. Mühründe yer alan çeşitli semboller, simgeler III. Selim'in hükümdarlık armasını oluşturarak siyasi yapılanmasını ve dünya görüşünü tebaasına ve tüm dünyaya sundu.

III. Selim'e kadar devlet simgesi olarak Osmanlı hükümdarını simgeleyen padişahın adını taşıyan tuğraya, III. Selim ay--yıldız ilave etmişti (şek. 2.19). Hatta daha radikal bir değişiklik yapan III. Selim, mühründe tuğra ile beraber ilk kez çeşitli semboller kullandı. (şek. 3.1) Mührün ortasına konulan tuğra ile etrafındaki sembolik şekiller ve en dış kısmı kuşatan

bitkisel desenlerden meydana gelmişti. Osmanlı'da önceki dönemlerde mührde simge olarak tuğra bulunurdu. Bahsi geçen mühür şöyle idi:

Mührün merkezindeki tuğra ile kılıç, kalkan, ok—yay, tuğ, teber, borazan, davul, yer küre, gönye-pergel ve kitap ile bunların aralarına serpiştirilen bitkisel kıvrımlardan oluşmuştur. Benzer bitkisel kıvrımlar mührün en dış kısmını daire şeklinde kuşatır. Ay—yıldızın üzerindeki taç, diğer bezemelere göre çok daha farklıdır.

Osmanlı padişahlarının Orhan Gazi'den beri kullandıkları padişahın imzası, mührü, işareti olan tuğra, yabancı devletlerde arma nerede kullanılmışsa onun yerine kullanılmıştı. Batı Avrupa krallarının hâkimiyet simgesi ise taçtır. Osmanlıya yabancı olan bu simge, ilk kez II. Mehmed tarafından Gentile Bellini'ye sipariş verilen bronz madalyada (şek. 3.3) ve 1480 yılında yapılan Fatih'in portresinde görülür (şek. 3.4) [50]. Portre Venedik tarzı kemerle çerçevelenmiş, kemerin etrafında sağda ve solda üç tane, bir tanesi de korkuluğun üzerine yerleştirilmiş zengin mücevherlerle bezenmiş kumaşın üzerindeki taç ile zenginleştirilmiştir. Üç taç, Sultanın Yunanistan, Asya ve Trabzon'a hâkimiyetini simgeleyerek fethettiği üç imparatorluğa gönderme yapar. Yedi tane olması ise, Fatih'in Osmanlı Devletinin yedinci hükümdarı olmasındandır. Resmin sol tarafında "VİCTOR ORBİS.." yazısı, "Dünyanın Fatih'i" anlamına gelmekte olup hükümdarlık anlamını güçlendirir. III. Selim'in mühründe, ay-yıldızın üzerinde yer alan taçta hükümdarlık sembolüdür. Aynı zamanda II. Mehmed'den beri evrensel bir hükümdar olma ideolojisini gösterir.

III. Selim'in mühründe merkezdeki tuğra, devleti ve III. Selim'i simgeler. Üzerindeki ay-yıldız motifi, eski Türklerde öteden beri bilinen bir simgedir [9]. Hilal aynı zamanda Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Türk Devletini ifade etmek için kullanılmıştır [34]. Hilal, keskin köşeli olması dolayısıyla büyüleyici güzelliğin yanında canlanan bilinçaltı ruhun potansiyel tehlikesinin de simgesidir. Hilal hayatı başlatan her şeyin faniliğini ve bilinçle olan her şeyin geçiciliğini hatırlatmasına rağmen doğan bir döngünün sonu değildir. Her başlayan şeye bir son vaat ettiği gibi, her sona da bir başlangıç sözü vermesi [51] onun güzel başlangıçlara bir adım olacağı ümidini verir. 1683–1699 yılında Osmanlı Sultanlarının resimleri, Avrupa'da propaganda aracı olmuş, özellikle 1683 yılında Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine IV. Mehmed'in portresi hilalin üzerinde, hükümdarlığını vurgulayan taçlı sarıkla gösterilmişti (şek. 3.5). Gökten inen şimşekler, hilali zedeleyerek müttefiklerin

kazandığı zafer görsel bir simgeyle anlatılmıştı. III. Selim'in mühründe ise ilk kez kullanılan ay-yıldız Osmanlı Devletini ve yeni düzeni, üzerindeki hilâlli taç¹ ise III. Selim'i ve hükümdarlığını simgeledi. Taç bütün dönemlerde Güneş gibi olmayı onu taşıyana tabi olanlara hayat ve verimlilik getireceği vaadinde bulundu.

Mühürde tuğranın etrafını kuşatan bezemelerden; bayrak ve sancaklar devleti ve bağımsızlığı; gönye ve pergelden oluşan kompozisyon bilim, geometrik düzen, akılcılık gibi kavramlarla beraber eskiden beri gönye, doğanın sihirli ve tedavi edici gücünü, pergel ise yedi güzel sanattan² birini simgeler [52]. Ayrıca merkezden dışarıya çizilen yön yaratılışı anlatır. Pergelin çizdiği belli olmayan bir zamandaki boşluk, içi dıştan ayırır. İnsan dünyasında yapılarda matematiksel harmoniyi yakalamak için kullanılan pergel bir ortaçağ yazmasında evrenin kutsal mimarisiyle özdeşleştirilir³. Pergelin merkezde olması bilimde büyük patlamayı simgeler [51].

Ok ve yay, kılıç, kalkan, top, teber eskiden beri Türklerin kullandığı silahlar olup kahramanlığı ve cesareti; tuğ savaş sırasında birlikleri sevk ve idare etmek için kullanılan işaret aracını; borazan haberciyi; davul⁴ hâkimiyeti, eski kültürlerde kötü ruhlardan ve kötü olaylardan korumayı, ileriki dönemlerde düzensiz askerleri ordudan atmayı⁵; Akdeniz kültüründe bütün canlılar ve kozmos arasındaki ritmi, davulun ritmi savaşları başlatmayı, cellâdın baltasını düşürmesini, nişancının tetiği çekmesini, kuralsızlığın sonunu kuralın başlangıcını [51] ; yer küre aydınlanmayı ve dünyadan geri kalmamayı simgelediği gibi ayrıca Fransa Devrimi'nde⁶ temel biçimlere yönelik olarak kullanılmıştır. Kitap adaleti düzeni, bilgelik ve bilgiyi simgeler (bknz. bölüm 2).

¹ Latince "solificatio" denilen taç, Güneş ile özdeştir. Simyaçılar gezegenlere ve yıldızlara ithaf edilen ışık saçan özelliklerin bir yansımasını taşları süsleyen değerli yeraltı metalleri ve taşlarında görürdü. 2000 yıl önce Gnostic lerin kullandığı taşlar 7 ya da 12 adet ışın saçan kuyruğunu ısırın bilgelik yılanı Agathodaimon'nun başındaki tacı resmederdi [51]

² Klasik tasarımda gramer "çubuk", retorik "kayrak taşı", diyalektik "yılan", müzik "aletler", aritmetik "sayı boncukları", geometri "pergel", astronomi "yıldızlar" ile simgelenmiştir [52]

³ Bible Moralisee'nin (1250) resimli yazmasında Evrenin mimarı olan Tanrı, pergelin yardımıyla ilk kez yaratırken resmedilmiştir.

⁴ III. Selim döneminde yeni kurulan Nizam-ı Cedid askerlerinin mekanik adımlarla yürümesi için Fransız subay Manguel'in Enderun ağalarından oluşturduğu boru-trampet (davul) takımı kurulmuştu [53]

⁵ Büyük Britanya'da "to drum out of the army/ town/society" bir deyimle günümüze kadar gelmiştir.

⁶ Barok ve rokoonun abartılı bezemelerine karşın J. J. Rousseau'nun doğaya dönüş çağrısına koşut bir anlayışın üzerine sade ve yalınlığı ön plana çıkaran, antik dönemin üslubuna dönüş niteliği taşıyan küre motifi (1770-1830) yılları arasında Fransız Devrim Mimarisi içinde en parlak dönemini yaşamıştı [54]

Yine aynı tarihli diğer bir mührü, daha sade bezemelere sahip olup tuğranın altında daha çok arma şeklinde tanzim edilmiştir. Kılıç, ok, top, davul ve bayraklardan oluşan bu kompozisyonda bayrakların üzerindeki hilâle yıldız eklenmiştir. Mührün etrafını dolaşan bitkisel bezemeler sarmal bir şekilde kuşatılmış, aradaki boşluklara çiçek ve ay-yıldız yerleştirilmiştir (şek. 3. 2)

şekil 3.1 III. Selim'in mührü [49]

şekil 3.2 III. Selim'in mührü [49]

Şekil 3.3 Sultan II. Mehmed tarafından Gentile Bellini'ye sipariş verilen bronz madalya. Ön yüzünde II. Mehmed'in büstü ile (MAGNI SULTAN MOHAMETI IMPERATORIS/Büyük Sultan İmparator Muhammed) yazısı, arka yüzünde (GENTİLİS BELLINVS VENETVS EQVES AVRATVS F./Yapan: Venedikli Altın Şövalye ve Palatino Kontu Gentile Bellini) yazısı yer alır. Üç taç Yunanistan, Asya ve Trabzon'u temsil eder [50]

Şekil 3.4 Sultan II. Mehmed tarafından Gentile Bellini'ye sipariş verilen yağlı boya tablo. 70x52 cm, Londra, National Gallery [50]

Şekil 3.5 Sultan IV. Mehmed'in portresi. 1688 öncesi, anonim. Vienna National Österreichische Nationalbibliothek [50]

Şekil 3.6 Viyana, Das Michaelertor/Michael Kapısı'ndaki taç ve detayı (20. 3. 2010)

Şekil 3.7 Londra, "Old Royal Naval College" dış ve iç kapı detayı (29. 7. 2008)

Resimlerinden Kapıdağlı Kostantin tarafından 1208/1793 yılında yapılan III. Selim'in yarım boy portresinin yer aldığı kompozisyon [49], III. Selim'in devlet arması olarak kullandığı simgelere diğer bir örnektir (şek. 3. 8). Bir albüm içinde karşılıklı olarak yer alan resim, Avrupalı elçilere, hükümdarlara verilmek üzere çoğaltılan ilk padişah portresidir. Çoğaltılan bu resimde, üst kısımda dekoratif bir kartuş içinde Osmanlıca "Sultan Selim Han Salis" yazısı, yazının altında ampir üslubun sıkça tercih ettiği perde motifi, perdenin tam ortasında çiçek motifleri, defne ve akantus yapraklarıyla çevrili ortasında III. Selim'in portresinin yer aldığı

oval bir madalyon görülür¹. Madalyonun altındaki kompozisyonda, karşı kıydan resmedilen o dönemlerde yeni yapılan, padişahın askeri reformlarının simgelerinden biri olan Tophane Kışlası yer alır. Denizin üzerinde bulunan büyük yelkenli gemilerin üzerinde ay–yıldızlı bayrak görülür. Manzara, büyük toplar ve barut fıçısının gerisindedir (şek. 4). Madalyonun üzerindeki ay-yıldızın yukarı bakar şeklinde resmedilmesi, eski Türklerde hilâlin uçlarının yukarı bakmasıyla o yılın şanslı ve bereketli geçeceğine olan inançtan kaynaklanabilir. Ayrıca hilâlin uç kısımlarının sola dönük olması, büyüyen hilâli gösterir. Madalyonun solunda ve altında yine III. Selim'in devlet arması olarak kullanacağı semboller yer alır. Ortada bir kalkan, kalkanı çapraz kuşatan bayraklar, balta, teber, ok gibi silahlardan oluşur. Resmin altındaki toplar, diğer objelerden daha büyük olup askeri reformları çağrıştırmakta ve amacı vurgulamaktadır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethini kendi tasarladığı ve karadan yürüttüğü toplarla gerçekleştirmiş, Osmanlı'da büyük zaferlerin topla kazanıldığına inanılmıştır.

Şekil 3.8 Kapıdağlı Kostantin tarafından 1208/1793 yılında yapılan III. Selim'in portresi [49]

¹ Oval madalyon, tuval üzerine yağlı boya Osmanlı resimlerinde III. Mustafa döneminde ortaya çıkarak 19. yüzyıl boyunca kullanılmıştır [49]

Kapıdağlı Kostantin'in 1803 yılında yaptığı tuval üzerine yağlıboya [49] resim batı tarzındadır. III. Selim'in resmi kimliğinin dışında, Harem'deki Has Odasında günlük giysileriyle sedirde oturmuş vaziyette, elinde tespihiyle dinlenirken gösterir ve son derece gerçekçidir. Resmin sol üst köşesindeki defne yapraklarıyla süslenmiş oval tuğra madalyonu dönemin yeniliklerine güzel bir örnektir. Madalyonun içinde, tuğranın sağ üst köşesinde ay-yıldız ile madalyonun tepesinde bir ta, tacın üzerinde de uç kısımları yukarı bakan bir hilâl görülür. Ta, bayraklar ile dönemin silahlarından oluşan kompozisyonun ortasına yerleştirilmiştir. Madalyondaki sola dönük ay, büyüyen aydır. Gelişmeyi, büyümeyi anlatır dolayısıyla anlamlıdır. Resimde tüm ayrıntıların gerçekçi olarak yansıtılması simgesel açıdan bir ilktir (şek. 3.9).

şekil 3.9 Kapıdağlı Kostantin tarafından 1803 yılında yapılan III. Selim'in portresi ve resim detayı [49]

Yine aynı ressam tarafından yapılan yarım boy portresinin yer aldığı kompozisyon, daha geç bir tarihe 1804–1806 yılına [49] tarihlendirilir. Oval madalyon, alttan ve üstten defne yapraklarıyla çevrilmiş, alttakinin ortasına kurdela yerleştirilmiştir. stekine ise daire şeklinde bir madalyon oturtulmuştur. Madalyonun etrafı yine defne yapraklarıyla bezenmiş, ortasına sola dönük vaziyette ay-yıldız yerleştirilmiştir. Ay-yıldızın üzerindeki ta diğer örneklerden farklıdır. Oval madalyonun içindeki portrenin altındaki kompozisyon, padişahın çok önem verdiği reform girişimlerinin görsel bir sunumu şeklindeydir. Yeni yapılan Selimiye Kışlası, talim

yapan kırmızı-lacivert üniformalı Nizam-ı Cedid askerleri¹, denizin üzerindeki büyük gemiler ve resmi sonlandıran devasa toplar bu dönemdeki askeri alandaki yeniliklere verilen önemi açıklar (şek. 3.10).

Şekil 3.10 Kapıdağlı Kostantin tarafından 1804–1806 yılında yapılan III. Selim'in portresi ve resim detayı [49]

¹ Nizam-ı Cedid askerlerinin kıyafetleri için Mahmud Şevket Paşa'nın "Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi" isimli kitabında eskiden Güneş şeklinde olan şekillere şemse denildiği için Nizam-ı Cedid askerlerinin giydiği cepkendeki şekle, cepken şemsesi denildiğinden ve ayrıntısından bahseder [58].

"Cepkenin iki tarafında bulunan gül ve şemseler, rütbe alâmet-i farikası olmak üzere kabul edilmiş olduğundan Ocak kethüdasının cepkeninde beş, sağ kolağasında dört, bölükbaşı kolağasından elbisenin şekliyle fark olunmak üzere kezalik dört sarı ve mülazım-ı evvelde dört ve mülazım-ı sanide üç ve alemdar'da iki ve çavuşta bir beyaz bulunur idi" [55].

III. Selim'in Kapıdağlı Kostantin'e yaptırdığı resminde, sultanın odasında hemen arkasındaki dolapta üst üste dizilmiş kitapların sağ tarafında en altta bulunan "Atlas-ı Kebîr" tercümesi, dönemin en prestijli kitabıdır. Resimde de sultanın hemen arkasında önem verdiği kitaplar yer alır (şek. 3.11). Kitapların ortasındaki yer küre, dönemin en gözde objesidir.

"Atlas-ı Kebîr"i Resmî Mustafa Ağa İngilizceden tercüme etmiştir. Üsküdar Matbaası'nda basılan kitabın basımı 1218/1803 yılında tamamlanmıştır. 24 parça haritaya sahip bu eser, Türkçe basılan ilk Osmanlı atlasıdır. Mahmud Raif Efendi'nin daha sonra basılan *Ucâletü'l-coğrafiyye* adlı eseri, atlasın baş tarafına ilave edilerek beraber ciltlenmiştir [46] Atlasın unvan sayfasında *Cedîd Atlas Tercümesi* başlığı altında bir yazı, yazının kenarları da kalın bir çerçeveyle çevrilmiştir. Çerçevenin üst ortasında padişahın tuğrası kanatları açık kartalın¹ pençeleri tarafından tutulmuştur. Kartalın başının üzerinde hale şeklindeki çelenk, Avrupa'da da kullanılan sembollerdendir. Örneğin Viyana'da 17. yüzyılın sonlarında yapımına başlanan, yapımı 18. yüzyıl boyunca devam eden Schönbrunn Sarayı'nın cephesindeki kartal çift başlı olmasına rağmen Atlas-ı Kebir'deki kartalla benzerlik gösterir. Atlas-ı Kebir'in üzerindeki kartalın tepesindeki çelenk, bu sarayda kartalın pençeleri arasındadır (şek. 3.11). Güçlülüğün ve yüceliğin simgesi olan kartal, eski Türklerde koruyucu ruhun, adaletin simgesi [52] olmuş aynı zamanda hükümdarı simgelemiştir. Vücudun tacı olan başı taçlandıran çelenk², taşıyana onur, kutsallık ve otoriteyi [51], Güneş'in kutsal ışığını emen canlı yapraklardan örülmüş çelenk canlılığı ifade etmiştir. Kartalın pençeleriyle taşıdığı tuğranın sağ üst köşesinden yarım daire şeklindeki Güneş, ışınlarıyla beraber görülür. Aynı Güneş, alt çerçevenin üstünde, yazılı metnin altında da vardır. "L'etat c'est moi" "devlet benim" sözleriyle ifade eden Avrupa'nın ve Fransa'nın en ünlü kralı XIV. Louis, kendini adaletin ve gücün sembolü olan Güneş ile dolayısıyla mitolojide ışığın ve gerçeğin tanrısı olan Apollon ile özdeşleştirmiştir. Fransa'nın en ünlü ve en uzun tahtta kalan hükümdarı, III. Selim ve sık sık mektuplaştığı XVI. Louis'e de

¹ Öteden beri, birçok kültürde kartal, Güneş'in sembolüydü. Kartalların yüksekten uçması ve en büyük ve en güçlü kuşlardan olması nedeniyle ona sembolik anlamlar yüklenmiştir. Kartal, Avrupa ülkelerinin de sembolü idi. Önceleri Roma'nın sembolü olan bu simgeyi Bizanslılar da kullanmış, çift başlı kartal şeklinde Selçukluların da arması olmuştu.

² Antik Yunan'da çelenkler bazen belirli tanrılarla bağdaştırılan bitkilerin yapraklarından örülürdü. Örneğin Zeytin yaprağı Zeus'u, sarmaşık Dionysus'u, defne de Apollo'yu temsil ederdi. Anavatanı Türkiye olan defne, yapraklarının her mevsim yeşil kalmasından ve uzun yıllar yaşamasından dolayı mucizevi ve ölümsüz bir bitki olarak tanınır. Defne yaprakları mükemmelliği, zaferi ve barışı simgeler. İlk çağlardan beri kralların başındaki taçta, günümüzde ise subayların başlarındaki şapkalarda yerini almıştır.

ilham vermiş, onun kendiyile özdeşleştirdiği Güneş simgesini kısmen devam ettirmiştir (şek. 3.13–3.17).

Simyacılar göre Güneş, bireyin içinde barındırdığı mükemmellik potansiyelini çağrıştırmıştır. Hükümdarlar ve hanedanlıklar prestij ve otoritelerini Güneş biçiminde taşlarla göstermişler [51], verimin, yaratıcılığın, bilgeliğin ve tedavinin kaynağını hep Güneş sağlamıştır. Çerçevenin alt ortasında büyükçe bir davul, etrafında da dönemin askeri malzemeleri ile silahları yer alır. Mızrak uçlu bayraklar burada simetrik değildir. Çerçevenin yan kısımlarının ortasında, sağda ve solda iki farklı şekilde kalkanlar bulunur. Kalkanlar, mızrak uçlu bayraklar ile hançer, kılıç, mızrak ve borazan gibi askeri silahların üzerindedir. Sağdaki kalkan daire şeklinde olup üstüne hilal konmuştur. Kalkanın ortasındaki yıldız motifi çarkifelek şeklindedir. Çarkifelek yeni ufukları, yenedünyaları, merkezde toplanmayı ve merkezin çekim gücünü simgeler. Soldaki dikdörtgen şeklindeki kalkanın ortasına hilâl, üzerine de yıldız yerleştirilmiştir. Kalkanın üzerindeki yıldız, çerçevenin boş kısımlarına da konmuş, üst köşelerde ay-yıldız şeklini almıştır. Dünyada bütün kavimler, büyük güçleri parlayan yıldızlarla dolu göklerle bağdaştırmıştır. Bütün çağlar boyunca yol gösteren, karanlığı aydınlatan, sonsuzluğu ve kehaneti belirleyen yıldızlardır.

Plato yıldızları “sonsuzluğun hareket eden imajı” olarak tanımlamış [51] eski Türkler de kâinatın merkezinin kutup yıldızı olduğuna inanmışlardı. Aynı zamanda beş köşeli yıldız tanrıların ve ölümsüz ruhların sembolüydü.

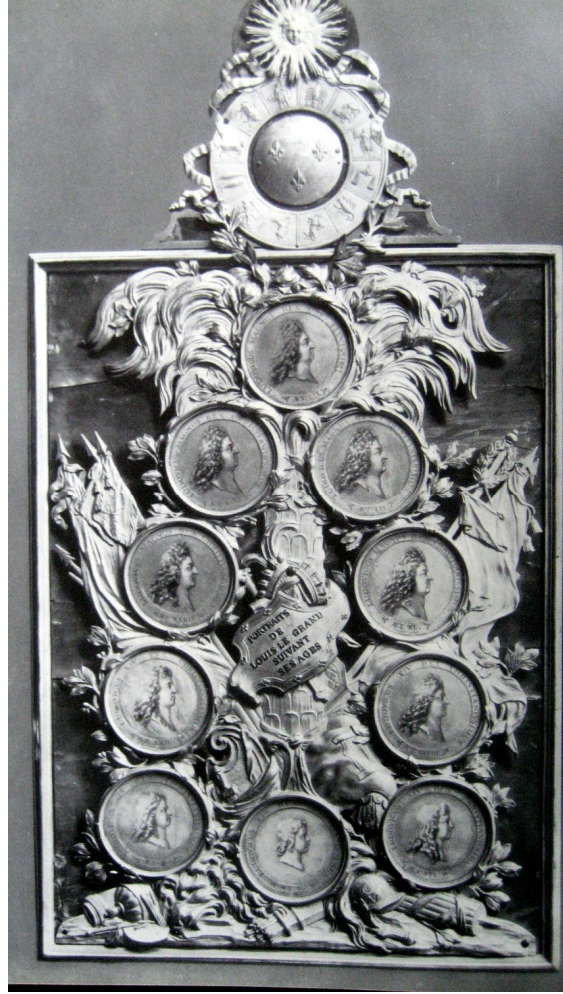
Avrupa krallarının güç gösterisinin simgesi olarak portrelerini yaptırıp hediye ettikleri bu dönemde, III. Selim aynı düşüncelerle Osmanlıyı Avrupa’ya tanıtma girişimleri ve batıya dönük yüzünü göstermek amacıyla yaptırdığı portreleri hediye olarak Avrupa ülkelerinin yöneticilerine göndermiş, resimlerin altına yeni inşa edilen askeri yapılarla Osmanlı’nın gücünü gösteren simgeler kullanmıştır. Özellikle bu yapılarda ilk kez yer alan batının da kullandığı bazı sembolleri kullanmaktan kaçınmamıştır. Aynı dönemlerde Almanya, Avusturya kartal simgesini (şek. 3.12), Fransa ve İngiltere ise kraliyet tacını daha çok benimsemiştir (şek. 3.7).

Şekil 3.11 Atlas-ı Kebir'in (1218/1803) atıf sayfası [48]

Şekil 3.12 Viyana Schönbrunn Sarayı (20. 3. 2010)

Şekil 3.13 XVI. Louis'nin kişisel ressamı Antoine Benoist'in hazırladığı "Fransız Kraliyet Dairesi"nin minyatüründe en üstte Güneş şeklinde simgelenen XIV. Louis [56].

III. Selim, Mısır olayında başta Fransa'ya karşı başarı gösteren İngiliz komutanı Amiral Nelson'a ve yararlılık gösterenlere verilmek üzere 1801 yılında "Hilâl Nişanı" (Order of the Crescent) diye bilinen batı tarzı Osmanlı nişanı hazırlatmıştı. Vak'a-i Mısriyye Madalyası adı altında sayıları gittikçe artan nişan ve madalyalara (şek., 3.14) dönüşen bu taltif ödülünde en çok kullanılan sembollerden biri ay-yıldız oldu [36]. Bahsi geçen madalyanın ön ve arka yüzünün etrafı bitkisel bezemelerle kuşatılmış, ön yüzünün ortasına III. Selim'in tuğrası, arka yüzünün ortasına ise sekiz köşeli yıldız ile hilâl yerleştirilmiştir. Tuğralı yüzün bitkisel bezemelerinin altında Latin harfleriyle "1801" yazısı konmuştur.

Şekil 3.14 Vak'a-i Mısıryye Madalyası [36]

III. Selim dönemine kadar çeşitli yerlerde kullanılan hilâl ve tuğra, Osmanlı devlet simgeleri arasında en önemlilerinden ve en sık kullanılanlarından idi. Resimlerde ve birçok eserde devletin simgesi o döneme kadar görülmeyen farklı bir şekil aldı. Osmanlı modernleşme sürecinde yaptığı askeri ıslahatlar sırasında, hilâle sekiz köşeli yıldız ilave edilerek resmiyet kazandırdı. Devlet arması olarak kullanılan tuğranın sağ üst köşesine, bayrak ve sancaklara, inşa edilen yapıların cephe süslemelerine ay-yıldız ilave edilmiş, ayrıca askeri reformların göstergesi olarak dönemin silahlarından ve bayraklardan oluşan bir kompozisyon hazırlatmıştır. Osmanlı'da köşe sayısı fazla olan yıldız görünümü, Sultan III. Mustafa'nın saltanatının son yıllarından itibaren (1772–1774), Baron de Tott nezaretinde dökülen topların üzerinde de kullanıldı. III. Selim döneminde topların üzerine ay-yıldız konmuştu¹ (şek. 3.14–3.16) [34].

Kırmızı zemin üzerine tuğralı sancak ilk kez III. Selim'in taht gemisine çekilmiş, Nizamı Cedit ordusunun bayrağı da yine kırmızı zemin üzerine ortası veya dört köşesi sırma işlenmiş hilâl şeklinde tasarlanmıştı [57].

¹ İstanbul'da Rumelihisarı önünde sergilenen tunç toplardan birinde, baş kısmında tuğra ile birlikte 1217/1802 tarihi, uç kısmında da ay-yıldız resmi vardır [34]

Şekil 3.15 III. Selim döneminde dökülen ay-yıldız kabartmalı top [58]

Şekil 3.16 Ay-yıldız kabartmalı topun III. Selim tuğralı bezemesi [6]

Şekil 3.17 Güneş kral armalı Fransız topları [6]

3.1.3 III. Selim Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları

18. yüzyılın sonlarında Avrupa başkentlerinde daimi Osmanlı elçiliklerin kurulması, batı şehirlerindeki kent planlarını uygulama konusunda girişimler yapılmasına neden olmuş, 1806 ve 1811 yılları arasında Paris'te bulunan Abdurrahman Muhib Efendi Napoléon'un kent düzenlemesini rapor etmişti¹ [59]. III. Selim dönemindeki yoğun inşaat faaliyetleri içinde en çok kışla yapıları dikkat çekmiş, artan saray ve konak yapılarından Melling'in yenilediği Defterdarburnu'ndaki [60] saray dönemin ünlü yapılarından olmuştur. Büyük boyutlu ve etkileyici yapılar olan kışlalar, günün şartlarında yerleşim dışındaki alanlara inşa edilmişlerdi.

Nizam-ı Cedid programı dahilinde düzenli askerler için ilk kez Üsküdar ve Levent Çiftliği Kışlası, daha sonra Selimiye Kışlası ile Hasköy Humbaracılar ve Lağımıcılar Kışlası ve Beyoğlu Kışlası'nın yapımları izledi. 1795'te ilk kara mühendishanesi modern anlamda eğitim verme amacıyla kurulmuştu [61].

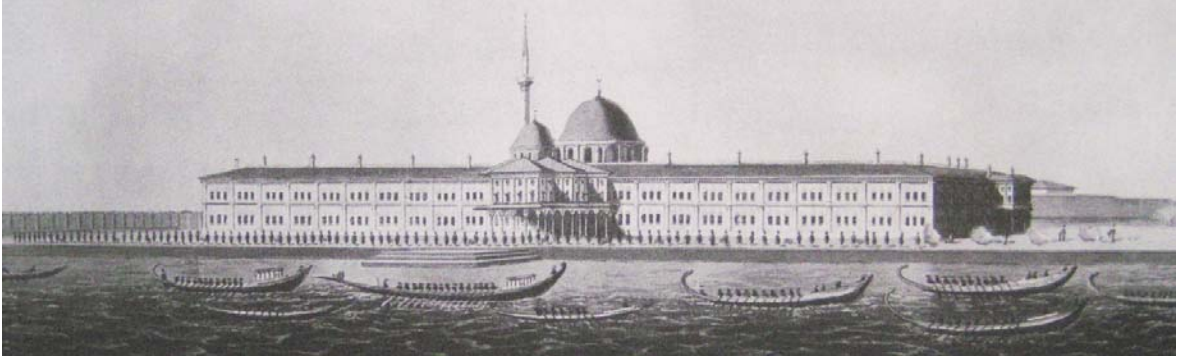
Boğaziçi'nin Rumeli yakası elçiliklerin ve İstanbul'da yaşayan yabancıların tercih etmesiyle mimari açıdan değişim ve gelişim göstermiş, bu dönemde görülen Neoklasik üslup, 19. yüzyılın ortalarına kadar devletin resmi üslubu olmuştur. Bu dönemin yapılarını en güzel anlatan bugün ayakta olmayan Humbaracılar ve Lağımıcılar Kışlası Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Hasköy'ün Halıcıoğlu Semt'i'nde bulunuyordu. 1794'te tamamlanan yapıda kışlanın Hasköy tarafı humbaracılar, Sütlüce tarafı lağımıcılara ayrılmıştı [61], [62].

Hobhouse'ın 1812 yılında yayımlanan kitabında kışlanın gravürü çizilmiştir (şek. 3.18). Bu çizim III. Selim dönemine ait olabilir [63]. Çünkü 1880–1883 yılları arasında Abdullah Fréres tarafından çekilen fotoğrafta henüz yıkılmamış olan kışla yapısı daha ayrıntılı gözükür (şek. 3.19). Gravür ve fotoğrafta küçük farklılıklar vardır. Bu görsellere göre iki katlı, iç avlulu bir yapı olup kat aralarında kat silmesi görülür. Haliç cephesinin ortasında sütunlarla taşınan çıkmalı bölüm hünkâr kasrıdır. Hünkâr kasrı fotoğrafta plan düzleminde iki kademeli ve tek pencerelidir. Çizimde ise aynı çıkma yan cephede de bulunur ve üç kademeli, iki katlı pencerelerden oluşur. Avlunun ortasında, günümüze kadar gelen Mihrişah Valide Sultan Camii yer alır. Bu cami, Humbaracı ve Lağımıcı kışlalarıyla mühendishaneyi oluşturan yapı topluluğundan değişikliğe uğramayan varlığını sürdüren tek yapıdır.

¹ Paris'in eski bir kent olduğu için eski yapılar ve binaların günün şartlarına uygun bir şekilde yıkılıp düzeltildiğini, dar sokaklarda hava dolaşmayınca kötü kokuların arttığını o yüzden sokakların genişletilerek ağaçlarla donatıldığını yazmıştı [59].

Kışla yapıları tamamlandıktan sonra çevresine demirhane, dökümhane, hamam ilave edilmiş, II. Mahmud döneminde de malzeme ambarları yapılmıştır. Sonraları bu yapılar askeri eğitimde kullanılan birimler olmuştur [64].

19. yüzyıla ait fotoğrafta, cephenin ortasında bulunan sütunlarla taşınan çıkmalı bölümde, üçgen alınlığın üzerinde, ortada küre motifiyle beraber etrafını kuşatan bayrak ve sancak motifleriyle bezenmiştir. Fotoğrafta aynı bezemeler simetrik olarak çatıya bakan üçgen alınlıkta da görülür (şek. 3.20–3.21). Büyük olasılıkla avluya ve diğer çatıya bakan cephede de aynı bezemeler vardı. Bu bezemelerin III. Selim döneminden kalma ihtimali yüksektir.

Şekil 3.18 Humbaracılar Kışlası (Hobhouse, 1812) [64]

Şekil 3.19 Sol tarafta Mühendishane ve sağ tarafta henüz yıkılmamış olan “Humbarahane Kışlası” ile orta avlusundaki günümüzde mevcut olan Mihrişah Valide Sultan Camisi (Alman Arkeoloji Enstitüsü, Fotoğraf Arşivi, F. no: R24853)

Şekil 3. 20 1880–1883 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen fotoğrafta henüz yıkılmamış olan “Humbarahane Kışlası” ile orta avlusundaki günümüzde mevcut olan Mihrişah Valide Sultan camisinin kubbesi gözükmetedir [65] (Abdülhamid Koleksiyonu/L.C. F. no: 81908)

Şekil 3. 21 III. Selim döneminde inşa edilen Humbarahane Kışlası'nın (1795) hünkâr kasrında yer alan bezemeleri (resimden detay)

3.1.3.1 Selimiye Kışlası / I. Ordu Kara Kuvvetleri Komutanlığı (1800)

Üsküdar İlçesi'ne bağlı Selimiye Semtindedir. Nizam-ı Cedîd Ordusu için Eski Kavak Sarayı'nın yerine 1215/1800 yılında III. Selim döneminde inşa edilmiştir. Yeniçeriler tarafından 1808'deki ayaklanmada yakılan kışla yapısı güney kapısındaki 1243/1827–1828 tarihli kitabesine¹ göre II. Mahmud döneminde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu için

¹İzzet Molla tarafından yazılan güney kapısındaki kitabenin metni:

“Câygâh oldu Selimiye yine nev askere / Eylemişti Hân Selîm evvelce me'vâ cündüne
Irz u şân-ı devleti ikmâl kıldı pâdişâh / Anda inşa ettirip nev kışla hâlâ cündüne
Oldu evvelkinden iki kat metîn u hem vasî / Eyledi lutfun o şâhenşeh dü bâlâ cündüne
Hazret-i Hakdan ümîd oldur ki şâh-ı âlemin / Seyf-i nusretle musahhar ola dünyâ cündüne
Asker-i şâhâne denmek bunlara şâyestedir / Kendisi ta'limi ceng etmekte zîrâ cündüne
Askerîden görmede a'lâ vü ednâ ihtirâm / Etmede dâ'im du'a ednâ vü a'lâ cündüne
Pâdişâhân zerresi olmaz o mihr-i şevketin/Asker-i mansûrundan bâbında a'dâ cündüne

yeniden yapılmış, manzumesi şair Lebîb tarafından yazılan kitabeler, kışlanın 1256–57/1840 tarihindeki büyük onarımından sonra konulmuştur¹ (şek. 3.29–3.30).

1834 yılında kışlada “Sıbyan Bölükleri” adıyla açılan okul, Mekteb-i Harbiye’nin temelini oluşturmuştur. Kışla yapısı doğu ve batı kapılarındaki 1258/1842–1843 tarihli iki kitabesine² (şek. 3.27–3.24) ve 1269/1852–1853 tarihli kuzey cephesindeki son kitabesine³ göre

Ömrü olsun asker-i encüm-şümârından füzûn/Cünd-i gayb ile edip imdâd-ı Mevlâ cündüne
Olmasın hiç lerce-i kahrından a’dâsı masûn / Geh masîf oldukça âlem gâh meştâ cündüne
Bendesi İzzet dedi târîh-i cevherdârını / Eyledi Mahmud Hân nev kışla ihyâ cündüne”
1243/1828

¹ Kışlanın gerek III. Selim, gerekse II. Mahmud ve Abdülmecî dönemlerindeki yapımlarının mimarı olarak Krikor Balyan adı verilmektedir. Krikor Balyan’ın aynı dönemlerdeki mimari etkinliği bu görüşü doğrular nitelikte olmasına rağmen bunu kanıtlayacak bir belge bulunamamıştır [66], [68].

² Şair Lebîb tarafından yazılan doğu kapısının kitabe metni şöyledir:

“Şâh-ı âlem Hazret-i Abdülmecîd Han’ın Hudâ / Ömrünü ikbâlini iclâlini etsin ziyâd
Kâinâta sâyesidir sâha-i dârü.l-emîn / Dergeh-i lutf u atâsı âleme bâb-ı murâd
Bendegân âsûde, dünyâ râhat, âlem şâdumân / Kevni cennet gibi buldu ahd-ı adlinde ibâd
Zîver-i engüşt-i tedbîri mekîn-i dâd-ı Hak / Ol Süleyman-ı zamâna âlem eyler inkiyâd
Tarz-ı nev dil-keşle ta’mir eyleyip bu kışlayı / Cünd-i hâssın eyledi tekrâr mesrûr.ı-fu’ad
Bâ-husûs açtı bu bâb-ı feyz-i semti nusrete / Âyet-i innâ fetehnâdan edilince ictihad
Der lisân-ı hâli tibtüm fedhulûnâ hâlidîn / Her küşâd oldukça işbu bâb-ı vâlâ midâd
Dür-feşân oldum Lebîbâ bende bu târîh ile / Müjde bâb-ı feyz u nusret kışla da oldu küşâd”
1258/1842

Yine aynı şair tarafından yazılan batı kapısının kitabe metni şöyledir:

“Şehr-i yâr-ı maşrık u magrib şehinşâh-ı zamân / Zill-ı Mevlâ âfitâb-ı dâd Hân Abdülmecîd
Sâha-i ikbâlinin cârûb-keşi perr-i hümâ / Dergeh-i ihsânına cûd-ı kerem kemter ‘abid
Adline in’âmına irfânına ol dâvrein / Kul olurdu sağ olmuş olsa Hârûn-ı Reşîd
Asker-i hâss-ı hümâyûnunun bu vâlâ kışlasın / Kıldı pek a’lâdan a’lâ resm-i dil-cûsın mezîd
Eskiden bâlâ idi ammâ dü bâlâ eyledi / İşbu cây-ı dil-keş ü ra’nâyı imâr-ı cedîd
Semt-i feth ü nusrete açıldı elhak bir kapı / Pâdişâh ilhâm ile kıldı bu nev bâb-ı bedîd
Dâimâ sıhhatle ömr-i sermed ü iclâl ile / Sâye-i şâhânesi tâ haşre dek olsun medîd
Yazdı bu târîh-i cevherdârını kilik-ı Lebîb / Kışla-i dil-cûyu ra’nâ kıldı Han Abdülmecîd”
1258/1842

³ Ziver Paşa tarafından yazılan kitabenin ortasında ve altta hattat Ali Haydar Efendi’nin imzası yer almıştır. Kitabe kitabe metni şöyledir:

“Şâh-ı sker-perver-i şâhenşeh-i âlem zihî / Cümle-i ecdâdını ihsân ile kıldı abîd
Silk-i sevkette o şehtir âlemin bir dânesi / Bak yegâne halk etmiş zâtını Rabb-i vahîd
Nûr-ı ahdi rûşen ettikçe cihânı gün gibi / Vakt-i iclâli sabâhü.l-hayrveş oldu bedîd

Abdülmeçid ve Abdülaziz dönemlerinde yenilenmiştir [66]. Farklı dönemlerde çeşitli hizmetlerde değerlendirilen kışlada, 1963 yılından itibaren “I. Ordu Kara Kuvvetleri Komutanlığı” bulunmaktadır. 1995 yılında “Florance Nightingale Müzesi” olarak düzenlenen kuzeybatı kulesi 2000 yılında yenilenerek ziyarete açılmıştır.

Neoklasik üsluptaki yığma kâgir olarak kareye yakın dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu inşa edilen yapı kanatların orta aksındaki giriş kapılarına göre simetrik düzende tasarlanmıştır. Kuzey kanadındaki girişin dışarı çıkma yapan üst katı hünkâr dairesi olarak düzenlenmiştir. Kışlanın dört köşesinde kare planlı 7’şer katlı dışarıya taşırılarak yapılmış kule vardır. Köşeleri pilastrlarla vurgulanan kulelerin üstü dilimli bir kubbe ile örtülüp alem takılmıştır¹

Kapı üstlerinde yapının kitabeleri bulunur. Doğu ve batı kanatlarındaki kapılar da aynı düzende tasarlanmakla beraber diğer iki kapıdan farklı olarak kitabenin üstüne etrafında silah kompozisyonları olan tuğra madalyonun yerleştirildiği üçgen alınlıklar yapılmıştır (şek. 3.25–3.27).

Nizamiye kapısı, kumandanlık kapısı isimleriyle anılan kuzey cephesi günümüzde komutanlık girişi olarak adlandırılır. Kapının üzerinde çıkıntı şeklindeki kumandanlık odasının yuvarlak kemerli pencereleri üzerinde ve üçgen alınlığın ortasında Sultan Abdülmeçid’in onarım sırasında koyduğu oval tuğra madalyonu bulunur. Madalyonun etrafı sitalize edilmiş bitkisel desenlerle bezenmiştir (şek. 3.22–3.23).

Kân-ı şevkette nazîrin görmedi halk-ı cihân / Cevher-i zât-ı hümâyûnun Hüdâ kılmış ferîd

Muhterik olmuştu akdem yaptırıp bu kışlayı / Eyedi bünyânını mânende-i kasr-ı meşîd

Anda iskân eyledikce asker-i şâhânesi / Mâlik-i hısn-ı zafer kılsın o hâkân-ı mecîd

Cevherîn târîh ile zeyn eyle Zîver bâbını / Yapdı bâlâ kışlayı hâkân-ı dîn Abdülmeçîd

1269/1852–1853

¹ Kışlanın yapıldığı yıllarda kulelerin kumandan paşalara ve yüksek rütbeli subaylara ayrılmış olması muhtemeldir. Miss. Pardoe [67] kitabında (s. 162–163), yapıyla ilgili bilgi verirken kulelerden de bahseder: “...Dünyada kışlaların Türkiye’deki kadar sık inşa edildiği başka bir ülke daha yoktur herhalde. Her yönüyle saraylara benziyorlar. Üsküdar’daki kışla saray muhafızlarına ait olduğu için, başkent yakınlarındaki en güzel kışla. Dörtgen binanın köşelerinde kare biçiminde kuleler bulunuyor. Üç bölmeli olan ve yukarıya doğru boyutları giderek küçülen bu kulelerin tepeleri hafifçe sivri... Her Türk kışlasında ana kapının zengin çerçevesi olduğunu ve Padişah’ın yüce eliyle sıkılmış bir veya iki kurşundan kalma delikler bulunan bir hedef tahtasıyla süslendiğini belirteyim. Kusursuz bir nişancı olan Padişah’ın amacı, askerleri arasında rekabet duygularını uyandırmak için onlara örnek olmuştur”

Kulelerin bugünkü biçimini ne zaman aldığı saptanamamıştır. 1841 tarihinde, Selimiye Camisi tarafındaki kulenin üçüncü kat dairesi, padişaha ayrılmış durumdadır. Burada bir adet oda ve bir adet sofa adıyla anılan iki ayrı bölüm yer almaktadır [61].

Kışlanın batı cephesinin ortasında bulunan kapı kemerinin köşesindeki kemer boşluklarında ay-yıldız motifi yer alır. Kemerin kilit taşı, iri bir akantus yaprağı şeklindedir. Yuvarlak kemerli kapının iki yanında duvara bitişik sütunların üzerinde yine kıvrılmış akantus yaprakları dört satırlık kitabenin yanlarındadır. Kitabenin üzerindeki üçgen alınlığın ortasına, onarım sırasında konulan Sultan Abdülmecid'in tuğrasının yerine ay-yıldız motifi konmuştur. Madalyonun üst kısmını akantus yaprağı taçlandırır. Alınlığın köşelerine çeşitli silahlar ile müzik aletleri ve bayrak kompozisyonu simetrik olarak yerleştirilmiştir. Kışlanın doğu tarafı olan Kavak İskelesi Caddesi'ne açılan kapının aynısıdır. Yalnız doğu kapısının her iki yanında aslan heykelleri yer alır (şek. 3.27)

Güney cephesinin ortasında bulunan yuvarlak kemerli kapının kanatları kışlanın en eski kapısıdır. Kapının iki yanında duvara bitişik iyonik sütunların üzerinde iri yaprak motifleri ile kitabe bulunur. Yaprak motiflerinin benzer şekli aynı kapının kemerindeki kilit taşında da görülür (şek. 3.30).

IV. Mustafa döneminde Nizam-ı Cedid lağv edildikten sonra Selimiye Kışlası kapatılmış, inşaat döneminden kalan borçların ödenmesi için han yapmak üzere kışla değiştirilmeye başlanmış, bunu yaparken başta kışlanın bezemeli mermer sütunlu kapı saçakları yıktırılıp borca karşılık esnafa satılmıştı [61]. II. Mahmud döneminde aslına sadık olarak daha büyük şekilde tekrar yaptırılan yapı, Abdülmecid döneminde iki kez kapsamlı bir şekilde onarılmıştır. Kapıların hangi dönemden kaldığı kesin olmamakla beraber güney cephesindeki kapının kitabesi II. Mahmud döneminden kalmadır (şek. 3.30). Tahminlerimize göre kesin tarihi belli olmayan bir dönemde sonradan inşa edilen günümüzde komutanlık kapısı olarak kullanılan kapının üzerindeki çıkmanın altındaki kapı ile güney cephesindeki kapı, batı ve doğu cephelerindeki kapılar gibi yapıldığı dönemde büyük ihtimalle üçgen alınlığa sahipti. Sonradan üzerlerindeki üçgen alınlık kaldırılmış, kat ilave edilirken kuzeydeki kapı üstüne çıkma, güneydeki kapı üstüne pencereler konmuştur. Kuzey ve güney kapılarının kapı kemerinin köşesindeki kemer boşluklarındaki ay-yıldız motifi yoktur. Mermer söveli, kemerli kapılar her ne kadar bu konuyla ilgili herhangi bir kaynağa ulaşılammış olsa da kullanılan armalar II. Mahmud dönemi armasına benzemektedir¹. Kaynaklarda yangın nedeniyle yeniden yapılmasından

¹ Han yapılması için öncelikle bezemeli kapıların sökülmesi anlamlıdır. III. Selim islahat programı dahilinde Osmanlının yeni yüzünü kapılardaki simgelerle göstermişti. Yeniliğe karşı olan isyancıların bunları sökmesi de

dolayı, kapılarda kemer köşelerindeki ay–yıldız ile kullanılan davullar II. Mahmud dönemini çağrıştırır.

Selimiye Kışlası'nda devlet simgesi olarak bütün cephelerde giriş kapılarının üzerinde yer alan kemer boşluklarındaki ay–yıldız, üçgen alınlıkta bulunan tuğra madalyonu (günümüzde madalyonun içinde ay–yıldız bulunur) ile ucu mızraklı ay-yıldızlı bayrak, davul, borazan, meşale kullanılmıştır (şek. 3.25–3.27). Sonraki dönemlerde inşa edilen kuzey cephesindeki hünkâr kasrında Abdülmecid'in oval tuğra madalyonu devleti ve iktidarı simgelemiştir (şek. 3.23).

Şekil 3.22 Selimiye Kışlası kuzey cephesi, üst kattaki hünkâr dairesi

tesadüf olamazdı. II. Mahmud III. Selim'in ıslahatlarına devam edeceğini göstermek için kışla yenilenirken [61] kapılarda önceden kullanılan simgesel bezemeleri büyük olasılıkla tekrar kullandı.

Şekil 3.23 Selimiye Kışlası kuzey cephedeki Sultan Abdülmecid'in oval tuğra madalyonu (3 Kasım 2010)

Şekil 3.24 Selimiye Kışlası batı cephesindeki giriş kapısı ve 1258/1842–1843 tarihli kitabe (3 Kasım 2010)

Şekil 3.25 Selimiye Kışlası batı cephesindeki 1258/1842–1843 tarihli kitabe (3 Kasım 2010)

Şekil 3.26 Selimiye Kışlası batı cephesindeki üçgen alınlık (3 Kasım 2010)

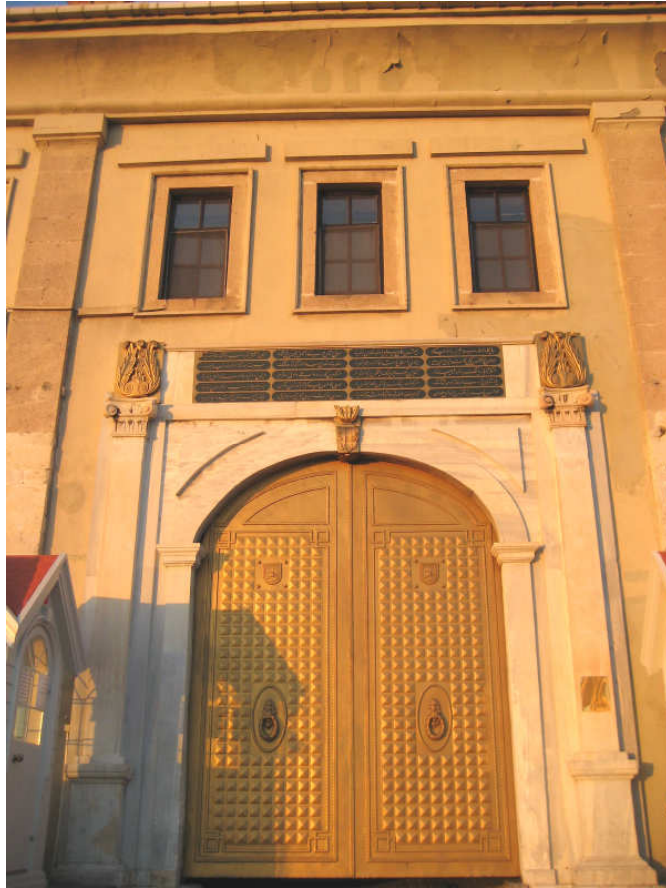
Şekil 3.27 Selimiye Kışlası, doğu cephesindeki giriş kapısı ve 1258/1842–1843 tarihli kitabe (3 Kasım 2010)

Şekil 3.28 Selimiye Kışlası doğu cephesindeki 1258/1842–1843 tarihli kitabe (3 Kasım 2010)

Şekil 3.29 Selimiye Kışlası doğu cephesindeki üçgen alınlıkta tuğra madalyonu ve II. Mahmud'un arması (3 Kasım 2010)

Şekil 3.30 Selimiye Kışlası güney cephesindeki giriş kapısı ve 1243/1827–1828 tarihli kitabe

3.2 II. Mahmud Dönemi (28 Temmuz 1808–1 Temmuz 1839)

3.2.1 II. Mahmud Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum

III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra (29 Mayıs 1807), kardeşi IV. Mustafa cülûs etmiş, IV. Mustafa'nın Alemdar Mustafa Paşa tarafından hal'i üzerine II. Mahmud tahta çıkmıştı. III. Selim'in katli sırasında ölümden dönen padişah, 31 yıl süren padişahlığında isyan ve darbelerle, iç ve dış siyasi karışıklıklarla mücadele ederek, III. Selim'in başlatmış olduğu modernleşme çalışmalarını yerleştirmeye çalıştı.

II. Mahmud'un padişahlığı dönemi, yeniçeri isyanları ve ayanların etkisiz hale getirilmesi, Rusya ile savaş, İran Savaşı, Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi, Sırp ve Yunan isyanı, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı gibi sorunlarla uğraşmakla geçti. Rus savaşı sonucu, Kafkaslardaki Rus ilerlemesi tanınarak Sırlara özerklik verilmiş, Eflak-Boğdan tahliye edilmişti. Sırların özerklik kazanması sonucu bağımsız bir Yunan Devleti kurulmuş, Balkanlarda yükselmekte olan milliyetçilik akımları hız kazanmıştı [69]. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı saltanatı sarsmakla kalmamış, hanedan değişikliği tehdidini de gündeme getirmiş, isyana Avrupa devletlerinin müdahalesiyle Boğazlar sorunu ortaya çıkmıştı.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar geçen süre saltanatının ilk devresi oldu. Bu dönem Anadolu ve Rumeli'ndeki ayanlar tarafından desteklenen ıslahat karşıtlarının tahakkümü altında geçti. Anadolu ve Rumeli'den ayanlar çağrılarak, merkezin emrini dinleyeceklerine dair "sened-i ittifak" denilen belge imzalatılmıştı. 1832 yılında, Tepedelenli Ali Paşa gibi güçlü âyanların ortadan kaldırılmasıyla, bu sorun ortadan kalkmış oldu.

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılmasından sonra II. Mahmud reformları hız kazandı. Yeni ordu savaş ve isyanlara rağmen kurulurken, devlet düzeni batı tarzında yeniden düzenlendi. Posta örgütü, karantina, nüfus sayımı, kıyafet inkılâbı ilk kez uygulanırken bunun yanı sıra 1826'da tahrir memurları görevlendirilerek Bilâd-ı Selâse'nin¹ erkek nüfusu saptandı. İlk nüfus defterleri hazırlanarak her aile için bir hane açıldı. 1827'de her mahalleye muhtarlar seçilerek bunlara resmi mühürler verildi. Aynı yıl İstanbul'da ilk mason locası kuruldu. Yurt dışına eğitim amaçlı öğrenci gönderildi.

¹ Eskiden İstanbul, Edirne ve Bursa'nın üçüne birden verilen isim.

1831 yılında İstanbul'da çıkmaya başlayan Takvîm-i Vekâyi' gazetesi reformları halka bildirip kamuoyunun desteğini sağlamak amacıyla imparatorlukta geçerli farklı dillerde yayımlandı¹. Eskiden beri mevcut olan fakat Avrupalılar tarafından icra edilen batı müziği, bando, piyano, orkestra, tiyatro, opera Osmanlı toplumuna girdi.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırmasıyla Osmanlı kent yönetim sisteminin zayıflayıp işlevsiz hale gelmesi sonucu modern bakanlıklar kurulup kabine esası getirildi. Reisülküttâb'a hariciye nazırı, sadaret kethüdâsı'na dâhiliye nazırı, baş defterdar'a maliye nazırı dendi. Öncelikle modern bir ordunun kurumu esas alınıp, gerekli olan gelir kaynağı vakıflardan sağlanmaya çalışıldı.

O zamana kadar ocağın yönetiminde olan vakıfların bir elden ve kabine üyesi bir nazır tarafından yönetilmesi için II. Mahmud, 1829'da Evkaf-ı Hümayun Nezâreti'ni kurdu², Kadı'nın ocaktan aldığı yardım kesildi. Nezâret ayrıca Yeniçerilerle işbirliği yapan ilmiye sınıfının yetkilerini azaltmıştı. Zamanla kadıların kent yönetiminde işlevlerinin ortadan kalkması sonucu, önemi azalan İstanbul kadısının sadrazamlıkla ilgisinin kesilerek şeyhülislâmlığa bağlanmasına neden oldu [70]. Süleymaniye'deki Ağa Sarayı da meşihat dairesi yapılarak şeyhülislâma verildi.

Reformların geniş halk kitlelerini ilk izlenimde psikolojik yönden etkilemesi için kılık kıyafette düzenlemeler yapıldı. II. Mahmud Avrupalı kıyafeti içinde resimlerini devlet dairelerine, yurt dışındaki elçiliklere astırdı. "Rüşdiyye" denilen ortaöğretim kurumuyla beraber, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahâne (İmparatorluk Harp Okulu) eğitime başladı ve ilk kez buharlı gemi alındı.

Bu dönemde batı ile artan ilişkiler sonucu, değişimler her alanda süreklilik göstermiş, yeniliğin ilk takipçileri de Galata'nın küçük bir mahallesi olan Pera'ya yerleşen Avrupalıları giyim ve yaşam tarzıyla izleyen Türkler olmuştu³.

¹ 1 Kasım 1831'de Türkçe, Fransızca, Arapça olarak yayınlanmaya başlayan resmi gazete, günümüzde de "Resmi Gazete" olarak devam etmektedir.

² Daha önce Haremeyn (Mekke ve Medine) vakıflarına dârüssaâde ağası, hanedan vakıflarına Saray rûznamecisi, diğer vakıflara mütevelliler bakıyordu) [21].

³ Kıyafetler değişmiş, doğum günü kutlanmaya başlanmış, hafta tatili kavramı getirilmişti [49]. Ayrıca II. Mahmud'un resim merakı, kendisinin ve çocuklarının portrelerini yaptırmasından da ileri giderek, Osmanlı'da ilk kez üzerinde kendi resmi olan para bastırmak ve devlet dairelerine resmini astırmak gibi girişimleri halkın onu "gâvur padişah" diye nitelendirmesine neden olmuştu [71].

1838 yılında İstanbul üç ana bölgeye, İstanbul, Galata ve Üsküdar'a ayrılmıştı. Haliç'in Boğazla birleştiği noktada denizden bakıldığı zaman batıda kalan İstanbul, en geniş alanı kaplayan ve ona kubbelerle minarelerin belirlediği ünlü silüetini kazandıran çok sayıda anıtlarla bezenmiş ana kentti. İstanbul'un kuzeyinde Haliç'in karşı tarafında bulunan Galata, çok daha küçük bir alanı kaplamakta ve surları içinde daha yoğun bir nüfusu barındırmaktaydı. Boğaz'ın doğu yakasındaki Üsküdar, aynı nüfus yoğunluğuna sahip olmamakla beraber burada yer alan çok sayıda anıtsal yapı yerleşim yerinin önemini gösteriyordu [72].

3.2.2 II. Mahmud Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri

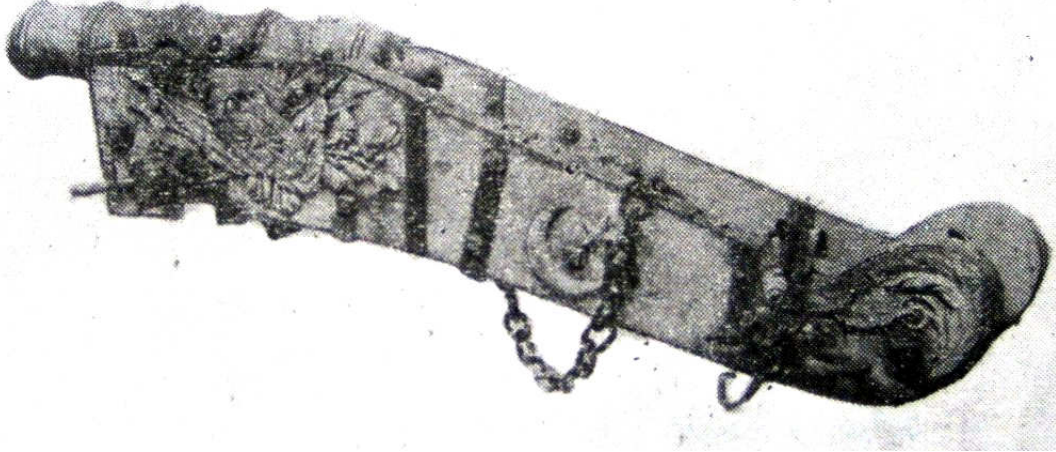
Öteden beri Osmanlı padişahlarının kullandığı tuğranın sağ üst köşesine II. Mahmud "Adlı" sıfatını eklemişti. Bunun yanı sıra III. Selim'in devlet simgesi olarak kullandığı ay-yıldız motifini II. Mahmud daha da yaygın bir hale getirdi. Ay-yıldız motifini askerlerin kıyafetinde, mimaride birçok yerde kullandı ve iktidarının son dönemlerinde yıldız motifi güneş şekline dönüştü. Hatta bu şekil kendisiyle özdeşleşti ve "II. Mahmud Güneşi" olarak tanımlandı (şek. 3.31).

Şekil 3.31 Sultan Mahmud Türbesi'nin kubbesinde yer alan ve II. Mahmud'u simgeleyen (II Mahmud Güneşi) alem (23 Nisan 2008).

Askeri malzemelerde topların üzerinde konulan ay-yıldız motifi III. Selim dönemine göre daha hacim kazandı.

II. Mahmud'un devlet simgesi ve hükümdar arması olarak kullandığı örneklere 1808–1809 yıllarına tarihlenen havan topu gösterilebilir. Bu topta, askeriyede kullanılan malzemeler ile stilize edilmiş bitkisel bezemeler modern tarzda bir araya getirilmiş, ay-yıldız bu kompozisyondan bağımsız bir yere yerleştirilmiştir. Buradaki ay-yıldız, III. Selim döneminkine göre daha büyüktür (şek. 3.32).

Şekil 3.32 1808–1809 yıllarına tarihlenen havan topu [58]

Bu dönemde yeni kurulan ordu “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” nin süvari kıyafetlerinde binbaşı üniformalarına dört çift, süvari kolağaları, topçubaşları, kolağası mülazımları, yüzbaşı ve yüzbaşı mülâzımlarının cepkenlerine birer çift ay-yıldız işlenmesine karar verildi [73].

Muhammed Necati tarafından Asâkir-i Mansûre'nin kuruluş yılında yapılan ordunun talimini gösteren 51,5x67,5 boyutlarındaki resimde [73] , tabur yapan askerlerin “cenge hazır” olduğu görülür. Resmin altında sol tarafta bulunan piyade binbaşı, dizliği işlemeli, dizinin altında sarı şerid olan mavi renkte sıkma; cepkeni hâkim yakalı, yaka kenarları, dirsek ve omuzları, kol kenarları sırma şeritli, ön bedeninde dört çift ay-yıldız işlemeli; başında diğerlerinden farklı şekilde mavi Lahor şalı sarılmış şubara¹ belinde de kılıç bulunmaktadır (şek. 3.33–34).

¹ Devasa dilimli serpuş

Şekil 3.33 Cepkeninde dört çift ay–yıldız işlemesi bulunan şubara başlıklı piyade binbaşısı [69]

Şekil 3.34 Resimden detay

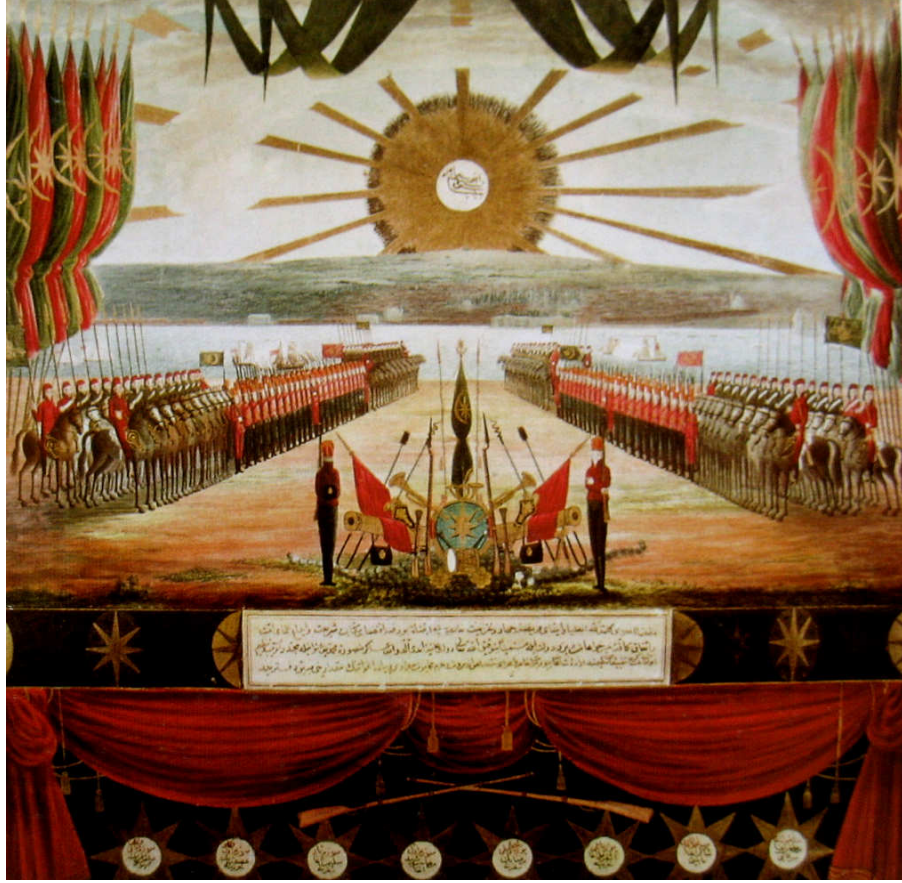
İstanbul'un en eski kulelerinden Galata Kulesi, 1831 yılında bir yangın geçirmiş, yangın sonrası II. Mahmud bu kuleyi onarmıştı. Kulenin kapısına da mermer onarım kitabesi ile iki tarafında ay-yıldız olan tuğra madalyonunu yerleştirmiştir. Madalyon, tepesinde iri bir akantus yaprağı olan barok kıvrımlı bir alınlığın üzerindedir. Kitabenin altında, kapı sövesinde çiçek ve perde motifleri düzenli sıralanmışlardır (şek. 3.35–36).

Şekil 3.35 Galata Kulesi ve kapısı (25 Kasım 2011)

Şekil 3.36 Galata Kulesi kitabe ve tuğra panosu (25 Kasım 2011)

17 Haziran 1826'da kurulan yeni ordu "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" için oluşturan Hassa Sûvâri ve Topçularını bir sahnenin üzerinde anlatan resim, iki ayrı kompozisyondan oluşur. Alt kısımda sahne perdesi gibi açılan bölüme, Enderûn ve Harem-i Hümâyûn süvari piyadelerinin isimleri yıldızların içine yerleştirilmiştir. Sahnenin üst kısmında karşı kıyıda henüz doğan güneş görülür. II. Mahmud'u simgeleyen güneş, karşılıklı sıralanmış yeni kurulan ordunun üzerine doğmaktadır. Sûvârilerin ve askerlerin kıyafeti kırmızı ve yeşildir. Başlarında kırmızı fes olup bazıları ellerinde mızrak bazıları da tüfek taşımaktadır. Süvarilerin arkasında yeşil ve kırmızı ay-yıldızlı bayraklar askerlere göre büyük boyuttadır. Sahnenin ucunda yer alan iki asker, dinazor iskeletinin üzerinde modern orduya ait askeri malzemeleri beklemektedir. Simetrik olarak dizilmiş bu malzemelerin ortasında köşeleri düzgün olmayan iri yıldızlı kalkan ile davul, ay-yıldızlı bayrağın altındadır. Top arabası, borazan, mızrak, süngü, tüfek, at başı zırhı her iki tarafta da görülür. Top arabasının üzerinden bayrak ve kitap çantası sarkar. II. Mahmud'un devlet simgesi olarak kullandığı armayı oluşturan bütün öğeler bu tabloda toplanmıştır (şek. 3.37).

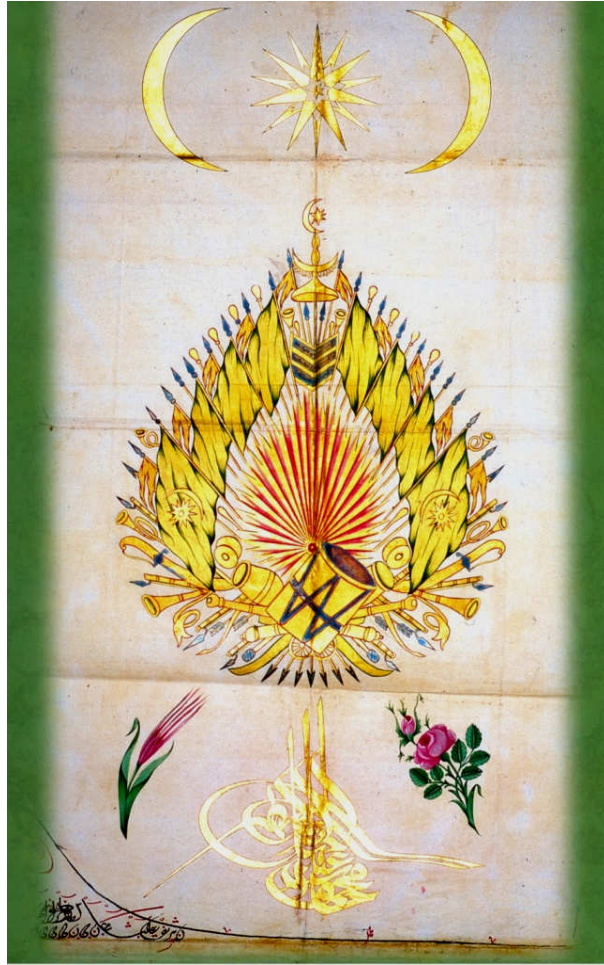
Şekil 3.37 Hassa Suvâri ve Topçuları (TSMK, 2367) (25x289 cm) [69]

1830 yılında Tersane-i Amire'de yapılan Şeref Resan Fırkateyni'ne ait gemi armasında, III. Selim'in armasında olduğu gibi merkezdeki davul dikkati çeker. Etrafındaki top, kılıç, çift hilalli bayrak konmuştur. Davulun üzerinde uçları yukarı dönük hilalin yanlarında yelkenli gemilerin brandaları bütün bu kompozisyonların gerisindedir (şek. 3.38).

Şekil 3.38 1830 yılında Tersane-i Amire'de yapılan Şeref Resan Fırkateyni'ne ait hükümdarlık arması İstanbul Deniz Müzesi (5 Temmuz 2008)

Sultan II. Mahmud'a ait 1838 tarihli beratın üst kısmında ise, karşılıklı ince bir hilal ve ortasında çok kollu yıldız yer alır. Çok kollu yıldızın içinde 7 kollu bir yıldız daha vardır. Hemen altında iri bir damla şeklinde tasarlanmış kompozisyon bulunur. Damla, ay-yıldızlı alemden ve sayfası açık bir kitaptan çıkmış gibidir. Damla şeklinin etrafını simetrik olarak 4 sağ tarafta, 4 sol tarafta olmak üzere ucu mızraklı 8 bayrak kuşatır. Bayrakların yukarıdan aşağıya doğru boyutları büyümektedir. En alttaki simetrik bayrakların üzerinde ay yıldız vardır. Bayrakların üzerinde ucu mızraklı simetrik flamalar, bayraklarla beraber aşağıya doğru dalgalanır biçimdedir. Simetrik bayrakların ortasına büyükçe bir davul, davulun etrafına simetrik biçimde zil, top arabası, tüfek, barut fıçısı, ok ve yay yerleştirilmiştir. Bu kompozisyonun altından çıkan 7 adet mızrak, uç kısımları aşağıya sarkar biçimdedir. Damla şeklinin ortasında tek bir noktadan dağılan güneş ışınları, yukarıya doğru uzar. Bütün bu kompozisyonların altında yer alan II. Mahmud'un tuğrasına altın yıldız uygulanmış, tuğranın sol tarafına stilize edilmiş bir lale, sağ tarafına guncasıyla beraber bir gül konmuştur. İlk kez beratta tuğranın dışında bu tür sembollere yer verilmiştir (şek. 3.39).

Şekil 3.39 II. Mahmud'un 1827 tarihli beratın üst bezemesi [74]

1223/1808 tarihli “Hilal Madalyası” olarak tanımlanan altın madalyanın bir yüzünde Sultan III. Osman’ın tuğrası (Mahmud Hân Bin Abdülhamid El Muzaffer Dâ’ima) diğer yüzünde ay-yıldız bulunmaktadır. Ay-yıldız ve tuğranın etrafı güneş ışınları şeklinde tasarlanmıştır (şek. 3.40).

Şekil 3.40 Hilâl Madalyası [36]

Hünkâr İskelesi Anlaşması anısına çıkarılan madalyanın bir yüzünde sola bakan ay-yıldız alttan bir çift defne yaprağı kuşatır. Defne yaprakları kurdelayla tutturulmuş, altına oval bir kartuş eklenerek 1833 yazısı konmuştur. Madalyanın diğer yüzünde yine aynı tarzda tasarlanmış, defne yapraklarının arasına bu sefer II. Mahmud’un tuğrası (Mahmud Hân Bin Abdülhamîd El-Muzaffer Dâ’imâ Adlî) güneşi hatırlatan çok kollu bir yıldız formunun içine konmuş, oval kartuşa da 1249/1833 yazısı eklenmiştir (şek. 3.41).

Şekil 3.41 Hünkâr İskelesi Anlaşması madalyası [69]

II. Mahmud'un son dönemlerine ait bir tahtta devlet simgesi olarak kullandığı semboller daha net ve daha batılı hale gelmiştir. Tahtın üst kısmında ahşap oyma bir kompozisyon yer alır. Kompozisyonun merkezinde II. Mahmud'un tuğrası güneş şeklinde dairesel bir form ile kuşatılmıştır. Bunun etrafını kılıç, balta, gülle, kılıfında oklar, ucu mızraklı bayraklar, kalkan ve akantus yaprakları kuşatır. Yaprakların aralarından meyveler seçilmektedir. Kompozisyonun hemen altına düz bir şerit halinde sağda ve solda 29 adet defne yaprağı dizilmiştir. Bu yaprakların ortasında şemse halinde bir motif bulunur. II. Mahmud'un 30. Osmanlı padişahı olması açısından anlamlıdır. Tahtın alt kısmında iç içe geçmiş üç halka, ucu mızraklı bayraklar ve akantus yapraklarının üzerindedir (şek. 3.42).

Şekil 3.42 III. Selim Has Oda'da bulunan II. Mahmud tuğralı taht [69]

Hükümdar kimliğinin yeniden tanımlanması ve geleneksel kamusal temsil biçimlerinin halka açılmasıyla, sultanın velâdet (doğum) günlerinde camilerin kandille süslenmesine izin verilmişti. II. Mahmud'un saltanatının son yıllarında cülus yıldönümü, sarayda resmi tören

yapılmadan, ilk kez halkın arasında törenlerle kutlanmaya başlandı. Cülus günlerinde bazı cami, konak, gemiler ve yangın kuleleri kandillerle süslenerek şehrâyinler¹ yapıldı [16].

II. Mahmud döneminde ay-yıldız silahlardan askeri kıyafetlere, mimarlıktan resimlere/tablolara kadar hemen hemen her alanda yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

3.2.3 II. Mahmud Döneminde Mimarlık Ortamı ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları

19. yüzyıla kadar Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlı mimarlar tarafından gerçekleştirilen yapım faaliyetleri, geleneksel bir eğitimle usta çırak ilişkisine bağlı eğitim sistemiyle Şehireminliği'ne bağlı olarak sürdürülüyordu. 1831 yılında Şehreminliği ile Mimarbaşılık birleştirilmiş, saray teşkilatına bağlı bu kurum Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlı "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü" adı altında kurulmuştu² [75]. Ticarethane'de kurulan bir komisyon ebniye memur maaşlarının, İstanbul'da inşa ve tamir olunan binalardan alınan harçla ödenmesine karar vermişti.

Saray ve kışla yapılarının inşasının artmasıyla kentin silueti değişmiş, onarımlar artmış, Bab-ı Seraskeri'nin açılışı yapılarak sultanın talimleri izlemesi için Gülhane Köşkü onarılmıştı. Davutpaşa Sarayı ve çevresi askeri eğitime tahsis edilip [46] özellikle karakol, yangın kulesi, fabrika, hastane gibi yeni yapı türleri görülürken çok sayıda da cami ve türbe onarılmıştı. 1836'da Haliç'in iki yakasını birleştirmek amacıyla Unkapanı'na yapılan "Mahmudiye" veya "Cisr-i Atîk" ismiyle anılan köprünün açılması mimarlık ve mühendislik alanındaki yeniliklerin bazılarıydı³ (şek. 3.43).

¹ Halka açık yapılan büyük şenlik. Özellikle Hanedan düğünleri, doğumları gibi vesilelerle şehir aydınlatılır, halka ziyafet çekilip gösteriler seyrettirilir, alaylar geçirdi. Türkçe olarak "donanma" da denirdi çünkü her yer donatılırdı. Zaferlerde de şehrâyinler düzenlenirdi. Osmanlı şenlikleri ünlü olup bazıları dünya tarihinin en büyük halka açık şenlikleri olarak vasıflandırılmıştır. Özellikle İstanbul'da fakat başka şehirlerde de yapılmıştır [22].

² Kuruluşun ilk müdürü olan Hassa Mimarbaşı Abdülhalim Efendi'nin çağdaş mimarlık eğitimine ilişkin önerileri Sultan II. Mahmud'a sunmasına rağmen çabaları gayretsiz kalmış, sonuçta giderek gelişen yeni yapım teknolojilerine ayak uyduramayan mimarların yerini, Avrupa'da mimarlık eğitimi almış gayrimüslim ya da dışarıdan gelen yabancı mimarlar almaya başlamıştı. 1840'ta meslek loncalarının kapatılmasıyla alternatif örgütlenmeler tamamen kalktığı için yeni gelenler rakipsiz kalmıştı [75].

³ İlk köprü, Cisr-i Atik, II. Mahmud'un Cuma namazına kolaylıkla gidip gelebilmesi için ahşaptan yaya köprüsü olarak donanma tarafından Azapkapı ile Unkapanı arasında inşa edilmişti. Geçişler ücretsiz olduğu için adına Hayratiye dendi. Bu köprü 1940'ta bugünkü köprü yapılarına değin birçok kez onarılmış ya da yeniden yapılmıştı [76].

Şekil 3.43 Haliç'e ilk kez inşa edilen "Mahmutiye" veya "Cisr-i Atik" köprüsünün Bartlett tarafından yapılan gravürü [68]

İlk Tıbbiye, Tıbhane-i Amire 1827'de kurulmuş, Mekteb-i Harbiye-i Şahane 1834 yılında Maçka Kışlası'nda öğretime başlamıştı. Kamuya yönelik reformlar kamuya hizmet verecek yeni yapı türlerinin ortaya çıkmasını gerektirmişti. Özellikle Osmanlı vakıf sisteminin oluşturduğu külliyelerin içinde camilerle birlikte hizmet veren medrese¹, imaret, şifahane gibi yapılar birbirinden ayrı mekânlara yerleştirilmiş, farklı fonksiyonlu devlet yapılarına dönüşmüştü. II. Mahmud'un yaptırdığı yapıların çoğunluğu III. Selim Dönemi sonlarına doğru görülen neoklasik üslup idi².

1837'de Prusya hükümeti tarafından İstanbul haritası hazırlamakla görevlendirilen Moltke'nin, kentin ıslahı için bir geliştirme planı yapması da döneminin mimarlık ve şehircilik alanındaki diğer yenilikleriydi [46], [76].

¹ İlk Osmanlı Rüşdiyesi II. Mahmud döneminde açılan Mekteb-i İrfan ya da Mekteb-i Maarif-i Adli'nin devamı 1838-39 tarihlerinde açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye/Babiâli Mektebi, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye-i Adliye'nin kurulma nedeni saray ve Babiâli kalemlerine uzman kadro hazırlamaktı. Bunun için yeni binalar yapılmamış, Mekteb-i Maarif-i Adliye'nin Sultanahmed Camii Hünkar Mahfelinde, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye'nin Süleymaniye Sıbyan Mektebi'nde eğitim verilmesine karar verilmişti [77].

² 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da yayılan ve Fransa'da Napolyon döneminin simgesi olduğu için daha çok ampir denen bu üslup yenileşen Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşan yönetimin simgesi olmuştu.

3.2.3.1 Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi (1819)

İstanbul Fatih İlçesi, Sultanahmet Meydanı'nda, Divanyolu Caddesi üzerinde, Firuz Ağa Camii'nin karşısında bulunan yapı farklı dönemlerde çeşitli hizmetlerde değerlendirilmiş, 1985'ten itibaren Türk Edebiyatı Vakfı'na tahsis edilmiştir.

II. Mahmud tarafından 1235/1819 yılında saray hareminden Cevri Kalfa'nın anısı için yaptırılmış olduğu kitabesinde anlatılır. Cevri Kalfa 1808'de Şehzade Mahmud'u öldürmeye gelenlerin ellerinden kurtulmasına vesile olduğu için, II. Mahmud padişah olduktan sonra şükran ifadesi olarak bu yapıyı yaptırmıştır.

İstanbul sıbyan mektepleri içinde ilk kez Ampir üslubunda tasarlanan yapı, aynı zamanda sıbyan mekteplerinin en büyüğüdür ve on odalı olarak yapılmıştır (şek. 3.44–3.46).

Tamamen mermerle kaplı yapının giriş kapısı sol taraftadır. Simetrik olarak sağ tarafta sıbyan mekteplerinde görülen kademeli yuvarlak kemerli çeşme bulunur. Giriş kapısı ve çeşmenin ortasında kalan iki katlı bölüm, bir çıkma şeklinde dışarıya taşırılarak beş mermer payanda üzerine oturtulmuştur. Bu bölüm kurşun kaplı aynalı tonozla örtülerek üstüne bir alem yerleştirilmiştir. Pencere araları pilastrlarla hareketlendirilmiş, alt kat pencerelerine günümüzde de mevcut olan demir parmaklıklar yerleştirilmiştir. Yapını sol tarafında çeşmenin yanında yine aynı tarzda yapılmış üç katlı ikinci bir yapı, büyük ihtimalle II. Abdülhamid (1876–1909) döneminde eklenmiştir. II. Abdülhamid'in Yıldız Albümlerinde yer alan fotoğraflarda bu ikinci yapı görülmez (şek. 3.44–3.45).

Çeşmenin ayna taşı oval biçimde tasarlanarak, üstüne kıvrımlı hançer şeklinde üç adet akantus yaprağı¹ yerleştirilmiştir. Ayna taşı dikdörtgen bir çerçeve içine alınarak üstte ampir üslubunun egemen olduğu perde motifiyle kuşatılmıştır (şek. 3.48).

Yarım daire kemerli giriş kapısının üzerinde ve sebille birlikte tasarlanan tek yüzlü duvar çeşmesinin üzerinde tuğralı kitabe vardır Oval bir madalyonun içinde bulunan Sultan Mahmud'un tuğrası, Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi'ye ait olan nestalik kitabenin²

¹ Bu bitki formu Osmanlı sanatında 19. yüzyıl öncesinde kaybolmaya başlamış, batılılaşma döneminde yeniden kullanılır hale gelmiştir. Yunan ve Mısır medeniyetlerine kadar giden bu bitkinin kökeni, yapraklarının dikenli, desenli ve büyük olmasından dolayı Ege ve Akdenizde görülür. Eski dönemlerde kötülüklerden ve uğursuzluklardan koruyacağına inanıldığı için evlerin etrafında yetiştirilmesine özen gösterilirdi.

² Kitabenin manzumesi şöyledir:

Emri Hakdan sonra her kim hayrın eylerse murâd/Hazreti Mahmud Hana bendei ferman ola

ortasındadır. Oval madalyon sade tasarlanmıştır. Eyiceye [78] göre yapının üstünü kaplayan kurşun kaplı aynalı tonozun üzerinde bulunan alem, 19. yüzyılın sekiz köşeli yıldızı, ışınal demetli (Sultan Mahmud Güneşi tabir edilen) bazılarının altında kurdela yaprak çelengi bulunan ay yıldız alemlerinden, özellikle de II Mahmud döneminde (1808–1839) Türk Ampir üslubuna giren eserlerinden farklı olarak klasik hilal şeklindedir. Günümüzde bu parça yerinde değildir (şek. 3.49–3.50).

Cevri Kalfa Mektebi'nde giriş kapısının ve tek yüzlü duvar çeşmesinin üzerinde kitabelerin ortasında oval II. Mahmud'un oval tuğra madalyonu devleti simgelemiştir.

Şekil 3.44 1880–1883 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen yapının ön cephesi [65] (Yıldız Albümleri / LC. F. no: 81977)

İşte Cevri Ustaya dehr eylemişken gadr ü hayf/Kim umardı rûhine böyle eser bünyâd ola
Hiç ider mi hâki fânî cevheri zâtin telef/Ol ki gencuri harîmi hüsrevi devran ola
Vakfin ilhâk eyledi evkafına ol pâdişah/Hak bu kim ihsan olursa böyle bî pâyan ola
Can fedâ etmek yolunda maslahat mı bir kulun/Hayrı hâtîrhâni kerîmüştan ola
Olmayub zâyî bu Hayri âzâmın yek zerresi/Her ruhâmı denk i sengi keffeî mîzan ola
Kendi seyri bâğî cennet eyledikce mektebi/Âşiyânı bülbül âsâ mecmâi tıflân ola
Yazdı İzzet harfî cevherdâr ile târihini/“Mektebiyle rûhi Cevrî Ustanın şâdan ola”
Sene 1235 (Milâdi 1819–1820)

Kitabenin metni, [79] dan alınmıştır.

Şekil 3.45 1880–1883 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen yapının ön cephesi [65] (Yıldız Albümleri/LC. F. no: 80907)

Şekil 3.46 Cevri Kalfa Mektebi ön cepheden görünüşü (8 Nisan 2010)

Şekil 3.47 Cevrî Kalfa Mektebi'nin giriş kapısı

Şekil 3.48 Cevrî Kalfa Mektebi'nin duvar çeşmesi (14 Eylül 2008)

Şekil 3.49 Cevrî Kalfa Mektebi'nin yarım daire kemerli giriş kapısı üzerindeki kitabe (M. Küçük arşivi)

Şekil 3.50 Cevrî Kalfa Mektebi'nin cephesinde bulunan çeşmenin üzerindeki kitabe (8 Nisan 2010)

3.2.3.2 Şeyhülislâmlık (Bab-ı Meşihat) Binası / İstanbul Müftülüğü (1827)

Fatih İlçesi Süleymaniye semti, Demirtaş Mahallesi, Fetva Yokuşu Sokak'ta yer alır.

Onaltıncı yüzyıl başından, 1826 yılına kadar yeniçeri ağalarının oturduğu bu bölge, eskiden Ağa Kapısı olarak adlandırılmış, Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla, Ağa Kapısı da Meşihat Dairesi olmak üzere şeyhülislama tahsis edilmişti [80].

Birçok defa yanan yapı, her seferinde kısa bir süre sonra tekrar inşa edilmiş, II. Mahmud zamanında 1816–1817 de büyük ölçüde yapı yenilenmiştir. Konak ve Babiâli olarak hizmet verdikten sonra 1827 yılından itibaren Meşihat Dairesi olarak kullanılmıştır. Günümüzde İstanbul Müftülüğü olarak hizmet vermeye devam etmektedir¹ (şek. 3.52).

Yapının girişinde iç avluda yer alan yapılardan sağ taraftaki Meşihat Arşivi, sol taraftaki Şer'i Siciller Arşivi olup, döneminden kalma kâgir yapılardır [81]. Süleymaniye Cami'ne bakan yapının ana girişi, Ampir üslupta iki katlı cephe düzenine sahiptir (şek. 3.51–3.52). Kemerli ana giriş kapısının üzerinde kompozit başlıklı, kaideli bir çift mermer sütunun taşıdığı saçak bulunur. Kapının sağ yanında bulunan Müftülük Binası'na doğru uzanan cephesinde pencereler birbirinden pilastrlarla ayrılmış, alt kattaki pencereler iki tanesi hariç sağır bırakılarak yuvarlak kemerli, üst kattakiler üçgen alınlıklı düz atkılı olarak tasarlanmıştır. Kapının sol yanındaki pencereler yine alt katta yarım daire kemerli, üst kattakiler dikdörtgen olarak tasarlanmış, cephe yüzeyi yalın bırakılarak pilastrlar konmamıştır. Girişin sağ yanına doğru uzayan bölüme düz bir çatı parapeti yapılmış, parapetin üzerine ortadaki iki pencerenin hizasına denk gelen kısma da basık kemerli bir alınlık yerleştirilmiştir. Kitabeye² panosu ile II. Abdülhamid'in arması bulunan alınlık kademeli olarak tasarlanmıştır. (şek. 3.54).

¹ Fetvahane ve İstanbul Kadılığı'nın bulunduğu bina 1982–1985 yılları arasında tamamen yıktırılarak aslına uygun şekilde yeniden yaptırılmıştır. Giriş kapısının sağındaki iki katlı bina, 10.000 cilt sicilin muhafaza edildiği Şer'i Siciller arşivi olarak kullanılmaktadır (bkz. F. 4.351). Giriş kapısının solunda bulunan ve ayakta kalan diğer iki katlı kütüphane binası ise, yazma ve matbu fetva kitapları başta olmak üzere, zengin fıkıh eserleri ile Şeyhülislâmlık (Bab-ı Meşihat) Arşivi defter ve belge koleksiyonları barındırır [81].

² Kitabenin manzumesi şöyledir:

“Şeh-i taht-ı hilâfet hazret-i Abdülhamid Han'ın / Vücûdî bâ'is-i âsâyiş-i ümrân-ı âlemdir

Binâ-yı devleti fikr-i metîni eyledi tecdîd / Her işde mazhar-ı te'yîd-i Hak ol Şâh-ı a'zamdır.

Bu dâr-ı dil-nişîni itdi ol Şâh-ı güzîn ihyâ / Duâ-yı izdiyâd-ı ömrü ehl-i şer'e elzemdir

Cemal-i itmâmına sa'y ile yazdım cevherin târih / Sicill-i şer'i hıfza bu mahall bir cây-ı muhkemdir.

Mehmed Keşfi 1309”

Süleymaniye Camii'ne bakan asıl girişin sağlandığı yarım daire kemerli mermer giriş kapısının üzerinde kitabe panosu bulunur. 1241/1828 yılında Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi tarafından celî talik hattıyla yazılmış kitabe¹ [81] Ağa Kapısı'nın şeyhülislâmlara tahsis edildiğini bildirir. Kemerin kilit taşı noktasına iri akantus yapraklarından oluşan oval tuğra madalyonu konmuştur (şek. 3.56). 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta "İstanbul Müftülüğü" yazan yazının yerinde II. Mahmud'un tuğra madalyonu görülür (şek. 3.51). Bahsi geçen kapının avlu tarafında, kilit taşı noktasında yine oval bir madalyon bulunur. Bu madalyon ise defne yapraklarından oluşmuş tepesine ters lale yerleştirilmiştir (şek. 3.56–3.57).

Madalyonun üzerinde yer alan kitabe² metni II. Abdülhamid dönemindeki onarımdan bahseder ve Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi tarafından yazılmıştır [82]. Kitabe panosunun üzerine konulan oval tuğra madalyonu, kilit taşı yerinde bulunan madalyondan daha büyük fakat daha yalın tasarlanmıştır.

Bu yapıda kemerli giriş kapısının üzerinde Süleymaniye Camii ve avlu cephesinde oval tuğra madalyonu, girişin sağ yanına doğru uzayan bölümünde çatı parapetinin üzerinde II. Abdülhamid tuğralı arması devlet simgesi olarak konulmuştur.

¹ On beyitten oluşan kitabenin metni şöyledir:

Devleti dâim ola hazret-i Han Mahmud'un / Sayesinde olup asude hemîşe ulemâ
Hakk-ı nimet ne imiş bilmeyenin hali budur / Ab-ı tîğ u kalemî kıldı ocağı itfa
Âkîbet yerlerin Allah nasîb etdi bize / Dar-ı Fetvaları itmiş idi anlar yağma
Nûr-ı adli ile mahv itti zalâm-ı zulmü / Rûz u şeb eyleyelim hüsrev-i devrâna dua
Hak-i pâ-yi şeh-i devrâna teşekkür kıldı / İki cevher gibi tarihle İzzet-i füzelâ
Seyf ü hâmeyle idüp destini Mevlâ teyîd / Bir eline kılıç aldı bir eline Fetva
Nice nush Udiler ol şîrzime-i mekruha / Ulemanın sözünü eylemediler isgâ
Ömrü oldukça mübarek ide bi'l-istihkâk / Müfti-i a lem olan Tahir Efendi'ye Hüdâ
Melce-i ümmet ide haşre kadar bâbmı Hak / Dura ol şâh-ı cihan tâ dura şer'-i Mevlâ
Melce-i ümmet ide haşre kadar bâbmı Hak / Dura ol şâh-ı cihan tâ dura şer'-i Mevlâ (1241)

² Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi tarafından kaleme alınan kitabenin metni:

Hazret-i Abdülhamid Han-ı diyanet-perveri / Hâmi-i bünyân-ı şer' itmiş hüdâvend-i mecîd
Kalmadı ahdinde mamur olmadık hiçbir mahal / Mülkinin her canibi müstağrak-ı feyz-i cedid
Bâni-i sânisı olmuşdur bu bâb-ı muhkemin / Ol şeh-i iklim-i şevket, ol şehinşâh-ı vahid
Rumeli sadrı iken Vak 'anüvis Lütfi kulu/ Eyledi tanzim bu ebyâtı bi güft ü şenid
Üss-i şer' üze kurulmuşdur binâ-yı şevketi / Mihr-i adi ü re'fetinden âlem olmuş müstefîd
Merkez-i Fetva olan ez-cümle işbu daire / Ceddi Mahmûd Han'ın ikdâmiyla olmuşdı bedîd
Hükm-i şer'-i Ahmedî icra olundukça Hüdâ / Afiyetle ol şehin ikbâlini itsün mezîd
Mısrâ-ı tarihini itdim Dürer'den iktibas / Eyledi ihya bu babı hazret-i Sultan Hamîd
Mehmed Keşfi gufira lehu

Şekil 3.51 1880–1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen yapının fotoğrafı [65]
(Yıldız Albümleri/L.C. F.no: 82355)

Şekil 3.52 Bab-ı Meşihat yapısının Süleymaniye Cami tarafından görünüşü (27 Şubat 2010)

Şekil 3.53 Bab-ı Meşihat yapısının türbe tarafından görünüşü (27 Şubat 2010)

Şekil 3.54 Yapının cephe duvarında yer alan Osmanlı Arması ve kitabe (27 Şubat 2010)

Şekil 3.55 Müftülük (Bab-ı Meşihat) ön cephede bulunan II. Abdülhamid tuğralı arma ve kitabe (27 Şubat 2010)

Şekil 3.56–57 Bab-ı Meşihat giriş kapısı ön cepheden ve avlu tarafından görünüşü (27 Şubat 2010)

3.2.3.3 Bahriye Merkez Hastanesi / Kasımpaşa Asker Hastanesi (1827)

Beyoğlu İlçesi Kasımpaşa Semtinde Haliç'ten İstanbul tarafına bakan yüksek bir tepede yer alır.

Eski adı ile "Bahriye Merkez Hastanesi" 1247/1827 yılında İstanbul'da Kasımpaşa Sakızağacı semtinde kurulmuş, 1838 yılında Kasımpaşa'da Cezayirli Hasan Paşa Konağı'nın yerinde inşa edilmiş olan Bahriye Mektebi binasına taşınmıştır. Bahriye Mektebi 1850'de Heybeliada'daki Bahriye Kışlasına nakledilmiş Kasımpaşa'daki okul binasına da Sakızağacı'ndaki hastane taşınarak Bahriye Merkez Hastanesi adıyla faaliyete geçmiştir. Sakızağacı'ndaki hastane binası ise 1852'de yıktırılmıştır [68]. 1851 yılında hastane olarak kullanılmasına karar verilen yapı, 1 Haziran 1934 yılından itibaren "Deniz Hastanesi" olarak hizmete girmiştir. Farklı dönemlerde askeri birimler tarafından kullanılan yapı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı hastanelerin en büyüğü ve en eskisidir (şek. 3.58).

Haliç'e hâkim bir tepenin üzerinde "U" biçiminde geniş bir alanı kaplar. Yapıldığı dönemden itibaren ek yapılar ilave edilmiştir. Eğime paralel bir araziye oturduğu için kat sayıları farklı konumlanmıştır. Giriş cephesinin bulunduğu Haliç yönünde iki anıtsal ana girişi bulunur (şek. 3.61–3.64) Birinci girişi, muhtemelen hünkâr kasrı olan öne doğru çıkıntılı kısımdır. Kısmi bodrum kat üzerine iki katlı olan yapının giriş kapısına çift kollu ve sahanlıklı bir merdivenle ulaşılır. Bir kat silmesi ile ayrılan üst katın girişini Toscana düzeninde dört mermer sütun taşır. Bu bölümdeki bütün pencereler yuvarlak kemerli ve sövelidir (şek. 3.61–3.62). Yapının asıl abidevi girişi, orta aksta yer alan kapının iki yanında dörder sütun olmak üzere toplam sekiz sütunun bulunduğu zafer takını andıran anıtsal bir girişidir. Sütun başlıkları eklektik tarz olarak adlandırılabilir bir tarzdadır. İkişerli gruplar halinde sekiz mermer sütunla sağlanan çıkma aynı zamanda saat kulesi vazifesi görür. Kare planlı bir blok halinde yükselen üç katlı saat kulesinin katları arasındaki balkonlar dökme demir korkuluklara sahiptir. Kademeli olarak yukarıya doğru daralan kulenin kenarları sütunlarla vurgulanmış, son katına saat¹ yerleştirilerek döneminde üstü yassı bir kubbeye örtülmüştür Yapıya farklılık katan kule, döneminde yangın kulesi olarak kullanılmıştır² (şek. 3.62).

¹ Kubbenin son katında bulunan 1859 tarihli Arap rakamlı özgün saati, günümüzde Deniz Müzesi'nde sergilenmektedir.

² Bu kule Beyazıt ve Galata kulelerinden sonra İstanbul'un sayılı yangın ve işaret kulelerinden biriydi [91].

Yapının güneye, Haliç'e bakan orta kapısı üzerinde zemin katı bitişinde oval mermer bir tuğra madalyonu bulunur. (şek. 4.214) Yapının büyüklüğüne göre son derece mütevazı denilebilecek bir devlet simgesine sahiptir (şek. 3.63).

Devlet simgesi olarak kulenin üzerinde bulunan tuğra madalyonu yeterli görülmüştür.

Şekil 3.58 1880–1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen fotoğrafta Bahriye Merkez Hastanesi'nin deniz cephesinden görünümü [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81713)

Şekil 3.59 Bahriye Merkez Hastanesi Haliç cephesinden görünümü (1 Kasım 2010)

Şekil 3.60 Bahriye Merkez Hastanesi giriş cephesi (1 Kasım 2010)

Şekil 3.61 Bahriye Merkez Hastanesi merdivenli ana giriş kapısı (1 Kasım 2010)

Şekil 3.62 Bahriye Merkez Hastanesi giriş kapısının üzerindeki saatli kule (1 Kasım 2010)

Şekil 3.63 Bahriye Merkez Hastanesi giriş kapısının üzerinde bulunan tuğra madalyonu (1 Kasım 2010)

Şekil 3.64 Bahriye Merkez Hastanesi'nin yan tarafında bulunan ikinci giriş cephesi (1 Kasım 2010)

3.2.3.4 Maltepe Hastanesi / Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü (1827)

Bayrampaşa İlçesi'ne bağlı Orta Mahallede, Topkapı-Rami Yolu üzerindedir. Maltepe Hastanesi, güneydoğu cephesinde yer alan giriş kapısının yanlarındaki 1243 / 1827–1828 tarihli kitabesine göre II. Mahmud döneminde inşa edilmiştir (şek. 3.66–3.67). Davud Paşa ve Rami Kışlalarının askerleri için yapıldığından “Asâkir-i Mansure Hastanesi” adı ile anılmıştır [83] Farklı dönemlerde çeşitli hizmetlerde değerlendirilen yapı, 1980 yılında Emniyet

Müdürlüğü'nün kullanımına verilmiştir. Günümüzde Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı "Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü" tarafından kullanılmaktadır.

Klasik Selçuklu Osmanlı darüşşifa geleneğinden ayrılan ve gerçek anlamda modern hastaneciliğin Osmanlılardaki ilk sivil örneği olan Gureba-yi Müslimin (1843 bugünkü Çapa) Hastanesi öncülerinden olan ve günümüze ulaşabilen batılılaşma dönemi Nizam-ı Cedid devri Osmanlı Hastanelerinden Maltepe Asker Hastanesi'nin ortasında meydan denilen yeşillikli avlusuyla bir kışla düzenine sahiptir [84].

Neoklasik üslupta, yığma kâgir olarak dikdörtgen şeklinde, giriş kapılarına göre simetrik tasarlanan yapı orta avlusuyla klasik kışla görünümündedir (şek. 3.65). Güneydoğu cephesindeki kemerli abidevi giriş kapısı dalgalı ve profilli barok üslupta bir saçakla vurgulanmış, saçığın altına iri akantus yapraklarıyla bezenmiş içinde besmele yazan bir madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun altında diğer bezemelere göre daha büyük olan 1243/1827–1828 tarihli "Fîhi şifâun'lin-nâs" yazısı celi sülüs ile yazılmıştır. Yazı panosunun ve besmele madalyonunun etrafı yine kıvrımlı, iri yapraklı bitkisel motiflerle çevrilmiştir. Giriş kapısının kemer boşluklarındaki üçgen alana bir çift ay-yıldız motifi yerleştirilmiştir (şek. 3.67).

Kapının iki yanına yine benzer motiflerle bezeli II. Mahmud'un tuğra madalyonu ile altında manzumesi Şair Keçecizâde Mustafa İzzet Efendi'ye ait olan, Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi'nin Ta'lik hattı ile yazılan iki bölümden oluşan kitabe¹ yerleştirilmiştir. Kitabelerin hemen altındaki küçük çeşmeler, diğer bezemelerle uyumludur (şek. 3.67).

¹ Kapının sağ tarafındaki 17 mısralı birinci kitabe şöyledir.

"Çare-sâz-ı derd-mendân Hazret-i Mahmûd Hân / Haste-gân-ı askerîye yaptı eyvân-ı metîn
Ser-tabîb-i hâssına fermân edip tanzîmini / Oldu bîmârâna Behçet-res o me'mûr-u fatîn
Hidmetiyle iftihâr eyler o sadr-ı dîn-dâr / Etmeye anlarla zîrâ pâd-şâh i'lâ-yi dîn
Öyle fermân etti ol hâkanına tertîb eyleye / İktizâ'eylerse merzâya ilâc-ı anberîn
Buldu üslûb-ı hakîmâneyle huddâmı nizâm / Oldu dârûlar müheyyâ etmeden merzâ enîn
Dikkat etmez mi etibbâ havf-i cân ü bâş ile / Her biridir nezd-i şâhide vücûd-i nâzenin
Mazhar-ı ikrâm olur asker mut'-i şâh ise / Hastası hân köşesinde olmayıp zillet-nişîn
Kavm-i makhûra bunu tefhîme imkân olmadı / Âkıbet küfrân-ı ni'met eyledi hüsrân-karîn
Harrere el-fakir el-abd'id-dâ'i"

Sol tarafındaki ikinci kitabe;

"Asker-i mansûr imişlâyık meğser bu devlete / Kıldı mazhar anları ihsâna Rabb-ül-âlemin

Kışlanın zemin katında yarım daire kemerli, üst katında ise basık kemerli ve söveli pencereler vardır. Orta avluya bakan pencereler üst kat pencereleri gibi basık kemerli ve sövelidir.

Kuzeybatı cephesi Abdülaziz döneminde ampir üslupta yenilenmiş, kitabe panosu ve 1290/1873–1874 tarihli Abdülaziz'in tuğra madalyonu basık kemerli kapının üzerine konmuştur. Madalyonun etrafından defne yaprakları perde şeklinde sarkar. Defne yaprakları ve madalyon barok kıvrımlı, akantus yapraklarıyla bezeli alınlığın üzerindedir. Panonun altında basık kemerli kapının üçgen boşluğunda, güneydoğu cephesindeki gibi ay-yıldız motifleri görülür. Kemerin kilit taşına yine iri yapraklı akantus motifi yerleştirilmiştir (şek. 3.69–3.70).

Maltepe Hastanesi ana giriş kapısının kemer boşluklarındaki ay-yıldız ve kapının yan kısımlarında yer alan kitabelerin üzerindeki tuğra madalyonu devlet simgesi olarak kullanılmıştır. Avlu cephesine bakan ikinci kemerli kapının kemer boşluklarındaki ay-yıldız ve tuğra madalyonu hükümdarı ve devleti simgelemiştir.

Cânsipâr olmaz mı asker böyle bir şâhen-şehe / Sükker ihsan etti rencûre becâ-yi engebin
Gelmedi gelmez sözümden dönmem ol Şâh'a nazir / Var ise isbatına Mevlâ karin
Güç değil mi devlet ihdas etmeden Allah için / Eylemek fâsid mizâc-ı âlemi sıhhat rehin
Kendi kanûnu şifâ-sâz oldu derd-i âleme / İbn-i Sinâyı vezir etmez O Hâkan-ı zemîn
Hak vucûdu şevketin kılsın hatalardan masûn / İllet-i şimşîrinin rencûru olsun müşrikin
İzzetâ terkîb-i ma'cûn-ı cevâhirdir bu beyt / Reşk eder tarihimin eczâsına dürr-i semîn
Hasteler ihyâ kılındı tarh-ı nev' îcâd ile 1243 / Cism-i Hân-ı Mahmûd ola âfattan dâim emin 1243
Yesârîzâde Mustafa İzzet gafer-Allahüma"

Şekil 3.65 Maltepe Hastanesi [85].

Şekil 3.66 Maltepe Hastanesi güneydoğu cephesinde 1995'te onarım gören ana girişin Nizamiye Kapısı'nın bulunduğu tek katlı kanadın Topkapı- Rami asfaltı yönünden görünüşü (2010)

Şekil 3.67 Maltepe Hastanesi Nizamiye Kapısı (2010)

Şekil 3.68 Maltepe Hastanesi Nizamiye Kapısı ile aynı eksen üzerinde bulunan kuzeybatıda Mazharbey Caddesi'ne doğru açılan hastanenin ikinci önemli giriş kapısı ve 1290/1873–1874 tarihli Abdülaziz'in tuğrası (2010)

Şekil 3.69 Maltepe Hastanesi 1290/1873–1874 tarihli Abdülaziz'in tuğrası ve II. Mahmud döneminden kalma ay-yıldız motifleri (2010)

Şekil 3.70 1290/1873–1874 tarihli Abdülaziz'in tuğrası (2010)

3.2.3.5 Kuleli Kışlası / Kuleli Askeri Lisesi* (1828)

Üsküdar İlçesi'ne bağlı Çengelköy Semtinde, Çengelköy-Vaniköy Caddesi üzerindedir.

İlk kez 1828 yılında, II. Mahmud döneminde, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu'nun süvari birlikleri için inşa edildi. 1844'te tamamen yanan kışla yapısı, 1845–1847 yılları arasında, Abdülmecid döneminde ikinci kez yarı ahşap, yarı kâgir ve iki katlı olarak inşa edildi. Kırım Savaşı sonrası 1857 yılında deniz kanadı yandıktan sonra [64], [87], batı cephesindeki 1279/1862–1863 tarihli kitabesine göre¹ (şek. 3.79) Abdülaziz döneminde tekrar yapıldı². 1950 yılına kadar çeşitli hizmetlerde değerlendirilen yapı 1950'den itibaren "Kuleli Askeri Lisesi" olarak hizmet vermektedir.

Neoklasik üslupta, dikdörtgen şeklinde ortası avlulu, iki katlı olarak inşa edilen yapı³ batı cephesi aksındaki girişe göre simetrik. Kışlanın denize bakan batı cephesindeki ana girişin üstü, diğer kışla yapılarında olduğu gibi hünkâr dairesi olarak düzenlenmiştir (şek. 4.30, 4.33, 4.38). Ayrıca bir cami yapılmayan kışla için, deniz kenarındaki 1720 tarihli Kuleli Bahçe Camisi kullanılmıştır (şek. 3.71).

* Yapıya ait fotoğraflar, yapının restorasyonunu yöneten "Alba İnşaat"tan alınmıştır.

¹ Manzumesi Sadrazam ve Serasker Fuad Paşa'ya ait olan hattat Abdülfettah tarafından yazılan dört mısralı ta'lik kitabesi şöyledir:

"Kuleli'de kal'a-âsâ etti inşâ bir daha / Şâh-ı devrân yapmış idi çün muallâ kışlayı

Sadr ü ser-asker iken târihini yazdı Fuâd / Kıldı Hân-ı Abdülaziz bünyâd-ı vâlâ kışlayı 1279"

² Kışlanın açılış haberini veren 26 Cumadelsaniye 1280 (8 Aralık 1863) tarihli Tercüman-ı Ahval gazetesindeki haber "*padîşahımızın himmetiyle tarz-ı nevin ve metin üzere inşası tamamlanan Kuleli Kışlası*" şeklindeki ifade, kışlanın yeniden yapılışını gösterdiği kadar, eskisinden farklı tarzda olduğunu da vurgular özelliindedir. Abdülaziz dönemindeki yenilemede, barok sivri külahlar kaldırılmış, 1967'deki tamirde Allom gravüründeki durum dikkate alınarak sivri külahlar yeniden yapılmıştır [64].

³ Kışlanın mimarı hakkında yayınlarda farklı bilgiler vardır. Tuğlacı, Allom'un eseri ile yedi adet arşiv belgesini kaynak olarak göstererek "*1828'de Kirkor Balyan tarafından yapılan tek katlı ahşap kışla yanınca Sultan Abdülmecid tarafından aynı yerde Garabet Balyan'a kâgir bir bina yaptırıldı*" der [129]. Cezar ise, "*Önce Hassa Başmimarı, daha sonra Ebniye-i Hassa Müdürü ünvan ve görevi ile 1825'ten 1852'ye kadar Osmanlı mimarlık teşkilâtının başında bulunan, bu görevdeyken kışla, saray, köşk, su bendi, cami gibi çeşitli yapıların tamir ve inşaatlarında mimar olarak görev yüklenen, aktif çalışmalarda bulunan Abdülhalim Bey'in tarihi bilgiler muvacehesinde, Kuleli Kışlası'nın mimarı olması ihtimali büyüktür. Ancak, Kirkor Balyan, kışlanın ilk inşası sırasında, Garabet Balyan da Abdülmecid zamanındaki yenilemede, ün yapmış, tutulup beğenilen mimarlar durumunda olduğuna göre, onlara da aynı ölçüde şans tanımak gerekir. Abdülaziz zamanındaki son planlamanın ise Garabet Balyan'a aidiyeti kuşkusuzdur*" der [64].

Yapının kuzey ve güney kanatlarının aksında dışarıya çıkıntılı birer girişi ile batı kanadının iki köşesinde denize hâkim konumda beşer katlı kuleler bulunur¹.

Kışla yapısının deniz cephesindeki giriş kapısına çift kollu anıtsal bir merdivenle ulaşılır. Aynı cephede giriş kapısı ve pencereler yarım daire kemerlidir. Pencere araları profilli söve ve alınlıklarla hareketlendirilmiş, başlıklı ve kaideli Toscana düzenindeki sütun çiftlerinin üzerine üçgen alınlık yerleştirilmiştir. Giriş bölümünün çıkıntısız olan cephesinde bodrum ve giriş kat pencereleri yarım daire kemerli, üst kat pencereleri ise basık kemerlidir (şek. 3.74).

Kışlanın güney cephesi de dışa çıkıntılıdır. Bu cephedeki kapı ve pencereler yarım daire kemerli olup üst bölümleri söveyle çevrilmiştir. Kapı ve pencerelerin arasındaki kaideli ve başlıklı pilastr çiftleri güney cephesini vurgulamış, girişin üzerindeki üçgen alınlığa Abdülmecid'in 1269/1852–1853 tarihli tuğrası madalyon içine yerleştirilmiştir (şek. 3.72 ve 3.80-3.81).

Diğer cephelerden daha özenle tasarlanmış olan deniz cephesinde, hünkâr dairesinin yer aldığı girişin üzerindeki üçgen alınlıkta, ucu mızraklı bayraklar yer alır. Mızrakların ikişer çiftinin ucuna kurdela bağlanmış, kurdelalı bir çiftin ucuna da hilâl şeklinde ay konmuştur. Bayrakların ortası sepet örgüsü şeklinde tasarlanmış, Sultan Abdülaziz'in tuğrası tepesinde iri bir akantus yaprağı olan daire madalyonunun içine konmuştur (şek. 3.76–3.77). Yapının dört mısralı kitabesi üçgen alınlığın hizasında birinci katta giriş kapısının üzerindedir (şek. 3.79).

Abdülmecid'in 1269/1852–1853 tarihli tuğrası, yapının güney cephesinde üçgen alınlığın ortasındadır (şek. 3.80–3.81).

Kuleli Kışlası'nda deniz cephesinde üçgen alınlığın üzerindeki askeri semboller (ucu mızraklı bayraklar) ile ortada bulunan tuğra madalyonu; güney cephede üçgen alınlıkta tuğra madalyonu devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

¹Abdülmecid kışlayı yenilerken iki kule yaptırmıştı. Kırım Savaşı'ndan sonra müttefik askerleri tarafından yakılan kışlayı yenileyen Abdülaziz kuleleri yaptırmış, kulelerin tekrar yıkılması sonucu son onarımda üçüncü kez yeniden yapılmıştır [86].

Şekil 3.71 Allom'un 1838 tarihli gravüründe Kuleli Kışlası'nın deniz cephesi ve sağ tarafta Kuleli Bahçe Camii [68].

Şekil 3.72 1890–1893 yılları arasında Abdullah Fréres tarafından çekilen bir fotoğrafta Kuleli Kışlası'nın güney cephesi [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82231)

Şekil 3.73 Kuleli Kışlası batı cephesi

Şekil 3.74 Kuleli Kışlası batı cephesinden görünümü

Şekil 3.75 Kuleli Kışlası'nın batı cephesindeki üçgen alınlık

Şekil 3.76 Üçgen alınlığın restorasyon öncesi ön cepheden görünüşü (2009)

Şekil 3.77 Üçgen alınlığın restorasyon sonrası yan cepheden görünüşü (2010)

Şekil 3.78 Batı cephesinde Abdülaziz'in 1279/1862–1863 tarihli tuğrası

Şekil 3.79 Kuleli Kışlası'nın batı cephesi giriş kapısı üzerindeki 1279/1862–1863 tarihli talik kitabesi

Şekil 3.80 Kuleli Kışlası güney cephesindeki giriş bölümü

Şekil 3.81 Kuleli Kışlası güney cephesi giriş kapısı üzerinde Abdülmecid'in 1269/1852–1853 tuğrası

3.2.3.6 Rami Kışlası / İstanbul Kuru Gıda Toptancıları Pazarı (1828)

Eyüp İlçesi'ne bağlı Rami Semti'ndedir.

II. Mustafa'nın (1695–1703) saltanatının son dönemlerinde sadrazam olan Rami Mehmed Paşa'ya ait Rami Çiftliği'nden semt adını almıştır. III. Mustafa (1757–1774) tarafından Rami Paşa Çiftliği'nin belli bir bölümüne “Rami Kışlası” ilk kez yaptırılmış ve II. Mahmud döneminde (1808–1839) yeniçeri ocağının kaldırılmasından hemen sonra 1244/1828 tarihinde Asakir-i Mansure-i Muhammediye için yeniden tasarlanmıştır¹. Yenilenirken, günümüze ulaşamayan bir askeri hastane, un değirmeni ve fırını, bir cami ve kışla dışına bir de hamam ilave edilmiştir [88]. 1986 yılında yapılan müdahale sonucu özgün planını ve cephe özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiş, kuru gıda toptancılarına geçici olarak bazı birimleri tahsis edilmiştir.

Neoklasik üslupta, yığma kâgir olarak inşa edilen kışla yapısı, ortasındaki geniş avluyu saran kareye yakın dikdörtgen biçiminde tüm yapı boyunca devam eden bir koridordan ve bu koridora açılan koğuş odalarından oluşmaktadır. Koridorlar tonoz örtülü olup ana girişe göre simetrik olarak tasarlanmıştır [88]. Kışlanın kanatları tek katlı, köşe bölümleri ise iki katlıdır. Diğer kışla yapılarında da olduğu gibi iki katlı ve cepheden biraz daha taşkın olarak yapılmış,

¹ Manzumesi şair Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılan ve dört giriş kapısının üstünde yer alan kitabeleri günümüzde mevcut değildir [89]. Tuğlacı'ya göre kışlanın mimarlığını Kirkor Balyan yapmıştır [85]. Cezar'a göre kışlanın Hassa baş mimarı Abdülhalim Efendi tarafından yapılmış olabileceğini, ancak Balyan Ailesi'nin de o dönemde etkin olduğunu belirtir [64].

yapıldığı dönemde giriş kapısının sağındaki hünkâr kasrı olan köşe bölümü [90], sonradan kışla komutanının kullanım yeri olmuştur (şek. 3.82). Kışlanın orta avlusuna sonraki dönemde ayırık düzende bazı birimler inşa edilmiş [90], günümüze sadece harap olmuş kışla yapısıyla orta avludaki bu birimler ulaşabilmiştir.

Kışlanın güneybatı kanadındaki mermer giriş kapısı yarım daire kemerlidir. Kapının üstünde kitabe panosuyla, bitkisel süslemelerle çevrili oval tuğra madalyonu bulunur. Panonun iki yanına birer akantus yaprakları konmuştur. Kitabe panosunun üzerini, barok kıvrımlı akantus yapraklarıyla çevrili bir alınlık taçlandırır. Alınlığın ortasında defne yapraklarından oluşan II. Mahmud tuğralı oval bir madalyon bulunur. Madalyonun yan kısımlarına uçları birbirine dönük ay-yıldız motifi konmuştur. Ayın önündeki yıldız, daha çok çiçek motifini andırır (şek. 3.84–3.85). Kemerin kilit taşına dairesel bir form yerleştirilmiştir. Diğer kanatlardaki giriş kapıları ise günümüzde mevcut değildir.

Rami Kışlası'ndaki devlet simgesi güneybatı kanadında giriş kapısının üzerinde yer alan oval tuğra madalyonu ve ay-yıldız motifidir.

Şekil 3.82 1890–1893 yılları arasında Abdullah Fréres tarafından çekilen bir fotoğrafta Rami Kışlası (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi/F.no: R24801)

Şekil 3.83 Rami Kışla Caddesi'nden (güneybatı kanadı) koğuş odalarının görünümü (17 Eylül 2008)

Şekil 3.84 Rami Kışlası güneybatı kanadındaki giriş kapısının günümüzdeki durumu (17 Eylül 2008)

Şekil 3.85 Rami Kışlası güneybatı kanadındaki giriş kapısındaki alınlık(17 Eylül 2008)

Şekil 3.86 Rami Kışlası güneybatı kanadındaki giriş kapısındaki tuğra madalyonu (17 Eylül 2008)

3.2.3.7 Darphane-i Âmire (1832)

Eminönü ilçesi, Cankurtaran Mahallesi, Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda, Aya İrini Kilisesi'nin kuzeybatısında duvarlarla çevrili, eğimli geniş bir alanda yer alan yapılar topluluğudur. İlk kez 1727'de Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından Darphane olarak yaptırılan kâgir bina, farklı dönemlerde çeşitli onarımlar geçirmiş, en kapsamlısı II. Mahmud döneminde olmuştur [91]. Darphane; dökümhane, çarkhane, sikkehane, teksirhane, tamirhane, kalıp atölyesi gibi imalatla ilgili yapılar ile muhasebe, eminlik gibi yönetim birimlerini kapsayan yapı, ayrıca Hazine-i Hassa Nezareti'ne kuruluşundan, 1877'de Dolmabahçe'ye taşınıncaya kadar burada hizmet vermiştir [91], [92]. Osmanlı mali düzeni içinde önemli bir yeri olan Darphane'de para basımı dışında altın ve gümüş eşya, hatıra sikkeleri ve mücevherlerin imalatı da yapılırdı.

Neoklasik üsluptaki yapılar topluluğunun ana girişi, birinci avluda olup, ikinci bir giriş Arkeoloji Müzesi girişinin karşısından sağlanır. Darphane Kapısı, Darphane Eminliği, Dökümhane, Sıra Odalar, Damga Matbaası, Atölye Yapıları gibi birimleri içerir.

Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda, Aya İrini Kilisesi'nin yanında yer alan Darphane-i Âmire giriş kapısı, Darphane-i Âmire'yi birinci avludan ayıran bahçe duvarındadır. Bahçe duvarı, iki sıra tuğla, bir sıra taştan oluşan almaşık örgüde olup, üzerinde geniş bir saçak silmesi olan mermer kapıyı barındırır (şek. 3.87). Kapının yan taraflarında kaideli başlıklı korent başlıklı pilastr çiftleri bulunur. Yarım daire kemerli kapının kemerinde, iri bir yaprak motifi bulunan kilit taşı bulunur. Sütun başlıklarının üzerindeki ince silmeyle daha yukarıdaki kalın silme arasında, pilastrlar hizasında, çiçek motifleri, kapı boşluğunun üzerindeki bölümde ise Latin harfleriyle "DARPHANE" yazısının günümüzde izleri görülür. Yazının üzerindeki panoda içinde ay-yıldız bulunan tepesinden kurdela sarkan tuğra madalyonu ile kitabe¹, yazısı bulunur. (şek.

¹ Manzumelerini Pertev Paşa'nın, hattını Yesarîzâde İzzet Efendi'nin yazdığı kitabenin metni şöyledir:

"Hazret-i Sultan Mahmud Han Hakan-ı benâm / Tâmeder nâm-ı hümayunu ayar-ı sikkeyi
Eyledi tevsi'ini ferman bu kenz-i 'azamın / Maksad-ı âlî çoğaltmaktır şümâr-ı sikkeyi
Hatem-i mühre degismez nâkid rengin-i hayâl / İsm-i sâmisıyla naks-ı zer-nigâr-ı sikkeyi
Hüsn-i ikbali ola arâyis-i rûy-i zemîn / Hüsn-i tuğrası ide tezyin cidar-ı sikkeyi
Tab'-ı nakkad-ı tutub mi'yar hükmünde redif / İntizam-ı din ü devlet nüh nessar-ı sikkeyi
Tâ ebed revnak virüb gûne o sems-i saltanat / Bezl ide âfaka necm-i tabdâr-ı sikkeyi
Yazdı Pertev bendesi târihin tâmü'l-âyar / Kıldı zîb-âbad Mahmud Han bu Dâr-ı Sikke'yi"
el-fakir Yesarizâde gafere lehümâ 1248.

3.88–3.89). Darphane Kapısı'nın sol tarafında bulunan küçük duvar çeşmesinde III Selim'in tuğra madalyonunun altından iki adet gül çıkar. Tuğranın altındaki iki küçük panoya kitabe yazısı sığdırılmıştır (şek. 3.90–3.91).

Darphane-i Âmire yapısında kitabenin ortasında bulunan oval tuğra madalyonu devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.87 Darphane-i Âmire Topkapı Sarayı birinci avludan görünümü (14 Eylül 2008)

Şekil 3.88 Darphane-i Âmire, Topkapı Sarayı birinci avludan giriş kapısı (14 Eylül 2008)

Şekil 3.89 Darphane-i Âmire, giriş kapısı kitabesi (14 Eylül 2008)

Şekil 3.90 Darphane-i Âmire, III. Selim tuğralı giriş kapısı çeşmesi (14 Eylül 2008)

Şekil 3.91 Çeşmenin III. Selim tuğralı madalyonu (14 Eylül 2008)

3.2.3.8 Eyüp Otakçılar Karakolu / Eyüp İlçe Emniyet Müdürlüğü, Asayiş Büro Amirliği (1835)

Eyüp İlçesi, Otakçılar Sementi Fethi Paşa Caddesi ile Paşmakçı Çayırı Caddesi'nin birleştiği yerde köşede yer alır. II. Mahmud döneminden günümüze ulaşan en eski karakol yapısıdır.

Giriş kapısının üzerindeki tuğraya göre 1251/1835 tarihinde II. Mahmud döneminde eski bir Yeniçeri Kulluğu¹ yerine yapılmıştır (şek. 3.92). Haliç'e hâkim bir konumda cami, tekke, mektep, çeşme, mezarlık ve türbe gibi yapılarla beraber inşa edilmiştir. Karakolun yan cephesine bitişik olan kitabesi olmayan Sadrazam Semiz Ali Paşa Çeşmesi, Kanuni Sultan Süleyman dönemindedir. Karakol yapısı günümüzde "Eyüp İlçe Emniyet Müdürlüğü, Asayiş Büro Amirliği" olarak hizmet vermektedir.

Ampir üslupta dikdörtgen planlı tek katlı kâgir yapı, dönemindeki birçok karakol gibi köşede konumlanmış işlevsel bir yapıdır. Karakolun dört mermer sütunla taşınan giriş cephesine alçak basamaklarla ulaşılır. Su basman seviyesinde ve saçakta profilli silme dolaşır. Son derece yalın tasarlanmış yapının, giriş cephesindeki pencereleri kareye yakın dikdörtgen şeklinde olup yan pencerelerden daha büyüktür. Dört köşedeki pilastırlar ile dikdörtgen giriş kapısının sövesi mermerdir. Söveli pencereler yan tarafta daha dardır. Giriş kapısının üzerinde mermer dikdörtgen kitabe panosu ile oval mermer tuğralı madalyon yenilenmiş ve altın yıldız uygulanmıştır (şek. 3.93–3.95).

Eyüp Otakçılar Karakolu'nda devlet simgesi olarak tuğra madalyonu yer almıştır.

Şekil 3.92 Otakçılar Karakolu, II. Mahmud döneminden günümüze ulaşan en eski karakol yapısı (2010)

¹ II. Mahmud döneminde güvenlik kuvvetleri eski yeniçeri kulluklarında hizmet vermekteydi. Çoğunluğu ahşap olan kullukların yetersiz kalması sonucu daha fonksiyonel olan yeni karakol binaları yapılmaya başlandı.

Şekil 3.93 Otakçılar Karakolu dört mermer sütunla taşınan giriş cephesi (2010)

Şekil 3.94 1251/1835 tarihli Otakçılar Karakolu'nun giriş kapısı(2010)

Şekil 3.95 Otakçılar Karakolu giriş kapısı üzerindeki II. Mahmud'un tuğra madalyonu (2010)

3.2.3.9 Fatih Karakolu / Fatih Müftülük Binası (1838)

Fatih İlçesi, Kirmastı Mahallesi, Fatih Cami avlusu içinde bulunmaktadır.

II. Mahmud döneminin en büyük karakol binalarından biri¹ olan yapı, günümüzde Fatih Müftülüğü olarak kullanılmaktadır. Farklı dönemlerde çeşitli hizmetlerde değerlendirilen yapı, Diyanet İşleri Başkanlığı adına, Fatih Müftülük binası olarak kullanılmaktadır.

İki katlı kâgir yapı batı cephesindeki kitabesine² (şek. 3.99-3.100) göre 1254/1838 yılında II. Mahmud döneminde inşa edilmiştir. Abdülmecid döneminde ve 1985 yılında büyük çaplı onarımlar geçirmiştir. Onarımlar sonucu yapının planı ve beden duvarları korunarak bazı değişiklikler yapılmıştır.

¹ Fatih Cami Külliyesi, cami, mescid, medrese, mektep, türbe, tekke, çeşme, sebil, hamam, hâzire, mezar taşları vb. gibi birçok eseri barındırır.

² Ziver Paşa tarafından yazılan kitabenin metni şöyledir:

“Fatih-i sâni-i İslâmbol Mahmud Hân’dır / Kıldı nev âsârla Fatih civarın dilküşâ
Lutfedüp bünyâd edince bu kkaravûlhâneyi / Kıldı el-Hak asker-i mansûra cây-ı mu’tenâ
Ceş-i mansûrin hezâr alay edüp yek hamlede / Feth ide dünyayı ol hâkan-ı mansûrû’l-livâ
Söyledi Ziver kulu târih-i cevher dârını / Şah-ı Adlî bu karavûlhâneyi kıldı bina
1254”

19. yüzyıl fotoğraflarında girişin iki yanında ahşap nöbetçi kulübeleri ve mermer sütun üzerine konulan metal döküm feneri görülür¹ (şek. 3.96). Aynı fotoğraflarda görülen bahçe duvarlarına sonradan parmaklıklar eklenmiştir. Yapıldığı dönemde bütün pencerelerde pencere şebekeleri bulunan yapı, sekiz odalı olarak tasarlanmıştı.

Karakol, günümüzdeki görünümüyle II. Mahmud ve Abdülmecid dönemi mimari karakterini yansıtmaktadır [93], [94].

Yapının kuzey cephesinde bulunan girişin üstü Toscana düzeninde dört mermer sütunun taşıdığı bir saçakla örtülmüştür. Basamaklarla yükseltilmiş mermer giriş sahanlığın üstündeki saçığa, balkon olarak kullanılmak üzere, sonradan korkuluklar ve kapı açıklığı yapılmıştır. Yapının dört köşesindeki pilastrlar rustik taş örgülüdür. Dikdörtgen pencerelerin üzerinde yarım daire kemerli sağır nişler bulunur (şek. 3.97–3.98).

Mermer söveli çift açıklıklı dikdörtgen giriş kapısının üzerinde, köşelerde sağda ve solda birer adet yıldız benzeyen çiçek desenin üzerinde yapının kitabesi ile II. Mahmud tuğralı oval tuğra madalyonu yer alır. Madalyon, sekiz mısralı kitabenin ortasındadır. Mermer zemin üzerinde bulunan kitabe yazısı ve tuğra madalyonuna altın yıldız uygulanmıştır. Tuğranın sağ tarafında “adli” mahlası görülür (şek. 3.100).

Fatih Karakolu'nun devlet simgesi giriş kapısının üzerinde kitabenin ortasında yer alan II. Mahmud tuğralı madalyondur.

¹ Döneminde gaz lambası konulan bu fenerlere, sonraları havagazı verilmiş, geceleri hem karakolların etrafı denetlenmiş hem de şehrin aydınlatılması sağlanmıştır.

Şekil 3.96 1880–1893 yılları arasında sanatçısı belli olmayan fotoğrafta Fatih Karakolu'nun cepheden görünüşü [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82248).

Şekil 3.97 Fatih Karakolu'nun cepheden görünüşü [104].

Şekil 3.98 Fatih Karakolu doğu cephesi (23 Nisan 2008)

Şekil 3.99 Fatih Karakolu'nun doğu cephesinde bulunan giriş kapısı (23 Nisan 2008)

Şekil 3.100 Fatih Karakolu giriş kapısının üzerinde bulunan II. Mahmud tuğralı kitabe (23 Nisan 2008)

3.2.3.10 Fatih Çarşamba Karakolu / Çarşamba Polis Noktası (1838)

Fatih İlçesi Manyasızade Caddesi, Hatip Musluhiddin Mahallesi'ndedir.

II. Mahmud döneminin ilk mahallî karakol yapılarındandır. Semtin güvenliğini sağlamak amacıyla inşa edilmiş küçük ve işlevsel bir karakol yapısıdır. Girişin üzerinde, üçgen alınlıkta bulunan 1254/1838–1839 tarihli tuğraya göre, II. Mahmud döneminde inşa edilmiştir. Kapının üstündeki panoda “Çarşamba Polis Noktası” yazısı yer almaktadır.

Tek katlı kare şeklinde kâgir olarak inşa edilmiştir. Bir giriş holüne açılan odalardan oluşan sade ve işlevsel bir plana sahiptir. Bodrum katında sağır duvarlı “nezarethane” bulunur. Kuzey cephesi ile güney cephesi birbirinden farklıdır. Kuzey cephesi kademe yaparak hareketlendirilmiş, güney cephesi ise düz tutulmuştur. Pencereleler dikdörtgen şeklinde olup bir kısmı demir parmaklıdır. Yapının cephe köşelerinde pilastrlar vardır. Su basman seviyesinde pencere altlarında ve saçakta silme dolaşır. Giriş çift kollu bir merdivenle sağlanarak birkaç basamakla yükseltilmiştir. Yükseltelen zemin demir parmaklıklarla çevrilmiştir. İki adet sütunlu girişi üçgen alınlıkla vurgulanmış, alınlığın ortasına II. Mahmud tuğrası yerleştirilmiştir (şek. 3.102).

Oval tuğra madalyonunun kenarları şekillendirilerek tepesine kurdela şekli verilmiştir. Madalyonun içindeki II. Mahmud'un tuğrasının sağ üst kısmında adli mahlası, altına da tarih konulmuş, zemin yeşile boyanarak tuğraya altın yaldız uygulanmıştır (şek. 3.103–104).

Fatih Çarşamba Karakolu'nun devlet simgesi, üçgen alınlıkta bulunan II. Mahmud tuğralı madalyondur.

Şekil 3.101 Fatih Çarşamba Karakolu batı cephesi (10 Temmuz 2010)

Şekil 3.102 Fatih Çarşamba Karakolu batı ve güney cephesi (10 Temmuz 2010)

Şekil 3.103 Fatih Çarşamba Karakolu II. Mahmud'un tuğra madalyonu (14 Eylül 2008)

Şekil 3.104 Fatih Çarşamba Karakolu, madalyonun restorasyon sonrası görünümü (10 Temmuz 2010)

3.2.3.11 Feshane-i Âmire / Feshane (1838)

Eyüp İlçesi, Eski Feshane Caddesi'nde Haliç Kıyısı'nda bulunmaktadır.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye askerleri için başlık olarak fes giyilmesine karar verildikten sonraları halk arasında da yaygınlaşmış, önceleri ithal edilmiş, artan fes talebi sonucu imalatının İstanbul'da yapılmasına karar verilmişti. 1828'de Hazine-i Hassa'ya ait "Kadırga Darüssinâ" adını taşıyan bir binada fes üretimine başlanmış, binanın yetersiz kalmasıyla 1839 yılında, Eyüp Defterdar İskelesi'nde bulunan Hatice Sultan Sarayı'nın fer'iyye kısmına nakledilmişti [95], [96]. Yapının II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerine ait kitabeleri günümüze ulaşmamıştır. 1866 yılında yenilenerek döneminin en gelişmiş fabrikası olan yapı, farklı dönemlerde çeşitli hizmetlerde değerlendirilmiştir.

Haliç kıyısında düz bir alanda yer alan yapı tek bir binadan oluşmaktadır. Dikdörtgen şeklinde, Neoklasik üslupta tek katlı yapının dört cephesindeki ayrı bir girişi olmakla beraber, doğu cephesindeki girişi diğerlerinden farklıdır (şek. 3.106–107). Cephesindeki girişe göre simetrik olan yapı, yığma kâgir olup, yarım daire kemerli kapı ve pencereler söve ile çevrilmiştir.

Doğu cephesindeki giriş kapısı bir pencere açıklığı kadar taşırılarak mermer sütun çiftiyle vurgulanmıştır (şek. 3.106). Sütun çiftlerinin üzeri bir kademe daha taşırılarak iki bölümlü kitabe¹ ile kitabelerin ortasına II. Abdülhamid'in arması yerleştirilmiştir. Armanın üzerinde, saçak seviyesinde "S" şeklinde kıvrımlarla desteklenen yarım daire kemerli tepeliğin ortasında tuğra madalyonu bulunur (şek. 3.109–111). Cepheleri sıvalı ve boyalı yapının çatısına düz bir parapet yapılmış, saçak ve pencere üstleri profilli silme hareketlendirilmiştir.

Doğu cephesindeki giriş kapısının üzerinde, yükseltilmiş parapet üzerine yerleştirilmiş, 1885/1886 tarihli iki parçalı kitabenin ortasında yenilenen II. Abdülhamid'in arması, 19. yüzyıl fotoğraflarındaki aslına benzemekte fakat tuğranın etrafındaki ışınal süsleme daha kısa gözükmetedir. Abdülhamid'in tuğrası armanın üzerindeki tepelikte iç içe geçmiş dört adet daire madalyonun ortasında bulunur. II. Mahmud yapılarında sıklıkla görülen iri akantus yaprakları tepeliğin üzerinde istiridye formuyla beraber kullanılmıştır (şek. 3.110–112).

Feshane-i Âmire yapısında Haliç cephesindeki girişin üzerinde yer alan II. Abdülhamid tuğralı arma ile armanın üzerinde iç içe geçmiş daire formunun ortasındaki tuğra madalyonudur.

¹ Fabrika için II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde yazılan iki kitabe yazısı günümüzde mevcut değildir. Yapının doğu cephesinde bulunan ve manzumesi şair Muhtar tarafından yazılan 10 mısralı kitabesi şöyledir.

"Asumân-câh-ı Hâmid Hân-ı mukaddes dîhîm / Câme-pûs-ı nesak-ı nûr-ı nizâm u tanzîm
Menba'-ı sevb-i cüyûs oldu bu binâ-yı azîm / Kıldı Muhtâr iki târîh-i mükemmel terkîm
Cündine yapıdı çuka fabrikası şâh-ı kerîm / Mihr-i Rahşan-ı hilâfet seh-i encam-ı leşker
Eyledi cünd-i zafer-peykerini ser-tâ-pâ / Sun'-ı tedbîr-i terakkî eser-i lütfünden
Birisi tâc-ı mücevher birisi ser-tâ-ser / Eski Feshâneyi tevsî'iderek kıldı cedîd 1303"

Şekil 3.105 Feshane binasının günümüzdeki durumu [72]

Şekil 3.106 1880–1883 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen fabrikanın ön cephesi [147] (Yıldız Albümleri/LC. F. no: 82339)

Şekil 3.107 Feshane'nin Haliç cephesinden görünümü (30 Temmuz 2010)

Şekil 3.108 Feshane'nin giriş cephesi (30 Temmuz 2010)

Şekil 3.109 Feshane'nin giriş kapısı (30 Temmuz 2010)

Şekil 3.110 19. yüzyıl fotoğraflarında Feshane'nin giriş kapısı üstündeki 1303/1885–1886 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı arma[97]

Şekil 3.111 Feshane'nin giriş kapısı üstündeki 1303/1885–1886 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı arma (30 Temmuz 2010)

Şekil 3.112 Feshane'nin arma detayı (30 Temmuz 2010)

3.3 Abdülmecid Dönemi (1 Temmuz 1839–25 Haziran 1861)

3.3.1 Abdülmecid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum

II. Mahmud'un bıraktığı iç ve dış sorunlar 17 yaşında 1 Temmuz 1839'da tahta çıkan genç padişah Abdülmecid'i zorlayacak durumdaydı. En büyük sorunlardan biri de babası II. Mahmud'un son günlerinde Osmanlı ordusunun Nizip Savaşı'nda Kavalalı Mehmed Ali Paşa kuvvetlerine yenilmesi idi. Ayrıca Sırbistan, Eflak-Boğdan, Hicaz, Suriye bölgelerindeki ayaklanmalar, eyaletlerdeki kötü yönetimler ve ekonomik sıkıntılar dönemin devam eden sorunlarıydı.

İlk iş olarak Abdülmecid devlet adamlarının ve Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa'nın önerileriyle yenileşme hareketinin ilânı olan Tanzimat Fermanını onaylayarak 3 Kasım 1839'da Topkapı Sarayı'nın Gülhane Meydanı'nda ilan ettirdi. Müslüman olan veya olmayan bütün Osmanlı uyruklarına eşit haklar verilerek, Osmanlı Dönemindeki en önemli yenilik hareketinin başlangıcı olmuştu. Bir süre sonra 1856'da Paris Konferansı sırasında anlaşmadan önce dış müdahalelerin önlenmesi amacıyla bunun biraz daha kapsamlısı olan bazı yeni esaslar getiren Islahat Fermanı ilân edilmişti.

Tanzimat'ın ilanıyla Reşit Paşa ve Rıfat Paşa'nın kentsel düzeni sağlamak amacıyla kâğıt yapı üretimine geçilmesinin zorunluluğu, bireylerde sermaye birikiminin ve özel yapı üretiminin desteklenmesinin önemi dolayısıyla fiziki çevrenin yaşam şartlarına uygun hale gelmesini bildiren raporları son derece radikaldi [98].

Askere alma yöntemlerinde ve askeri düzenlemelerde değişikliğe gidilerek askeri eğitim batılı esaslara göre yapılmaya başlandı. Batı tarzı yaşama ilginin artması sonucu başta İstanbul olmak üzere kentlerde ve halkın yaşam tarzında değişiklikler başladı. Osmanlı Hanedanlığı'nın yaşam mekânı olan Topkapı Sarayı terk edilerek Abdülmecid'in yaptırttığı Dolmabahçe Sarayı'na taşındı. Tüketim ve lüks arttı. Yeni yerleşim yerleri oluşarak hızla değişen günlük yaşamda ve yönetimde değişimler görüldü. Padişahın annesi Valide Sultan'ın açtığı ilk vakıf hastanesi (1843), ilk kez uygulanan çiçek aşısı (1845), İstanbul-Edirne-Şumnu telgraf hattı (1855) ile birçok kurum ve kuruluşun açılması dönemin yenilikleriydi.

Birçok alanda oluşan değişimlerin en radikali, geleneksel yönetim anlayışını değiştiren nezaretlerin (bakanlıkların) kurumsallaşması idi. Modern bir eğitim için Maarif-i Umumîye Meclisi (1846) kurularak, 11 yıl sonra bu meclisin örgütlenmesine neden oldu. Bunun

sonucunda Erkek ve kız rüşdiyeleri, Mülkiye Mahreç Mektebi, Ziraat Mektebi, Telgraf Mektebi, Daarümuallimin, Darülmaarif, Ebe Mektebi, Orman Mektebi açıldı [99]. Bununla beraber yönetimde II. Mahmud döneminde kurulmuş olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye (daha sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye) Tanzimat döneminde yeni döneme uygun kanunların hazırlanma yeri olarak düzenlendi. 1854'te Meclis-i Âli-i Tanzimat, ıslahatı düzenlemek ve denetlemek üzere kuruldu. 1855'te yüksek danışma meclisi niteliğinde Meclis-i Âli-i Umumi oluşturuldu.

Saray içi protokollerin değişimiyle Bab-ı Ali, hükümetin merkezi oldu, nezaretler kurumlaşarak geleneksel yönetim anlayışı değişti.

Abdülmecid döneminde farklı zamanlarda ve yerlerde çıkan iç isyanlar (Suriye ve Karadağ isyanları) genellikle dış güçlerin müdahaleleriyle sonuçlanmıştı. Eflak ve Boğdan sorunu, Mısır ve Yunanistan ile olan anlaşmazlıklar, dış müdahaleleri gündeme getirdi. Özellikle Mısır sorununda dış müdahalelerin etkisiyle Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın imtiyazlı vali olması kabul edildi. Boğazlar hakkında 3 Temmuz 1841'de Londra Anlaşması imzalandı. Lübnan sorunu, Kırım Savaşı¹, Paris Kongresi ve Paris Anlaşması Abdülmecid döneminin önemli olaylarıydı [100].

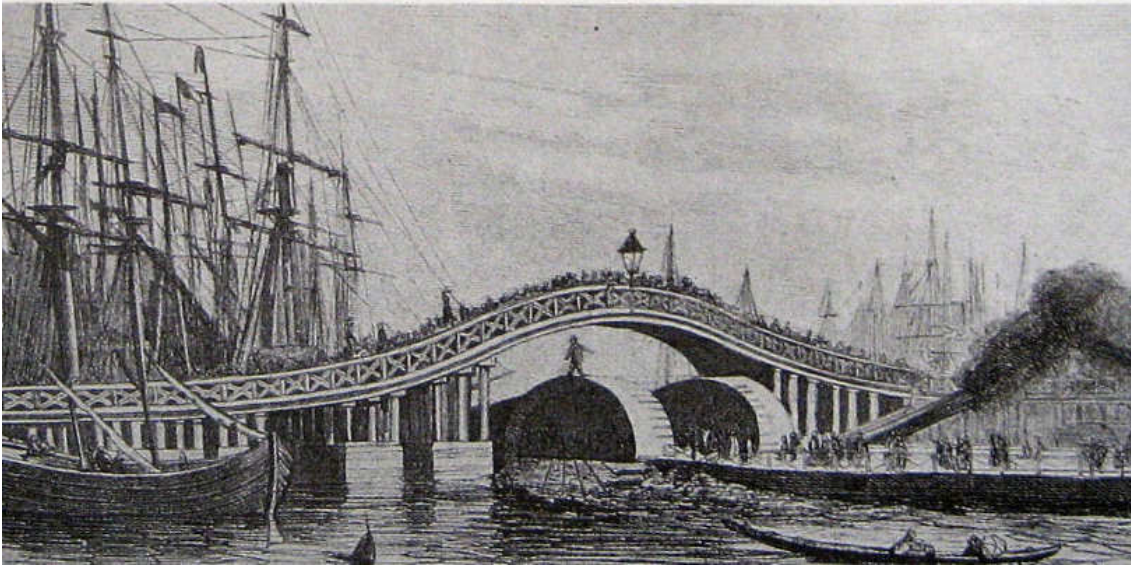
1840 yılında "Cerîde-i Havâdis" adlı ilk özel gazete yayımlanarak hükümet tarafından desteklendi. Maliyede yapılan düzenlemeler sonucu iltizam usulü kaldırıldı vergi kontrolleri merkezden gönderilen muhassal adlı memurlara bırakıldı. Fakat çalışmalar sonuç vermedi, Osmanlı maliyesi zayıflayarak Kırım Savaşı'ndan sonra iyice kötüleşti. Savaşın getirdiği ağır kriz sonucu Kaime-i Mutebere denilen ilk kâğıt para ya da devlet tahvili çıkartılarak dışarıdan ilk kez borç alındı.

1845 yılında Haliç'in ikinci köprüsü olan Karaköy ile Eminönü arasına yeni bir köprü yapılması (şek. 3.113), Suriçi ile Galata arasındaki farklılıkları azalttı, ticaret canlandı. Ticaretin canlanması, İmparatorluğun başkenti olarak ayrıcalıklı konumu İstanbul'u cazibe merkezi

¹ Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan müttefik kuvvetler (Fransız, İngiliz ve İtalyanlar) hükümetten düzenli kent hizmeti talep ediyordu. Şehremanetin önemli sorunları karşılayamaması üzerine 1856'da İntizam'ı Şehir Komisyonu kuruldu. Bu kuruluşun amacı İstanbul'un güzelleştirilerek Avrupa başkentleri gibi modern bir kent olmasıydı. Komisyonda öncelik verilen konular, yol şebekelerinin düzenlenmesi ve temizlikti. Giderleri karşılayabilmek için bir fon kurulması ve yeni vergiler alınması önerildi. 1857'de Nizamname-i Umumi hazırlandı. Nizamnameye göre İstanbul 14 belediye dairesine ayrılacaktı. Ayasofya, Aksaray, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Pera, Beşiktaş, Emirgan, Büyükdere, Beykoz, Beylerbeyi, Üsküdar, Kadıköy, Adalar. Bunlardan sadece Beyoğlu'ndaki Altıncı Daire-i Belediye kurulabildi [70].

haline getirmişti. Avrupa yaşam tarzına alışmış bazı Türkler, Altıncı Daire'nin çağdaş belediye hizmetlerinden faydalanmak istedikleri için Beyoğlu'na taşınmış, 1856'da Topkapı Sarayı'nın Dolmabahçe'ye taşınması üzerine birçok devlet memuru saray yakınlarına yerleşerek mahalleler oluşturmuştu.

İstanbul ve banliyölerinin 1844'teki nüfusu yaklaşık 391.000 iken, 1856'da bu sayı 430.000'e ulaşmış [72], kentin fiziki büyümesinde büyük etken olmuştu.

Şekil 3.113 İlk Galata Köprüsü [40].

3.3.2 Abdülmecid Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri

Abdülmecid padişah olduğu zaman babası II. Mahmud'un hükümdarlık ve devlet simgesi olarak kullandığı simgeleri devam ettirmiş, özellikle güneş ışınlarını tuğra madalyonunun etrafında kullanmıştı. Tuğranın sağ üst köşesine Avrupa'da kraliyet soyağaçlarının sembolü [51] olan bir gül¹ resmi ilave etti. İktidarının ileriki dönemlerinde özellikle Tanzimat anısına çıkarılan madalyada, Abdülmecid'in saltanat simgeleri olarak kullandığı objelerde artış görüldü. Buna rağmen Abdülmecid'in mimaride kullandığı simgeler, II. Mahmud ve III. Selim'in kullandığı simgelerden farklı değildi. Mesela askeri yapılarda üçgen alınlık varsa, alınlığın ortasında küre, etrafına bayrak ve sancak gibi semboller oluyordu. Üçgen alınlık

¹ Diğer çiçeklere göre kokusu en popüler olan ve Venüs'ün çiçeği gül, yağ veya gül suyu olarak veba gibi hastalıklara karşı ve cenaze törenine ölüyü hazırlarken kullanıldığından şifayı sembolize etmişti [51].

yerine dikdörtgen pano bulunuyorsa oval tuğra madalyonu ve etrafında genellikle gül demetlerinden oluşan bitkisel bezemeler yeterli olmuştur.

Karakol yapılarında ise özellikle büyük ölçekli olanlarında üçgen alınlık varsa tuğra madalyonu güneş deseninin ortasına yerleştirilmiş, dikdörtgen kitabe panosuna sahip karakol yapılarında ise kitabenin ortasına veya üzerine tuğra madalyonu konulmuş, madalyonun etrafını genellikle güneş ışınları kuşatmıştı.

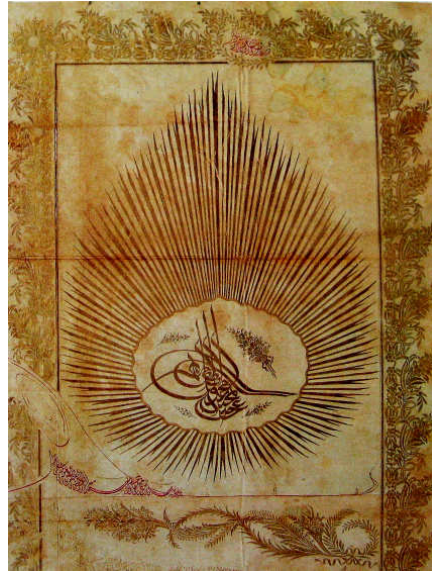
Bu dönemde yeni bezemeler ve semboller içeren kaime kalıbı, berat ve Tanzimat madalyası sonraki dönemlerde kullanılan simgelere örnek oldu.

Abdülmeccid'in saltanatının ikinci yılında gelirleri toparlamak için basılan "Kaime-i Mutebere" denilen kâğıt para da Abdülmeccid, babası II. Mahmud'un kullandığı güneşi simgeleyen ve güneş ışınlarından oluşan şekli, paranın üst kısmında kendi tuğrasının etrafında kullanmıştı. Tuğranın altında paranın kaç kuruşluk olduğu yazılarıyla beraber en sona "Nezaret-i Maliye, Devlet-i Aliyye" ibaresi eklendi (şek. 3.114).

Abdülmeccid'e ait 1848 tarihli beratın üst kısmında padişahın tuğrası etrafı güneş ışınlarından oluşmuş bir damlanın şeklinin içindedir. Tuğranın etrafında çiçek demetleri irili ufaklı yer alır (şek. 3.115).

Şekil 3.114 20 kuruşluk kaime kalıbı [101]

Şekil 3.115 Abdülmeccid'e ait 1848 tarihli beratın üst bezemesi [102]

1851 yılında Tanzimat anısına Brükselde Laurent-Joseph Hart tarafından basılan bronz madalyada yer alan semboller Abdülmeccid'in devlet arması olarak kullandığı simgelerdir (şek.

3.116). Madalyanın ön yüzünde, bir platformun üzerinde birçok şekiller görülür. Bu şekillerin orta kısmında bulunan kalkan on iki dilime ayrılmış, en dıştaki dilimlere yıldız, içteki dilimlere ise defne dalları yerleştirilmiştir. Kalkanın üzerinde, Osmanlı kavuğunun bir tarafında bolluk ve bereket sembolü olan çiçekler büyükçe bir vazo benzeri kaptan çıkar. Kavukla çiçekler arasında yer alan, defne yapraklarında oluşan çelenk, mimaride II. Mahmud'dan itibaren görülen tuğraların etrafındaki çelenge benzer. Kavuğun bir tarafında üzerinde MAHOMET II (Fatih Sultan Mehmed) yazan bayrak, bayrağın altında üzerinde MAHMOUD (Sultan II. Mahmud) yazan zırh, zırhın hemen yanında üzerinde SOLIMAN (Kanuni Sultan Süleyman) yazan top, topun etrafında da, gülleler, baltalı kargılar, mızraklar, tuğlar, süngülü tüfekler, kılıç bulunur. Kavuğun diğer tarafında defne yapraklarından oluşan çelenk ile yılanlı asa yer alır. Aydınlanmayı simgeleyen kitaplar, adaleti simgeleyen terazi, Tanzimat fermanını simgeleyen ve üzerinde TANZİMAT yazısı ile RECHID (Mustafa Reşid Paşa) nın adı görülür. Bütün bu şekillerin üzerinde yer alan Abdülmecid'in tuğrası, güneş ışınlarıyla çevrilmiştir. Şekillerin altına REGENERATION DE L'EMPIRE D'OSMAN PAR ABDUL-MEDJID (İmparatorluğun Abdülmecid tarafından yeniden hayata gelmesi) yazılmıştır. Madalyanın kenarlarını altı kartuş ile bitkisel bezemeler kuşatır. Kartuşların içine Tanzimat'ın ilkelerini özetleyen yazılar konmuştur. Madalyanın diğer yüzünde, yine bir platformun üzerinde Osmanlı Devleti'ni simgeleyen kubbesi ve iki minaresi olan bir kaleyi dalgalar kuşatır. Kalenin üzerinde ucu dilimli ve ay-yıldızlı bir bayrak görülür. Madalyanın üst tarafında L'EMPIRE SUBSISTERA DIEU LE VEUT (İmparatorluk var olmaya devam edecektir, bu Tanrı'nın isteğidir) yazısı ile alt kısımda son derece süslü bir kartuş içine 1850 yazısı, kartuşun altına da Hart'ın adı konmuştur.

Şekil 3.116 Tanzimat Hatıra Madalyası [36].

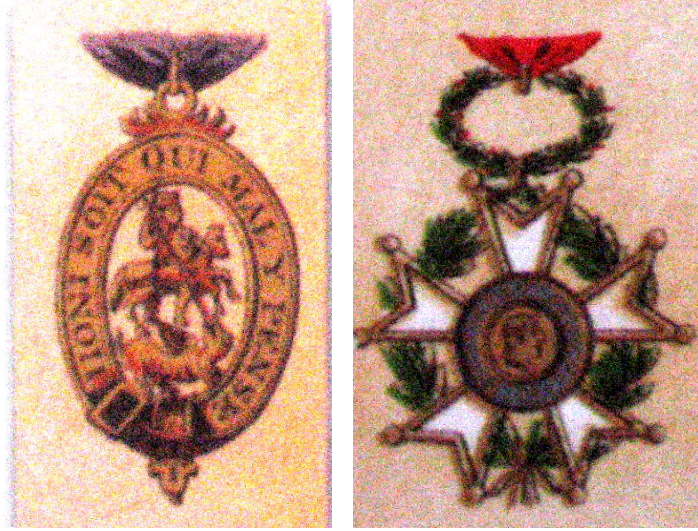
1273/1856 yılında İslahat Fermanı anısına Brükselde Laurent-Joseph Hart tarafından basılan madalya (şek. 3.117). Tanzimat anısına çıkarılan madalyadan daha sade tasarlanmıştır. Madalyanın ön yüzüne, güneş ışınlarından oluşmuş yıldız formunun içine Abdülmecid'in portresi yerleştirilmiştir. Yıldızın etrafını "ABDUL-MEDJID-KHAN EMPEREUR DES OTTOMANS" (Osmanlı İmparatoru Abdülmecid Han) yazısı kuşatmaktadır. Yıldızın altında Hart'ın yaptığına dair küçük bir yazı bulunur. Madalyanın arka yüzünde fermanı konu alan yazıların yer aldığı, üzerine yıldız iliştirilmiş bir pano bulunur. Bitkisel motiflerin süslediği panonun etrafına "RECONCILIATION" (iç barış), "SECURITE" (güven), "PROGRES" (ilerleme), "UNITE" (birlik) yazılmıştır.

Şekil 3.117 İslahat Fermanı Hatıra Madalyası [28]

1 Kasım 1856'da Abdülmecid'e verilen İngiliz Dizbağı Nişanı (bknz., şek., 3.118), bu nişanın geleneğine göre Windsor Şatosu'ndaki Saint George Kilisesi'ne bu yeni şövalyenin de armasının konulması gerektirmiş, Osmanlı armasının bulunmadığı anlaşılınca Kraliçe, İstanbul'a bir ressam göndererek armayı çizmekle görevlendirmişti. Görseline henüz ulaşamadığımız bu arma, Eldem'e [35] yazılan mesaja göre şöyle idi: Abdülmecid¹ için yerleştirilmiş bakır levhanın üzerinde dizbağının çevrelediği kırmızı bir zemin üzerinde padişahın tuğrası, tepesinde ise iki kurdelanın ortasında güneş şeklinde pırlanta ve tüyden oluşan (Abdülmecid portlerinde sıkça görülen türde) sorguçtan oluşmuştu.

¹ Abdülaziz'inki de küçük ayrıntılar dışında aynıydı, değişen tuğra ve kırmızı fesin üzerine konulan sorguçtu [35].

Şekil 3.118 Abdülmecid'e verilen yabancı nişanlardan solda Dizbağı (İngiliz), sağda Legion d'Honneur (Fransız) nişanı [103]

3.3.3 Abdülmecid Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları

Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan bu süreçte, batılı anlamda kurumların yerleşmesi bu dönemde olmuş, sağlık ve eğitim alanlarında çağdaş batılı benzerleri ile boy ölçüşebilecek ilk sivil yapılar inşa edilmişti.

İstanbul'un kentsel olarak yeniden düzenlenmesi için hazırlanan ilk belge, Tanzimat'ın ilan edildiği 1839'da yayımlanan "İlmühaber"¹ idi. İlmühaber, 1848'de yalnız İstanbul'da geçerli olmak üzere Ebniye Nizamnamesi ve Ebniye Beyannamesi'nin ardından 1849'da çıkarılan Ebniye Nizamnamesi ile yasal bir düzenlemeye kavuştu. Kent düzenlenmesinde bu nizamnamelerin yetersiz kalması üzerine 1858'de Ebniye Nizamnameleri'nin hükümlerini bir araya getiren Sokaklara Dair Nizamname çıkarıldı. [70]. Hırka-i Şerif Camisi, geleneksel Osmanlı mimarlığı ile farklı üslupları bünyesinde barındıran bir külliye oldu.

Osmanlı Devleti'nin batılı hastane kavramına uyan ilk sivil sağlık kuruluşu olan Yenibahçe Gureba-i Müslimin Hastanesi ve Osmanlı Devleti'nin ilk sivil lisesi Divanyolu'ndaki Valide Mektebi [104] döneminin ilk sivil örnekleri olmuş, 1846'da yapılması kararlaştırılan Darülfünun binası büyük boyutu ile fark yaratmıştı. Sivil ve askeri yapılar Haliç ve Tophane'de gelişirken, hanedanın Boğaz kıyılarına yaptırdığı sahilsaraylar kent silüetini değiştirmişti.

¹ Bu belgeye göre bina yaptırmak isteyenler kâgır bina yapacak, kâgır binaların arasına ahşap bina yapılmasına ve çıkmaz sokaklara asla izin verilmeyecekti. Ekonomik gücü olmayanlar uzak yerlerde olmak şartıyla ahşap bina yapabileceklerdi.

Özellikle Beşiktaş sahiline yapılan Dolmabahçe Sarayı'na nakl-i hümayun yapılmasıyla, Topkapı Sarayı sembolik törenlerin uygulandığı yer haline geldi ve burada "Mecidiye Köşkü" son yapılan yapı oldu. İstanbul'da Kız ve Erkek Rüştiyeleri, Mülkiye Mahreç Mektebi, Ziraat Mektebi, Telgraf Mektebi, Darülmaarif, Darülmualimin, Ebe Mektebi, Orman Mektebi açıldı. Mesleki ve teknik eğitimde ilerlemeler kaydedilerek, 1859'da bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin temeli olan Mekteb-i Mülkiye kuruldu. Merkezi sistemin tam yapılanmaması sonucu eğitim sisteminde ve kurumlarında istenilen sonuca ulaşılamadı fakat yapılanma süreci devam etti [46], [103].

3.3.3.1 Tophane Karakolu / Karaköy Karakolu (tarihsiz)

Beyoğlu İlçesi'nde Karaköy'de Kemankeş Caddesi'nde, Paket Postanesi karşı sırasında yer alır. Günümüzde Karaköy Karakolu olarak hizmet vermektedir. Abdülmecid döneminde inşa edilen yapı, avlusunda sergilenen II. Abdülhamid tuğralı armaya göre onun döneminde yenilenmiştir (şek. 3.121).

Kare şeklinde iki katlı kâgir olarak inşa edilen yapının cephesi yoğun süslemelere sahiptir. Yapının giriş eksenini cephe yüzeyinden bir miktar öne çıkarılarak giriş kapısının iki yanına renklendirilmiş derzli duvar yüzeyi uygulanmıştır. Bu uygulama zemin katta köşelerdeki pilastrlarda, görülür. Mermer söveli demir döküm kapı, ampir üslupta bezenmiştir. Yapının dikdörtgen pencereleri zemin katta demir şebekelidir. Cephe, baklava desenli kat silmesiyle iki katı ayırır. Bundan daha yoğun bezemeli ikinci bir silmede geniş parapet duvarında görülür. Parapet duvarının üzerindeki alınlık muhtemelen sonradan konmuştur. Bu alınlığa konulan ay--yıldız, yaldızlı ışın demetlerinin üzerindedir (şek. 3.119).

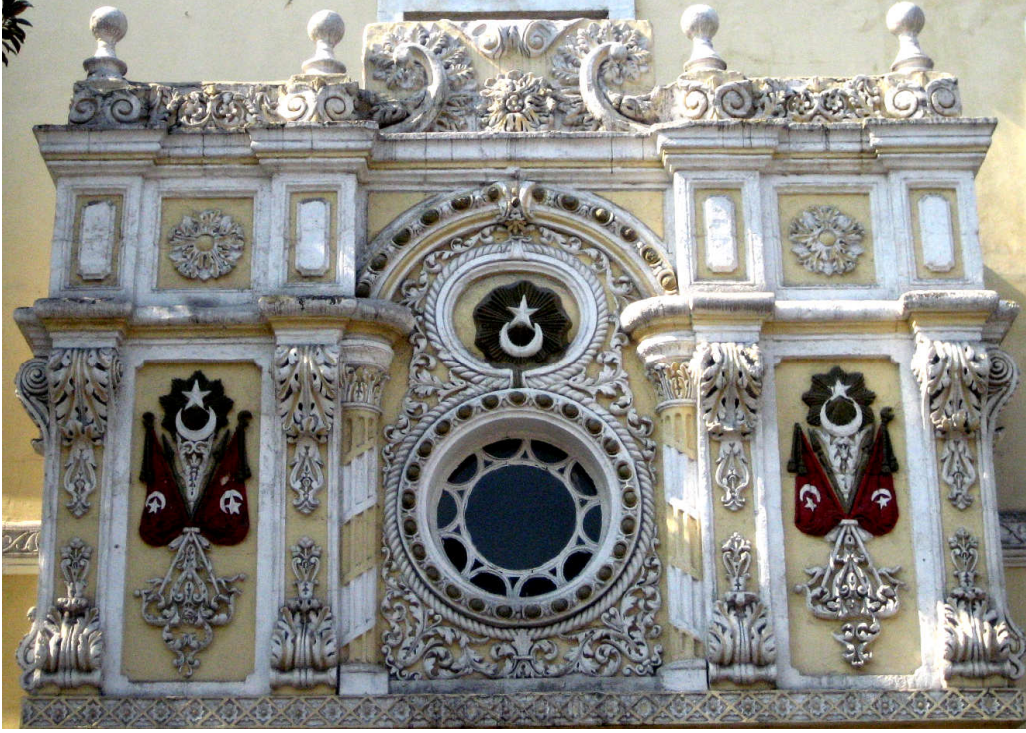
Giriş kapısının üstünde iki katlı tasarlanan çıkmalı bölüm, yoğun bezemeli pilastrlarla beş bölüme ayrılmış, ortadaki bölüme güneş şeklinde, etrafını yumurta firizi kuşatan, yanlarında dilimli iki renkli sütüncükler bulunan iri bir yuvarlak pencere yerleştirilmiştir. Pencerenin üstündeki dairesel nişte, alınlıktaki ay yıldızın aynısı görülür. Ortadaki bölümün simetrik olarak yanlarında bulunan altta dikdörtgen, üstte kare olan nişlerin dikdörtgen olanına çapraz ay yıldızlı bayraklar konmuştur. Yapının cephesi somon renkle, söve, silme ve bezemeler beyaz renkte boyanmıştır (şek. 3.120). Yapının avlusu ile üst kat sofasının yüksek ahşap tavanları altın yaldızlı bitkisel süslemelerle bezelidir.

Giriş holünde kırık bir şekilde sergilenen II. Abdülhamid tuğralı arma, yapının restorasyonu sırasında II. Abdülhamid döneminde çatı parapetinin üzerine konulmuş olabilir. Renklendirilmeyen armada bayrak/sancaklarından biri ile alt kısmındaki madalyaları yoktur (şek. 3.121).

Bu yapıda çatı parapetine konulan alınlıkta II. Abdülhamid tuğralı arma ve ay--yıldızlar devlet simgesi olarak konulmuştur. Işinsal süslemelerin ortasındaki ay—yıldızın yerinde döneminde tuğra konulmuş olabilir.

Şekil 3.119 Tophane Karakolu doğu cephesi (28 Mart 2009)

Şekil 3.120 Tophane Karkolu doğu cephesindeki bezeme (28 Mart 2009)

Şekil 3.121 Tophane Karkolu, avluda sergilenen II. Abdülhamid tuğralı arma (28 Mart 2009)

3.3.3.2 Şemsipaşa (Adliye) Karakolu / Hava Kuvvetleri Lokali (1842)

Üsküdar İlçesi'nde Şemsipaşa Meydanı'nın ucunda Salacak Sahili'nde yer alır.

Karakol halen mevcut kitabesine¹ (şek. 3.125) göre 1258/1842 yılında Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılmıştır. Karakol, müdahaleler nedeniyle özgün planını ve bazı cephe özelliklerini kaybetmiş, yapıya sonradan ikinci bir kat ilave edilmiştir.

Neoklasik üslupta dikdörtgen planlı kâgir yapı, bodrum kat ve zemin kattan oluşmaktadır. 19. yüzyıla ait fotoğrafta merdiven duvarının her iki tarafında bulunan sütunların üstünde, aydınlatma amacıyla yerleştirilmiş fenerler görülür (şek. 3.122).

Toscana düzeninde dört mermer sütuna oturan düz bir çatı ile örtülü olan giriş sahanlığı ile basamakları mermerdir. Yapının girişi cepheye paralel iki kollu merdivenle sağlanır. Ön ve yan cephelere, giriş kapısının yanlarına, pencere aralarına, köşelere başlıklı kaideli pilastrlar, pilastrların arasına da dikdörtgen sövesiz pencereler yerleştirilmiştir (şek. 3.123). Mermer söveli giriş kapısının üzerinde, sekiz mısıralı mermer kitabe panosu ile güneş ışınlarını çağrıştıran oval madalyon içinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası yer alıyordu. Günümüzde tuğra madalyonunun ortasında II. Abdülhamid'in tuğrası bulunmaktadır.

Aynı dönemlerde yapılan Çinili Karakol, Paşalimanı Karakolu'nun giriş kapısının üstünde bulunan kitabe panolarıyla benzerlik gösterir. Kitabenin ortasında yer alan tuğra madalyonu, aynı tarzda yapılmış, etrafı ışın demetleri şeklinde tasarlanmıştır (şek. 3.125).

Şemsipaşa Karakolu'nda kitabelerin ortasında güneş ışınlarının içinde bulunan tuğra, devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

¹ Lebib tarafından yazılan kitabenin metni şöyledir

“Hâm-i alem emir-il müminin Abdülmecid / Padişahı maşrık ve magrib binai muslimin

Şemsipaşa'da karavulhanenin icâdını / Eyledi ilham ol Hâkâna Rabbülâlemin

Söyledim bu tarz nev inşaasını ben de Lebib / İki cevher dârtarih ile bir beyti mübin

Pâdişâh dâd bahş pür kerem sahibini an nimet / Bu karavulhaneyi yaptırdı pek bâlâ metin
1258”

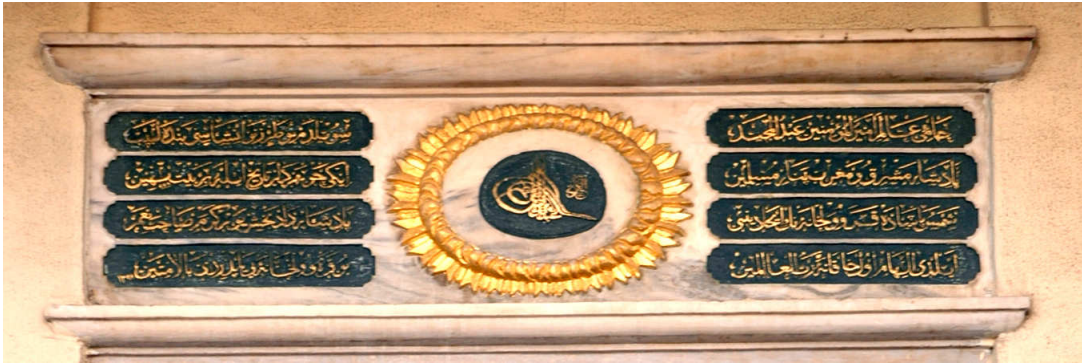
Şekil 3.122 1880–1893 yılları arasında sanatçısı belli olmayan fotoğrafta Şemsipaşa (Adliye) Karakolu batı ve güney cephesi [147] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82574).

Şekil 3.123 Şemsipaşa Karakolu batı cephesi (29 Temmuz 2010)

Şekil 3.124 Şemsipaşa Karakolu Karakol giriş kapısı (29 Temmuz 2010)

Şekil 3.125 Şemsipaşa Karakolu 1258/1842 tarihli kitabe panosu (29 Temmuz 2010)

3.3.3.3 Paşalimanı Karakolu / Tekel Müzesi ve Kültür Merkezi (1842)

Üsküdar İlçesi'nde Paşalimanı mevkiinde, sahil yolu üzerindedir. III. Selim döneminde 1213/1798–99 tarihinde yaptırılan hububat ambarlarının yanındadır. Karakol binası işlevsel değişiklikler sonucu 1963'te arkasına ek bina yapılarak büyütülmüş, özgün planını ve bazı cephe özelliklerini kaybetmiştir.

Kitabesine¹ (şek. 3.129), göre 1258/1842 yılında Sultan Abdülmecid döneminde dikdörtgen şeklinde yaptırılmıştır. Yapının mimari yapısı Şemsipaşa Karakol'una benzer (şek. 3.122). Bitişğinde bulunan ambar binası geriden başlatılarak cepheleri düzgün yontulmuş küfeki taşıyla kaplanmıştır (şek. 3.127). Ortada yer alan giriş kapısının yanındaki pencereler sövesizdir ve 19. yüzyıl fotoğraflarında baklava şeklinde demir parmaklıklar görülür. Yine aynı fotoğrafta yapının sahile bakan ön cephesinde Toscana düzeninde dört mermer sütunla taşınan, cepheye paralel, iki kollu merdivenli bir girişi vardır. Sütunların hizasında merdivenli giriş duvarının her iki tarafında bulunan küçük sütunların üstünde, aydınlatma amacıyla yerleştirilmiş fenerler bulunur (şek. 3.126). Kapının iki yanına, köşelere ve her iki pencere aralarına başlıklı ve kaideli pilastrlar yapılmıştır.

Menderes dönemi imar faaliyetlerinde yol genişletilmesi çalışmasında karakolun sütunlu girişi kaldırıldığı için giriş kapısı pencere görünümündedir (şek. 3.128). Mermer söveli giriş kapısının üzerinde, sekiz mısralı mermer kitabe ile güneş ışınları şeklinde tasarlanmış oval madalyon içinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası yer alır (şek. 3.129).

Paşalimanı Karakolu'nda, Şemsipaşa Karakolu'nda olduğu gibi kitabenin ortasındaki tuğra devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

¹ Lebib'in hazırladığı dört satır halindeki sekiz mısralı kitabenin metni şöyledir:

“Yemm-i cûd ü kerem bahr-i himem Abdülmecîd Han'ın / Garik lücce-i ihsanıdır dünya vü mâfihâ
Sezâ ummandan berter disem ihsanı âfâka / Atâ vü cûdinin zira ucu yok öyle bir deryâ
Hudâ hıfz eylesün zât-ı hümâyûnun o Hakanın / Bunun emsali yapırsun nice bin cây-ı müstesna
Yakışdırdım Lebîbâ ben de bir mısra ile tarihin / Bu limanı karavulhane ihya eyledi hâlâ
1258”

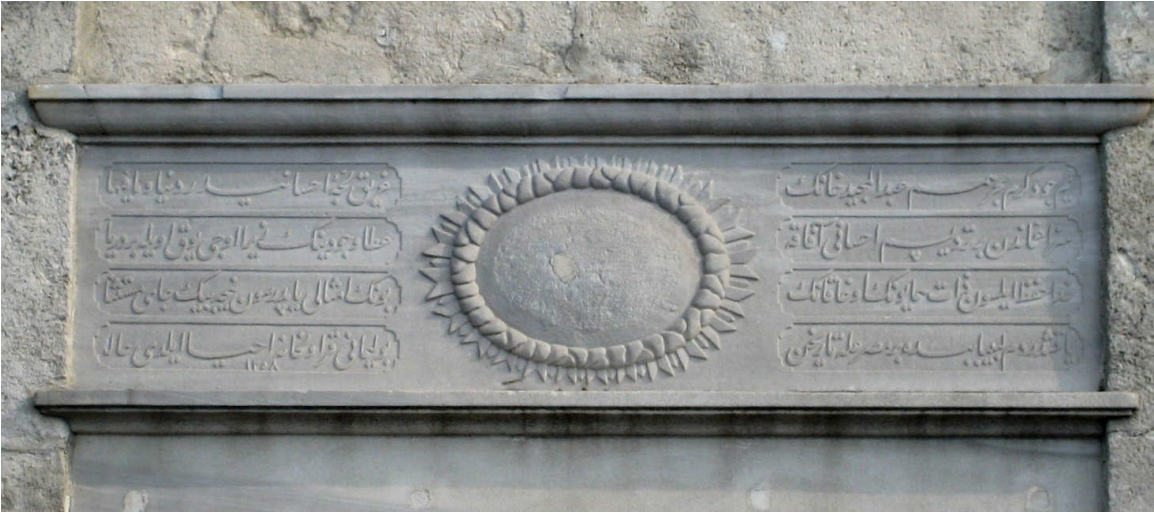
Şekil 3.126 1880–1893 yılları arasında Paşalimanı Karakolu'nun cephesi [147] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82240).

Şekil 3.127 Paşalimanı Karakolu ve hububat ambarının deniz cephesi (2010)

Şekil 3.128 Paşalimanı Karakolu'nun yapıldığı dönemde giriş cephesi olan bölümü (2010)

Şekil 3.129 Paşalimanı Karakolu tuğralı kitabesi (2010)

3.3.3.4 Çinili Karakol / Çocuk Şube Müdürlüğü (1842)

Üsküdar İlçesi'ne bağlı Selami Ali Semtî'nde Gazi Caddesi ile Yeni Dershane Sokağı'nın kesiştiği yerde bulunur.

Karakol yapısının batı cephesinde bulunan giriş kapısının üstünde bulunan 1258/1842–1843 tarihli kitabe¹ göre (şek. 3.134) Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir. Bu kitabeğe göre yapı, Abdülmecid tarafından Selimiye Kışlası'nın yenilendiği 1258/1842'de hassa askeri müşiri Rıza Paşa zamanında hassa askerleri için yaptırılmıştır [89], [105]. Yapı bir dönem Üsküdar İtfaiye Merkezi ve atlı polis karakolu olmuştur. Sonraki dönemlerde “Çinili Polis Karakolu” olarak hizmet veren yapı 2003 yılından itibaren Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı “Çocuk Şube Müdürlüğü” olarak kullanılmaktadır. Karakol müdahaleler nedeniyle özgün planını ve bazı cephe özelliklerini kaybetmiştir.

Neoklasik üslupta yığma kâgir olarak tasarlanan yapı arazi eğiminden dolayı batısında kısmi bodrum kat üzerinde iki katlıdır. Cepheye paralel, iki kollu merdivenli bir giriş sahanlığı vardır. Sahanlığın üstü Toscana düzeninde dört mermer sütunun taşıdığı bir saçakla örtülmüştür (şek. 3.130 ve 3.132). Ayrıca kuzey ve güney cephelerinde bulunan küçük kapılardan bodrum kata ulaşılır.

19. yüzyıla ait fotoğrafta giriş sahanlığının altında merdiven duvarının ön yüzünde bir çeşme ile merdivenli giriş duvarının her iki tarafında bulunan küçük mermer sütunların üstünde, aydınlatma amacıyla yerleştirilmiş fenerler görülür (şek. 3.130). Yapının özgün demir parmaklıklı pencereleri düzatkılı olup profilsiz taş söveyle çevrilmiş, pencerelerin üstüne tuğladan yarım daire şeklinde hafifletme kemerleri konmuştur. Yapının düz atkılı, söveli giriş kapısının üstüne ortasında oval tuğra madalyonu bulunan kitabe panosu yerleştirilmiştir. Sekiz mısralık kitabenin ortasında Abdülmecid'in tuğrası güneş ışınları şeklinde tasarlanan oval madalyonun ortasındadır (şek. 3.134).

¹ Manzumesi Hüsnî tarafından yazılan sekiz mısralı kitabe şöyledir:

“Şehen-şâh-ı cihân Abdülmecîd Hân felek-pâyê / Yine kıldı cünûdun nâil-i eltâfı şâhâne
İdüb ezcümle fermân bu karavul-hâne-yi inşâ'sın / Müşîr-i asker-i hassa Rıza Paşa'yı zî-şâne
Didi Hüsnî kulun âciz-âne iki tam târih / Görünce çün binâsı himmet eyledi erdi pâyâne
Cünûd-i hâssına yaptı bu vâlâ mevkîi Sultân / Selâmî'de yapıldı zîb-i vâlâ-yı karavul-hâne 1258”

Çinili Karakol'da güneş ışınlarından oluşan madalyonun ortasındaki tuğra devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.130 1880–1893 yılları arasında Çinili Karakol'un batı cephesi (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82255).

Şekil 3.131 Çinili Karakol'un batı cephesi (26 Temmuz 2010)

Şekil 3.132 Çinili Karakol'un güneybatı cephesi (26 Temmuz 2010)

Şekil 3.133 Çinili Karakol'un merdivenlerle ulaşılan giriş kısmı (26 Temmuz 2010)

Şekil 3.134 Çinili Karakol'un 1258/1842 tarihli tuğralı kitabesi (26 Temmuz 2010)

3.3.3.5 Arnavutköy Karakolu / Arnavutköy Polis Merkezi (1843)

Beşiktaş İlçesi, Arnavutköy Semtî, Arnavutköy-Bebek Caddesi üzerindedir. Boğaziçi kıyısında olan yapı, 1986 yılında yapılan kazıklı yol nedeniyle denizle olan ilişkî kesilmiştir. 2003 yılından itibaren “Arnavutköy Polis Merkezi” adıyla hizmet vermektedir. Güneydoğu cephesindeki giriş kapısı üstündeki 1259/1843–1844 tarihli kitabesine¹ (şek. 3.142) göre Abdülmecid döneminde inşa edilmiştir.

Kâgir malzeme ile neoklasik üslupta, güneydoğu cephesine göre simetrik olarak iki katlı inşa edilmiştir. Döneminin diğêr karakol yapılarından büyük olan yapı, üç bölümden oluşmaktadır. Merkez bölüm, iki yan kanattan daha geridedir. Yan kanatların köşeleri pilastrlarla vurgulanmıştır [106] (şek. 3.137 ve 138).

19. yüzyıla ait fotoğrafta giriş bölümünde Toscana düzeninde dört mermer sütunun taşıdığı bir saçak görülmektedir. 1980'lerdeki onarım sırasında kaldırılan bu saçığa, profili bir silme ile parapet yapılmıştır (şek. 3.135).

Grişte dört mermer sütunun taşıdığı saçığın (1980'lerde bu saçak onarım sırasında kaldırılmıştır) [94] profilli bir silmesi ve düz bir çatı parapeti vardır. Yine aynı fotoğrafta

¹ Lebîb tarafından yazılan sekiz mısralı kitabesi şöyledir:

“Şâhen-şeh-i âli himem hâkan-ı İskender-i haşem / Abdülmecîd pür-kerem ferruh şiyem sahib-i atâ
Yaptırdı a'lâm hem metîn nev-resmle pek dil-nişîn / Kasr-ı Hâvernak'dan beyn oldu bu cây-i dil-güşâ
Her mevkiîn ihyâ edip Boğaziçi'nin sû-be-sû / Hem Arnavudköy'ün dahi kıldı bu ihya ne sezâ
Kilk-i Lebîb etti edâ-yi târih-i cevher-dârını / Oldu karavul-hâne-i nev dil-keş binâyî dil-fezâ
1259”

zemin kat pencerelerinde demir parmaklıklar görülmektedir. Giriş aksındaki üçgen alınlığa güneş şeklinde bir motif konmuştur. Giriş kapısının yanlarında demir parmaklıklarla çevrili tarh ve mermerden iki fener sütunu görülür (şek. 3.135). Giriş kapısı mermer söve ve iki yan tarafı başlıklı pilastrlarla çevrilidir. Giriş kapısının üstüne kitabe panosu, kitabenin ortasına da tuğra madalyonu konmuştur. Dışarıya çıkıntılı köşe bölümleri de üçgen alınlıklar bezemesizdir. Yapının bütün pencereleri yarım daire kemerli olup sadece kuzeybatı cephesindekiler düz atkıdır.

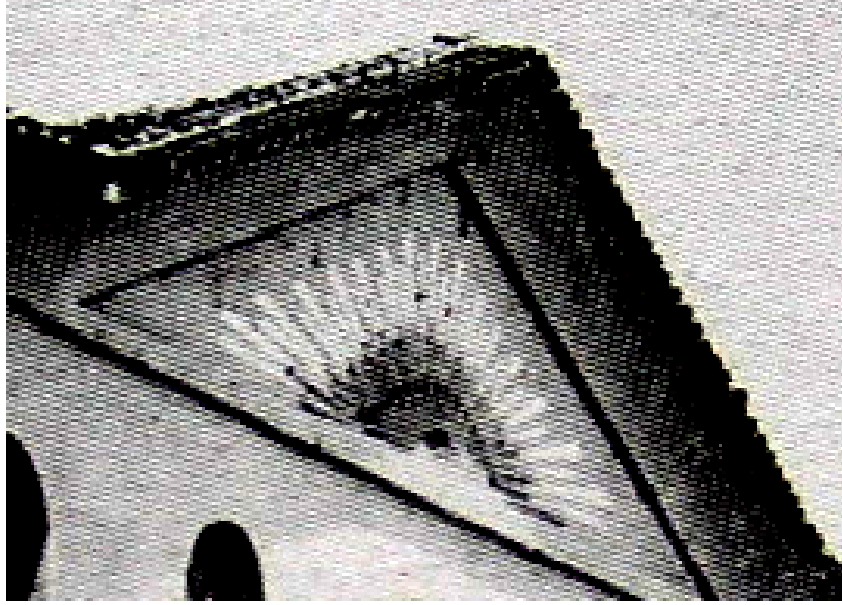
Yapının güneydoğu ve güneybatı cephelerinde zemin kat ve üst kat pencereleri yarım daire kemerli, kuzeybatı cephesindeki pencereler ise düz atkıdır. İki kat arasında ve saçakta silme bulunur.

Giriş kapısının üstünde kitabe panosunun ortasında güneş ışınlarından oluşan madalyonun ortasındaki tuğra, günümüzde besmele yazısı şeklindedir. Ayrıca 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen giriş aksının üzerinde bulunan güneş şeklindeki bezeme, günümüzde görülmez (şek. 3.136).

Arnavutköy Karakolu'nda 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen üçgen alınlıktaki güneş deseni ve giriş kapısının üstünde yer alan güneş ışınlarıyla çevrili tuğra madalyonu devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.135 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Arnavutköy Karakolu'nun güneydoğu cephesi ve günümüze ulaşamayan giriş saçığı [65] (Yıldız Albümleri / İRCİCA Arşivi)

Şekil 3.136 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Arnavutköy Karakolu'nun giriş cephesinde üçgen alınılıktaki güneş deseni (fotoğraftan ayrıntı)

Şekil 3.137 Arnavutköy Karakolu'nun güneydoğu cephesi [106]

Şekil 3.138 Arnavutköy Karakolu'nun deniz cephesinden görünümü (2010)

Şekil 3.139 Arnavutköy Karakolu'nun güneydoğu cephesi (29 Temmuz 2010)

Şekil 3.140 Arnavutköy Karakolu'nun güneydoğu cehesi (29 Temmuz 2010)

Şekil 3.141 Arnavutköy Karakolu'nun giriş kapısı (29 Temmuz 2010)

Şekil 3.142 Arnavutköy Karakolu'nun 1259/1843–1844 tarihli kitabesi ile Abdülmecid'in tuğrası yerine konulan besmele (29 Temmuz 2010)

3.3.3.6 Bâbiâli Kompleksi (1843)

Günümüzde bir kısmı İstanbul Valiliği, bir kısmı da Emniyet Müdürlüğü'nün kullanımında olan Bâbiâli yapı kompleksinden geriye kalan binalar, Fatih İlçesi Cağaloğlu Sempti'nde Ebussuud Caddesi ile Ankara Caddesi ve Bâbiâli Caddesi tarafından sınırlanan bölgede yer almaktadır.

Bilinen resmi nitelikteki sadrazamlık yapısı ilk kez Sultan III. Osman tarafından 1756 yılında bu semtte yaptırılmış, çeşitli dönemlerde altı kez yanan yapı, her seferinde yeniden inşa ettirilmişti. Önceleri "Paşa Kapısı" ve "Bâb-ı Âsafi" denilen yapıya, II. Mahmud döneminde Mahmud-ı Adli denmişti. Bu isim zamanla Bâb-ı Adl ya da Bâb-ı Adli isimlerine dönüştü. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra sadrazamların ikametgâhı olmaktan çıkarak, nezaretlerin kurulması ile de düzenli hale getirildi. Özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra Dâhiliye, Hariciye, Adliye Nezaretleri ve ardından Şura-yı Devlet burada çalışmaya başlamış, Tanzimat Döneminde gerçek kimliğine kavuşmuştu. 19. yüzyılda Abdülmecid ve Abdülaziz'in saltanatlarında ise tek başına Osmanlı hükümetini ifade eden bir terim oldu [82], [107].

Birbirine eklenmiş özel ve idari mekânlar ile hizmet birimlerinden oluşan yapılar topluluğundan en önemlileri, sadrazamın divanı topladığı salon olan Divanhâne ile önemli toplantıların yapıldığı merasim salonu olan Arz Odası ve hilat giydirilen Kürk odası idi [82].

Kompleksin Soğukçeşme tarafında, Alay Köşkü karşısında Babîâli'nin sarayla bağlantısını sağlayan geniş saçaklı, ampir üslubunda inşa edilmiş iki yanında çeşmeler olan “Bâb-ı Kebir” denilen anıtsal kapısı son şeklini Sultan Abdülmecid devrinde 1848 yılında almış¹, 19. yüzyılın sonlarına kadar Babîâli'nin ana girişi olmuştu (şek. 3.143 ve 3.144). Son derece gösterişli olan yarım daire kemerli kapının üzerinde kitabe panosu ile Abdülmecid'in tuğra madalyonu yer almaktadır. Tuğra madalyonu yarım daire kemerli panonun üzerindedir. Madalyonun her iki tarafında, yönleri madalyona bakan ay ve çok köşeli yıldız motifleri görülür. Mermer pano ile saçağın kesiştiği noktada bulunan bir çift davulun etrafını, dönemin silahlarından oluşan şekiller kuşatmıştır. Bunların arasından bir kitap kapalı bir şekilde görülür. Tuğra madalyonunun yer aldığı panonun hemen altında, manzumesi Ziver Paşa tarafından yazılan beş sıra halinde düzenlenen otuz mısralık kitabede, binaların 1843'ten birkaç yıl önce yandığı ve Sultan Abdülmecid tarafından yanmamak üzere kâgir olarak yeniden yaptırıldığı anlatılır² (şek. 3.145 ve 3.146). Yarım daire kemerli mermer girişin iki tarafında kapının küçük bir örneği olan, aynı şekilde üzerleri saçaklı tek yüzlü bir çift çeşme yer alır. Çeşmelerdeki geniş saçağın altında bulunan bezemeler de aynı şekilde tasarlanmıştır. Saçak, silah motifleri yerine bitkisel motifler eklenmiş tuğranın etrafı da boş bırakılmıştır (şek. 3.145).

¹ Tanyeli [82], Yapının Soğukçeşme tarafındaki anıtsal kapısıyla Alay Köşkü arası, büyük olasılıkla kumla kaplı olduğu için Kum Meydanı denilen genişçe bir alanın bulunduğunu, varlığını yüzyıllardır sürdürebilmiş olan Kum Meydanı'nın 1839 yangını sonrasında bina tekrar inşa edilirken Alay Köşkü artık özgün işleviyle kullanılmadığını, dolayısıyla bir meydanlığa bakması gerekmediği için Bâbiâli bahçesinin içine alınarak yok edildiğini ve 1259/1843–44 tarihli anıtsal kapının bu eski meydanın ortasına konumlandığını belirtir.

² Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılan kitabenin ilk ve son kıtaları şöyledir [108]:

“Vazı eş Kavanını nizamı mülkü din / Hazreti Abdülmecid Han, zill-i Rabb-i Müstean
Saltanat-ı Bünyanın, olmuş imâdî himmeti / Olmada takı bülendi mecdi şek âsuman

.....

Yanmamak üzere binası kâgir olsun deyu / Eyleyüp ferman, kıldı dehre, ihsanın beyan
İki tarih gevherpirayesin Ziver kulu / Takı Bap üzre duayı hayredüp kılsun nişan
Şevketü ömür füzanter vere bari daima / Etti Babîâliyi âbâd hakanı cihan 1259”

Günümüzde Çağaloğlu yokuşuna bakan eski Sadaret Dairesi Cumhuriyetten itibaren de Vilayet Konağı olarak kullanılmıştır. Giriş cephesi dört ayağın taşıdığı üç yuvarlak kemerli bir açıklıktan sağlanır. Dışa doğru hafif öne çıkan bu açıklığın üzerinde, hattat Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi'ye ait üç sıra halinde yazılmış kitabe bulunur. 19. yüzyıl fotoğraflarında günümüzdeki şeklinden farklı olan alınlıkta, Abdülmecid'in tuğra madalyonunu taşıyan yıldız formunda güneş şekli görülmektedir (şek. 3.147 ve 3.149). Bu şekil günümüzdeki görünümüne yakın olmakla beraber ortasındaki tuğra yerine "Türkiye Cumhuriyeti" yazısı yazılmıştır.

Bâbiâli Kompleksi'nde Soğukçeşme Kapısı'nda kitabe panosunun üzerinde defne yapraklarıyla çevrili tuğra madalyonu, yanlarında karşılıklı yer alan ay-yıldız ile saçak tabanında bulunan davul, bayrak, kılıç, ay-yıldız kılıflı kitap, borazan ve zil devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Bâbiâli Sadaret dairesinin giriş cephesinde çatı parapetine konulan 19. yüzyıl fotoğraflarında görülebilen güneş şeklinin ortasındaki tuğra devleti simgelemiştir. Günümüzde bu şeklin benzeri uygulanmış, tuğranın yerine yazı konulmuştur.

Şekil 3.143 Bâbiâli Soğukçeşme kapısı, 19. yüzyıla ait bir fotoğraf [108]

Şekil 3.144 1880–1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen Bâbiâli Soğukçeşme kapısı [65] (Yıldız Albümleri/L.C. F.n: 03794)

Şekil 3.145 Bâbiâli Soğukçeşme kapısı (23 Nisan 2008)

Şekil 3.146 Bâbiâli Soğukçeşme kapısının üzerindeki kitabe ve Abdülmecid'in tuğrası (23 Nisan 2008)

Şekil 3.147 Bâbiâli, Sadaret Dairesi'nin 19. yüzyıla ait bir fotoğrafı

Şekil 3.148 Bâbiâli, Sadaret Dairesi'nin (İstanbul Valiliği), Cağaloğlu Yokuşu'ndan görünümü (8 Nisan 2010)

Şekil 3.149 Üç açıklıklı girişin üzerinde yer alan kitabe ve sonradan yenilenen madalyon (8 Nisan 2010)

3.3.3.7 Mekteb-i Harbiye-i Şahane / Harbiye Askeri Müze ve Kültür Sitesi (1846)

Şişli İlçesi'ne bağlı Harbiye Semti'nde Cumhuriyet Caddesi üzerindedir. 1993'ten beri "Askeri Müze ve Kültür Sitesi" olarak hizmet vermektedir.

Mekteb-i Harbiye-i Şahane, Sultan Abdülmecid tarafından 10 Ekim 1846 da açılışı yapıldıktan bir süre sonra çeşitli birimlere tahsis edilmiş, Fransız Hastanesi olarak kullanılırken çıkan yangında harap olmuştu. Sultan Abdülaziz¹ tarafından 1862'de yeniden inşa edilen yapı, tekrar Harbiye Mektebi olarak kullanılmıştı. Başlangıcından günümüze kadar yapıda mekânsal ve işlevsel değişiklikler meydana gelmiş [109], [110], asıl okul binası II. Abdülhamid döneminde 1311/1894 tarihli kitabesine² (şek. 3.155) göre yenilenmiş ve ek binalar yapılmıştır.

Yığma kâgir olarak neoklasik üslupta ve cephe aksındaki girişlere göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Arazi eğiminden dolayı doğu ve güney kanatları 3 katlı, diğer kanatları iki katlıdır. Cumhuriyet Caddesi'ne paralel olan duvarın ortasındaki asıl girişi 1950'lerin sonlarında yıktırılmış, cephe tamamen değişmiştir (şek. 3.151–153) 1305/1887–1888 tarihli kitabesine³ (şek. 3.158-160) göre II. Abdülhamid döneminde yapılan yemekhane binası ampir üsluplu içten üç kubbeli olup, arazi eğiminden dolayı kısmi bodrum kat

¹ Binanın bahçesinde parçaları bulunan ve manzumesi serasker Fuad Paşa tarafından yazılan 10 mısralı kitabe yazısı şöyledir:

"Mekteb-i Harbiye yanmıştı kazâen bir vakit / Yaptı himmet edip şâh-zemân-ı Abdülazîz
Her cihetle müftehir-i Osmâniyân-ı Abdülazîz / Mülkü ihya etmede vermekte cünde intizâm
Pâd-şâhim çok yaşa gül-bâng-ı şeker-i lâtifidir / Oldu her ân askere verd-i zebân-ı Abdülazîz
Kıldı her yüzdenden mükemmel ceşşinin ahvâlini / Bildirip askerliği hem verdi şân-ı Abdülazîz
Yazdı ser-asker iken cevherle târihin Fuâd / Yaptı mekteb-i harb için cündüne Hân-ı Abdülazîz
Nemeka hu Abdülfettâh"

* Kitabe yazıları eksik olduğu için yerinde tespit ve kaynaktan okunmuştur [111] (s., 444)

² Okul yapısının güney cephesindeki 8 mısralı kitabe yazısı şöyledir:

"Zinet-efzâ-yı makam-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyyete / ve erîke-pîrâ-yı saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye
Es-sultân ibni's-sultânî's-sultân el-gazi / Abdülhamîd Hân-ı sâni hazretleri taraf-ı eşreflerinden
İş bu mekteb-i fûnûn-i harbiye-i şâhâne / Müessecât-ı celîle-i şeh-r-yâriyelerine ilâveten
Bin üç yüz onbir sene-i hicriyyesi / Şa'bân'ında tecdîd ve tevsî' edilmiştir"

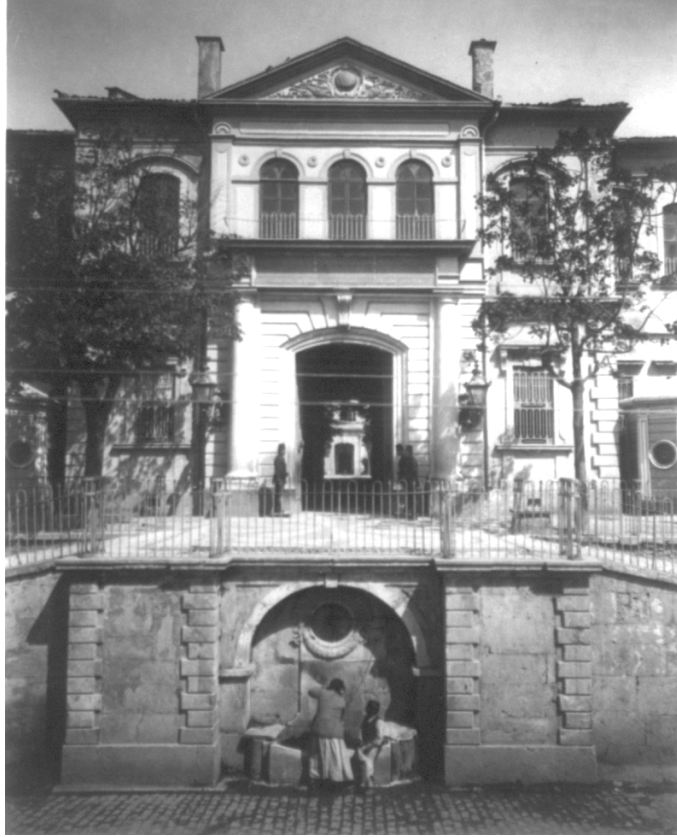
³ Yemekhanenin batı cephesindeki manzumesi Muhtar Efendi tarafından yazılan kitabesi şöyledir:

"Hamîd Hân-ı kerîmin ni'met-şîrîn lûtfundan / Eder bu mektebi dil-sîr ve ihyâ nev taâm-hâne
Çıkıp bâlâsına birden dedim târihini Muhtâr / Yapıldı tarz-ı a'lâda ne bâlâ nev taâm-hâne 1305"

üzerinde tek katlı dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir.

Yapının kültür sitesi olarak kullanılan asıl okul binasında, merdivenli girişin üzerinde saçak seviyesinde yer alan üçgen alınlıkta, yapının kitabesi ile beraber II. Abdülhamid'in tuğralı arması bulunur (şek. 3.156). 19. yüzyıl fotoğraflarında aynı cephede üçgen alınlıkta görülen arma, çok net seçilememekle birlikte küre ve bayrak sembollerinden oluşan bir kompozisyondur (şek. 3.154). Muhtemelen 1950'lerde yıkılan asıl girişin üzerinde üçgen alınlıkta bulunan armaya benziyordu. Yine aynı girişin altında bulunan çeşmenin üzerindeki tuğra, çok net olmayan fotoğraflara göre güneş ışınlarının arasında idi.

Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin yemekhane bölümünde Valikonağı Caddesi'ne bakan ana girişinde ve güney cephesinde üçgen alınlıktaki II. Abdülhamid tuğralı arma, devlet simgesi olarak kullanılmıştır. 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen batı cephesi ve güney cephesi üçgen alınlığında bulunan semboller (küre ve etrafında bayraklar) döneminde devlet simgesi olarak yapıda sergilenmiştir.

Şekil 3.150 1880–1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta Mekteb-i Harbiye-i Şahane batı cephesindeki girişi [65] (Yıldız Albümleri / L.C. F. no: 80869)

Şekil 3.151 Mekteb-i Harbiye-i Şahane batı cephesinin 1928 yılında çekilmiş bir fotoğrafı [85].

Şekil 3.152 1880–1893 yılları arasında çekilen Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta Mekteb-i Harbiye-i Şahane batı cephesi [65] (Yıldız Albümleri/L.C. F. no: 80867)

Şekil 3.153 1950'lerin sonunda yıkılan ve 1986'da yenilenen batı cephesi (29 Mayıs 2010)

Şekil 3.154 1880–1893 yılları arasında çekilen Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta Mekteb-i Harbiye-i Şahane güney cephesi [65] (Yıldız Albümleri/L.C. F. no: 80866)

Şekil 3.155 II. Abdülhamid döneminde yenilenen Mekteb-i Harbiye-i Şahane'nin güney cephesi (2 Nisan 2009)

Şekil 3.156 Mekteb-i Harbiye-i Şahane güney kısmında merdivenli yüksek bir girişin üzerinde bulunan kitabesi ile II. Abdülhamid tuğralı arma (2 Nisan 2009)

Şekil 3.157 1880–1893 yılları arasında çekilen Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta yemekhanenin güney ve batı cepheleri [65] (Yıldız Albümleri/L.C. F. no: 80868)

Şekil 3.158–3. 59 Mekteb-i Harbiye-i Şahane Yemekhane'nin görünüşü (2 Nisan 2009)

Şekil 3.160 Yemekhane yapısı giriş kapısı üzerindeki II. Abdülhamid tuğralı arma (2 Nisan 2009)

3.3.3.8 Gümüşsuyu Askeri Hastanesi / Gümüşsuyu Asker Hastanesi (1846)

Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Gümüşsuyu Semtî'nde Gümüşsuyu Caddesi üzerinde yer alır. Hastane günümüzde "Gümüşsuyu Asker Hastanesi" olarak hizmet vermektedir.

Gümüşsuyu Hastanesi, doğu cephesinde giriş kapısı üstünde 1263/1846–1847 tarihli kitabeye¹ göre (şek. 3.163) Abdülmecid döneminde Taşkılla'daki ve Gümüşsuyu Kışlası'ndaki topçu askerlerinin tedavileri için inşa edilmiştir. İngiliz mimar W. J. Smith tarafından tasarlanan yapı, İstanbul'da Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nden sonra inşa edilen ikinci askeri hastanedir [64], [112].

¹ Kitabenin manzumesi şöyledir:

“Medâr-ı bür'-şevket Hazret-i Abdülmecîd Hân'ın / Vücûdun illet-i ecsâm-ı kevne hakk şifa kıldı
Edüb vaz'-ı enâmil nabz-ı dehre hüsn-i tedbîri / Cihânı eski derdinden rehâya nev-devâ kıldı
Tabîb-i tab'ı terkîb eyleyip adl ile eltâfı / Mizâc-ı mülke tertîb-i müferrihler ata'kıldı
O Şâhın askeri dâru-yı emn oldukça dünyâya / Felekde lâ-ilâc ettiği şeylerden ibâ kıldı
Cünûd-ı topçuyâne dâr-ımarazı idecek bünyâd / Gümüşsuyu hevâsın def'-i derde mâ-cerâ kıldı
Hayât-ı âfiyet mahsûs olup zât-ı Hümâyûn'a / Desinler haşre dek ol pâd-şeh
Mücevher iki tarih oldu Zîver mısırâ-i vahid / Gümüşsuyu bu haste-hâne âbın pür şifâ kıldı 1263”

“U” şeklinde yığma kâgir olarak inşa edilen neoklasik üsluptaki yapı doğu cephesindeki girişe göre simetrik tasarlanmıştır. Orta avluya bakan üç ayrı girişi olmasına rağmen asıl girişi doğu cephesindedir. Orta avluya bakan pencereler yarım daire kemerli diğerleri düz atkılı ve sövelidir. Üst kat pencerelerinin üzerinde profilli alınlıklar dikkati çeker. Doğu cephesinde girişin üzerindeki saçağı, Toscana üslubunda başlıklı ve kaideli iki çift mermer sütun taşır. Yine başlıklı ve kaideli iki çift pilastrın süslediği yarım daire kemerli giriş kapısına uzun ve dik bir merdivenle ulaşılır. Doğu cephesinin köşe kısımlarına, pencere aralarına konulan kaideli ve başlıklı pilastrlar farklı renkte boyanarak vurgulanmış, aynı vurgu bodrum ve giriş kat arasındaki silme ile saçaktaki profilli silmeye de uygulanmıştır (şek. 3.161)

Doğu cephesinde dik merdivenlerle ulaşılan yarım daire kemerli giriş kapısının üstünde, saçağın altında mermer pano yer alır. Panoda yeşil zemin üzerine altın yıldızlı ta'lik olarak Ziver Paşa tarafından yazılan 14 mısralı kitabenin ortasında Abdülmecid'in tuğrası defne yapraklarından örülmüş madalyon içindedir. Madalyonun üzerinde yine defne yapraklarıyla örülmüş hilal şeklindeki desenin üzerinde 12 kollu yıldız görülür (şek. 3.162 ve 3.163)

Giriş kapısının üzerinde bulunan tuğra ve üstündeki ay-yıldız Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nde devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.161 Gümüşsuyu Askeri Hastanesi, doğu cephesindeki ön cephe [113]

Şekil 3.162 Doğu cephesindeki giriş kapısı (2008)

Şekil 3.163 Giriş kapısının üstünde 1263/1846–1847 tarihli Abdülmecid'in tuğralı kitabesi (2008)

3.3.3.9 Mühendishane / İstanbul Askerlik Dairesi Başkanlığı (1847)

Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Sütlüce Semtî'nde, Karaağaç Caddesi üzerindedir. Yapı 1990'dan beri "İstanbul Askerlik Dairesi Başkanlığı" olarak hizmet vermektedir.

1189/1775 tarihinde kurulan Mühendis-hâne-i Bahrî-i Hümâyûn'dan sonra imparatorluğun ikinci mühendishanesidir [114]. Günümüzde mevcut olan yapı, kuzey cephesindeki 1264/1847–1848 tarihli kitabe¹ ve tuğraya göre Abdülmecid döneminde

¹ Manzumesi Ziver Paşa tarafından yazılan 26 mısralı kitabe şöyledir.

"Hâkim-i kâr-sâz-ı saltânattır / Şehen-şâh-ı zemân Abdülmecid Hân
Ol aldan merkez-i pergâr-ı şevket / Cihân bir dâire olmuş ana san

inşa edilmiştir (şek. 3.170 ve 3.171). Yapının güney cephesindeki 1307/1889–1890 tarihli kitabeye¹ göre yapı II. Abdülhamid döneminde yenilenmiştir (şek. 3.168 ve 3.169).

1307/1889–1890 tarihindeki yenilemede yapı, kuzey ve güney yönünde genişletilerek giriş cephesi yeniden düzenlenmiştir. Günümüzdeki yapı, yığma kâgir olarak neoklasik üslupta ortası avlulu dikdörtgen şeklinde, güney kanadında kısmi bodrum kat üzerine iki katlı inşa edilmiştir. Yapının güney cephesinde dışa doğru çıkıntılı olarak düzenlenen girişin üstünde hünkâr dairesi bulunur. Yüksek kaideli ve kompozit başlıklı dört mermer sütunun taşıdığı bu bölüm kademeli olarak taşırılmış, sütunların yanında daha geriye çekilmiş olan cephedeki yarım daire kemerli açıklıklar kâgir ayaklara oturtulmuştur. Yarım daire kemerli giriş kapısının kilit taşına ay-yıldız motifi yerleştirilmiştir. Kompozit başlıklı çift pilastrlar ve yoğun bitkisel süslemelerle bezenmiş, üstüne kitabe ile oval tuğra madalyonu yerleştirilmiştir (şek. 3.168 ve 3.169).

Kelâmı hikmetü'l-işrâk-ı devlet / Vücûdu burc-i adle mihr-i dirahşân
Logaritma adede olmaz ensâb / Hesâb-ı lütfûna yok hadd ü pâyan
Zevâyâ-yı cihân adlâ-yı ahdeyn / Bul aldan başka resme girdi devrân
Sülüs resm edip bünyân-ı mülkûn / Eder Rum u Arabla Türk'e fermân
Olup şekl-i murabba-ı rub'ı meskûn / Cihâna koydu re'yi çâr erkân
Heyûlâ'-yı cihâna hüsn-i sûret / Virelden pâdişâhân oldu hayret
Mühendis-hâne-yi kıldıkta tecdîd / Dediler resmine zinde bünyân
Durunca hendese üzre binâsın / Olur Öklidis elbet anda rubân
Zemân-ı haşre dek ol padişâhın / Ola ömr-i hümâyûnu firâvân
Mücevher bu iki târih-i Ziver / Verir bu beyt-i nazma ziyet ü şân
Mühendis-hânesin âbâd etti / Felâtun-menkıbet Abdülmecîd Hân
1264"

¹ Manzumesi Ahmed Muhtar Efendi tarafından yazılan 12 mısralı kitabesi şöyledir:

"Eylemişti Hân-ı Selîm-i sâlis-i rahmet-nişîn / Sâha pirâyende-i inşâ mühendis-hâneyi
Sonra firdevs-âşiyân Abdülmecid Hân eyledi / Şekl-i dil-cûda esâs-ârâ mühendis-hâneyi
Hüsrev-i rûşen-nazar Sultan Hamid-i dâd-ger / İhtiyâca görmedi evfâ mühendis-hâneyi
Eyledi tevsî' için tedvîr-i per-gâr-ı kerem / Sâbıkından yaptı pek bâlâ mühendis-hâneyi
Hikmeti'l işrâk-i nusret fenn-i harb-i askerî / Sayesinde eyledi mücellâ mühendis-hâneyi
Çâkeri Muhtar tanzîm eyledi tarîhini / Kıldı dâdâr-ı zemân ihyâ mühendis-hâneyi
Ketebe...

1307"

Hareketli olan giriş cephesinin pencereleri de her katta farklı tasarlanmış, hünkâr kasrı olan kısımda yarım daire kemerli pencereler profilli söve ile çevrilmiş, üst kısmına da küçük konsollarla taşınan üçgen alınlıklar yapılmıştır. Yapının bodrum ve zemin kat pencereleri basık kemerli, üst kat pencereleri ile orta avluya bakan pencereleri ise düz atkılı olarak tasarlanmıştır (şek. 3.165).

Giriş kapısının bulunduğu güney cephesinde, parmaklıklı çatı parapetinin üstünde 2003 yılında restore edilen II. Abdülhamid tuğralı arma yer alır Arma, metal olarak tasarlanmış, armanın altına parapet duvarına küre motifini kuşatan yarısı gözüken yıldız motifi konmuştur. Yıldız ve kürenin etrafında ay-yıldızlı bayraklar ile silahlar yerleştirilmiş, etrafını da birbiri içine geçmeş bitkisel desenler (gül demetleri ve akantus yaprakları) kuşatmıştır (şek. 3.167). Yine aynı cephenin giriş kapısı yoğun bitkisel desenlerle vurgulanmış, kapının üstüne aynı bitkisel desenlerle çevrili kitabe taşı ve oval tuğra madalyonu yerleştirilmiştir (şek. 3.169).

Kuzey cephesinde sonradan açılan bir giriş kapısı üzerinde özgün yeri belirlenemeyen 1264/1847–1848 tarihli kitabe ve Abdülmecid'in tuğra madalyonu bulunur (şek. 3.170 ve 3.171).

Güney cephede giriş kapısının üstünde bulunan II. Abdülhamid'in tuğrası ve aynı cephede yer alan II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak yapıya konmuştur. Ayrıca kuzey cephede kapının üstündeki Abdülmecid'in tuğrası devlet ve iktidarı simgelemiştir.

Şekil 3.164 1880–1883 yılları arasında Phébus tarafından çekilen Mühendishane'nin güney cephesi [65] (Abdülhamid Koleksiyonu/L.C. F. no: 81905)

Şekil 3.165 Mühendishane'nin güney cephesi (27 Ekim 2010)

Şekil 3. 166 Mühendishane'nin güney cephesindeki giriş bölümü (Nur Urfalıoğlu Arşivi, 2010)

Şekil 3.167 Mühendishane'nin 2003 yılında restore edilen arması (Nur Urfalıoğlu Arşivi, 2010)

Şekil 3.168 Mühendishane'nin giriş kapısının üzerinde bulunan 1307/1889–1890 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid'in tuğrası (Nur Urfalıoğlu Arşivi, 2010)

Şekil 3.169 Mühendishane'nin güney cephesinde giriş kapısının üzerinde 1307/1889–1890 tarihli kitabe ve II. Abdülhamid'in tuğrası (Nur Urfaloğlu Arşivi, 2010)

Şekil 3.170 Mühendishane'nin kuzey cephesi (27 Ekim 2010)

Şekil 3.171 Mühendishane'nin kuzey cephesinde 1264/1847–1848 tarihli kitabe ve Abdülmecid'in tuğrası (Nur Urfalıoğlu Arşivi, 2010)

3.3.3.10 Taşkışla / İTÜ Mimarlık Fakültesi (1849)

Şişli İlçesi Elmadağ semtinde Taşkışla Caddesi üzerindedir. Günümüzde kışla binasında İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi ile İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü bulunmaktadır.

İngiliz mimar W. J. Smith tarafından Mektebi Tıbbiye binası olarak tasarlanmış, 1847 yılında inşasına başlandıktan sonra 1849 yılında kışlaya dönüştürülmesine karar verilmiştir. Kırım Savaşı (1853–1856) sırasında Fransız askerlerine hastane olarak hizmet vermiş, savaş sonrasında bir müddet boş kalan yapı, 1278/1861–1862 yılında Abdülaziz tarafından onarımı yaptırılarak kışlaya “Mecidiye Kışlası” adı verilmiştir [115]. Onarım kitabesi Taşkışla'nın giriş katında sergilenmektedir¹ (şek. 3.176).

¹ Kitabenin onaltı mısralık manzumesi şöyledir:

“Muhıbb-i dîn-i mübîn Zıllullahü'l-âlemîn / Ya'nî Hân Abdülazîz ol pâd-şâh-ı kâm-rân
Olmada günden güne ma'mûr mülk ü devleti / Buldu teşrîfiyle taht-ı saltanat şevketle şân
İşte ez-cümle bu zîbâ mevki'e mekteb için / Bed'edip terk eylemişti dâver-i şâh-ı cihân
Yıkılıp olmuş derûni kalb-i âşıkveş harâb / Yalnız kalmış idi dîvâr sakfında nişân
Yeni baştan eyleyip mi'mâr lûtfuyla binâ / Askerine kışla olsun diye emr etti hemân
Nâmını koydu Mecidiye bu âlî kışlanın / Ser-te-ser te'sîs ü ihyâ eylemişken bî-gümân
Böyle şâhın askeriyle ömrünü ikbâlini / Gökteki yıldızdan efzûn ede rabb-ı müsteân

Eğimli arazide yer alan yapı, batı cephesinde iki katlı diğer cephelerde ise bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının köşe bölümleri uzun kenarlar tarafında 4 m, diğerlerinde 8 m genişletilerek belirginleştirilmiş, iki katlı ana kitleden ayrılabilmesi için üç kat yüksekliğinde düzenlenmiştir [115], [117]. Dikdörtgen şeklinde yığma kâgir olarak inşa edilen yapının cepheleri neoklasik üsluptadır ve batı cephesindeki asıl girişe göre simetriktir. Batı cephesinin ortasında birkaç basamak merdivenden sonra ulaşılan giriş kapısının üstü İyonik düzende, yivli gövdeli sekiz sütunun taşıdığı üst katı balkon olarak tasarlanmış bir saçakla örtülmüştür (şek. 3.172 ve 3.175)

Giriş bölümünde pencereler yarım daire kemerli, diğer cephelerin kemerleri ise düzatkılıdır. Alt kat pencereleri söveyle, üst kat pencereleri alçak bir korkuluk ve üstte üçgen alınlıkla vurgulanmıştır. Cephelerde katlar birbirinden yatay silmelerle, bütün pencereler de birer çift gömme ayakla ayrılmıştır. Bütün cepheler alt katta İyon üst katta kompozit ve en üstte Toscana düzeninde pilastr çiftleriyle hareketlendirilmiştir (şek. 3.173) [64] [115].

19. yüzyıl fotoğraflarında pencerelerde görülen demir parmaklıklar günümüzde mevcut değildir (şek. 3.173 ve 3.174).

Yarım daire şeklindeki mermer panonun orta kısmında bulunan tuğra madalyonunun etrafını bitkisel motifler, akantus yaprakları ve silitize edilmiş kıvrık dallar kuşatır. (şek. 3.176).

Batı cephesinde giriş kapısında kitabe panosunun üstündeki tuğra devlet simgesi olarak Taşkışla'da yer almıştır.

Şekil 3.172 Taşkılla binası [113].

Şekil 3.173 1880–1883 yılları arasında Abdullah Fréres tarafından çekilen Taşkılla'nın batı cephesi [65] (Yıldız Albümleri/LC. F. no: 81705)

Şekil 3.174 31 Mart (13 Nisan) olayları sonrasında isyan eden askerlerin barındığı Taşkışla'nın, 24 Nisan 1909'da Hareket Ordusu'nun top atışlarından sonraki hali [117].

Şekil 3.175 Taşkışla'nın batı cephesi (2010)

Şekil 3.176 Taşkişla'nın günümüzde giriş holü duvarında sergilenen 1278/1861–1862 tarihli onarım kitabesi (20 Mart 2009)

3.3.3.11 Nişantaşı Karakolu / Harbiye Karakolu (tarihsiz)

Şişli İlçesi, Nişantaşı Senti Teşvikiye Caddesi ile Teşvikiye Bostanı Sokağı köşesinde yer alır. Günümüzde Harbiye Polis Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Daha önce meskûn olmayan bölgeye, III. Selim döneminde ilk kez 1794–1795'te ilk nişan taşı diktirmesinden sonra bölgeye ilgi artmış, Abdülmecid zamanında iskâna açılmıştır. Bu bölgenin kışlalara yakın olması, ayrıca sarayın Dolmabahçe'ye taşınması gibi nedenlerle bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla açılan karakol yapılarından biri olmuştur¹.

Nişantaşı Karakolu için Raimondo d'Aronco² da 1908 tarihli bir proje hazırlamış fakat uygulanmamıştır [118].

Neoklasik üslupta tek katlı, kâgir küçük bir yapı olmasına rağmen işlevsel bir plana sahiptir. Planı ve cephesi eşit üç aks üzerine kuruludur. Giriş cephesi Teşvikiye Caddesi üzerinde olup yapının en gösterişli kısmıdır. Girişin iki tarafında, aynı büyüklükte

¹ Aynı dönemlerde yakın semtlerde günümüze ulaşmayan birçok karakol yapısı inşa edilmişti.

² Bezeme özellikleri ile duvar yüzeyindeki çeşmeler tasarım açısından d'Aronco'nun özelliğini yansıtır. Belgelenmemesine rağmen yapının mimarı d'Aronco olması olasılığı yüksektir.

caddeye dönük köşeleri pahlı odalar, cephede geriye çekilmiş sahanlığın iki yanında köşeli kitleleriyle öne çıkarlar [119] (şek. 3.177-179). Alçak bir su basmanı üzerine oturan yapının girişi çift taraflı dört basamakla yükseltilmiş mermer bir sahanlıktan sağlanır. Sahanlığın üstü Toscana düzeninde iki mermer sütunun taşıdığı bir saçakla örtülmüştür. Saçağın üstünde küçük bir alınlık, alınlığın üstünde yapının kitabesi ile bitkisel kıvrımların arasında Abdülmecid'in oval tuğra madalyonu vardır. Madalyonu alttan hilal şeklinde gül demetleri kuşatmıştır (şek. 3.178). 19. yüzyıla ait fotoğrafta girişin iki yanında duvara monte edilmiş metal döküm aydınlatma feneri ile sütunların üzerinde yer alan kornişin ortasında küçük bir kitabe görünür (şek. 3.177). Giriş kısmı günümüzde camekânla kapatılmıştır. Giriş cephesindeki pencerelerin üstüne konsollara oturan profilli saçak yapılmıştır. Koyu renk granitle kaplı yapının cephesindeki rustik taş örgüsü, köşelerde kabartılarak vurgulanmış, çift mermer çeşmeler yerleştirilmiştir. Geniş korniş üstündeki saçak parapetinin pencere üstlerine gelen hizasına, madalyon içinde beş köşeli yıldız motifi yerleştirilmiştir. Karakolun Teşvikiye Bostanı Sokağı'na bakan batı cephesi ve diğer cepheleri özelliksizdir (şek. 3.179). Yapının cephesinde rustik taş örgülü kısmın saçak silmesinin üstünde çatı parapetinde, simetrik olarak tam orta kısımlara yerleştirilmiş daire içinde beş kollu yıldız motifi yer alır (şek. 3.178 ve 179).

Teşvikiye Cadde'ne bakan giriş cephesinde kitabe panosunun üzerinde yer alan tuğra, Nişantaşı Karakolu'nda devlet simgesi olarak yer alır.

Şekil 3.177 1880–1893 yılları arasında sanatçısı belli olmayan fotoğrafta Nişantaşı Karakolu'nun kuzey ve doğu cepheleri [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82238)

Şekil 3.178 Nişantaşı Karakolu ana girişi olan kuzey cepheden görünümü (4 Ekim 2008)

Şekil 3.179 Nişantaşı Karakolu kuzeybatı cephesi (4 Ağustos 2010)

Şekil 3.180 Nişantaşı Karakolu kuzeydoğu cepheden görünüşü (4 Ağustos 2010)

Şekil 3.181 Nişantaşı Karakolu kitabe ve tuğrasını taşıyan alınlık (4 Ekim 2008)

3.3.3.12 Mecidiye Karakolu / Beşiktaş İlçe Emniyet Müdürlüğü (tarihsiz)

Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Yıldız Semtinde Çırağan Caddesi üzerinde yer alır. Mecidiye Camii'nin tam karşısında olan yapı 1979 yılında restore edilmiştir. 1994 yılından beri "Beşiktaş İlçe Emniyet Müdürlüğü" adıyla hizmet vermektedir.

Çırağan Sarayı'nın kuzeyinde ve Yıldız Sarayı'nın güneyinde bulunan yapı bu sarayların güvenliği için yapılmış olmalıdır.

Neoklasik üslupta dikdörtgen şeklinde yığma kâgir olan yapı, arazi eğiminden dolayı güneyinde kısmi bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Çıkıntılı giriş bölümünü, yüksek kaideli yivli başlıklı dört mermer sütun taşır. Sütunların üzerindeki üçgen alınlıkta Abdülmecid'in tuğrası bulunur (şek. 3.184–185). Yapının yarım daire kemerli giriş kapısıyla, yarım daire kemerli zemin ve üst kat pencerelerindeki kilit taşı, profilli söveyle çevrilmiştir (şek. 3.182–3.183). Aynı dönemlerde Avrupa'da çok yaygın olan düzgün kesme blok taşlarla köşeleri kaplanarak vurgulanmıştır. İki katlı olan yapıya 1979 yılında yapılan yenileme çalışmaları sonucu bir kat daha girişin üzerine eklenmiş (şek. 3.182). 2001 yılında yapının cephe boyaları yenilenirken üçgen alınlıkta, tuğranın

etrafında güneş ışınlarından oluşan şekil kaldırılmış, tuğra altın yıldızla boyanmıştır. 19. Yüzyıla ait fotoğraflarda görülen aynı bezeme Abdülmecid dönemi karakol yapılarında üçgen alınlığının içinde yer alıyordu (şek. 3.186). Bunlardan bir tanesi de Arnavutköy Karakolu idi (bknz. şek. 3.136).

Mecidiye Karakolu'nda giriş cephesinin üzerinde 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen güneş ışınları ve ortasındaki Abdülmecid'in tuğrası devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.182 Mecidiye Karakolu doğu cephesi ve muhtes kat (30 Temmuz 2010)

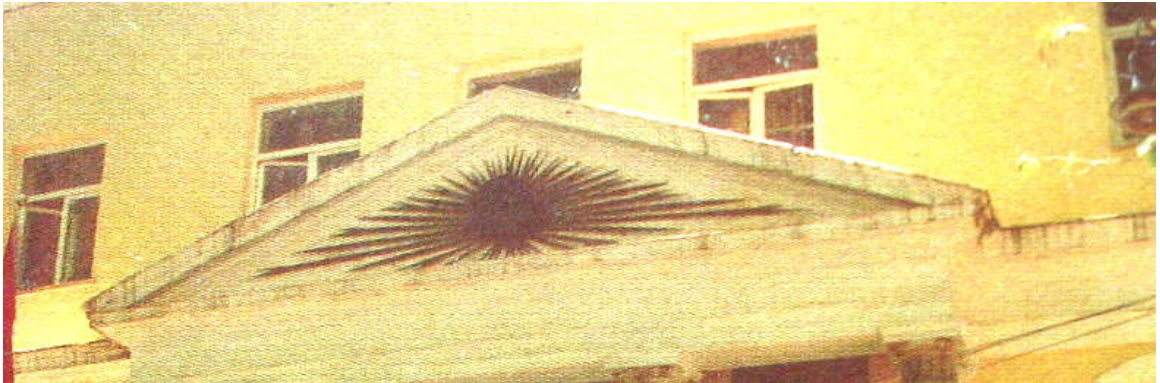
Şekil 3.183 Mecidiye Karakolu doğu cephesindeki üçgen alınlıklı girişi (30 Temmuz 2010)

Şekil 3.184 Mecidiye Karakolu doğu cephesindeki alınlıkta günümüzde olmayan ışınsal süslemelerin ortasında bulunan restore edilmiş Abdülmecid'in tuğrası (30 Temmuz 2010)

Şekil 3.185 Alınlıkta bulunan Abdülmecid'in tuğrası (30 Temmuz 2010)

Şekil 3.186 Mecidiye Karakolu doğu cephesindeki alınlıkta günümüzde olmayan ışınsal süslemeler [85]

3.4 Abdülaziz Dönemi (25 Haziran 1861- 30 Mayıs 1876)

3.4.1 Abdülaziz Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum

Abdülmeccid'in 22 yıl süren hükümdarlığından sonra kardeşi Abdülaziz 31 yaşında padişah olmuştu. Şehzadelik döneminde edebiyat, müzik ve spor başta olmak üzere iyi bir eğitim almış [120], 15 yıllık saltanatı boyunca iç ve dış politikalar, ekonomik kriz ve toplumsal olaylarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Padişahlığı boyunca halk arasında Sultan Aziz olarak ünlenmiş, heykelini yaptırtan tek padişah olmuştu.

Devlet yönetimi ağırlıklı olarak Bâbiâli'ye geçtiğinden, ilk on yıl (1861–71) devletin iç ve dış politikasını deneyimli devlet adamları Kıbrıslı Mehmed Emin, Yusuf Kâmil, Mütercim Rüşdî, Ali ve Fuad paşalar yürütmüştü. Bu dönemde Karadağ, Eflak-Boğdan, Sırbistan ayaklanmaları oldu. 1862'de bastırılan Karadağ ayaklanması sonucu İşkodra Barışı imzalandı. 1866'da Eflak-Boğdan (Romanya) bir prenslik olarak özerklik elde etti. 1867'de Sırbistan'daki Osmanlı birlikleri geri çekildi, Girit'te özerk ve özel bir yönetim kuruldu. Mısır valisi İsmail Paşa'ya "Hıdiv" ünvanı verildi. 1869'da Süveyş Kanalı açıldı [46].

1867'de ilk kez bir Osmanlı padişahı Avrupa gezisine çıktı. Abdülaziz'in bu gezisi Napoli, Tuolon, Paris, Londra, Brüksel, Viyana ve Budapeşte'yi kapsamıştı. Dönüşünde devlet törenlerinin daha ihtişamlı olmasına özen gösterildi.

1863'te Bank-i Osmânî-i Şâhâne (Osmanlı Bankası) adıyla yabancı sermayeli ticaret bankası olarak kuruldu. Sonraları para basma yetkisi de verilen bu banka 1930 yılına kadar Türkiye'de Merkez Bankası'nın görevini yaptı. Yine aynı yıl (27 Şubat 1863) Sultanahmet Meydanı'nda ilk Türk Fuarı Sergi-i Umumi-i Osmanî'nin açılışı gerçekleştirildi (şek. 3.187).

1869'da kurulan ilk atlı tramvaydan sonra 1871'de İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan demiryolu sistemi Doğu Ekspresi'nin (Orient Express), 1873'te Haydarpaşa–İzmit hattının yapımı tamamlandı. Bütün vilayetleri kapsayacak şekilde telgraf şebekesi genişletilmiş, İstanbul Metrosu'nun ilk bölümü 1870–1874 arasında Karaköy-Pera arasında açılmış, burası Londra'dan sonra ikinci yer altı hattı olmuştu [76]. Donanma yenilenerek İdare-i Aziziye adlı yeni bir deniz işletmesi kuruldu.

1863'te deniz ticaretine ilişkin bir kanun çıkarıldı. 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile İlköğretim mecburiyeti getirildi. 1879'da Teşkilât-ı Mehakim Kanunu, 1875'te Noterlik ve Avukatlık kurumunun kabulü ile Bahriye ve Adliye Nezaretleri'nin kurulması önemli gelişmelerdi. Bugünkü Danıştay'ın temeli olarak kabul edilen Şurayı Devlet (Devlet Şurası) 1868'de açıldı, 1869'da Ordu içinde ıslahat girişimleri devam etti. 1876'da medrese öğrencilerinin ayaklanmasıyla başlayan karışıklıklar Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın azliyle sonuçlandırılarak yeni vükela heyeti oluşturuldu. Bu heyet ile Abdülaziz arasındaki güvensizlik, padişahın 29 Mayıs'ta hal edilmesine, yeğeni ve halefi V. Murad'ın tahta geçmesine neden oldu.

Şekil 3.187 İlk Osmanlı Sanayi Sergisi. Atmeydanı'nda ana pavyon [36].

3.4.2 Abdülaziz Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri

Abdülmecid'in devlet ve hükümdar simgesi olarak kullandığı tuğra, ay-yıldız, güneş ışınları, bayrak, sancak ve çeşitli silah motiflerini Abdülaziz de kullanmıştı. Denize ve denizciliğe olan merakı devlet simgesi olarak kullandığı sembollerde yer aldı. Abdülaziz döneminde ilk kez miğfer ve zırh deseni de devlet ve hükümdarlık armasına eklendi. Güneş ışınları, bazı armalarda yıldız şeklinde tuğra madalyonununun etrafını kuşattı.

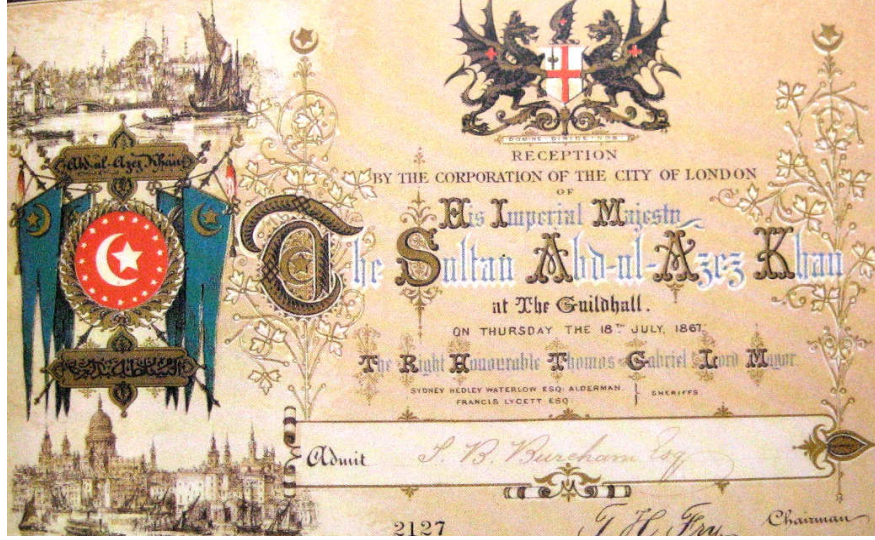
Abdülaziz'in devlet ve hükümdarlık simgesinin erken örneklerden biri, 1863–1864 yılları arasında yazlık bir saray olarak yaptırdığı Beylerbeyi Sarayı'nın Selamlık Deniz Kapısı'nda görüldü. Merkezde oval tuğra madalyonunun üzerindeki miğfer bu dönemin ilklerindendi. Madalyonun altına konulan bir çift tüfek, çapraz yerleştirilmiş, merkezdeki sembollerin etrafını, uç kısımları hilal şeklinde bayraklar, bir çift balta, bir çift mızrak kuşatmıştır (şek. 3.188). Benzer şekilde miğferli arma, Abdülaziz dönemi gemi armalarında görüldü (şek. 3.189).

Şekil 3.188 Beylerbeyi Sarayı Selamlık kapısı

Şekil 3.189 Abdülaziz tuğralı gemi arması (tarihsiz) Deniz Müzesi (2008)

1867'de Abdülaziz'in Londra gezisi sırasında Belediye Meclisi tarafından şerefine bir davet düzenlenmiş, 18 Temmuz 1867 tarihli resepsiyon davetinde Osmanlı'yı ve İngiltere'yi simgeleyen semboller davetiyede yer almıştı. Bahsi geçen semboller davetiyenin sol üst kenarında kıydan resmedilen İstanbul silueti, altında Abdülaziz'i ve Osmanlı Devletini simgeleyen bir arma, onun altında da Londra'nın siluetinden ibaretti. Osmanlı'yı simgeleyen armanın ortasında kırmızı zemin üzerinde bir dairede bulunan ay-yıldızlar, dairenin yanlarından sarkan yeşil yırtmaçlı ay-yıldızlı bayraklar, dairenin üstündeki panoda Abdülaziz yazısı, altındaki panoda Osmanlıca ibareler yer almıştı. Londra şehrinin arması, davetiyenin üst kısmında kanatlı ve kuyruklu iki adet ejderhanın arasında bulunan monogram olup günümüzde de aynıdır (şek. 3.190).

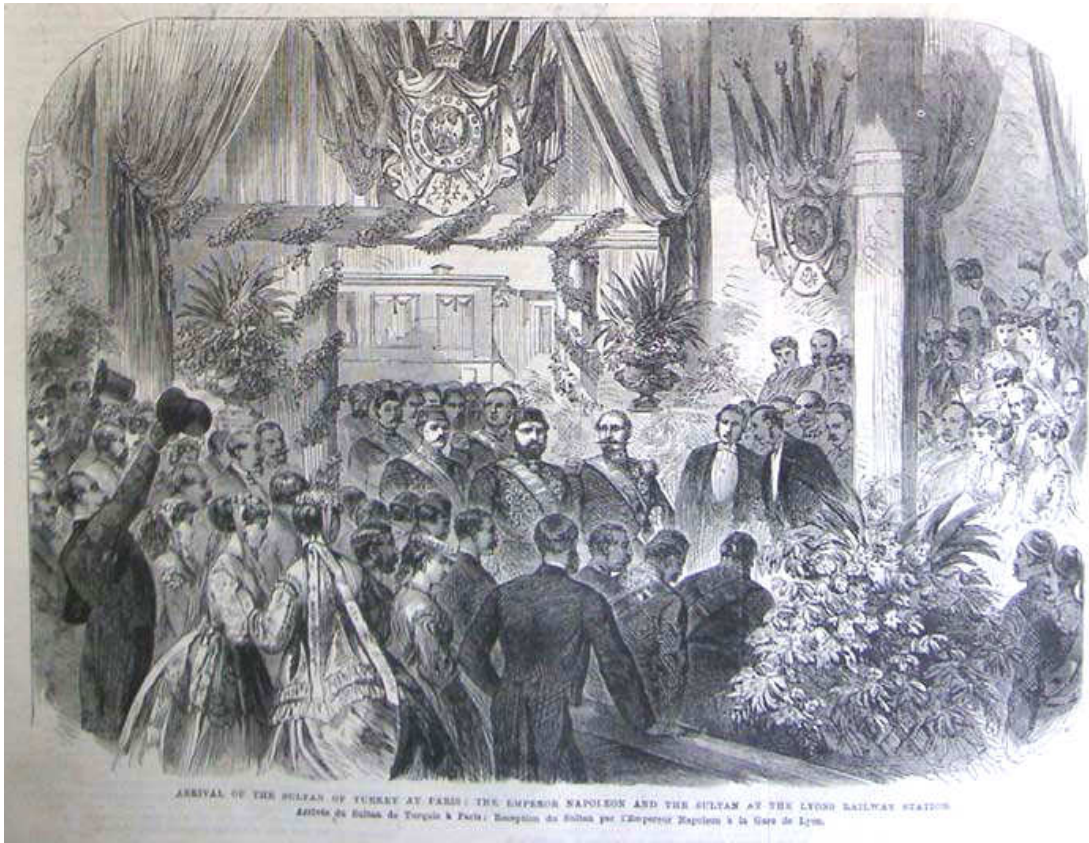
Şekil 3.190 Londra şehir meclisinin 18 Temmuz 1867 tarihli Sultan Abdülaziz onuruna verdiği resepsiyonun davetiyesi [36]

1867’de Abdülaziz’in Londra’ya yaptığı gezi Avrupalılar tarafından ilgiyle ve merakla karşılanmış, modern bir Osmanlı imajı çizen padişah dönemin gazetelerinde ilgiyle takip edilmişti. Dönemin popüler gazetelerinden 27 Temmuz 1867 tarihli “London Illustrated News” de padişahın kalabalık bir grup ve protokol tarafından bir kürsüde karşılanışı resmedilmiş, kürsüdeki duvarın ortasında yüksekte bulunan panoya Osmanlıyı simgeleyen ay-yıldız yerleştirilmişti (şek. 3.191).

Şekil 3.191 London Illustrated News, Abdülaziz’in Londra’da karşılanışı [121]

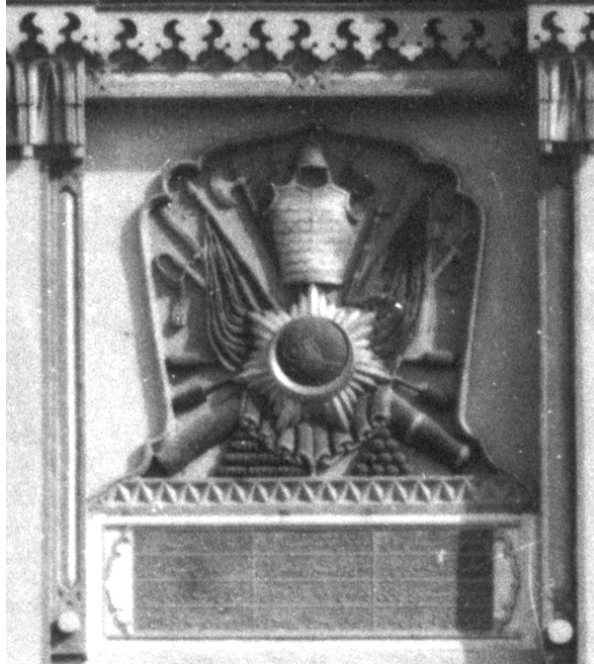
Abdülaziz ve Mısır Valisi İsmail Paşa'nın III. Napoleon'un onur konuğu olarak Dünya Sergisi'ni ziyaret amaçlı Paris'e gelmeleri ve Lyon Garı'nda karşılanmaları 13 Temmuz 1867'de London Illustrated News gazetesinde resmedilmişti. Resimde özenle hazırlanan gara birbiriyle benzerlik gösteren Fransa ve Osmanlı armaları yerleştirilmişti. Osmanlı arması o dönemde Mısır Valilerinin kullandığı armaya benzemektedir. Oval bir madalyonun etrafında sarkan perdeler daha çok Mısır tarzı olup, üzerindeki hilalli bayraklar 19. yüzyılda Osmanlı padişahlarının kullandığı şekilde yerleştirilmiştir. Resimde görülebilen, Fransa armasının merkezindeki daireye kartal yerleştirilmiş, Osmanlı armasında oval olan merkeze ne konulduğu seçilememiştir. Fakat merkezin etrafına yerleştirilen bayrak ve sancakların ucu dönemin armalarında görüldüğü gibi hilal şeklindedir (şek. 3.192).

Şekil 3.192 London Illustrated News, 13 Temmuz 1867, Abdülaziz'in Paris Lyon garında karşılanışı [121]

Yapımına III. Selim döneminde başlanan, farklı dönemlerde onarımlar geçiren Taksim'deki Topçu Kışlası, Abdülaziz döneminde kapsamlı bir şekilde yeniden yapılmıştır. Günümüze ulaşamayan yapı, 19. yüzyılın ikinci yarısına

tarihlendirilmektedir [122]. Batı cephesinde bulunan giriş bölümünde, çatı parapetinin altında kitabe yazısı ve Abdülaziz'in arması bulunur. 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen arma, merkezde yedi köşeli yıldız formunda tuğra madalyonu yer alır. Hemen üzerinde bulunan zırh ve miğfer, tuğranın etrafını kuşatan askeri silahlar, sancak ve tuğranın altına yerleştirilen toplardan daha dikkat çekicidir (şek. 3.193).

Şekil 3.193 Taksim Topçu Kışlası

Abdülaziz tarafından 1278 (1862) tarihinde çıkarılan Nişan-ı Osmanî madalyası, her türlü devlet hizmetinde üstün başarı göstermiş olanlara verilmek üzere tasarlanmıştır. Yedi köşeli yıldız biçiminde tasarlanan madalyanın ön yüzü, yeşil ve kırmızı mineden oluşmaktadır. Madalyanın ön yüzünde, ortadaki dairede “El müstenit bittevfikat el rabbaniye Abdülaziz Han Melik il Devletül Osmaniye” yazısı bulunur. Yazının altında yukarı bakan bir hilâl görülür¹. Madalyanın arkasında Abdülaziz'in armasını oluşturan simgeler yer alır. Bir çift davul ile bir çift sancağın üzerinde oval bir kartuş, kartuşun içinde de 699 (1299) tarihi görülür. Osmanlı zaferini temsil eden davullara, uç kısımlarından kordonlar sarkan sancaklar eşlik eder. Madalyanın tutturulduğu aparat ay-yıldız şeklindedir (şek. 3.194).

¹ Yukarıya bakan hilal, yatık ay olup “ay gemisi” olarak nitelendirilmiştir. Özellikle Eski Türk Edebiyatında kullanılan bir ifadedir [42]. Hilalin uçları yukarı bakarsa, o senenin bolluk ve bereketli geçeceğine inanılır.

Şekil 3.194 Birinci rütbe Nişanı Osmâni (Ön ve arka yüzü) [36]

1290 / 1873 tarihli berâtın üst kısmında etrafında ışınlar olan demetleriyle yıldız şeklinin ortasında Abdülaziz'in tuğrası bulunur. Beratın üst kısmında, köşelerde uçları yukarıya dönük hilal yer görülmektedir. 56,5 x 77,2 cm boyutlarındaki beratın ilk satırı celi divâni, diğer satırları divâni hat ile yazılmıştır. Bezemelerde ve tuğra madalyonunda altın yaldız, yazılarda kırmızı ve siyah mürekkep kullanılmıştır (şek. 3.195).

Şekil 3.195 Sultan Abdülaziz dönemine ait 1873 tarihli berat [102]

3.4.3 Abdülaziz Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları

Abdülaziz'in ve yönetici kadroların yurtdışına çıkmaları sonucu mimarlık, belediye ve yönetim kurumlarında değişimlere neden olmuştu. 1863'te yeni bir düzenleme sadece başkentte değil öbür kentlerde ve büyük kasabalarda yeniliklerin uygulanmasına karar verildi. İlk kez su, kanalizasyon, gaz boruları gibi alt yapılardan söz edilerek, bunların yapım ve onarımının hükümet eşliğinde yapılacağı karara bağlandı [70].

Beyazıt'taki Harbiye Nezareti Binası ile Kasımpaşa'daki Bahriye Nezareti Binası geleneksel Osmanlı ile batı tarzı Oryantalist bir üslup sergilemiş, Beylerbeyi Sarayı, deniz köşkleri, Malta ve Çadır Köşkü bu dönemde yapılmıştı. 1862'de Gümüşsuyu ve Taksim Kışlaları, yeni Mekteb-i Hayriye ile 1863'te yapımına tekrar başlanan Çırağan Sarayı 1871'de tamamlanmıştır [71]. 1863'te Galata Köprüsü yenilenmiş ve 1870'te yerine konulan dubalı köprü 1912 yılına kadar hizmet vermişti.

İstanbul'da Edebiyat Fakültesi ve Sanayi Mektebi, ilk resmi dil okulu, Mülkiye Tıbbiyesi, Şura-yı Devlet, Galatasaray Sultanisi, Kız Sanat Okulu, Dar-ül Muallimat açıldı [71].

3.4.3.1 Galatasaray Kışlası / Mekteb-i Sultani / Galatasaray Lisesi (1861)

İstanbul'da Beyoğlu İlçesi İstiklâl Caddesi üzerindedir. Abdülmecid döneminde kışla olarak yapımına başlanan yapı, kuzeybatı cephesindeki 1278/1861–1862 tarihli kitabesine¹ (şek. 3.202) göre Abdülaziz döneminde tamamlanmıştır. 1924'te "Galatasay Lisesi" adını alan yapı, halen özel yönetmeliği olan resmi okul olarak kullanılmaktadır.

Farklı dönemlerde onarımlar gören yapının bugünkü hali, üç katlı olup yığma kâgirdir. 19. yüzyıl fotoğraflarına göre kitle ve cephe düzeni değişmeyen yapı, "U" biçiminde ortadaki avluyu çevreleyen aksiyal ve simetrik plana sahiptir. Yapının İstiklâl Caddesi'ne bakan cephesindeki girişin üstü dört mermer sütunun taşıdığı bir saçakla örtülmüştür. Mermer giriş sahanlığın üstündeki saçak, ikinci katta küçük bir balkon vazifesi görür. Giriş kapısının yanlarında bulunan bir çift pilastr aynı zamanda "U" biçimindeki yapının kollarındaki köşelerinde de yer alır (şek. 3.196 ve 3.197).

¹ Kamil Paşa tarafından yazılan kitabenin metni şöyledir:

"Açıldıkça bu bâlâ Kışla-yı Adlîyenin bâbı / Eder alkış asâkir Hazreti Abdülaziz Hâna

Bu yolda nevbenev âsârı Kâmil şâhid olmaz mı / Terâkki-i şukûh-u şevket-i Abdülaziz Hâna"

Girişin pilastrlı düzeni saçak kornişinin üzerindeki bir tepelikle sonlanır¹. Daha önceleri basık kemerli barok kıvrımları olan, ortasında saati bulunan bu tepelik 1908'den sonra yarım daire biçimine dönüştürülmüştür (şek., 3.200). Yapının pencereleri zemin katta basık kemerli üst katta ise düz atkıdır (şek. 3.199). Bahçeye açılan cadde kapısı dökme demirden abidevi biçimde tasarlanmıştır. Bir çift pilastr ve kolonu taşıyan ayaklar gömme derzli taş kaplamadır [124]. Ampir üslupta tasarlanan gösterişli bu kapı, dönemin özelliklerini yansıtır (şek. 3.201--3.202).

İmparatorluk motifleriyle süslü kapının üst kısmında Yusuf Kamil Paşa'nın yazdığı dört satırlık pirinç oyma kitabe² panosu ile güneş ışınlarından oluşan yarım daire şeklinde bir tepelikte Abdülaziz tuğralı arma bulunur. Armanın merkezinde Abdülaziz'in tuğrası sekiz köşeli bir yıldızın içindedir. Yıldız, dört adet yanan meşalenin üzerine yerleştirilmiştir. Yanan meşale aydınlığı ve uygarlığı temsil ettiği için yapının işlevine gönderme yapar (şek. 3.202).

Kapı kanatlarında dairesel formların içinde bulunan meşalelerin yanı sıra oklar, kılıç, borazan ve etrafı ışın demetleriyle kuşatılmış kalkan bulunmaktadır.

İstiklal Caddesi'ne bakan imparatorluk motifleriyle bezeli kapıda, kitabenin üzerinde Abdülaziz'in tuğralı arması Mekteb-i Sultani'nin devlet simgesidir.

¹ Galatasaray Lisesi yazısının yerinde önceden "Mekteb-i Sultani" yazısı vardı. Cumhuriyet ilanı ile "Sultani" isimleri "Lise" yapınca Mektebin Hüsn-ü Hat hocası üstad Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer, celi sülüs yazısı ile "Galatasaray Lisesi" ibaresini yazmış, bu ibare mermer bir levhaya hak edilmiş ve saatin altına yerleştirilmişti. 1929'da yeni yazıya geçilince bu ibare kaldırılarak kırmızı zemin üzerine sarı boyalı olarak görülen günümüzdeki yazı yerleştirilmiştir [123].

² Mekteb-i Sultani'nin 1848 yangınından sonra kâgir olarak 1861 de inşasında yazılmış olan mermer kitabesi ve bunun 20 mısralık talik yazısı 1932 yılında kaldırıldı. [123] (s. 317-318).

Şekil 3.196 1880–1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen fotoğrafta okul olarak düzenlenen Galatasaray Kışlası'nın kuzeybatı cephesi ve avlu giriş kapısı [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Fno: 82002)

Şekil 3.197 4.65 1880–1893 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen Mekteb-i Sultani'nin fotoğrafı [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Fno: 81755)

Şekil 3.198 Mekteb-i Sultani'nin mermer sütunlarla taşınan kuzeybatı cephesindeki balkon korkuluğun altına sülüs yazıyla Sadrazam Yusuf Kamil Paşa'nın yazdığı günümüzde mevcut olmayan 1278/1861–1862 tarihli kitabesi [123]

Şekil 3.199 Şekil Mekteb-i Sultani'nin avludan görünümü (28 Eylül 2010)

Şekil 3.200 1908'den sonra yarım daire biçimine dönüştürülen saatli tepelik ve okulun girişi (28 Eylül 2010)

Şekil 3.201 Mekteb-i Sultani İstiklâl Caddesine bakan giriş kapısı (2009)

Şekil 3.202 Şekil Kapının üst kısmında bulunan kitabe ve tuğralı bezeme (2009)

3.4.3.2 Gümüşsuyu Kışlası / İ.T.Ü. Makine Fakültesi (1862)

Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Gümüşsuyu Semtî'nde Gümüşsuyu Caddesi üzerinde yer alır. Günümüzde İ.T.Ü.'nin "Makine Fakültesi" ve "Tekstil Bölümü" bulunmaktadır

Hademe-i Hassa ve Muzıka-i Hümayun efradı için 1850'li yıllarda Abdülmecid döneminde yaptırılmaya başlanmış, yapımına bir süre ara verildikten sonra Abdülaziz zamanında 1862'de tamamlanmıştır [125].

Dikdörtgen şeklinde yığma kâgir olarak geniş bir orta avlu ile onu çevreleyen yapı kanatlarından oluşur. Orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşan yapı Neoklasik üsluptadır ve batı cephesindeki asıl girişe göre simetriktir. Arazi eğiminden dolayı güney ve doğu cephelerinde bodrum kat üzerine iki katlı olarak inşa edilen yapının, köşelerinde yer alan dışarıya taşkın bölümleri bir kat daha yüksektir (şek. 3.203). Deniz cephesinde bulunan kıvrımlı merdiven günümüze kadar değişmeden ulaşabilmiştir. Bahsi geçen merdiven, taş kaplama cephenin ortasından tek kollu iner, bir sahanlıktan sonra ikiye ayrılır ve barok bir açılım ile yola kıvrılır (şek. 3.204).

Profilli kat silmeleri olan yapıda pencerelerin bir kısmı yarım daire kemerli, bir kısmı ise düz atkılıdır. Ziver Paşa tarafından yazılan 10 mısralı kitabe¹ ve Abdülaziz'in tuğra madalyonu, deniz cephesinde giriş kapısının üstünde yer alır (şek. 3.205).

Son derece yalın tasarlanan yapının mimarisine uygun tarzda deniz cephesine bakan giriş kapısında, kitabe panosunun üstünde yer alan tuğra madalyonu, Abdülaziz'in en çok kullandığı simgelerdendir. Madalyonun altına çok ince hilal şeklinde ay konulmuştur. Hilalin uç kısımlarından, stilize edilmiş lale şeklinde kıvrımlar çıkar. Kitabe panosu ve oval tuğra madalyonunun yer aldığı yarım daire kemerin tepesinde iri ve

¹ Kitabenin metni şöyledir;

"Taht-el iclâle cülûsundan beri ikdâm ile / Mesken i'mâr etmekte şâh-ı cihân Abdülazîz
Eyleyip inşâ Gümüşsuyu'nda bu nev kışlayı / Nakd-i cûdun askere kıldı revân Abdülazîz
Mülk ü millet sâye-i lûtfunda görsün râhatı / Padişah âlem olsun her zemân Abdülazîz
Hurde abd-üş-şâh ser sikke-kenân-ı / Hazîne-i hâssa-i şâyâne
Söyledi târîh-i mu'cem bende-i hassı Zîyâ / Mevki'nde kışlayı yaptırdı hân-ı Abdülazîz
1278"

aşınmış bitkisel bir bezeme bulunmaktadır. Kemer boşlukları da yine stilize edilmiş bitkisel kıvrımlarla doldurulmuştur (şek. 3.205-3.206).

Gümüşsuyu Kışlası'nda deniz cephesinde bulunan giriş kapısının üzerindeki Abdülaziz'in tuğrası devlet simgesi olarak kullanılmıştır. Tuğra madalyonunun altındaki ince hilal, ay-yıldız şeklinin farklı bir uygulaması olup (tuğra madalyonu güneş/yıldız şeklinde düşünülmüş olabilir) bu dönemde ve ileriki dönemlerde daha sık görülmüştür.

Şekil 3.203 Gümüşsuyu Kışlası [72].

Şekil 3.204 Gümüşsuyu Kışlası'nın deniz cephesinden görünümü [125].

Şekil 3.205 Gümüşsuyu Kışlası doğu cephesi giriş kapısı (2008)

Şekil 3.206 Gümüşsuyu Kışlası giriş kapısında yarım daire kemerin üzerinde Abdülaziz'in tuğralı kitabesi (2008)

3.4.3.3 Maçka Silahhanesi / İstanbul Teknik Üniversitesi (1874)

Şişli İlçesi'ne bağlı Maçka Sırtı'nda Spor Caddesi üzerindedir. Maçka Sırtı, II. Mahmud döneminde Maçka Kışlası'nın bulunduğu bir sahaydı. 1834 yılında Mekteb-i Harbiye¹ olarak yenilendikten sonra, Abdülaziz döneminde yıktırılarak yerine silahhane binası 1291 / 1874–1875 yılında yaptırılmıştır [113]. 1955 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nin kullanımına verilen yapı, üniversitenin farklı birimlerini barındırmaktadır.

Mimarları Simon Balyan ile Sarkis Balyan [126] olan yapı, Neoklasik üslupta yığma kâgir olarak dikdörtgen şeklinde inşa edilmiştir.

Taşla kaplı yapısının giriş ve köşe bölümleri dışarı doğru çıkıntılı ve bir kat daha yüksek yapılarak vurgulanmış, cephesinde günümüzde mevcut olmayan 16 satırlık kitabesi² “Mir'ât-ı İstanbul” adlı kitapta yayımlanmıştır. Yarım daire kemerli giriş kapısının üstünde hünkâr dairesinden ulaşılan bir balkon yer alır³. Balkon korkuluğunun ortasına ve giriş aksındaki saçak seviyesine Abdülaziz'in arması yerleştirilmiştir (şek. 3.209).

¹ Miss. Pardoe [67] 1836 tarihli seyahatnamesinde bu yapıyı ayrıntılı bir şekilde anlatır. Yapının yemekhanesinden ise şöyle bahseder: “...Yemekhane görünümü açısından tümüyle Avrupalı sayılırdı. Uzun dar masalar ve sıralarla donatılmıştı. Masalarda bol miktarda tabak, kaşık, çatal ve kepece vardı. Girdiğimizde Azmi Bey güvenli bir ifadeyle alkış almak üzere bize baktı. Parmaklarını orta табаğa daldırmak yerine her çocuğa çatalını kendi табаğına sokması gerektiğini öğreterek gerçektede Türk alışkanlıklarında bir devrim yapmıştı. Bu değişimden ötürü onu kutlamayı ihmal etmedik”.

² Manzumesi Ahmet Muhtar Efendi tarafından yazılan kitabenin metni şöyledir:

Şehriyâr-ı bî-muâdil âdil şâhen-şâhın / Pâd-şâh-ı a'zam u efham merâhim-i iktinâh / Hazret-i Abdülazîz Hân kim hudâ-i müsteân / Asitânın eylemiş şâhân dünyaya penâh / Cevher-i seyyinde tâhir-i âyet nasr-ı azîz / Varmıdır âlemde mansûr olduğunda iştibâh / Evvelâ her yerde vâlâ kışlalar bünyâd edip / Eyledi mülkünde te'sis mebânî-i refâh / Toptan top-hâneyi her seviyeden tersaneyi / Kıldı ihyâ ol şehen-şâh hilâfet-i dest-gâh / Yaptığı âlât-ı harb ile donandı leşkeri / Ol şeh sâhib-kirân hâkan-ı gerdûn-i bâr-gâh / Böyle bir gencine-i satvet-nümânın mislini / Tarh u îcâda muvaffak olmadı bir pâd-şâh / Söyledi Mahmud kulu bir beyt ile târihini / Edip bünyân âl-ül-âline atf-ı nigâh / Bâis-i âsâyiş gün ve mekân kehf-ül-emân / Matla-i şems hilâfet mazhar-i feyz-i ilâh / Aks-i tigin gösterip âyîne-i Merîh'de / Kudret-i şâhânesin tasvîr eyler mühr u mâh / Devlet-i Osmâniyân buldu şevke u şevketi / Olduğu günden beri pîrâye-bahş-i taht-gâh / Himmet-i mahsusesiyle askere geldi nizâm / Büyük fevz u nusrete açtı bu yüzden şâh-râh / Yok iken emsâli îcâd eyledi top u tûfeng / Şeh-süvâr-ı arsa-i şevket şâh-ı encüm-i sipâh / İşte bu bünyâd ol âsâra tahsis eyledi / Mürg-i nusret buldu asrında müzeyyen lâne-gâh / Dâne-i encüm attıkça tûfeng çarhdan / Ömer u icâl-i hümâyûnun füzûn etsin Allah / Yaptı bu dâr-ül-silahı cünde Hân-ı Abdülaziz 1291 (1874) / Kıldı dâr-ül-esliha-i inşâ muallâ pad-şâh 1291”

³ Mekânların özgün işlevleri hakkında bilgi edinilemediği için benzer örneklerdeki gibi, girişin üzerindeki mekânın hünkâr dairesi olarak kullanıldığı düşünülür.

Yapının bir kanatla ayrılmış dikdörtgen şeklinde iki iç avlusu bulunur (şek. 3.208). Cepheden çıkıntılı köşe bölümleri ile dışarı taşan bölümlerin köşeleri rustik taş örgülü pilastrlarla vurgulanmıştır. Yapının pencereleri kat aralarında ve çıkıntılı bölümlerde farklılıklar gösterir. Düz atkılı ve söveli pencereler hünkâr dairesinde, yarım daire kemerli pencereler giriş katında ve üst katta çıkma yapan yüzeylerde görülür. Kat aralarına ve saçağa profilli geniş silmeler uygulanmıştır (şek. 3.209).

Yapıldığı dönemden beri İstanbul'un sayılı anıtlarından olan Silahhane, Abdülaziz döneminin en karizmatik mimari örneklerindedir [64] [127].

Maçka Caddesi'ne bakan hünkâr kasrı olarak kullanılan bölümün yarım daire kemerli giriş kapısının üstüne kitabe panosu ile panonun üstüne Abdülaziz tuğralı arma yerleştirilmiştir. Aynı arma çatı parapetine de konmuş, her ikisine de aynı tasarım uygulanmıştır. Abdülaziz döneminde görülen diğer armalardan farklı olarak tuğra madalyonu, lale benzeri çiçeklerden oluşmuş ve merkeze yerleştirilmiştir. Arasından yapraklar çıkan madalyonu iki çift bayrak kuşatır. Bayrakların etrafında çeşitli silahların yer aldığı motifler bulunur (şek. 3.210 ve 3.211).

Hünkâr kasrı olan giriş cephesinde kapının üstünde ve aynı hizada, çatı parapetinde aynı sembollerden tasarlanmış Abdülaziz tuğralı arma, Maçka Silahhanesi'nde devlet simgesi olarak yer almıştır.

Şekil 3.207 1880–1883 yılları arasında Abdullah Frères tarafından çekilen Maçka Silahhanesi'nin fotoğrafı [65] (Abdülhamid Koleksiyonu/LC. F. no: 82092)

Şekil 3.208 Maçka Silahhanesi havadan görünümü [64]

Şekil 3.209 Maçka Silahhanesi giriş cephesi (2010)

Şekil 3.210 Maçka Silahhanesi giriş cephesi Maçka Silahhanesi'nin yarım daire kemerli giriş kapısının üzerinde yer alan kitabe panosu ile Abdülaziz'in arması (2010)

Şekil 3.211 Maçka Silahhanesi'nin çatı parapetinde bulunan Abdülaziz'in tuğralı arması (2010)

3.4.3.4 Fatih Askeri Rüşdiyesi / Fatih İlköğretim Okulu (1875)

Fatih İlçesi, Fevzipaşa Caddesi ile Fatih Külliyesi'nin güneyinde Mıhçılar Sokağı'ndan istinat duvarlarıyla desteklenmiş setin üzerindedir. 1292/1875–1876 yılında Sultan Abdülaziz tarafından Askeri Rüşdiye Mektebi olarak yaptırılmıştır. Farklı dönemlerde çeşitli eğitim kurumlarınca değerlendirilen yapı, 1997 yılında Fatih İlköğretim Okulu adını almıştır

Dikdörtgen şeklinde 2 katlı yığma kâgir olarak neoklasik üslupta inşa edilmiştir. Giriş cephesinde üst katta dışarıya doğru çıkma yapan mekânı Toscana düzeninde 6 adet mermer sütun taşır. Yapının köşeleri ile üst katta çıkma yapan bölümün pencere aralarında kaideli ve başlıklı pilastrlar vardır. Pencere düzeni, zemin ve üst katta yarım

daire kemerli olup, güney cephesindeki alt ve üst kat pencereleri profilli söveyle çevrilmiş ayrıca kilit taşı konmuştur. Kat aralarına ve saçağa, profilli bir silme ve düz bir çatı parapeti yapılmıştır (şek. 3.212--3.214).

Yarım daire kemerli giriş kapısının iki yanındaki mermer söveler rozetlere bölünmüş, iç kısmına kıvrık dallar ve bitkisel motifler serpiştirilmiştir. Benzer süslemeler kapının kemer kısmında da yer alır. Kilit taşı noktasında bitkisel süsleme ve uçları yukarı doğru hilal yerleştirilmiştir (şek. 3.216).

İkinci katta yapı aksında pencerelerin arasındaki yarım daire kemerli nişte manzumesi şair Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından hazırlanıp Aziz Bey tarafından yazılan kitabe¹ ile oval tuğra madalyonu bulunur. Sekiz satırlık kitabenin üzerinde yüksek kabartma tekniğindeki oval madalyon defne yapraklarından oluşmaktadır. Madalyonun üzerinde bulunan yarım daire şeklindeki nişin üzerine stilize bitkisel desenler yerleştirilmiş, üst kısımlarına uç kısımları aşağıya dönük küçük birer ay-yıldız konmuştur. Kitabe nişinin yan kısımlarındaki pilastrların üzerine dikdörtgen bir pano yerleştirilmiş, pano çeşitli silah motifleri (kılıç, top, gülle, ok, mızrak vb.) ile bezenmiştir (şek. 3.215).

Fatih Askeri Rüşdiyesi giriş cephesi ikinci katta yer alan tuğra ile yan taraflara konulan silah çeşitlerinden oluşan arma, ayrıca giriş kapısının kilit taşı noktasındaki uçları yukarı dönük hilal de devlet simgesi olarak kullanılmıştır. Armadaki silahlar yapının askeri bir yapı olduğunu vurgular.

¹ Sekiz mısralı kitabenin manzumesi şöyledir:

“Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye”

“Hazret-i Abdülazîz Hân ma’arif-pîşenin / Mülkün istikbâlini te’mindir emniyyesi

Onun için açtı yer yer muntazam rüşdiyyeler / Ne Stambul ve ne Bağdad kaldı ne Suriyesi

Nakd-i vakti sarf edip gel cem’-i zâd-ı dâniş et / Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezni kıyyesi

Hâme-i tâz-ı vatan Hüsni dedi tarihine / Feyz ü ilmin menba’dır askerî rüşdiyyesi”

“sene 1292 ketebe Aziz”

Şekil 3.212 1890/1893 yılları arasında Fatih Askeri Rüşdiyesi güney cephesi [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi F. no: 81085)

Şekil 3.213 Fatih Askeri Rüşdiyesi Mihçılar Sokağı'na bakan cephesi (27 Mayıs 2009)

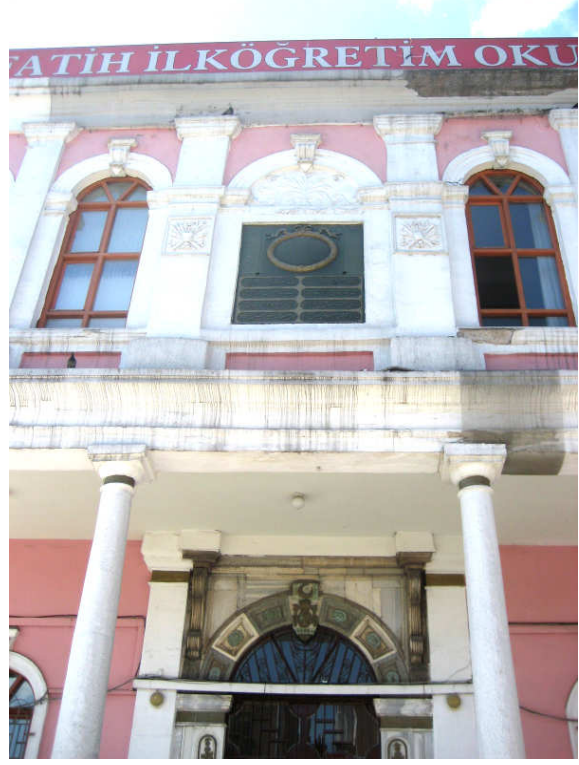
Şekil 3.214 Fatih Askeri Rüşdiyesi güney cephesi (27 Mayıs 2009)

Şekil 3. 215 Fatih Askeri Rüşdiyesi girişin üzerinde yer alan yarım daire kemerli niş (27 Mayıs 2009)

Şekil 3.216 Fatih Askeri Rüşdiyesi güney cephesinde ana giriş kapısı (27 Mayıs 2009)

Şekil 3.217 Fatih Askeri Rüşdiyesi güney cephesinde girişin üstü (27 Mayıs 2009)

3.4.3.5 Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi / İstanbul Çocuk Mahkemeleri (1875)

Fatih İlçesi'ne bağlı Gülhane Sempti'nde, Alemdar Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Giriş cephesindeki kitabeye¹ göre yapımına Sultan Abdülaziz tarafından başlanmış, tamamlanması ise Abdülhamid döneminde olmuştur. Farklı dönemlerde çeşitli birimlerce kullanılan yapı, 1997'den beri "İstanbul Çocuk Mahkemeleri" binası olarak kullanılmaktadır (şek. 3.218--3.219).

Neoklasik üslupta dikdörtgen şeklinde, güneybatı yönünde kısmi bodrum kat üzerine iki katlı, yığma kâgir olarak yapılmıştır. Özgün planı zemin katta birbirini dik kesen

¹ Şair Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından hazırlanan ve yazılan 8 mısralı kitabe, Toptaşı Askeri Rüşdiyesi'nin kitabesi ile aynı olup şöyledir:

"Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriye"

"Hazret-i Abdülhamid Hân ma'arif-pîşenin / Mülkün istikbâlini te'mîndir emniyyesi
Onun için açtı yer yer muntazam rüşdiyyeler / Ne Stambul ve ne Bağdad kaldı ne Suriyesi
Nakd-i vakti sarf edip gel cem'-i zâd-ı dâniş et / Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezni kıyyesi
Hâme-i tâz-ı vatan Hüsnî dedi tarihine / Feyz ü ilmin menba'dır askerî rüşdiyyesi"
"sene 1292 ketebe Aziz"

koridorlara açılan mekânlardan oluşmaktadır. Kuzeydoğuda bulunan taş kaplamalı giriş cephesinin üst katında dışarıya doğru çıkma yapan mekânı, Toscana düzeninde 6 adet mermer sütun taşır. Yapının köşeleri ile üst katta çıkma yapan bölümün pencere aralarında kaideli ve başlıklı pilastrlar vardır. Pencere düzeni, zemin ve üst katta yarım daire kemerli olup, giriş cephesindeki alt ve üst kat pencereleri profilli söveyle çevrilmiş ayrıca kilit taşı konmuştur. Kat aralarına ve saçağa, profilli bir silme yapılmıştır (şek. 3.218–3.220). Yarım daire kemerli giriş kapısının iki yanındaki mermer söveler rozetlere bölünmüş, bazılarında kıvrık dallar yerleştirilmiştir. Kilit taşı bitkisel motiflerden oluşmuş, tepesine hilal şeklinde ay yerleştirilmiştir (şek. 3.222). 19. yüzyıl fotoğraflarında bahçe duvarıyla küçük bir nöbetçi kulübesi yer almaktadır. Bütün bu özelliklerinden dolayı Fatih ve Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyeleri ile benzerlik gösterir (şek. 3.212 ve 3.223-3.224).

Kuzeydoğu cephesinde ikinci katın yapı aksında, yarım daire kemerli niş içinde “Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriye” yazısı ile sekiz satırlık kitabe yazısı bulunur. Üstünde defne yapraklarından oluşan oval tuğra madalyonu yer alır. Madalyonun yan kısımlarına ay-yıldız yerleştirilmiştir. Yarım daire kemerin merkezine ışınlar yayan bir yıldız, yıldızın içine de ay-yıldız motifi konmuştur. Yıldız formunun hemen üzerinde yer alan zırh ve miğfer, Abdülaziz’in mimaride en çok kullandığı simgelerden biridir. Zırhın içinden bir çift bayrak çıkar. Merkezdeki bu objelerin etrafına top, tüfek, kılıç, balta, borazan yerleştirilmiştir (şek. 3.221).

Yarım daire nişin içinde yer alan Abdülaziz’in arması ve altındaki kitabe panosunun üzerinde bulunan tuğra madalyonu, Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi’nde devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.218 1890–1893 yılları arasında Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nin girişi [65]
(Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/ F.no: 80892)

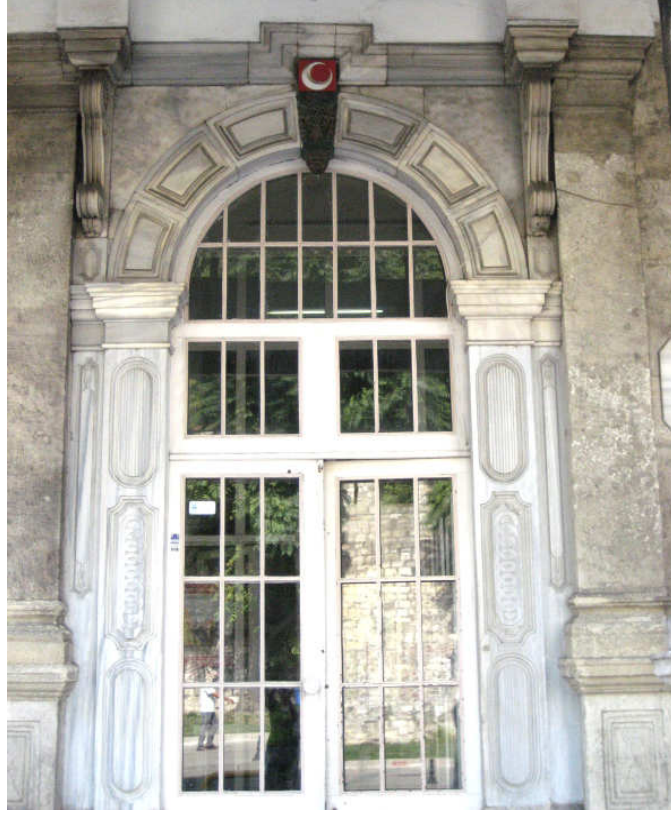
Şekil 3.219 Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi cepheden görünüşü (14 Eylül 2008)

Şekil 3.220 Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ön cephe (14 Eylül 2008)

Şekil 3.221 Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi, kuzeydoğu cephesindeki kitabe ve madalyonu (14 Eylül 2008)

Şekil 3.222 Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi kuzeydoğu cephesindeki ana giriş kapısı (14 Eylül 2008)

3.4.3.6 Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi / Kocamustafapaşa İlköğretim Okulu (tarihsiz)

Fatih İlçesi'ne bağlı Kocamustafapaşa Semti'nde, Kocamustafapaşa Caddesi, Ali Fakih Mahallesi'nde bulunmaktadır. Farklı dönemlerde çeşitli eğitim kurumları tarafından değerlendirilen yapı, günümüzde Kocamustafapaşa İlköğretim Okulu adıyla eğitim hizmetine devam etmektedir.

Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi'nin kuzeydoğu cephesinde, giriş kapısının üzerinde bulunan kitabe ve tuğradaki yazılar kazınmış olduğundan inşa tarihi tam olarak tespit edilememektedir (şek. 3.226). Okul planı ve cephe özellikleri açısından, Soğukçeşme ve Fatih askeri rüşdiyelerine benzediği için büyük olasılıkla Abdülaziz döneminde yapılmıştır (şek. 3.212 ve 3.218).

Sümbül Efendi Külliyesi'nin doğusunda Neoklasik üslupta, dikdörtgen şeklinde, iki katlı ve yığma kâgir olarak inşa edilmiştir. Kâgir bahçe duvarıyla çevrili okulun kuzeybatısında, sütun çiftlerinin yerleşim düzeni açısından Mekteb-i Sultani'nin (Galatasaray Lisesi) küçük bir benzeri bahçe kapısı vardır (bkz. şek. 3.196 ve 3.229).

Özgün planı zemin katta birbirini dik kesen iki koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Yapı aksında, taş kaplamalı giriş cephesinin üst katında dışarıya doğru çıkma yapan mekânı, Toscana düzeninde 6 adet mermer sütun taşır. Yapının köşeleri ile üst katta çıkma yapan bölümün pencere aralarında kaideli ve başlıklı pilastrlar bulunur. Yapının zemin ve üst kat pencereleri ile giriş kapıları yarım daire kemerlidir (şek. 3.223-225). Yalnız kuzeydoğu cephesindeki giriş ve birinci kat pencereleri profilli söveyle çevrilip, kilit taşı motifiyle vurgulanmıştır. Yarım daire kemerli giriş kapısının iki yanında yer alan mermer söveler üzerine geometrik desenler yapılmıştır (şek. 3.227). Kat arasına ve saçağa profilli bir silme uygulanmıştır (şek. 3.225).

Yapının giriş kısmı olan kuzeydoğu cephesinde ikinci katta, yapı aksında pencerelerin arasındaki yarım daire kemerli niş içine, 19. yüzyıla ait fotoğraflarında görülen bezemeler vardı (şek. 3.226). Tuğra madalyonun her iki tarafında dikdörtgen mermer panoların üzerinde yer alan ters yöne bakan hilaller döneminden kalmadır.

19. yüzyıl fotoğraflarında ikinci katta yarım daire nişin içinde (davul ve kılıç seçilebilmekte, daha fazla motif seçilememektedir) Abdülaziz'in arması ve altındaki panoda Abdülaziz'in tuğrası ve hilaller Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi'nde devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.223 1890–1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi'nin fotoğrafı [65] (Yıldız Albümleri/L.C. F. no: 80879)

Şekil 3.224 1890–1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi'nin fotoğrafı [65] (Yıldız Albümleri/L.C. F. no: 80884)

Şekil 3.225 Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi kuzeydoğu (giriş) cephesi (17 Şubat 2010)

Şekil 3.226 Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi ikinci katında bulunan yarım daire kemerli nişi (17 Şubat 2010)

Şekil 3.227 Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi giriş kapısındaki bezemeler (17 Şubat 2010)

Şekil 3.228 Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi kuzeybatıdan görünümü (17 Şubat 2010)

Şekil 3.229 1890–1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen fotoğrafta Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi kuzeybatı kapısı [147] (Yıldız Albümleri/L.C. F. no: 80883)

3.4.3.7 Toptaşı Askeri Rüşdiyesi / Sokollu Mehmed Paşa İlköğretim Okulu (1875)

Üsküdar İlçesi'ne bağlı Tabaklar Semtî'nde Eski Toptaşı Semtî'nde bulunur.

Mimar Sinan'ın tasarlamış olduğu yapılar topluluğundan bazı bölümler değişik zamanlarda farklı birimlerce kullanılmış, bu yapılardan tabhaneye inşa edilen okul, doğu cephesindeki giriş kapısı üstündeki 1292/1875–1876 tarihli kitabesine¹ göre Abdülaziz döneminde açılmıştır. 1992 yılına kadar farklı eğitim kurumlarınca değerlendirildikten sonra [128], günümüzde “Sokollu Mehmet Paşa İlköğretim Okulu” adıyla eğitim hizmetini sürdürmektedir.

Eğimli bir arazide yer alan yapı, yığma kâgir olarak iki katlı inşa edilmiş, üst katı neoklasik üslupta tasarlanmıştır. Doğu ve kuzey cephelerinde profilli bir silmeyle zemin kattan ayrılan üst kat pencereleri yarım daire kemerlidir (şek. 3.230). Ana girişi kuzeydoğu cephesinde Eski Toptaşı Caddesi tarafında olmasına rağmen okul olarak yenilediği zaman, büyük kemerli açıklıkları olan doğu cephesinde zemin katta yapı aksında bir giriş kapısı açılmıştır. Kapı, basık kemerli korent başlıklı yivli sütunlarla vurgulanmış, üzerine kitabe panosu yerleştirilmiştir. Pano, profilli bir silmeyle ayrıldıktan sonra üzerine yarım daire kemerli niş konmuştur (şek. 3.233).

“Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye” yazısı bulunan nişin üst tarafına ışın demetlerinden oluşan sekiz köşeli yıldız formuna Abdülaziz'in tuğrası konmuştur. Yazının etrafına çeşitli silah desenleriyle (top, kılıç, balta, gülle vb) bayrak ve açılmaya başlamış kâğıt rulosu, yerleştirilmiştir.

Yarım daire nişin içinde bulunan Abdülaziz tuğralı arma, Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye'nde devlet simgesi olarak yer almıştır.

¹ Manzumesi şair Hüsnü Paşa tarafından hazırlanan ve Aziz Bey tarafından yazılan 8 mısralı yapının kitabesi şöyledir:

“Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye”

“Hazret-i Abdülaziz Hân ma'arif-pîşenin / Mülkün istikbâlini te'mîndir emniyyesi

Onun için açtı yer yer muntazam rüşdiyyeler / Ne İstanbul ve ne Bağdad kaldı ne Suriyesi

Nakd-i vakti sarf edip gel cem'-i zâd-ı dâniş et / Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezni kıyyesi

Hâme-i tâz-ı vatan Hüsni dedi târihine / Feyz ü ilmin menba'dır askerî rüşdiyyesi”

“sene 1292 ketebe Aziz”

Şekil 3.230 Atık Valide Külliyesi'nin tabhanesi üzerine inşa edilen Toptaşı Askeri Rüşdiyesi doğu ve güney cepheleri (13 Temmuz 2010)

Şekil 3.231 Toptaşı Askeri Rüşdiyesi doğu cephesindeki giriş kapısı ve 1292/1875–1876 tarihli kitabesi (13 Temmuz 2010)

Şekil 3.232 1890–1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen bir fotoğrafta Toptaşı Askeri Rüşdiyesi giriş kapısı [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 81089)

Şekil 3.233 Toptaşı Askeri Rüşdiyesi giriş kapısı üzerindeki kitabe ve arması (13 Temmuz 2010)

3.5 II. Abdülhamid Dönemi (31 Ağustos 1876–27 Nisan 1909)

3.5.1 II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplumsal, Siyasal ve Ekonomik Durum

V. Murad'ın 93 gün süren padişahlığından sonra kardeşi II. Abdülhamid tahta geçti. Sarayın eski düzenini değiştirip üst yönetimde yeni atamalar gerçekleştirdi ve kısa bir süre sonra da görevden alacağı Midhat Paşa'yı sadrazam yaptı. 23 Aralık 1876 günü Meşrutiyet'i ilan ettiği gün aynı zamanda Tersane Konferansı'nın açılış töreni vardı [99]. Tersane Konferansı'nın önerilerinin geri çevrilmesiyle, büyük devletlerin İstanbul'daki elçileri protesto amacıyla kentten ayrıldı.

27 Nisan 1877'de Rusya'nın savaş ilan etmesi üzerine Türk-Rus harbi başladı. Savaşın hızla büyümesi, ekonomiyi büsbütün sarsarak büyük seferberlik ilan edildi. 1878 yılında Rus donanmasının İstanbul'a gelmesini gerekçe gösteren padişah, 13 Şubat 1878'de meclis çalışmalarını süresiz erteletti. Meclisin kapanması ve Mithat Paşa'nın sürgüne gönderilmesiyle iç politikaya tamamen hâkim oldu.

93 Harbi olarak bilinen savaş yenilgi ile sonuçlandı. Savaştan sonra 3 Mart 1878 yılında Rusya ile yapılan Ayastefanos Antlaşması'yla ve ardından aynı yıl Avrupa devletlerinin de katılımıyla yapılan Berlin Antlaşması'yla Osmanlı devleti inanılmaz toprak kayıpları yaşadı. Rusya'ya büyük bir savaş tazminatı ödemesinin yanı sıra, Romanya Sırbistan ve Karadağ Osmanlı hâkimiyetinden tamamen çıktı. Bulgaristan Osmanlı idaresinde kalmış olmakla beraber Rus kontrolüne, Bosna-Hersek Avusturya'nın, Kıbrıs ise İngiltere'nin yönetimine verilmişti. Doğu Anadolu'da Kars, Ardahan, Batum Rusya'ya bırakıldı. 1881 yılında Tesalya Yunanistan'a verildi. Fransa Tunus'u, İngiltere ise 1882 yılında Mısır'ı işgal etti. 1885 yılında düzenlenen İstanbul Konferansı ile Doğu Rumeli eyaletinin Bulgaristan ile birleşmesi kabul edildi [129].

Abdülhamid'in Mithat Paşa'nın anayasasını uygulamaktan vazgeçtiği ilk günlerden itibaren Sultanın politikalarına muhalefet eden değişik gruplar ortaya çıkmaya başladı. Bunları önlemek için Abdülhamid hafiye ve jurnal örgütlerini kurdu. Dolmabahçe Sarayı'nı güvenli bulmayarak, Yıldız Kasrı'na çekildi. Burasını korunaklı ve güvenli saray konumuna getirterek genişletti.

Abdülhamid tahta çıktığı zaman Osmanlı Devleti yabancı ülkelere üçyüz milyon sterline yakın bir borç altındaydı. Vadesi dolan borçları ödemek için devlet gelirlerinin bütünü bu işe ayırmak gerekecekti. 20 Kasım 1881 Kararnamesi ile Abdülhamid'in kontrolü dışındaki tek idare "Duyunu Umumiye İdaresi" kuruldu¹.

1877'de İstanbul Belediye Kanunu, 1882'de Ebniye Nizamnamesi yürürlüğe konuldu. Kent merkezlerinde hükümet konakları, saat kuleleri, idadi ve rüştiye mektepleri, kışlalar yapılmaya başladı. İstanbul'un ticaret ve liman şehri olarak gelişmesine önem verildi. Yangın alanlarının yerleşime açılıp, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi, Terkos su şebekesi, Hamidiye içme suları tesisi ve havagazının yaygınlaştırılması bu zamanda oldu [46]. Osmanlı Devleti 1893' te Chicago, 1900'de Paris sergilerine katılmış, 1894'te İstanbul'da uluslar arası bir sergi düzenlenmesi planlanmıştı [130].

II. Abdülhamid'in son on yıllık iktidarı iç ve dış olayların sorunlarıyla geçti. 1889'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumeli'de başlattığı eylemler İstanbul'a yansıdı. 24 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilan edilmiş, II. Abdülhamid tahttan indirilerek yerine kardeşi V. Mehmed Reşad getirilmişti. Ailesiyle birlikte Selanik'e gönderilen padişah, 1 Kasım 1912'de İstanbul'a döndüğünde Beylerbeyi Sarayı'nda ölene kadar gözetim altında kalmıştı. Tahttan indirildikten sonra İstanbul dışına çıkarılan tek padişah, Birinci Meşrutiyet Dönemiyle başlayan II. Meşrutiyet Dönemi ile sona eren Abdülhamid'in padişahlığı sırasında Osmanlı tarihi içindeki en kapsamlı modernleşme gerçekleşti.

İstanbul'da yaşayan Osmanlı tebaasının milletlere göre dağılımı 1885 yılında şöyleydi: % 44,06 Müslüman, % 17,48 Ortodoks Rum, %17,12 Ermeni, % 5,08 Yahudi, % 1,17 Katolik, % 0,50 Bulgar, % 0,12 Latin ve % 0,09 Protestan idi. Nüfusun geri kalan % 14,74'ünü ise yabancılar oluşturuyordu. Yabancı nüfusun yüksek çıkması, Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin yabancı devlet tebaasına geçip sefaretlerin koruması altına girmeleri idi. Ekonomik faaliyetleri ve dünya görüşleri Avrupalılara yakın bu grup, batılılaşmayı hızlandırıcı yönde İstanbul'un gelişmesine katkıları oldu [72].

¹ İdarenin devlete ve memlekete kısmen faydaları oldu. Balıkçılığı, ipek böcekçiliğini geliştirdi, şark tütünlerinin ihracını kolaylaştırdı. Ödemelerdeki düzen devlete yeniden itibar kazandırdı [129].

3.5.2 II. Abdülhamid Döneminde Kullanılan Osmanlı Devlet Simgeleri

19. yüzyılda sanayi devrimiyle hızla değişen dünya yapısı özellikle Avrupa'nın göz kamaştırıcı zenginliği, yüzyılın sonlarına doğru ülkelerin üstünlük gösterme politikalarını gösteriş ve temaşaya yöneltmişti. İmparatorluk imgesi ve ideolojisini oluşturmak için devlet yöneticileri farklı arayışlara yönelmiş, kullanılan devlet simgeleri her zamankinden daha ön plana çıkmıştı.

Armaların yanında devlet törenleri de hükümdarı ve devleti simgeliyor, verilmek istenen mesaj iletişimin artmasıyla daha hızlı, canlı ve yaşayan enteraktif bir şova dönüşüyordu. Bunun en yaygın örneklerinden olan devlet törenleri, II. Abdülhamid döneminde etkileyici bir güç gösterisi haline gelmişti. Seyircinin gözü önünde oluşturulan askeri gücün sergilendiği siyasi yönü ağır basan törenler önemli bir propaganda malzemesi, aynı zamanda da devletin gücünün göstergesi olmuştu.¹

Bu bağlamda değişen protokol kurallarına örnek olarak Abdülhamid döneminde saraydaki cülus günü kutlamaları çarpıcı örneklerdendi² [16], [132]. Abdülhamid iktidarın son dönemlerine doğru cülus gününde, Şale Köşkü'nde tebrik ve hediyeleri kabul ettikten sonra, yabancı elçilerin kabulü sırasında temsil ettikleri devletin milli marşını çaldırılmış, huzura hangi devletin heyeti ve elçisi kabul olunacaksa padişah o devletin vermiş olduğu nişanı takmıştı³ [133].

İktidarının ilk dönemlerinde II. Abdülhamid, Osmanlı'nın en önemli devlet ve saltanat simgesi olan tuğra madalyonunun sağ üst köşesine çiçek koymuştu. Sonraları bunun

¹ Batılı gezginlerin hatıralarında ve Avrupa gazetelerinde Cuma selamlıklarından bahseden yayınlar bunun en önemli kanıtlarından biriydi. Avrupa gazetelerinde hemen haber olup, padişahın sağlık durumuyla ilgili birçok spekülasyonlara yol açan, padişahın Cuma selamlığına çıkmamasıydı. [16], [131].

² O gün için tebriklerinin kapsamı ilk kez genişletilerek kalabalık bir topluluğun katılımı sağlanmıştı. Tebrik ve telgraflarla kutlanan cülus günü, yabancı devlet elçilerinin mabeyne gönderdikleri tercümanlar aracılığıyla da devam etmişti [16].

³ Ayşe Osmanoğlu'nu anılarında o günü şöyle anlatıyor: "Muzıka-i Hümayun muallimi olan Zati Bey'e birkaç hafta önce tebrike gelecek devletlerin marşlarının notaları verilmiş marşlar hazırlanmıştı. Yemekten sonra devletler tarafından heyetler gelmeye başladı. Sefirler kıdem sırasıyla geliyorlardı Hangi devletin elçisi geliyorsa onun marşı çalınıyordu. Sefirler ve maiyetleri büyük üniformaları ve Osmanlı nişanlarıyla geliyorlardı. Bandolar iki takımdı. Biri içerde, biri bahçede idi. Sefir gidinceye kadar o devletin marşı devam ediyordu. Şale Köşkü'nden sarayın dış kapılarına kadar asker selâm duruyordu. Bu merasim akşam hava kararınca kadar devam etti" [133].

yerine saltanatının sonuna kadar “el-Gâzi” ibaresini¹ kullanmayı tercih etti. İmza ve mühür olarak kullanılan tuğradan başka, Abdülhamid’in inisyali olan A ve H harfini kullanmıştı. Abdülhamid’e ait bir albümün kapak süslemesinde iç içe geçmiş A ve H harfleri, bitkisel bezemeler arasında yer alıp üstteki taçta, üzerine konan ay-yıldız ile tacın dilimlerinin konduğu başlık kısmında sıralı şekilde ay ve yıldız motifleri dikkat çekmektedir. Stilize edilmiş ay-yıldız Türk simgelerinin Avrupa simgelerinin uyarlanışına bir örnektir (şek. 3.234).

Şekil 3.234 II. Abdülhamid’e ait albümün kapak süslemesindeki taç [16].

¹ Osmanlı geleneğinde “Gazi” tanımlaması erken dönemdeki bey ve padişahların sıkça kullandıkları bir lakap olmakla birlikte, 18. yüzyıldan itibaren orduları (tercihen başarıyla) savaşa katılmış olan padişahlara resmi bir şekilde verilen bir unvan halini almıştı. Mesela III. Selim’e bu unvanın verilmesinin nedeni, Fransızların Mısır’dan çıkarılmalarıydı. Ancak bu unvan dini bir merasimle verildiği halde, tuğraya eklenerek padişahın kimliğinin görsel bir parçası haline gelmesi ilk kez bu dönemde görüldü [36].

1897 yılında Türk-Yunan Savaşı anısına yapılan ipek nakışlı mendilde, savaş bir tablo üzerinden anlatılır. Tablo bayrak, sancak, kazma-kürek, davul, borazan, kılıç, matara, top gibi kompozisyonların üzerine oturtulmuştur. Tablonun üstünde ve diğer objelerden daha büyük olan ışınlar saçan güneşin ortasında II. Abdülhamid'in tuğrası yer alır (şek. 3.235).

Şekil 3.235 1897 yılında Türk- Yunan Savaşı anısına yapılan nakışlı mendil [6]

1295 (1876) yılında II. Abdülhamid tarafından çıkarılan Nişan-ı Âli İmtiyaz madalyasının ortasındaki tuğra madalyonu, bombeli ve yeşil mineli olup Abdülhamid'in tuğrasının etrafında "Hamiyet", "Gayret", "Şecaat", "Sadakat" yazıları yıldız şeklinde köşelerden çıkar. Bu köşelerin arasına hilaller yerleştirilerek bazılarının aparatına ay-yıldız şekli tutturulmuştur (şek. 3.236).

Şekil 3.236 Nişanı Ali İmtiyaz [36]

II. Abdülhamid döneminde savaş zamanlarında, zelzele, yangın ve su baskını gibi afetlerde devletin ve milletin menfaatine çalışan kadınlara verilmek üzere altından yapılmış “Şefkat Nişanı” 1878 yılında çıkarılmıştır. Beş köşeli yıldız biçiminde tasarlanmış, köşelerin arasına mineyle tekrar yıldız şekli verilerek çok köşeli hale getirilmiştir. Mineli nişanın ortasına tuğra madalyonunun üzerine Sultan II. Abdülhamid’in tuğrası ile 1295 (1878) tarihi konmuştur. Tuğranın etrafını çeviren yeşil çember üzerinde üç adet ufak, yeşil mineli plaka vardır. Bu plakaların üzerinde “İnsaniyet”, “Muavenet”, “Hamiyet” kelimeleri görülür (şek. 3.237).

Şekil 3.237 Birinci rütbe Şefkat Nişanı (Ön ve arka yüzü) [36]

II. Abdülhamid’in devlet simgesi olarak kendinden önceki padişahların kullandığı sembolleri kullanmış, farklı bir şekilde tanzim ederek devlet simgesi ve hükümdarlık armasını oluşturmuştu. Yapıların işlevine ve kullanılan yere göre değişen arma küçük

ayrıntılar dışında hep aynı şekilde kullanıldı. Armanın motifleri başta tuğra olmak üzere kalkan, kavuk, bayrak ve sancaklar ile o döneme kadar kullanılan çeşitli silahlar (top, top gülleleri, kılıç, balta, mızrak, teber), terazi, kitap ve bereket boynuzundan ve ilk kez görülen madalyalardan (ortadaki İftihar, Şefkat, Osmanî, Mecidi ve Nişanı Ali İmtiyaz) oluşuyordu.

II. Abdülhamid'in kullandığı armanın en büyük motifi, üstte güneş ışınlarının ortasında bulunan tuğra idi. Padişahı ve Devlet-i Aliyye'yi simgeleyen tuğra, gücü ve adaleti simgeleyen güneşle beraber kullanıldı. Tuğra madalyonunun altına padişahı temsil eden sorguçlu bir kavuk, yan kısımlarına kırmızı ve yeşil ay-yıldızlı bayraklar ilave edildi.

Kırmızı renk güneşi simgelediği gibi dalga boyu en yüksek renk olmasından dolayı renkleri seçemeyen canlıları bile etkiler ve o rengin fark edilmesine sebeptir. Kırmızı kanı,¹ dolayısıyla hayatı simgeler. Kırmızı bayrak muhalefetin simgesi olarak Avrupa'daki savaşlarda kullanılmıştı. Güncelleştirilirse devrimci aktivistler "kırmızı" olarak adlandırılır. Birçok kültürde cesaret, karşı çıkma, yoğun kızgınlık olarak bağdaştırılmıştır. Kırmızının yaşam enerjisinden faydalanmak ve mükemmel harmoniyi yakalamak için yeşil ile beraber kullanılmalıdır. Eskiden yorgunluk ve uykusuzluk tedavisinde kullanılan yeşil rengi, fiziksel hayat enerjisi olup Eski Mısır'da hayat üreten eylemlerin ifadesi idi. Umutsuzluğa karşı amacı hedefler². Yeşilin hayatla olan ilişkisi, verimli gücü olan Cebrail'le ve Afrodite bağdaştırılır [51].

Merkezdeki kalkan gücü ve devletin koruyuculuğunu; üzerindeki kavuk padişahı, bereket boynuzu huzuru, mutluluğu ve bolluğu; karşıtların dengesi olan terazi adaleti simgeler.

Abdülhamid tuğralı bazı armalarda, Abdülaziz devrinin sonlarına doğru görülmeye başlanan tuğra madalyonunun altındaki hilalin içine "El-müstenidü bitevfikâti'r-rabbâniye Abdülhamid Han Melikü'd-Devleti'l-Osmâniye" yazısı yazılmıştır. Armanın en

¹ Çin de ve taş devri Avrupa'sında kan hayatı çağrıştırdığından dolayı ölünün kemikleriyle beraber kırmızı pigment gömülürdü. Şeytandan korunma için şeytanın rengi olan kırmızı "Çivi çiviği söker" tabiriyle birçok yerde kapılara kırmızı kurdela asılarak, alnın ortasına kırmızı nokta konularak korunma amaçlandı [51].

² Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi yeşil olarak resmedilirdi [51]. Yeniden doğuşu simgelediğinden, İslâmiyet'te tabutların örtüsü, kutsal yerlerin rengi yeşildir.

alt kısmında sitalize edilmiş bitkisel kıvrım dallardan Şefkat Nişanı, Nişan-ı Osmanî, Nişan-ı İftihar, Mecidi Nişanı, Nişan-ı Âli İmtiyaz sarkar.

3.5.3 II. Abdülhamid Döneminde Mimarlık ve Bu Dönemde İnşa Edilen Devlet Yapıları

1877’de İstanbul Belediye Kanunu, 1882’de Ebniye Nizamnamesi yürürlüğe konulmasıyla kent farklı bir görünüme kavuştu. Yangın alanları yerleşime açıldı. Altyapı hizmetlerinin geliştirilerek Terkos su şebekesi, Hamidiye içme suları tesisleri kuruldu. Kent merkezlerine hükümet konakları, saat kuleleri, idadi ve rüştiye mektepleri, kışlalar yaptırılarak İstanbul’un ticaret ve liman şehri olarak gelişmesine önem verildi. Bugünkü Arkeoloji Müzeleri olan Müze-i Hümayun, Beyazıt Umumi Kütüphanesi, Yıldız Arşivi ve Kütüphanesi, Hazine-i Evrak gibi yapılar döneminin ilkleri oldu [46]. Dolmabahçe Sarayı’nı güvenlik açısından tercih etmeyen II. Abdülhamid güvenlik duvarlarıyla koruma altına aldığı, çeşitli birimlerle genişlettiği Yıldız Kasrı’nı yaşam ve çalışma alanı, aynı zamanda Osmanlının yönetim merkezi olarak kullandı.

Darülaceze ve Etfal Hastanesi Abdülhamid’in kendi servetinden ayırdığı parayla yaptırdığı kurumlar idi, sosyal dayanışma ve yardım faaliyetlerinin yer alacağı kamusal alan yaratmıştı. Eğitimi yaygınlaştırmak için özellikle 1882’den sonra farklı branşlarda okullar açıldı. Açılan rüşdiyelerde Arapça ve Farsça’nın yanında Fransızca eğitim verildi.

3.5.3.1 Maarif Nezareti Binası (Darülfünun) / Basın Müzesi (1865)

Fatih İlçesi, Çemberlitaş Semti, Divanyolu Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Tanzimat Dönemi mimarlığının günümüze ulaşmış özgün bir örneğidir.

Dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa (1815–1883) tarafından 1865 yılında Darülfünun olarak inşa ettirilmiş, Maarif-i Umumiye Nezareti olarak kullanıldıktan sonra İstanbul Darülfünun hizmetlerinde kullanılmıştır [82], [98] (şek. 4.184). Sonraları farklı birimlere hizmet veren yapı onarımlar görmüş, 1983’te yapının Basın Müzesi olmasına karar verilmiştir.

Neoklasik üslupta üç katlı kâgir yapı, dikdörtgene yakın yamuk planlıdır. Kısa kenarı Divanyolu’na uzun kenarı Türbedar Sokak’a paraleldir. Pencere düzeni zemin katta basık kemerli ve dikdörtgen açıklıklı, birinci ve ikinci katta yarım daire kemerli olarak

tasarlanmıştır. Katlar arasını ve düz çatı parapetini ayıran silme bulunur. Divanyolu'na bakan cephenin giriş bölümü çok az öne doğru çıkıntı yapmış, ikinci kata denk gelen bu bölüme balkon eklenmiştir. Yarım daire kemerli balkon kapısının yanlarına basık kemerli pencereler, onların arasına da iyon başlıklı sütunlar yerleştirilmiştir (şek. 3.241). Aynı uygulama doğu cephesinde de görülmekle beraber sütunlar arasındaki kemerlerin tümü yarım daire kemerlidir (şek. 3.241–3.242).

19. yüzyıl fotoğraflarında Divanyolu'na bakan güney cephesinde ana giriş kapısının üzerinde iki ayakla taşınan mermer kitabe panosu ile II. Abdülhamid'in tuğralı arması görülür. Günümüzde yerinde mevcut olmayan arma, Topkapı Sarayı Müzesi bahçesinde sergilenen 11 no'lu envantere kayıtlı arma ile büyük benzerlik gösterir (şek. 3.238–3.240). Arma da Lisan Mektebi'nde olduğu gibi merkezde bulunan açık sayfalı kitap yapının eğitim kurumu olduğunu bildirir.

Maarif Nezareti Binası (Darülfünun) yapısında II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.238 İkinci kez inşa edilen Darülfünun binası 19. yüzyıla ait resmi [134].

Şekil 3.239 Darülfünun binası giriş cephesindeki II. Abdülhamid tuğralı arma [134].

Şekil 3.240 Topkapı Sarayı'nda sergilenen II. Abdülhamid tuğralı arma (Envanter No: 11) (9 Ağustos 2010)

Şekil 3.241 Darülfünun binası güney ve doğu cepheleri (14 Mayıs 2010)

Şekil 3.242 Darülfünun binası Divanyolu Caddesi'nde bulunan giriş cephesi (9 Nisan 2011)

3.5.3.2 Lisan (Elsine) Mektebi / Moda Tasarım Meslek Lisesi (1874)

Fatih İlçesi, Cağaloğlu Sımtı'nde Alemdar Mahallesi, Çatalçeşme Sokak, No: 11 de bulunmaktadır.

Bâbiâli'nin Hariciye Kalemî'nde çalışan kâtiplere Fransızca'yı öğretmek amacıyla [135] inşa edilmiştir. 1874'te eğitime başlandıktan sonra 1892'de İngilizce, Almanca, Farsça ve Rusça dilleri de okulun eğitim programı kapsamına alınmıştır. Sonraki dönemlerde farklı eğitim kurumları tarafından değerlendirilen yapı, 1994 yılından itibaren Anadolu Moda Tasarım Meslek Lisesi adıyla hizmet vermektedir.

Eğitim yapısından çok dönemin konakları ile Avrupa saraylarının küçük bir örneği gibidir. Dikdörtgen şeklinde iki katlı yapının ön cephesinin dışa taşırılmasıyla üç basamaklı üç açıklıklı, kemerlerle yarı açık bir mekân haline getirilmiş bölümden giriş sağlanır. Girişe göre simetrik tasarlanan yapıda, yarım daire kemerli açıklıklar mermer ayaklara oturur. Bütün cepheler hareketlendirilerek kat araları profilli silmelerle ayrılmıştır. Pencere araları giriş cephesinde tek, diğer cephelerde çift pilastr çiftleriyle vurgulanır. Pencereler, birinci katta yarım daire, ikinci katta basık kemerlidir. Dış frizi ve parapetle sonuçlanan cephe tasarımı, köşelerde ve yan cephelerde rustik taş örgülü pilastrlarla vurgulanarak aks hizaları öne çıkarılmıştır (şek. 3.245).

Giriş cephesinde çatı parapetinin üzerinde yapının kitabesi¹ ile II. Abdülhamid tuğralı arma bulunur (şek. 3.246). Günümüzde son derece dar bir sokak içinde kalan yapı, döneminden kalma bahçe duvarıyla çevrilidir (şek. 3.244). Armada tuğranın altında bulunan kalkanın ortasında sayfaları açık bir kitap buranın bir eğitim yapısı olduğunu belirtir. Kitabın etrafındaki yıldızlar 12 Türk devletini sembolize eder. Armanın altındaki nişan ve madalyalar burada yer almamış, sol tarafta terazinin altında bulunan kitaplar, iyonik sütun başlığının üzerine konmuştur. Armada ilk kez görülen kitapların altındaki

¹ Kitabenin metni şöyledir:

“Hâzâ mektebü’-l Lisân”

“Üssise es-Sultân ibnü's-Sultân el-Gâzî Abdülhamîd Hân-ı Sânî edame'llâhu mülkehû ve saltanatehû”

(Bu Lisân Mektebi'dir. Sultanoğlu Sultan İkinci Abdülhamid Han-ı Gâzî binâ ettirdi. Allâhu Teâlâ mülkünü ve saltanatını devam ettirsin)

iyonik sütun başlığı, okulun yabancı dilde (özellikle batı dillerinde) eğitim veren bir kurum olduğunu göstermek için konmuş olabilir (şek. 3.246).

Lisan (Elsine) Mektebi'nde II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak konulmuştur.

Şekil 3.243 1880–1893 yılları arasında Abdullah Fréres tarafından çekilen yapının giriş cephesi [65] (Yıldız Albümleri/L.C. F. no: 81994)

Şekil 3.244 Yapının güney ve batı cephesi (14 Mayıs 2010)

Şekil 3.245 Yapının giriş kısmı (14 Mayıs 2010)

Şekil 3.246 Yapının giriş cephesinde çatı parapetinde bulunan kitabe ve arma (Mustafa Küçük arşivi, 2010)

3.5.3.3 Orhaniye Kışlası / İstanbul Merkez Komutanlığı (1884)

Orhaniye Kışlası, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Mecidiye Semtinde, Palanga Caddesi üzerindedir.

İstanbul'da yapılan kışlaların sonuncularından olan Orhaniye ile Ertuğrul Kışlaları Hassa Alayları'ndan Mızraklı Süvari Livası için Yıldız Sarayı'na yakın konumda yapılmışlardır. Ertuğrul Kışlası 1926'dan sonra bilinmeyen bir nedenle yıkılmıştır¹ [64]. Orhaniye Kışlası, giriş kapısı üstündeki 1302/1884–1885 tarihli kitabesine² göre II. Abdülhamid döneminde yapılmıştır (şek. 3.248–3.249). Yapının orta aksında bulunan caminin kitabesi³ 1303/1885–1886 tarihli olup (şek. 3.251) minaresi camiden bağımsız inşa edilmiştir.

Farklı dönemlerde askeri birimlerce değerlendirilen yapı, 9 Eylül 1979'dan itibaren Harbiye'den buraya taşınan İstanbul Merkez Komutanlığı tarafından kullanılmaktadır.

Orta koridora açılan mekânlardan oluşan kışla yapısında hünkâr dairesi ve cami yapının orta aksında yer alır. Kışlanın kuzeydoğusundaki alana caminin altındaki geçitle ulaşılır. Yığma kâgir olarak iki katlı inşa edilen "U" şeklindeki yapı (şek. 3.247), arazi eğiminden

¹ Her iki kışla da Yıldız Sarayı muhafız birlikleri için yaptırılmıştır. Saray ve padişahı korumakla görevli bu iki kışladaki askerlere çok iyi bakıldığı, Orhaniye Kışlası'nda kalanlara "Tüfenkci", Ertuğrul Kışlası'nda kalanlara "Zühaf Alayları" denirdi. II. Abdülhamid'in isteğiyle "Tüfenkci" askerleri Arnavut asıllı Osmanlılar'dan oluşurdu [64].

² Manzumesi şair Naci tarafından yazılan onaltı mısralı kitabe şöyledir:

"Encüm-i sipâh-ı pâd-şâh-i âsmân-pernâh / Abdülhamid Hân ki odur sâye-i Hudâ
Saff bağlamaz mı emrine dâr-ül-cihâdda / Askerler ordu ordu mu'asker livâ livâ
Birden cihân-ı gazaya gider cân-fedâ eder / Fermânı bir işâret ederse gazâ gazâ
Olmaz mı fart-ı himmetinin hep nişânesi / İ'mâr-ı mülke eylediği bunca i'tinâ
Yaptırdı pek metîn ve mükemmel kışlayı / Olsun cihânda fâtiha-i nusret ü Hudâ
Nisbet kılındı Hazret-i Orhân'ın ismine / Eyler o intisâb ile de kesb-i i tilâ
Oldukça sul ü cenk bu âlemde pây-dâr / A'dâ-yı dîne galib ola ceysi dâimâ
Tarihi etti kalbime Naci bu şeb tulû' / Yıldız'da kışla kıldı meh-i saltanat binâ
1302"

Kitabenin sağına Fetih suresinin ilk ayeti "İnna fetahna leke fetham mübina", soluna Saff suresinin 13. ayeti "Nasrun minallahi ve fethun kariybun" âyetleri ile "1302" tarihi yazılmıştır.

³ Şair Sa'dî tarafından yazılan dört mısralı kitabe şöyledir:

"Yaptırdı cediti Hazret-i Orhan nâmına / Bu ma'bed-i şerifi cenâb-ı şeh-i zemân
Sa'di kulu dedi tarîh-i tâmmını / Nurâni oldu câmi' Abdülhamid Hân 1303"

dolayı zemin katı, orta avlu kotundan aşağıda kalmıştır. Kışlanın pencere düzeni, zemin katın orta avluya bakan pencereleri düzatkılı, diğer pencereler ise yarım daire kemerli ve söveli olarak tasarlanmış, cephelere dikdörtgen niş içinde sivri kemerli pencereler açılmıştır. Kat aralarında ve saçakta profilli silme yapılmış, kanatların köşe bölümleri dışarı taşırılmıştır.

Orta avluya bakan güneydoğu ve kuzeybatı kanatlarının aksında, kuzeydoğu kanadının ise köşelerinde birer girişi yer alır. Kışlanın orta avlusuna döneminden kalma demir parmaklıklara sahip bir duvar üzerinde yer alan kale görünümlü bir giriş kapısından ulaşılır. Basık kemerli kapının iki yanında pilastrlar, üstünde de kitabe bulunur. Nöbetçi kulübeleri giriş kapısının iki yanında ve kapıya bitişik olarak inşa edilmişlerdir (şek. 3.248).

Kışlanın orta avluya açılan basık kemerli ana giriş kapısının üzerinde onaltı satırlık kitabe bulunur. Kitabe yeşil zemin üzerine altın yaldızlıdır. Kapıya bitişik olan nöbetçi kulübeleri kale görünümündedir. Kışlanın kuzeydoğu kanadına bitişik olan kışla camisinin orta avluya bakan cephesinde, dört satırlık kitabe ile II. Abdülhamid'e ait tuğra madalyonu bulunur (şek. 3.251 ve 3.252). Kışlaya ait yapı olarak batı tarafına inşa edilen silahhanenin yarım daire kemerli giriş kapısının üzerinde II. Abdülhamid'in arması, bitkisel ve geometrik bezemelerle çevrili kitabe ile bir sıra mukarnas yer alır. Kitabenin¹ üzerinde bulunan dikdörtgen levhanın yan kısımlarına kabartma olarak tüfek ve tabanca motifleri çapraz yerleştirilmiş, silahhane revir olarak düzenlenirken kitabenin üzerinde olması gereken II. Abdülhamid'in arması, kitabenin altına konmuştur (şek. 3.254 ve 3.255). Konulan arma muhtemelen kışlaya ait farklı bir yapıda yer alıyordu. Yapıya ve üzerinde yer aldığı panoya göre son derece küçük kalan pano, daha büyük boyutlarda olması gerekirdi.

Silahhane yapısının üzerindeki II. Abdülhamid tuğralı arma ve kışla caminin üzerinde yer alan II. Abdülhamid'in tuğrası, Orhaniye Kışlası'na ait devlet simgeleridir.

¹ Silahhanenin manzumesi Ahmet Muhtar Efendi tarafından yazılan dört mısralı kitabe şöyledir:

“Yaptı dâr-ül esliha Abdülhamîd Hân-ı Kerîm / Kıldı te'yîd-i esâs-ı hikmet-i sulh-ü salâh

Baş eğer tarihine Muhtar ehl-i imtisâr / Mecma-ı esbâb-ı satvettir bu nev dâr-üs-silâh 1306”

Şekil 3.247 Orhaniye Kışlası havadan görünümü [64]

Şekil 3.248 Orhaniye Kışlası avlu girişi (1 Aralık 2010)

Şekil 3.249 Orhaniye Kışlası 1302/1885–1886 tarihli kitabesi ile sağ ve sol tarafında fetihle ilgili ayetler

Şekil 3.250 Orhaniye Kışlası kuzeydoğu kanadına bitişik olan kışla camisinin orta avludan görünüşü

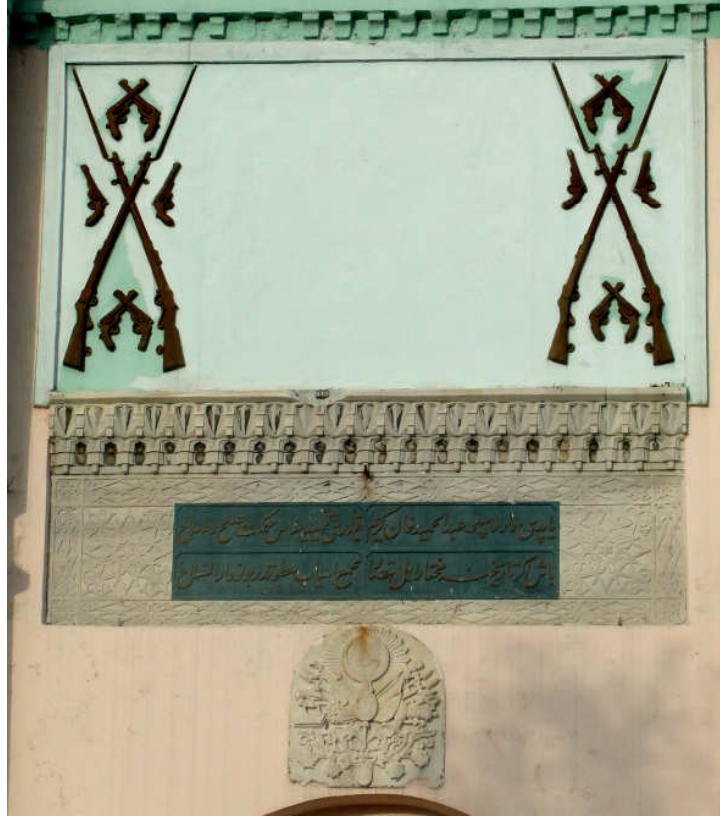
Şekil 3.251 Orhaniye Kışlası camisinin orta avluya bakan cephesindeki 1303/1885–1886 tarihli kitabesi (1 Aralık 2010)

Şekil 3.252 Orhaniye Kışlası camisinin orta avluya bakan cephesinde çokgen pencere üstündeki II. Abdülhamid'in tuğrası (1 Aralık 2010)

Şekil 3.253 Orhaniye Kışlası silahhane yapısı (1 Aralık 2010)

Şekil 3.254 Orhaniye Kışlası'nın silahhanesinde güney cephede bulunan 1306/1888-1889 tarihli kitabesi ve II. Abdülhamid tuğralı arma (1 Aralık 2010)

Şekil 3.255 Orhaniye Kışlası'nın silahhanesinde yer alan II. Abdülhamid'in arması

3.5.3.4 Hendesehane / Beyoğlu Adliyesi (1884)

Beyoğlu İlçesi'ne bağlı Sütlüce Semtinde Karaağaç Caddesi üzerinde yer alır. Günümüzde "C Blok" olarak tanınan Hendesehane 1999'dan beri "Beyoğlu Adliyesi" olarak hizmet vermekte olup, üç yapı ve iki ek yapıdan oluşur.

Güney cephesinde saçak seviyesinde bulunan 1302/1884–1885 tarihli kitabesine¹ göre II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir (şek. 3.260).

¹ Manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan 16 mısralı kitabe şöyledir:

"Merkez-i devre-i pergâr-ı terakki kıldı / Mülkünü kutb-ü zemân hüsrev-i fermân-fermâ
Hâiz-i feyz-i ezel sâye-i hakk âz ü cel / Ya'nî Sultan Hamîd Hân-ı hilâfet pîra
Hendese-kârî tedâbîr-i bedî'ül eseri / Oldu bu mülke esas-efgen-i umrân ve bekâ
Asr-ı pâkinde olub mihr-i maârif tâbân / Oldu âzâde-i deycûr-ı hâlet dünya
Açtı her sınıf ehâlîye mekâtib bir bir / Hâsetkârân-ı hüner olmadan irfân-peymâ
Sınıf-ı mülkiyede hendese ta'limi için / Kıldı bu mektebi nev-şekl-i güzîn üzre binâ
Ufk-ı saltanata revnak-ı ikbâl etsün / Neyyir-i zât-ı hümâyûnunu dâim mevlâ
Bende-i asdaki Muhtâr dedi bu târihin / Hendese-i mekteb-i mülkîsi kılını inşâ
1302"

Haliç kıyısında düz bir arazide inşa edilen okul yapılarından, 19. yüzyıla ait fotoğrafta Mühendishane'nin arkasında görülen dikdörtgen şeklindeki iki katlı kâgir yapılar günümüzde görülmez. Bu yapıların inşa tarihleri ve ne amaçla yapıldıkları belli değildir. En arkada, güney yönünde Hendesehane yapısı günümüze ulaşabilmiştir [116] (şek. 3.256–3.257). Hendesehane yapısı "U" şeklinde, neoklasik üslupta iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının güney kanadının orta avluya bakan köşelerinde, doğu ve batı kanatlarının da orta aksında birer girişi vardır. Yapının pencereleri ve giriş kapıları basık kemerlidir (şek. 3.258–3.259). Orta avluya bakan bir koridora açılan mekânlardan oluşan yapı, kuzey kanadının yapı aksında bir kademe yapılarak dışarı taşırılmış, saçak seviyesinde mermer panoya kitabe (şek. 3.260) ve II. Abdülhamid'in arması yerleştirilmiştir. Günümüzde mermer kitabe panosu mevcut olup, 19. yüzyıla ait fotoğrafta arma da görülmektedir (şek. 3.256–3.257).

Hendesehane yapısında saçak seviyesindeki alınlığa II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak konulmuştur.

Şekil 3.256 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta en arkada yer alan Hendesehane (C Blok) ile Mühendishane ile Hendesehane'nin arasında bulunan günümüzde mevcut olmayan iki kâgir yapı [136] (Yıldız Albümleri / IRCICA Arşivi)

Şekil 3.257 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Hendesehane (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi, No: R24853)

Şekil 3.258 Hendesehane'nin güney cephesi (27 Ekim 2010)

Şekil 3. 259 Hendesehane'nin C Blok olarak kullanılan güney cephesi (27 Ekim 2010)

Şekil 3.260 Hendesehane'nin 1302/1884–1884 tarihli kitabesi (27 Ekim 2010)

3.5.3.5 Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası / Özel Kadir Has Üniversitesi (1884)

Fatih İlçesi, Haliç'te Cibali Semtinde bulunur. Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarını kapatmak için 1884 yılında II. Abdülhamit devrinde kurulan bu fabrikanın işletmesi "Tütün Rejisi" adı altında bir Fransız şirketine verilmiştir [137]. Farklı dönemlerde çeşitli kuruluşlar tarafından işletilen fabrika, 1999 yılında Kadir Has Vakfı'na satılmıştır. Günümüzde Özel Kadir Has Üniversitesi olarak hizmet vermektedir.

Mimar Hosvep Aznavur tarafından tasarlanan Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası geçitlerle birbirine bağlanan birkaç yapıdan oluşur. Ana bina uzun kenarı Haliç'e paralel dikdörtgen bir yapı olup dört katlıdır (şek. 3.262). Pencere düzeni bodrum katta düzatkılı, diğer katlarda basık kemerlidir. Giriş cephesi olan kuzey ve doğu cephesinin

üst kat pencereleri pahlı kesme taşla kaplanmış, kemerlere kilit taşı konmuştur. Pencere boşluklarına, üst kat pencere ortalarına profilli silme, çatıya profilli silme ile beraber dış frizi uygulanmıştır. Kat aralarındaki pencere boşlukları, profilli silme payandalarla sağlanır.

Yapı dört yönde, bodrum kattan çatıya kadar tasarlanmış cephe çizgilerine sahiptir. Yapının beşik çatısı kuzey ve doğu cephelerinde alınlıkla sonlandırılmış [138], orta akstaki alınlığa II. Abdülhamid tuğralı arma yerleştirilmiştir (şek. 3.261–3.263).

Ana yapının Haliç'e bakan saçak cephesinde orta aksta bulunan basık kemerli alınlık, üç yönde üçerli kıvrım yapan payandalarla taşınmaktadır. Alınlığın ortasındaki II. Abdülhamid tuğralı arma, Abdülaziz'in iktidarının son dönemlerine doğru tuğra madalyonunun altına ilave ettiği hilalli şekildedir. 19. yüzyıl fotoğraflarında bütün alınlığı dolduran daha büyük ve daha farklı bir arma görülür.

II. Abdülhamid tuğralı arma, Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın devlet simgesidir.

Şekil 3.261 Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın 19. yüzyılda Haliç cephesinden çekilmiş bir fotoğrafı [117]

Şekil 3.262 Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın restorasyon sonrası görünümü [76]

Şekil 3.263 Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın Haliç cephesindeki giriş cephesi (20 Ekim 2008)

Şekil 3.264 Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası çatı alınlığında II. Abdülhamid tuğralı arma (20 Ekim 2008)

3.5.3.6 Yıldız Sarayı Karakolu / GKB İstanbul Seferberlik Bölge Başkanlığı (1885)

Yıldız Sarayı Karakolu, Beşiktaş İlçesi'ne bağlı Yıldız Sementi'nde Serencebey Yokuşu Sokağı üzerindedir. Yıldız Sarayı'nın batısında yer alan yapı, sarayın güvenliğini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. 1950'de "Harp Akademileri Hizmet Tabur Komutanlığı" olarak hizmet veren yapı, "Genelkurmay Başkanlığı, İstanbul Seferberlik Bölge Başkanlığı" olarak kullanılmaktadır.

Güneybatı cephesindeki 1303/1885–1886 tarihli kitabesine¹ (şek. 3.267) göre II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir. Yığma kâgir olarak neoklasik üslupta, iki katlı L şeklinde girişe göre simetrik düzendedir [116]. Çift kollu kıvrımlı ve sahanlıklı bir merdivenle giriş kapısına ulaşılır. Sahanlığın üstü Toscana düzeninde 4 mermer sütunun taşıdığı bir saçak ile örtülmüş, merdiven başlarına da aydınlatma amaçlı mermer fener sütunları konmuştur. Giriş cephesinde pencere düzeni ve kapılar zemin katta basık kemerli, birinci katta yarım daire kemerlidir. Profilli silmeden sonra çatıya düz bir çatı parapeti konmuştur (şek. 3.265).

Aynı dönemde inşa edilen su deposu ile karakol yapısı arasında yarım daire kemerli bir geçit bulunur. Toscana düzeninde sütunlara oturan kemerli geçit, profilli söve ve kilit taşıyla bezelidir. Profilli ve dış frizli silmeden sonra her iki cephede iki ayak arasında II. Abdülhamid tuğralı arma yer alır (şek. 3.268–269).

Giriş cephesinde mermer sütunlarla taşınan saçığın üzerine iki ayak arasına mermer kitabe panosu, panonun üzerine de II. Abdülhamid tuğralı arma konmuştur. Ayak yüzeyine uçları kıvrımlı bir şeklin ortasına açık bir kitap konmuştur. Bu şeklin üstünde ay-yıldız olup, çapraz konmuş kılıç ve baltanın üzerinde yer alır.

¹ Yapının manzumesi şöyledir:

"Sultân-ı Hudâ sâye-i Hamit Hân-ı kerîmin / Asrında çok âsâr-ı mülûk-âne yapıldı
Mi'mârî-i eltâf-ı bed'ü'l-eserinden / Pâ-mâl olamaz her dili vîrâne yapıldı
Şu sâhaya kıl nazre-i im'ân-ı temâşâ / Her yanına bir câmi'-i şâhâne yapıldı
Şu kışlada yerliğ-i belîğ-iyle o şâhın / Nâm-ı azamet-perver-i Orhane yapıldı
İş bu karakolhâneyi seyreyleyen adem / Gülzâr-ı behişt içre sanur hâne yapıldı
Nazm eyledi târihini kem-ter kulu Muhtâr / Yıldız'da ne bâlâ karakolhâne yapıldı
1303"

Kemerli geçitlerin üzerinde yer alan II. Abdülhamid tuğralı arma, karakoldaki armadan daha az fakat daha farklı sembollere sahiptir. Mesela tuğranın etrafını silahlarla beraber müzik aletleri de kuşatmıştır.

II. Abdülhamid tuğralı arma, armayı taşıyan ayakların üstündeki uçları yukarı dönük ay-yıldız, Yıldız Sarayı Karakolu'nda devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.265 Yıldız Sarayı Karakolu restorasyon öncesi görünümü [88]

Şekil 3.266 Yıldız Sarayı Karakolu güneybatı cephesindeki girişi (9 Nisan 2009)

Şekil 3.267 Yıldız Sarayı Karakolu II. Abdülhamid tuğralı arma ve kitabe (9 Nisan 2009)

Şekil 3.268 Yıldız Sarayı Karakolunun güneybatı cephesi ile su deposu arasındaki kemerli kapı (9 Nisan 2009)

Şekil 3.269 Kemerli kapıdaki II. Abdülhamid tuğralı arma (9 Nisan 2010)

3.5.3.7 Mesarburnu Karakolu / Sarıyer Subay Gazinosu (1890)

Sarıyer İlçesi'ne bağlı Merkez Mahalle'de, Mesarburnu Caddesi üzerindedir. 1971 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na tahsis edilen yapı, halen "Sarıyer Subay Gazinosu" olarak kullanılmaktadır.

Mesarburnu Karakolu, doğu cephesindeki 1308/1890–1891 tarihli kitabesine¹ göre II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir (şek. 3. 277). Karakolun batı cephesindeki kitabe² (şek. 3. 272) 1327/1909–1910 tarihli olup kitabelerin üstündeki tuğralarda

¹ Doğu cephesinde manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan sekiz mısralı kitabe şöyledir:

"Meydândadır âsâr-ı Mehmed Hân-ı kerîmin / Sormaz nazar-endâz-ı temâşâ ne yapıldı
Te'mîn için âsâyişi halkı bu mahâlde / Nev-câygâh-ı asker-i şâhâne yapıldı
Oldu bu bina sâhile revnak-res-i ummân / Nev tarz-ı metin üzere hakîm-âne yapıldı
Nazm eyledi târihini kem-ter kulu Muhtar / Sâhilde bu vâlâ karakolhâne yapıldı
1308"

² Batı cephesinde manzumesi yine şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan sekiz mısralı kitabe şöyledir:

"Cihân-bân muazzam Hazret-i Mehmed Reşâd Hân / Kıvam-ı mülk ü devlet-i mâye-ı âsâyiş-i dünyâ
Ne sûye yüz çevirsek pîş-i enzâr temâşâda / Anın âsâr-ı şevket-perverîdir rûşen ü peydâ
Esâsü'l-hikmet-i âsâyişi te'yid için kıldı / Bu mevki'de mükemmel cây-gâh-ı askeri inşa

1327/1909–1910 tarihi yazılıdır. Her iki kitabede V. Mehmed’in adı geçer. Karakolun güney kulesinde V. Mehmed’in, 1327/1909–1910 tarihli tuğralı arması vardır [139]. II. Abdülhamid döneminde inşa edilmeye başlanan karakol yapısı, V. Mehmed döneminde tamamlanmış olmalıdır.

Neoklasik üslupta ve yapı aksındaki girişlere göre simetrik düzende olan yapı yığma kâgir olarak iki katlı, kare şeklinde inşa edilmiştir. Her cephesinde birer girişi olan karakolun özgün planı zemin kat ve üst katta orta koridora açılan mekânlardan oluşur. Pencere düzeni zemin katta sivri kemerli, üst katta düzatkılı olup profilli söveyle çevrilmiştir. Yapının kuzey ve güney cephelerinin aksında gözetleme kulesi olarak kullanılan kare planlı birer kule katı bulunur. Kulelerin köşelerindeki pilastrlar, yapının köşelerinde ve pencere aralarında da görülür (şek. 3.270 ve 3.273). Kulelerin cephelerinde söveyle çevrili yuvarlak pencereler, Boğazda Abdülhamid döneminde inşa edilen kuleli karakol yapıları gibidir. Kulelerde ve yapı cephelerinde profilli saçak silmesi üstünde mazgal görünümlü çatı parapeti kale görünümü vermektedir (şek. 3. 273 ve 3.274). 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta görülen bahçe duvarları ve demir parmaklıklar, giriş kapısının yanındaki aydınlatma fenerleri ile kulelerdeki bayrak direkleri günümüzde mevcut değildir (şek. 3. 270).

Batı cephesinde ve doğu cephesinde giriş kapıları aksında çatı parapetine mermer kitabe panosu ve V. Mehmed’in 1327 tarihli oval tuğra madalyonu yerleştirilmiştir (şek. 3. 272 ve 3.276). Doğu cephesindeki kitabe 1308/1890–1891 tarihlidir. Karakolun kuzey cephesindeki kulede II. Abdülhamid tuğralı arma, güney kulesindeki cephede V. Mehmed tuğralı arma bulunmaktadır (şek. 3. 274--3.275). Armalar birbirleriyle aynı sembollere sahip olup sadece tuğraları farklıdır.

Mesarburnu Karakolu’nda doğu ve batı cephesinde V. Mehmed tuğralı tuğralar ile kuzey ve güney cephesinde yer alan armalar devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Temâşâ eyleyip Muhtar yazdı böyle bir târihi / Bu mebnâda yapıldı bu karakolhâne-i bâlâ
1327”

Şekil 3.270 1880–1893 yılları arasında sanatçısı belli olmayan fotoğrafta Mesarburnu Karakolu güney ve batı cepheleri [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82564)

Şekil 3.271 Mesarburnu Karakolu batı cephesi (26 Ekim 2010)

Şekil 3.272 Mesarburnu Karakolu batı cephesinde 2000 yılında restore edilen 1327/1909–1910 tarihli kitabe ve V. Mehmed'in 1327 tarihli tuğrası (26 Ekim 2010)

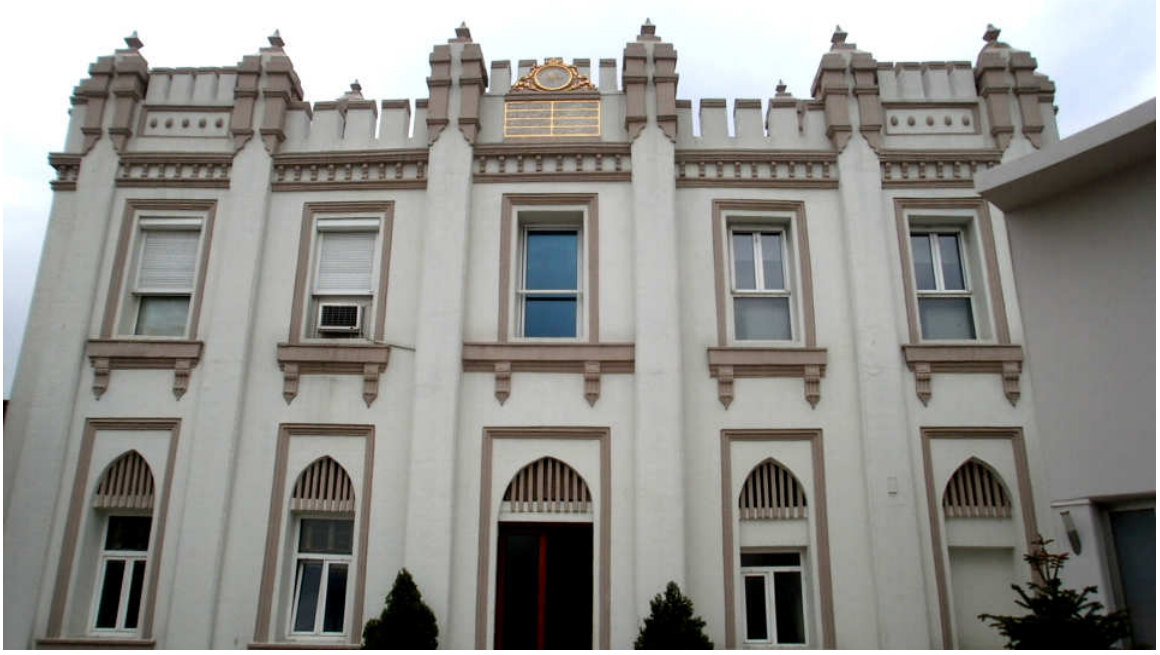
Şekil 3.273 Mesarburnu Karakolu ve güney cephesine yakın tarihte ilave edilen kafeterya (26 Ekim 2010)

Şekil 3.274 Mesarburnu Karkolu güney cephesindeki kulede yer alan V. Mehmed tuğralı arma (26 Ekim 2010)

Şekil 3.275 Mesarburnu Karkolu kuzey cephesi. Önündeki yapı yakın tarihte ilave edilen restoran (26 Ekim 2010)

Şekil 3.276 Mesarburnu Karakolu deniz (doğu) cephesi (26 Ekim 2010)

Şekil 3.277 Mesarburnu Karakolu doğu cephesinde 1308/1890–1891 tarihli kitabe ve V. Mehmed'in 1327/1909–1910 tarihli tuğrası (26 Ekim 2010)

3.5.3.8 Pazarbaşı Karakolu / Sarıyer Jandarma İlçe Komutanlığı (1891)

Sarıyer İlçesi'ne bağlı Yenimahalle Semtinde, Karakütük Caddesi üzerindedir. 1930 yılında Jandarma Komutanlığı'na tahsis edilmiş olup günümüzde "Sarıyer Jandarma İlçe Komutanlığı" olarak kullanılmaktadır.

Doğu cephesindeki giriş kapısı üstündeki kitabesine¹ göre, 1309/1891–1892 tarihinde II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir (şek. 3. 283).

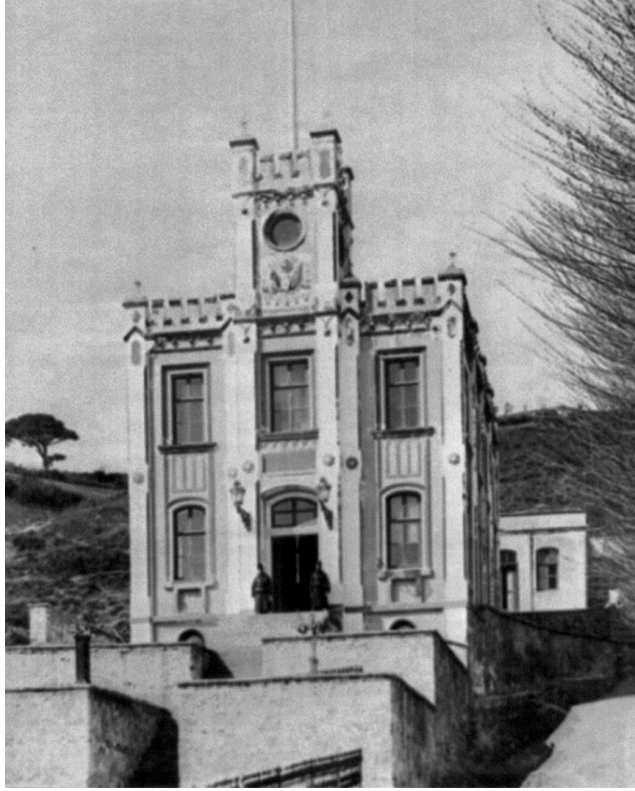
Boğaziçi'ne bakan eğimli bir yamaçta neoklasik üslupta, arazi eğiminden dolayı doğu yönünde kısmi bodrum kat üzerinde iki katlı, dikdörtgen şeklinde yığma kâgir olarak inşa edilmiştir (şek. 3. 280). Özgün planı zemin kat ve üst katta orta avluya açılan mekânlardan olur. Pencere düzeni, giriş katında basık kemerli, üst katta düzatkılı profilli söveyle çevrilmiş olup bodrum katında ve kulede yuvarlaktır. Yapının doğusunda caddeye kadar uzanan setli bahçenin, kâgir bahçe duvarları üstündeki demir parmaklıklar döneminden kalmadır (şek. 3. 279 ve 3.280). 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta kuledeki bayrak direkleri hariç, aynı bahçe duvarları ve demir parmaklıklar görülür (şek. 3. 278). Doğu cephesi aksında kare planlı gözetleme kulesi bulunur. Kulede ve yapı cephelerinde profilli saçak silmesi üstünde mazgal görünümlü çatı parapeti kale görünümü vermektedir. Kulelerin köşelerindeki pilastrlar, yapının köşelerinde ve pencere aralarında da görülür. Pilastrların ortasına kırmızı zemin üzerine altı köşeli beyaz yıldızlar yerleştirilmiştir (şek. 3. 280 ve 3.281).

Doğu cephesinde kademeli merdivenlerle ulaşılan basık kemerli giriş kapısının üstüne mermer kitabe panosu, kule katına yuvarlak pencerenin altına II. Abdülhamid tuğralı arma yerleştirilmiştir. Armada, Abdülhamid'in son dönemlerine doğru yaygınlaşan, tuğra madalyonunu alttan kuşatan hilal, bu yapıda da görülür (şek. 3. 281 ve 3.282).

¹ Manzumesi şair Ahmet Muhtar tarafından yazılan sekiz mısralı kitabenin metni şöyledir:

"Fahr-ül-mülûk Hazreti Abdülhâmid Hân / Hâkân-ı dâd-pişe hüdâvend-i lûtf-i cûd
Ma'mûre-zâr-ı emn ü salâh etti mülkü hep / Asâyış oldu sâye-i adlinde rû-nümûd
Yaptı piyâdeye karahol-hâne-i nevîn / Oldu Pazarbaşı yolu me'vâ-yı emn ü sûd
Târihin arz eden kulu Muhtâr bâ edeb / Bâlâ yapıldı nev karakolhâne-i cünûd
1309"

Pazarbaşı Karakolu'nda gözetleme kulesinin altında II. Abdülhamid tuğralı arma ve yapının köşeleriyle pilastrlar arasındaki altı köşeli yıldız devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.278 1880–1893 yılları arasında sanatçısı belli olmayan fotoğrafta Pazarbaşı Karakolu doğu cephesi ve batısındaki tek katlı yapı [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82566)

Şekil 3.279 Pazarbaşı Karakolu doğu cephesi (26 Ekim 2010)

Şekil 3.280 Pazarbaşı Karakolu Karakütük Caddesi'nden güney ve doğu cephesi (26 Ekim 2010)

Şekil 3.281 Pazarbaşı Karakolu doğu cephesindeki giriş kapısı (26 Ekim 2010)

Şekil 3.282 Pazarbaşı Karakolu doğu cephesindeki II. Abdülhamid tuğralı arma (26 Ekim 2010)

Şekil 3.283 Pazarbaşı Karakolu 1309/1891–1892 tarihli yapının kitabesi ile sadeleştirilmiş metni (26 Ekim 2010)

3.5.3.9 Zeytinburnu Hastanesi / Zeytinburnu Belediye Başkanlığı (1893)

Zeytinburnu İlçesi'ne bağlı Kazlı Çeşme Semt'i'nde Abay Caddesi üzerindedir. Celebhane adıyla III. Selim döneminde hizmete girdiği sanılan, açılış tarihi bilinmeyen bu yapı askeri hastane olarak hizmet vermiştir. Zamanla ihtiyaçları karşılayamayan hastane binası II. Abdülhamid tarafından 1893'de yıktırılıp, yerine yenisi yaptırılmıştır [83],

[140].

Zeytinburnu Hastanesi, batı cephesindeki giriş kapısı üstünde yer alan manzumesi Muhtar Bey'e ait Üsküdarlı Mısrizâde Ali Rıza Efendi tarafından yazılmış kitabeye¹ göre 1311/1893–1894 yılında yapılmıştır (şek. 3. 286).

Sonraki yıllarda hastane olarak hizmet vermiş fakat farklı dönemlerde kapatılmıştır. 1987'den itibaren "Zeytinburnu Belediye Başkanlığı" olarak hizmet vermektedir.

Yığma kâgir yapı, Neoklasik üslupta eğimli bir arazide iki katlı olarak Marmara Denizi kıyısında inşa edilmiştir. Hastanenin özgün planı zemin ve üst katta bir orta koridora açılan mekânlardan oluşmaktadır. Zemin katta koridorun iki ucundaki kapılardan bahçeye ulaşılır [116]. Girişe göre simetrik dikdörtgen planlı yapının giriş ve köşe bölümleri dışarı doğru çıkıntılı tasarlanmış, kuzeybatı cephesinde dışarı doğru taşırılan köşe ve orta bölümler kaideli ve başlıklı pilastrlarla vurgulanmıştır. Dik sayılabilecek merdivenlerle ulaşılan giriş kapısı ve pencereleri yarım daire kemerli olan yapıda, kat arasında düz, saçakta profilli silme uygulanmıştır (şek. 3. 284–3.285).

Kapı aksında saçak seviyesinde bulunan tepelikte, kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı arma yer alır. Mermer iki ayak arasında bulunan kitabe ve armanın bulunduğu tepelik basık kemerli olup yan kısımları barok kıvrımlıdır. Armada tuğra madalyonunu alttan kuşatan hilal ve içindeki "El-müstenidü bitevfikâti'r-rabbâniye Abdülhamid Han Melikü'd-Devleti'l-Osmâniye" ibaresi Abdülhamid'in son dönemlerine doğru yaygınlaştığı için bu yapıya da konulmuştur (şek. 3. 286–287).

Zeytinburnu Hastanesi'nde batı cephesindeki giriş kapısı üstünde yer alan II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

¹ Kitabenin manzumesi şöyledir:

"Sultân-ı âsmân-câh Abdülhamîd Hân'ın / Envâr-ı lûtf u adli tuttu cihânı yer yer
Tedbîr-i hikmetidir mahz-ı hayât-ı devlet / Te'sîr-i himmetidir ruh-ı kıvâm-ı leşker
Nev'haste-hâne yaptı evvelkiden mükemmel / Bünyân-ı dil-nişîn hayrân olur görenler
Eczâ'-serây-ı dünyâ oldukça hikmet-ârâ / Tevfikin ede Mevlâ ol şeh-r-yâre yâd
Abd-i hakiri Muhtâr târihin etti inşâ / Vâlâ binâ olundu sıhhat-serây-ı asker 1311"

Şekil 3.284 Zeytinburnu Hastanesi kuzeybatı cephesi (2 Ekim 2008)

Şekil 3.285 Günümüzde Zeytinburnu Belediye Başkanlığı olarak kullanılan Zeytinburnu Hastanesi giriş cephesi (2 Ekim 2008)

Şekil 3.286 Zeytinburnu Hastanesi giriş kapısı üstünde yer alan kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı arma (2 Ekim 2008)

Şekil 3.287 Zeytinburnu Hastanesi arma detayı (2 Ekim 2008)

3.5.3.10 Darülaceze Binası (1895)

Şişli İlçesi Okmeydanı semti, Darülaceze Caddesi'nde bulunmaktadır.

Düşkün, sakat, ihtiyar, bir iş tutup kendini geçindirmekten aciz ve bakacak kimsesi olmayan bir kısım şehir halkıyla şehre dışarıdan gelen garipleri barındırmak, uzun yıllardan beri İstanbul'u meşgul eden işlerden biri olmuştu¹. Özellikle 1876 yılında çıkan Osmanlı-Rus savaşından sonra Rumeli'den İstanbul'a gelen göçmenler yüzünden bu sorun biraz daha büyümüş, geçici konaklamalar tahsis edilmiş, 1313/1895 de Darülaceze açılınca kadınlarla sakat ve hasta çocuklar Darülaceze'ye nakledilmişlerdi [142], [143]. Günümüzde İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne bağlı olan kurum, halen hizmet vermeye devam etmektedir.

Kâğıthane sirtlarında ve mevcut poligonun üst tarafında bulunan ve kısmen tarım arazisi olan 52 dönümlük bir arsa üzerinde kuruldu. Saray baş mimarı Yanko Bey tarafından tasarlanıp Tersane-i Âmire kalfası Vasilaki Efendi tarafından uygulandı [144] 20 yapıdan oluşan Darülaceze, büyük bir dikdörtgen arsa üzerinde cami, kilise, hamam, fırın, mutfak, idari, sosyal ve kültürel mekânları barındırmaktadır [145], [146]. Darülaceze girişindeki müdürlük olarak kullanılan merkez bina diğerlerinden farklı olarak daha gösterişli yapılmıştır. Tüm cephelerde yer alan dikdörtgen pencereler taş sövelidir. Özellikle ana giriş cephesi çok özenilerek tasarlanmış, kapıya II. Abdülhamid tuğralı arma yerleştirilmiştir (şek. 3.288–3.289).

Kaba yontulmuş duvarların ortasında yer alan giriş aksı, iki yanda yüksek mermer pilastrlarla vurgulanmış, pilastr başlıkları profilli saçak silmesiyle birleşmiştir. Yarım daire kemerli giriş kapısının kemerine mermer bloklar üzerine yalancı derzler açılmıştır. Kemerle, kemerin içinde yer aldığı dikdörtgen alan arasındaki üçgen boşluklara stilize edilmiş motifler yerleştirilmiştir. Benzer motifler büyük kemerin kilit taşında da vardır.

¹ 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da olduğu gibi Paris, Londra, Berlin, New York gibi büyük şehirlerde de dilencilik çok yaygındı. Fransa'da devlet dilenciliği önlemek için Dépôt de mendicité adı verilen dilenci evleri açmış ve bu evlerin bulunduğu şehirlerde dilenciliği yasaklamıştı. Dilenci evi bulunan yerlerde dilenenler yakalanırsa, üç aydan altı aya kadar hapis cezası veriliyor, bu sürede erkeklere kundura yapımı ve bu gibi işlerde çalıştırılıp, kadınlara da çorap örme, çamaşır yıkama gibi vasıflarına uygun işler yaptırılıyordu. Darülaceze'nin tasarımında dilenci evlerinden etkilenerek, acezelerin çalıştırıldığı imalathaneler yapılmıştı [141].

Kemerin üzerindeki kademeli panoda döneminde yapım kitabesi¹ olan bölümünde günümüzde eski yazı ile “Darülaceze” yazısı, onun üstündeki panoda da 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen II. Abdülhamid tuğralı armanın yerine, yine eski harflerle “Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti” yazısı konmuştur² (şek. 3.289 ve 3.291).

Darülaceze yapısında batı cephesinde giriş kapısında II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.288 Darülaceze'nin 19. yüzyılda batı cephesi [146]

¹ İnşaatın bitmesine yakın Mektub-i Seraskeri Muhtar Efendi, Dahiliye Nezaretî'nin isteği üzerine Darülaceze için biri manzum diğeri de mensur olmak üzere iki tarihi düşürmüş, padişah kendisine takdim edilen bu tarihlerden mensur olanının Darülaceze kapısının üzerine hakkedilmesini buyurmuştu. Tarih-i Mensûr şöyleydi [146]:

Ziyet-bahş-ı makâm-ı mu'allâ-yı hilâfet-i mukaddes-i İslâmiyye ve şerefpîrâ-yı erîke-i saltanat-ı mu'azzama-i Osmaniye/es-Sultân ibn es-Sultân el-Gâzi “Abdü'l-hamîd Hân-ı Sâni Efendimiz hazretlerinin uluvv-ı hikmet ve 'inâyet-i mülk-dârileriyle memâlik-i mahrûsa-i şâhanelerinin her cihetinde vucûda getitmekte oldukları bunca / te'sisat-ı hayriyye-i muhasenât-perverâne ve mehâni-i 'aliyye-i hikmet-şî'ârâneye bir ilâve-i 'aliyyü'l-a'lâ / ve 'aceze ve bi-vâvegân için bir dâr-ı refâhiyyet-iştimâl olan işhu Dârü'l-'aceze dahi ol şeh-r-yâr-ı me'âli-âsârın 'âlem-i İslâmiyyete ve insâniyyete yâdigâr buyurdıkları yeni bir eser-i celîl-i vâcibbü'l-tehcîldir.

Rebi'ü'l-âhir sene 312 (Ekim 1894)

² 15 Ekim 1924 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti kararı ile Darülaceze'nin Şehremaneti'ne bağlanması sonucu, giriş kapısının üzerindeki Osmanlı Arması ve yapının kitabesikaldırılarak yerine, “Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Darülaceze” ibaresi konmuştur

Şekil 3.289 Darülaceze'nin 19. yüzyılda batı cephesindeki ana girişi "Bab-ı Şefkat" kapısı [147]

Şekil 3.290 Darülaceze'nin giriş cephesi (28 Eylül 2010)

Şekil 3.291 Darülaceze'nin giriş kapısı (28 Eylül 2010)

3.5.3.11 Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu / Yıldız Porselen Fabrikası (1895)

Beşiktaş İlçesi'nde, Yıldız Parkı'nın içinde bulunur. 1895 yılında II. Abdülhamid'in arzusu üzerine Fransa'daki Sèvres Porselen Fabrikası'nın tekniğiyle kurulmuş, fakat farklı dönemlerde birçok kez kapatılmıştır. 1962 yılında Yıldız Çini ve Porselen Sanayi Müessesesi adıyla tekrar açılan yapı, T.B.M.M bağlı olarak üretimine devam etmektedir [148].

Çay-kahve takımları, servis tabakları ile çeşitli boylarda vazolar, sürahi, şekerlik gibi malzemelerin üretiminin yapıldığı yerdir.

Tek katlı yapı, üç ana kitlenin birbirine bağlanmasıyla oluşmuş, tuğla, mermer ve sıvayla farklı bir görünüm sağlanmıştır. İşletme binası olarak kullanılan bu bölüm, fabrikanın günümüze ulaşabilen tek özgün yapısıdır (şek. 3.292).

Yapının ana girişi, tuğladan örülmüş, iki yanda kademelerle öne çıkarılmış basık kemerli geniş bir açıklıktan sağlanmıştır. Basık kemerin kilit noktasına yarım daire kemerli niş

yerleştirilmiş, içine de yapının işlevini hatırlatan porselen yerleştirilmiştir (şek. 3.293 ve 3.294).

Yapının diğer iki kitlelisinden biri olan batı tarafında, uç kısımdaki kare olan bölümün köşeleri kırık dönüşlerle sağlanmış, arada kalan boşluğun üst kısımlarına dairesel formlar yerleştirilmiştir. Köşeleri yükseltilen bu bölüm küçük bir kale gibi tasarlanmış, (şek. 3.294) basık kemerli kapının üzerine, beyaz sıvalı parapete II. Abdülhamid tuğralı arma yerleştirilmiştir (şek. 3.294–3.297). Kuzey ve güney cephelerine derinliği olan basık kemerli pencereler, kademeli payandalar üzerine oturtulmuştur.

Yapının doğu tarafındaki uç kısmı, günümüzde su deposu olarak kullanılmakta olup diğer kitlelerden daha yüksek tasarlanarak düşey bir etki sağlanmıştır. Belirli bir yükseklikten başlayan kademeli payandalarla oluşturulan derin niş içine iki adet dar ve uzun pencere yerleştirilmiştir (şek. 3.295).

Atölye bölümleri olarak tasarlanan aralarda kalan kuzey ve güney cepheleri daha alçak seviyede tutulmuş, her bölümüm cephesine söveleri sırlı tuğla ile kaplı basık kemerli dörder pencere yerleştirilmiştir.

Su deposu olarak kullanılan bölümde, 19. yüzyıl fotoğraflarında uzun ve dar pencerelerin üzerine kare bir çini pano yerleştirilmiştir. Günümüzde bu panoya II. Abdülhamid'in tuğrası ile "YILDIZ PORSELEN" yazısı konmuştur. Aynı fotoğrafta ortadaki basık kemerli ana girişin üzerinde çiniyle yazılmış Osmanlıca ibareler görülür (şek.3. 295–296 ve 3.298).

Yıldız Çini Fabrikası'nda batı cephesinde basık kemerli kapının üzerindeki parapete II. Abdülhamid tuğralı arma ve günümüzde su deposu olarak kullanılan yapıya çini panonun üzerine sonraki dönemlerde ilave edilen II. Abdülhamid'in tuğrası devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.292 Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyunu genel görünüm (10 Ocak 2012)

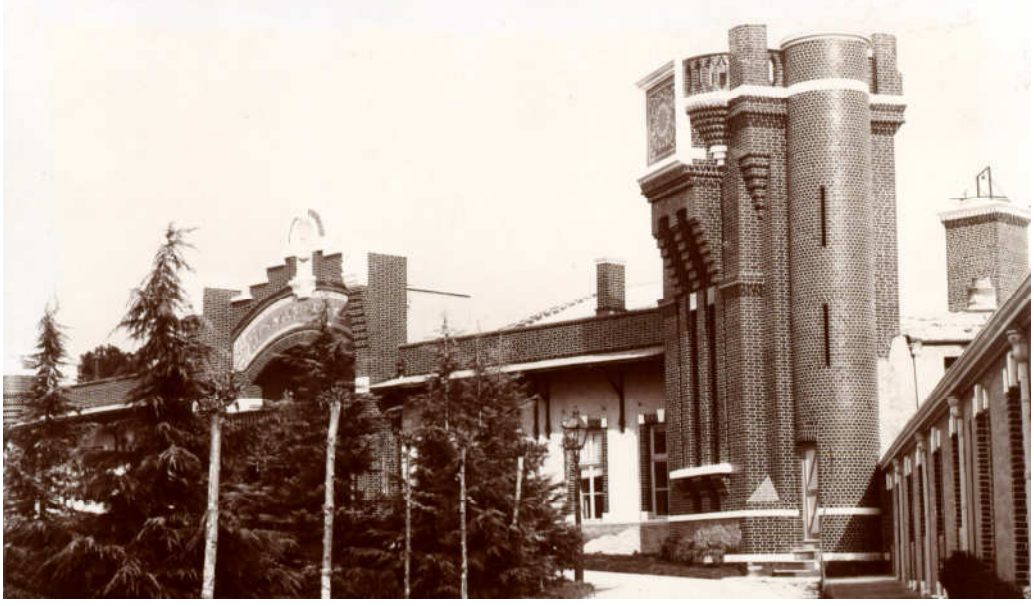
Şekil 3.293 Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyunu ana giriş kapısı ve sembolik vazo (10 Ocak 2012)

Şekil 3.294 Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu giriş kapısı (10 Ocak 2012)

Şekil 3.295 Yıldız Çini Fabrika-i Hümayunu, günümüzde su deposu olarak kullanılan bölüm (10 Ocak 2012)

Şekil 3.296 Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyûnu'nun 19. yüzyıla ait fotoğraf (İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümü, no. 90552/83)

Şekil 3.297 Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyunu, kare mekânın üzerine sonradan konulan II. Abdülhamid tuğralı arma (10 Ocak 2012)

Şekil 3.298 Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyunu, su deposu olarak kullanılan bölüme sonradan konulan tuğra (10 Ocak 2012)

3.5.3.12 Ziraat-Maadin, Orman Nezareti-Yeniçeri Müzesi ve Tarım Bakanlığı / M. Ü. Rektörlük Binası (1899)

Fatih İlçesi'nde Sultanahmet Semti'nde, Küçük Ayasofya Mahallesi'nde Sultanahmet Meydanı'nın güney tarafındadır.

Sanayi Mektebi, Yeniçeri Müzesi ve Ziraat, Maadin ve Orman Nezareti tarafından ortak kullanılmış, Cumhuriyetin ilânından sonra Ziraat, Orman ve Maadin Nezâreti binası bir süre boş kalmıştır. 1925'te İstanbul Ticaret Mektebi burada eğitime devam etmiş,

sonraları Ulûm-ı Âliye-i Ticariye Mektebi, 1936'da Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu, 1959'da İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi adlarını alan okul, 1977'de çıkan bir yangınla büyük hasar görmüş, restorasyon sonrası 1982'de Marmara Üniversitesine devredilmiştir [135], [149].

Ziraat Nezareti binasında orta bölümler ve yan bölümlerde üç katlı olan yapının, yan bölümlerin ön cepheye bakan kısımlarında teraslar bulunur. Yapının kuzey cephesindeki giriş kısmını öne çıkaran saçağı iki mermer sütun taşır. Bu çıkmanın ön yüzünde kitabe panosu bulunur. Yapının pencere düzeni, birinci ve ikinci katta sivri kemerli olup bodrum ve zemin katta pencereler demir parmaklıklara sahiptir. Girişin sağlandığı çıkmalı bölüm uzun payandalarla desteklenen geniş bir ahşap saçakla örtülmüş, üzerine 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen II. Abdülhamid'in arması yerleştirilmiştir (şek. 3.299–3.301).

Yeniçeri Müzesi'nde katlar eğrisel bir hatla ayrılmış, üst katın merkez bölümü giriş kapısından öne çıkarılarak pilastrların sınırladığı alana dilimli kemerli ikiz pencereler konmuştur. Tekli ve dar pencerelerin üzerine simetrik olarak metalden yapılmış kabartma desenler yer alır (şek. 3.302–303).

Dalgalı, geniş alınlıklı saçakta bulunan kalem işi bezemeler, 1977'de çıkan yangında yok oldular [149].

19. yüzyıl fotoğraflarında görülen ana binanın orta kısmında uzun payandalarla desteklenen geniş ahşap saçağın üzerinde mermer pano, panonun üzerinde II. Abdülhamid'in arması görülür. Yan tarafta Yeniçeri Müzesi'nin giriş kapısının üstünde ikiz pencerelerin ortasında, II. Abdülhamid'in arması bulunuyordu (şek. 3.299 ve 3.302). Armanın iki tarafındaki desenler günümüzde de halen mevcuttur. Bu kabartma merkezde zırh ve miğfer olmak üzere kılıç, kalkan, tüfek, tabanca, tuğ ile ucu mızraklı hilalli, kurdelalı bayraklar yerleştirilmiştir. Bu şekillerin arasına zeytin dalları konmuştur (şek. 3.203).

Ziraat Nezareti'nde saçağın, Yeniçeri Müzesi'nde de ikiz pencerelin üstüne yerleştirilen II. Abdülhamid tuğralı arma ile Yeniçeri Müzesi'nde simetrik olarak metalden yapılmış askeri semboller devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.299 1880–1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen yapının ön cephesi
[136]

Şekil 3.300 Orman, Meadin ve Ziraat Nezareti ile sağında Yeniçeri Kıyafethanesi Müzesi
(8 Nisan 2010)

Şekil 3.301 1880–1893 yılları arasında çekilen fotoğrafta Orman, Meadin ve Ziraat Nezareti binasında II.Abdülhamid'in armasını taşıyan saçaktaki mermer pano (İ.Ü Nadir Eserler Kütüphanesi, No: 779–34/41)

Şekil 3.302 1880–1893 yılları arasında Phébus tarafından çekilen Yeniceri Müzesi [136]

Şekil 3.303 Yeniçeri Müzesi kuzey cephesi ve bezeme detayı (2010)

3.5.3.13 Topkapı Sarayı Karakolu / Lojman (1900)

Fatih İlçesi'nde, Topkapı Sarayı'nın bulunduğu alanda Fatih Köşkü'nün doğusundaki yamaçta inşa edilmiştir. Topkapı Sarayı'nın güvenliğini sağlamak amacıyla inşa edilen karakol yapılarından biridir. Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi'nin lojmanı olarak kullanılmaktadır.

Doğu cephesinde giriş kapısı üstünde yer alan 1318/1900–1901 tarihli kitabesine¹ (şek. 3.309) göre II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiştir.

Arazi eğiminden dolayı bodrum kat üzerinde tek katlı kare şeklinde yığma kâgir olarak Neoklasik üsluptadır (şek. 3.304 ve 3.306). Özgün planı bir giriş holüne açılan mekânlardan oluşan karakolun doğu cephesindeki giriş kapısı ile aynı aksta batı

¹ Dört mısralı kitabe şöyledir:

“Zînet-efzâ-yı makam-ı muallâ-yı hilâfet-i İslâmiyye ve erîke-pîrâ-yı saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye
Es-sultân ibni's-sultâni's sultân el-gazi Abdülhamîd Hân-ı sâni hazretleri
Taraf-ı eşreflerinden iş bu karakol-hâne-i müessesât-i seniyye-i mülükânelerine ilâveten
İş bu üç yüz on sekiz sene-i hicriyyesinde binâ ve inşâ edilmiştir
1318”

cephesinde ikinci bir girişi daha bulunur. Doğu cephesindeki girişe göre simetrik tasarlanmış, çift kollu sahanlıklı bir merdivenle yapının girişi sağlanmıştır. Düzatkılı giriş kapısı üstüne, at nalı şeklindeki kemerli saçak taş payandalarla taşınmaktadır. Kemer, iç yüzeyi kalem işi bitkisel motiflerle bezenmiş, yanlarına kaideli başlıklı yivli pilastrlar konmuştur. İçinde kitabe panosu ve II. Abdülhamid tuğralı arma yer alır (şek. 3.308) Yapının pencere düzeni, giriş katta sivri kemerli olup kemer kısımları profilli söve ve ay yıldız motifli kilit taşıyla bezenmiştir. Basık kemerli bodrum kat pencerelerine, basık kemer şeklinde tuğla örgülü geniş bir niş konmuştur. Bodrum katla giriş katını ayıran profilli bir silme uygulanmış, giriş katındaki tuğla duvarlar açıkta bırakılmıştır. Geniş ahşap saçağın altındaki pencerelerin sivri kemerli bölümleri kesme taşla kaplanmıştır (şek. 3.304–3.307).

Doğu cephesinde ana girişin bulunduğu düzatkılı giriş kapısının üstünde kitabe ile II. Abdülhamid tuğralı arma yer almaktadır. (şek. 4.333–334). Batı cephesi hariç giriş katındaki bütün cephelerin sivri kemerli pencerelerinde, kilit taşı noktasına konulan beş köşeli yıldız dikkati çeker (şek. 3.307).

Topkapı Sarayı Karakolu'nda doğu cephesinde giriş kapısı üstünde II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak yapıda yer almıştır.

Şekil 3.304 Fatih Köşkü'nün balkonundan Topkapı Sarayı Karakolu kuzey ve batı cephesi (9 Ağustos 2010)

Şekil 3.305 Topkapı Sarayı Karkolu doğu cephesindeki giriş kapısı (20 Ekim 2010)

Şekil 3.306 Topkapı Sarayı Karkolu doğu ve güney cephesi (20 Ekim 2010)

Şekil 3.307 Topkapı Sarayı Karkolu ahşap saçak ve kilit taşındaki yıldız motifi (20 Ekim 2010)

Şekil 3.308 Topkapı Sarayı Karkolu doğu cephesindeki giriş kapısı üstünde kitabe ve II. Abdülhamid tuğralı arma (20 Ekim 2010)

Şekil 3.309 Topkapı Sarayı Karakolu kitabe ve arma detayı (20 Ekim 2010)

3.5.3.14 Yeniköy Karakolu / Sarıyer Askerlik Şubesi Başkanlığı (1900)

Sarıyer İlçesi'ne bağlı Yeniköy Semtinde, Köybaşı Caddesi üzerindedir. Günümüzde "Sarıyer Askerlik Şubesi Başkanlığı" olarak hizmet vermektedir.

Asıl girişi olan batı cephesinde ve diğer bir girişi olan doğu cephesindeki armalardaki tuğraya göre, 1318/1900–1901 tarihinde II. Abdülhamid döneminde yapılmıştır (şek. 3.311–3.312).

Neoklasik üslûpta ve yapı aksındaki girişlere göre simetrik düzende olan yapı yığma kâgir olarak iki katlı, dikdörtgen şeklinde inşa edilmiştir (şek. 3.310). Batı cephesi ile doğu cephesinde aynı aksta birer girişi olan karakolun özgün planı zemin kat ve üst katta orta koridora açılan mekânlardan, üst katta ise bir orta hole açılan iki büyük mekândan oluşur. Doğru cephesinde arka bahçesi olan yapının rihtımı da bulunur.

Pencere düzeni her katta farklıdır. Doğru ve batı cephelerinde kaideli ve başlıklı yivli pilastrlarla pencereler ortadan ikiye bölünmüştür (şek. 3.310–3.313). Kapı aksındaki pencereler yarım daire kemerli ve söveyle çevrilip kompozit başlıklı, kaideli ve yivli pilastrlarla, üst kattaki diğer pencereler parçalı kemer şeklinde, profilli alınlıklarla vurgulanmıştır. Karakol yapısının giriş cepheleri geometrik bezemelerle

zenginleştirilmiş, özellikle profilli saçak silmesi daha önceki yapılarda görülmeyen bir şekilde süslenmiştir (şek. 3.313). Özelliğiz olan kuzey ve güney cephelerinin üst katına dikdörtgen pencereler açılmıştır (şek. 3.315).

Doğu ve batı cephelerinde yer alan giriş kapılarının hizasında, çatı parapetinde basık kemerli alınlık bulunur. Korent başlıklı sütunlar ve pilastrlarla bezenen alınlığın ortasına II. Abdülhamid tuğralı arma yerleştirilmiştir. Basık kemerin kilit taşı noktası, farklı bir kompozisyon şeklinde tasarlanmış, stilize edilen bitkisel desenin ortasına ay-yıldız yerleştirilmiştir (şek. 3.311 ve 3.314).

Yeniköy Karakolu'nda doğu ve batı cephelerinde çatı seviyesinde II. Abdülhamid tuğralı arma ve armanın yer aldığı basık kemerin kilit taşı noktalarında ay-yıldız devlet simgesi olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.310 Yeniköy Karakolu Köybaşı Caddesi'ne bakan batı cephesi (26 Ekim 2010)

Şekil 3.311 Yeniköy Karakolu batı cephesinde bulunan 1318/1900–1901 tarihli II. Abdülhamid tuğralı arma (26 Ekim 2010)

Şekil 3.312 Yeniköy Karakolu batı cephesindeki Abdülhamid tuğralı arma (26 Ekim 2010)

Şekil 3.313 Yeniköy Karakolu doğu cephesi ile sol altta sonradan ilave edilen yapı (26 Ekim 2010)

Şekil 3.314 Yeniköy Karakolu doğu cephesinde bulunan 1318/1900–1901 tarihli II. Abdülhamid tuğralı arma (26 Ekim 2010)

Şekil 3.315 Yeniköy Karakolu batı ve güney cephesi (26 Ekim 2010)

3.5.3.15 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası / Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi (1900)

Üsküdar İlçesi'ne bağlı Haydarpaşa Semtinde Tıbbiye Caddesi üzerinde, Selimiye Kışlası ile Haydarpaşa Hastanesi'nin arasında yer alır.

Seraskerlik tarafından kesme taştan yaptırılan binanın mimarı tasarımı 1895 yılında Alexandre Vallauray ve Raimondo D'Aronco'ya yaptırılmış, batı cephesindeki 1318/1900 tarihli kitabesine¹ göre (şek. 3.323) II. Abdülhamid döneminde tamamlanmış ancak

¹ Üç satırlık kitabenin metni şöyledir:

“Ziyet Efzâ-i makam-ı kudsiyyet ittisam-ı hilâfet-i İslâmiyye ve revnek efşân-ı erîke-i saltanat-ı uzmâ-i Osmaniyye es Sultan İbn üs Sultan es Sultan el Gazi Abdülhamid Han-ı sâni Efendimiz Hazretleri'nin Asr-ı kemâlt Hasr-ı Hilâfetpenahilerinde hîzârâ-i husul bulan meâsir-i fâhire-i celîle cümlesinden bulunan işbu Mekteb-i Fünun-u Tıbbiyye-i Askeriye zât-ı hikmet Âyat-ı hümayunlarının mes'adetbahş dâim-i şevket ve saltanat-ı uzma olduklarının yirmibeşinci sene-i mukaddese ve mübeccelesinde mükemmelen ve müceddeden inşa buyurulmuştur. Cenab-ı Hayatbahşâ-yi kâinat zat-ı meâli sıfat-ı Hazret-i Hilâfetpenahilerini Kemâl-i Satvet ve mezid-i âfiyetle Taht-ı Muallayı Hilâfet-i kübrâ da diâm ve mekin ve nice nice mebânî-i cesime ve asâr-ı celîle-i Hayriye inşasına muvaffak buyursun âmin”

Fî 18 Cemaziyel evvel 1318

Kitabenin metni [83] den.

açılış ve eğitime başlama dönemi 1321/1903'te olmuştur [150]. Yapıldığı dönemde deniz kıyısında bir mezbaha, bir de baytarhane inşa edilmiştir [83]. Okulun eğitim kadrosunda, ulaşımında ve kullanım aşamasında yaşanan sıkıntılardan dolayı eğitimi aksamış, farklı dönemlerde hastane ve okul olarak hizmet vermiştir. 1990 yılından itibaren Marmara Üniversitesi'nin kullanımında olan yapı üniversite bünyesinde çeşitli birimleri barındırmaktadır.

Eğitim yapısından daha çok kışla yapısına benzeyen dikdörtgen bir avluyu çevreleyen son derece büyük oryantalist karakteri baskın eklektik bir yapıdır (şek. 3.316). Giriş bölümünün yer aldığı doğu cephesi dik konumlu beş kitleden oluşur. Yapı arazi eğiminden dolayı batıda deniz cephesinde dört, doğu cephesinde üç katlı olarak tasarlanmış, binanın orta avlusu bahçe olarak düzenlenmiştir (şek. 3.318–3.320).

İki yanındaki kitlelerden daha öne çıkarılarak ve daha geniş tutularak tasarlanan doğu cephesinin yan hacimleri ilk iki katta ana kitleye bağlı olarak, sonraki katlarda ayrı birer kuleli mekân oluşturarak yükselir (şek. 3.323) Cephelerinde kafesli pencereler bulunan bu kuleler soğan biçimli, şişkin gövdeli kubbelerle sonlanır [122] (şek. 3.320) Deniz cephesindeki girişin bulunduğu ve köşe kulelerinin yer aldığı bölümler de, ana kütlede çıkıntı yaparlar. Gösterişli bir merdivenle başlayan giriş bölümü, üstü bir dizi taş payanda ile desteklenen bir çıkma yapar ve üzerinde sivri kemerli beş açıklık bulunur. (şek. 3.317) Köşe kulelerine Şişli Etfal saat kulesindeki¹ gibi balkonlar konmuştur. Ortadaki giriş bölümündeki saat kuleleri dört yüzlü olup biri alaturka diğeri alafranga ayarlıdır [150] (şek. 3.322). Yapının deniz cephesinin geri kalan tarafı ve yan cepheler profilli kornişlerle ayrılmış ve her biri farklı biçimde pencere dizilerine sahip katlardan meydana gelmiştir (şek. 3.317).

Doğu cephesinde ana girişin payandalarla destekli barok kıvrımlı saçakla sonlanan bölümünde, sivri kemerli üçüz pencereler önünde II. Abdülhamid tuğralı arma yer alır (şek. 3.318–3.321). Armanın altında bulunan madalyalar kırılmış olabileceği için burada görülmezler. Deniz cephesindeki girişin bulunduğu kulelerinin yer aldığı bölümde, iki saat kulesinin arasında yer alan barok alınlıkta II. Abdülhamid'in tuğralı arması ve onun

¹ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren moda olan, saat kulesi yapma düşüncesi batıya açılmanın önemli örneklerindendi.

altında üç satırlık kitabe yer alır (şek. 3.323). Yine aynı cephede sağ ve sol köşelerinde simetrik olarak tasarlanan köşe kulelerinin arasında yarım daire kemerin üzerinde Abdülhamid'in tuğrası bulunur (şek. 3.324). Minareyi çağrıştıran kulelerin üst bölümü, taş payandalar üzerinde sekiz köşeli yıldız biçiminde¹ oyulmuş parapetlerin çevrelediği balkon, şerefe gibidir. Kuleler, dilimli soğan kubbe biçiminde ve alemle sonuçlanmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası'nda doğu ve batı cephelerinde II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca deniz cephesinde yarım daire kemerin üzerinde Abdülhamid'in tuğrası da devleti ve hükümdarı simgelemiştir.

Şekil 3.316 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası [151]

¹ Sekiz köşeli yıldız doğa-insan-evren birliğinin oluşturduğu birbirinin içine girmiş artı çarpı (+, x) birleşiminin sonucudur. İnsanların çevresiyle beraber her şeyin yeniden oluşumunu simgeler [9].

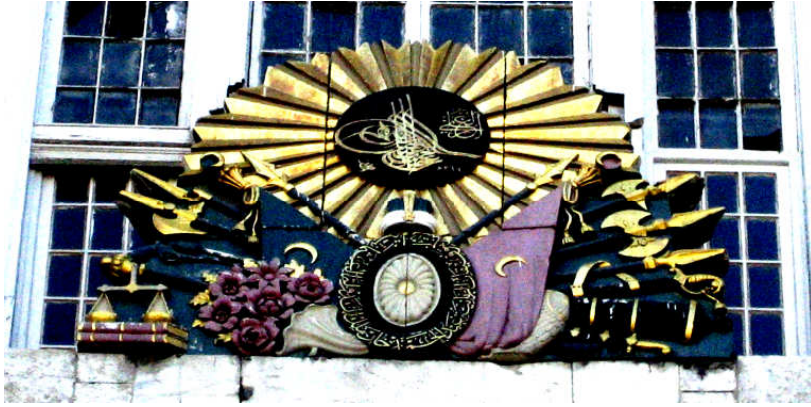
Şekil 3.317 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin 19.yy da deniz cephesinin görünümü [136]
(Okulun kuzey ve batı cepheleri)

Şekil 3.318–3.319 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane doğu cephesindeki girişi ve 1318/1900 tarihli II. Abdülhamid tuğralı arma

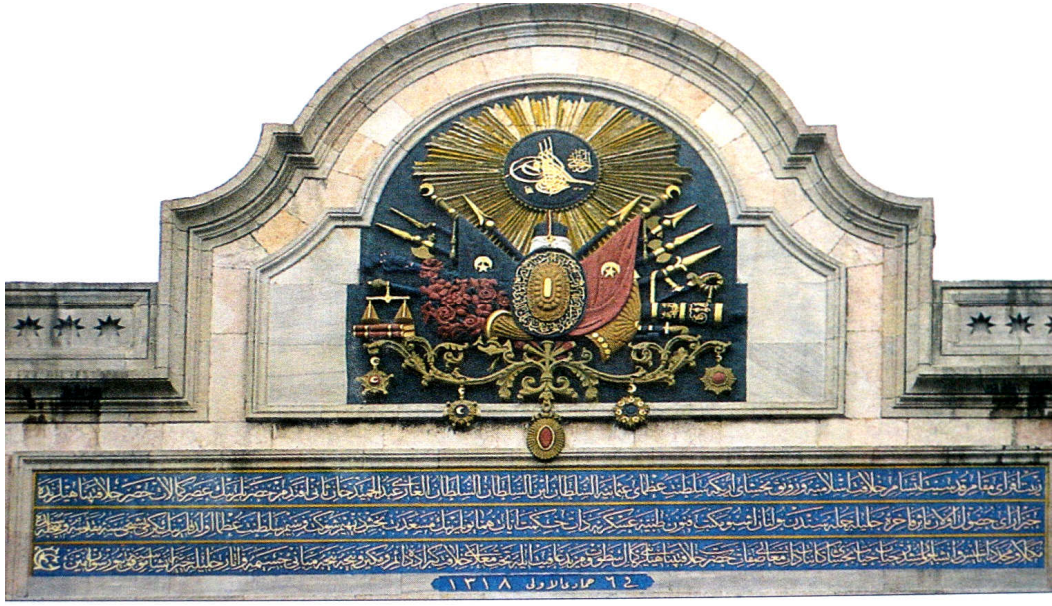
Şekil 3.320 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası doğu cephesi giriş kapısı üzerinde II. Abdülhamid tuğralı arma [38].

Şekil 3.321 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası doğu cephesi giriş kapısı üzerinde II. Abdülhamid tuğralı arma (2008)

Şekil 3.322 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası batı cephesi giriş kapısının üzerindeki saat kuleleri ve II. Abdülhamid tuğralı arma (2008)

Şekil 3.323 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası batı cephesi giriş kapısı üstündeki 1318/1900 tarihli kitabe ile II. Abdülhamid tuğralı arma [152]

Şekil 3.324 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası batı cephesi köşe kulelerinde simetrik olarak bulunan II. Abdülhamid'in tuğra madalyonu (2008)

3.5.3.16 Topçu Karakolu (tarihsiz)

Topçu Karakolu, Sarıyer İlçesi'ne bağlı Büyükdere Sempti'nde, Topçu Karakol Sokağı içindedir. Askeri birimlere tahsis edilen yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

19. yüzyılın son çeyreğinde, II. Abdülhamid döneminde (1876–1909) inşa edilen yapının kesin tarihi, kitabe yazıları, tuğra ve arma günümüze ulaşmadığı için tespit edilememiştir. Boğaziçi'ne bakan bir tepede konumlanan karakol yapısı, civarda bulunan 1308/1890–1891 tarihli Mesarburnu (şek., 3.270) ve 1309/1891–1892 tarihli Pazarbaşı (şek. 3.278) karakollarına plan, cephe özellikleri ve yapım tekniği açısından benzemektedir.

Kareye yakın dikdörtgen şeklinde yığma kâgir yapı, Neoklasik üslupta, iki katlı olarak ve yapı aksındaki girişlere göre simetrik düzende inşa edilmiştir. Özgün planı zemin kat ile üst katta orta avluya açılan mekânlardan oluşur. Karakolun doğu cephesindeki girişinden başka, batı ve güney cephelerinde de birer girişi bulunur. Pencere düzeni zemin katta basık, üst katta düzatkılı olup profilli söveyle çevrilmiştir. Kulelerde ve yapı cephelerinde profilli saçak silmesi üstünde mazgal görünümlü çatı parapeti, kale görünümü vermektedir (şek. 3.325). Karakolun güney kısmında bulunan bahçe duvarı tuğla ve taştan almaşık örgüdedir. Bahçe parmaklıkları ile giriş kapılarının yanlarında bulunan aydınlatma fenerleri döneminden kalmadır. Güney cephesi aksında yer alan kare planlı kule, döneminde gözetleme kulesi olarak tasarlanmış cephelerine söveyle çevrili yuvarlak pencereler konmuştur (şek. 3.326–3.329).

Basık kemerli giriş kapılarının üstüne güney cephesinde mermer kitabe taşı, doğu cephesinde Abdülhamid'in oval tuğra madalyonu konmuştur. Madalyon, bitkisel bezemeli üçgen bir mermer panonun üzerindedir (şek. 3.328–3.329). II. Abdülhamid tuğralı arma, güney cephesinde kulenin üzerindeki yuvarlak pencerenin altında yer alır. 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta görülen kuledeki bayrak direği ve giriş kapısının yanındaki ahşap nöbetçi kulübeleri günümüzde mevcut değildir (şek. 3.325 ve 3.329).

Şekil 3.325 1880–1893 yılları arasında sanatçısı belli olmayan fotoğrafta Topçu Karakolu güney ve doğu cepheleri [65] (Yıldız Albümleri/L.C. Arşivi/F.no: 82565)

Şekil 3.326 Topçu Karakolu güney ve doğu cephesi (29 Temmuz 2010)

Şekil 3.327 Topçu Karakolu doğu cephesi (29 Temmuz 2010)

Şekil 3.328 Karakolun doğu cephesinde bulunan tuğra madalyonu (29 Temmuz 2010)

Şekil 3.329 Topçu Karkolu güney cephesi giriş kapısının üzerinde kitabe ve armanın yer aldığı mermer pano (29 Temmuz 2010)

3.5.3.17 Topkapı Sarayı I. Avlu Dış Karkol Binası / Karkol Restaurant (tarihsiz)

Fatih İlçesi'nde, Topkapı Sarayı'nda I. Avlu'da Ayasofya ile Aya İrini arasında kalan kısımda yer alır. Topkapı Sarayı'nın güvenliğini sağlamak amacıyla II. Abdülhamid tarafından karkol olarak inşa edilen yapı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve TÜRSAB işbirliği ile restorasyonu yapılarak 2009 yılından itibaren Karkol Restaurant olarak hizmet vermektedir.

Tek katlı dikdörtgen şeklinde, kâgir olarak inşa edilen yapı, doğu cephesindeki girişe göre simetrik düzendedir. Özgün planı bir giriş holüne açılan mekânlardan oluşan

karakolun doğu cephesindeki giriş kapısı ile aynı aksta batı cephesinde ikinci bir girişi daha bulunur. Giriş kapısına sahanlıklı altı basamaklı merdivenle ulaşılır. Düz atkılı giriş kapısı, söve ve pilastrlarla çevrelenmiş, üzerine çatı seviyesinden yukarda tutulan bir alınlık konmuştur Önceleri sivri kemerli, restorasyon sonrası dalgalı, kıvrımlı alınlığın üstüne II. Abdülhamid tuğralı arma yerleştirilmiştir. Yapının bütün cephelerindeki pencereler sivri kemerli olup yalnız giriş cephesindeki pencereleri dikdörtgen sövelidir. Sadece ön cephede pencere altlarında iki sıra halinde düz, bütün cephenin saçağında ise profilli silme yapılmıştır. Yapının giriş cephesindeki köşeleri ile giriş kapısının yanlarına düz atkılı, kaideli pilastrlar konmuştur (şek. 3.330–331).

Doğu cephesindeki giriş kapısının üstündeki alınlıkta büyük ihtimalle kitabe yazısı, ortasında da II. Abdülhamid tuğralı arma yer alıyordu. Mermer arma günümüzde de mevcut olup, son derece yıpranmış durumda alınlıkta görülmektedir (şek. 3.332).

Topkapı Sarayı I. Avlu Dış Karakol Binası'nda II. Abdülhamid tuğralı arma devlet simgesi olarak yapıda yer almıştır.

Şekil 3.330 Topkapı Sarayı I. Avlu Dış Karakol Binası doğu cephesindeki restorasyon öncesi fotoğrafı (Karakol Restaurant arşivi)

Şekil 3.331 Topkapı Sarayı Dış Karakol Binası doğu ve güney cephesi (20 Ekim 2010)

Şekil 3.332 Topkapı Sarayı Dış Karakol Binası II. Abdülhamid tuğralı arma (20 Ekim 2010)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'nın güçlü devletleri karşısında askeri gücünü ilerletmek için, teknik olarak kendisinden ileri gördüğü devletleri incelemeye başlaması 18. yüzyıla denk geliyordu. Çeşitli alanlarda Avrupa ve Devlet-i Aliyye arasındaki farkların açıkça görüldüğü ve devletlerin hâkimiyetlerini simgeler aracılığıyla vurguladığı 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından arayı kapatma düşüncesiyle birçok değişimlerin yaşandığı bir yüzyıl oldu. Özellikle Fransız Devrimi ile ulusların bağımsızlık mücadelesi arttı. Osmanlı Devleti de kendini ifade etmenin, yollarını ideolojilere işaret eden sembollerde aradı. Devletler arasındaki ihtişam ve gösteriş rekabeti nedeniyle saltanatlar, mutlak hakimiyetlerini her alanda simgesel anlatımlarla vurguladı. Diplomaside ise, ilişki kurulan devletlerle iletişimi güçlendirmek amacıyla çeşitli yöntemlerin araştırılmasına ve uygulanmasına başlandı. Devletlerarası rekabette merasimler, çeşitli sembollerin, görsel olarak köklülüğün ve büyüklüğün sergilendiği ritüellere dönüştü.

19. yüzyılda İmparatorluk genelinde inşa edilen devlet yapılarının mimari tarzı, bu yapılarda kullanılan tuğra, ay-yıldız ve arma gibi ögeler, devleti simgelemenin en önemli aracı oldu. Bu dönemin idealleri, görüşleri ve sembolleri Osmanlı Devleti'nin geçmişini ve geleceğini hatırlatan bir kimlikle, yapıların cephelerinde sergilendi. Yöneticilerin şahsi otoritesi ve gücü mimari yapılar ile yansıtılarak siyasi anlamı ve mesajı olan bir ortam oluşturuldu.

III. Selim döneminde başlayan, sultanın fiziksel varlığı dışında onun saltanatını da temsil eden simgesel yapılarda, Avrupa'da başlayan Ampir ve Neoklasik üslup ağırlık kazanırken, Abdülaziz'in Mısır gezisinden sonra inşa edilen yapılarda Neoklasik üslubun

yanı sıra oryantalist öğeler de tasarıma katıldı. Devasa inşa edilen kışla, hastane ve okul gibi yapılarda simetri ve yalınlık devlet otoritesini gösterdi. Giriş cephesi aksında, giriş kapısının üstünde, giriş saçağında, çatı parapetinde veya alınlığında iktidara ait saltanat, güç, egemenlik, zenginlik, ihtişam gibi kavramları barındıran bir imgeler dünyası yaratıldı. Bu kavramları barındıran semboller tez kapsamında incelenen 48 yapıda araştırıldı.

Bu tez kapsamında incelenen 19. yüzyılda tespit edilen 48 devlet yapısından 6 tanesi kışla yapısı, 17 tanesi karakol yapısı, 6 tanesi yüksek eğitim kurumu, 4 tanesi rüşdiye, 1 tanesi sıbyan mektebi, 4 tanesi hastane yapısı, 3 tanesi fabrika yapısı, 2 tanesi nezaret yapısı, 1 tanesi silahhane yapısı ile Şeyhülislâmlık (Bab-ı Meşihat), Bâbîâli Kompleksi, Darphane-i Âmire, Darülaceze yapısı olarak inşa edilmiştir. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde kışla yapımı yoğunluk kazanmış, Abdülmecid döneminde daha önceki dönemlerde inşa edilen kışla yapılarının ve iskâna açılan yeni yerleşim yerlerinin güvenliği için karakol yapıları, Abdülaziz döneminde rüşdiye okulları, II. Abdülhamid döneminde ise Boğaz'ın güvenliği için orada inşa edilen kale görünümlü karakol yapılarının ve eğitim kurumlarının inşası yoğunluk kazanmıştır. İnşa edilen bu yeni yapılarda devletin yeni politikası ve göstermeye çalıştığı yeni yüzü anlatılmaktadır.

Araştırılan yapılardan kışlalarda giriş cephesi aksında, giriş kapısının üstünde, üst katta hünkâr dairesi olarak tasarlanan cephelerde bu simgeler görüldü. Selimiye Kışlası'nda yalnız giriş cephesi değil, yapının diğer bütün giriş cephelerinde de kapı üstlerinde yapının askeri karakterini ve saltanatı yansıtan simgeler kullanıldığı tespit edildi (bknz. şek. 3.24–3.27). II. Abdülhamid'in son dönemlerine doğru inşa edilen Orhaniye Kışlası'nda (1884), diğer kışla yapılarının aksine giriş kapısının üzerinde herhangi bir simgeye rastlanmadı fakat yapının orta aksında bulunan “kışla caminin” orta avluya bakan cephesinde çokgen pencere üstünde II. Abdülhamid'in tuğrası tespit edildi (bknz. şek. 3.252). Aynı kışlanın silahhanesinde güney cephede bulunan II. Abdülhamid tuğralı arma ile silahlar (bknz. şek. 3.254), İstanbul'un en büyük kışlası olan Rami Kışlası'nda giriş kapısının üzerine konulan tuğra madalyonunun yanlarındaki ay-yıldız (bknz. şek. 3.84); Kuleli Kışlası'nın cephesinde üçgen alınlıkta bulunan tuğralı arma; Gümüşsuyu Kışlası'nın giriş cephesine kapının üzerine konulan Abdülaziz'in tuğrası ve altındaki ince hilal kışlalara ait devlet simgelerini meydana getirdi. Gümüşsuyu Kışlası'nda kapının

üzerinde yer alan tuğranın altındaki ince hilal, araştırılan yapıların içinde bir ilkti (bknz. şek. 3.205–206) (Topçu Kışlası'nın 19. yüzyıl fotoğraflarında kürenin altında ince bir hilal bulunur). Abdülaziz'in iktidarının son dönemlerine doğru hacim kazanan hilalin içindeki "El-müstenidü bitevfikâti'r-rabbâniye Abdülaziz Han Melik ül-Devleti'l-Osmâniye" yazısı, Abdülaziz döneminde Nişani Osmâni'de yer aldı (bknz. şek. 3.194).

II. Abdülhamid'in büyük boyutta inşa ettirdiği 19. yüzyılın son simgesel anlam taşıyan yapısı Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, doğu ve batı cephesindeki tuğralı armadan başka (bknz. şek. 3.318–324), batı cephesindeki kulelerde bulunan II. Abdülhamid'in tuğrası devlet ve saltanat vurgusunu deniz cephesinde de yansıttı.

19. yüzyılın ikinci yarısında sayıları artan rüşdiye yapılarında giriş cepheleri, mermer sütunlarla taşınan çıkmalarla belirgin hale getirilmiş ve bu bölümlerde tuğra ve arma, merkezi otoriteyi simgelemiştir. Aynı plan ve cephe tasarımına sahip olan Fatih Askeri Rüşdiyesi (bknz. şek. 3.215), Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi (bknz. şek. 3.221) ve Kocamustafapaşa Askeri Rüşdiyesi'nin cephelerindeki semboller hünkar kasrı olarak kullanılan bölümün cephesinde yer alırken (bknz. şek. 3.223, 3.226), Toptaşı Askeri Rüşdiyesi ise sonradan okul yapısı olarak tasarlandığı için devlet ve iktidar simgeleri giriş kapısının üzerinde yer almıştır (bknz. şek. 3.231)

Dönemin hem işlevi hem tasarımı farklı Bahriye Merkez Hastanesi (1827), girişinin üzerine yapılan çıkmayla, saat kulesi vazifesini görüyorken (bknz. şek. 3.62) kulenin zemin katı bitiminde 19. yüzyıl fotoğraflarında seçilebilen oval bir tuğralı madalyon, II. Mahmud'u simgelemektedir (bknz. şek. 3.58, 3.63).

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra 19. yüzyılda ilk kez inşa edilen Eyüp Otakçılar Karakolu için (1835) giriş kapısının üstündeki; Fatih Çarşamba Karakolu için ise (1838) üçgen alınlıktaki tuğra madalyonu (büyük ihtimalle yapının boyutuyla orantılıydı) yeterli görülmüştür (bknz. şek. 3.94–3.95, 3.104–3.104) (bkn. 3.135–142) Boğaz'da inşa edilen iki katlı, büyük boyutlu karakol yapılarında Arnavutköy Karakolu'nda olduğu gibi hem giriş kapısının üzerinde bulunan kitabenin ortasındaki tuğra, hem de üçgen alınlığı dolduran güneş ışınları deniz cephesinde hükümdarı ve devleti simgelemektedir. II. Abdülhamid döneminde sayıları artan Boğaz karakol yapıları, mazgal görünümlü çatı parapeti ve gözetleme kuleleriyle güçlü bir kale havasına sahiptir. Kule katlarında yuvarlak pencerelerin altındaki arma, Pazarbaşı Karakolu, Mesarburnu Karakolu, Topçu

Karakolu'nda olduğu gibi (bknz. şek. 3.281, 3.274–75, 3.325) devlet ve iktidar vurgusunu Boğaz'da sergilemektedir. Mesarburnu ve Topçu karakollarının yan cephelerine ve giriş kapılarının üstüne (bknz. şek. 3.371–72, 3.325) II. Abdülhamid'in tuğra madalyonu da kullanılmıştır.

Tuğra, Osmanlı'da İmparatorluk genelinde inşa edilen devlet yapılarında yapıyı ve yaptıranı anlatan kitabelere 15. yüzyılda ilave edilmeye başlanmıştır. Kitabeler, önceki dönemlerde sadece kitabe olarak yazılır ve üzerinde tuğra bulunmazdı. Daha önce 2. bölümde bahsedildiği gibi tuğra geleneğinin başlaması üzerine bina hangi padişahın devrinde yapıldıysa, o padişahın tuğrası kitabenin üstüne konulurdu. II. Murad (1421–1444) döneminde Selanik Sungur Çavuş Kulesi kitabesinde (bknz. şek. 2.11), İstanbul'da ise III. Murad (1574–1595) döneminde Nişancı Mehmet Paşa (bknz. şek. 2.12) Cami'nin cephesinde ilk kez tuğra görüldü.

Osmanlı'nın, Napoléon'un Mısır seferi sonrası, Avrupa ile diplomatik ilişkiler içine girmesi ve şehzadeligi döneminde Fransa Kralı ile kurduğu yakın ilişkiler III. Selim'in, egemenlik sembollerini gözden geçirmesine neden oldu. İktidara geldiğinde hazırlattığı, bazı Avrupai sembolleri taşıyan mührü, kitap kapakları ve resimler, yenileşmedeki kararlılığını ve batıya dönük yüzünü gösterdi (bknz. şek. 3.1, 3.8–3.9–3.10).

III. Selim'in mühründe kullandığı sembollerden tuğra, devleti ve hükümdarı; hilal, güzel başlangıçlara bir adım olacağı ümidini; yıldızlar, sonsuzluğu ve kehaneti; beş köşeli yıldız, Tanrı'yı ve ölümsüzlüğü; bayrak ve sancaklar, devleti ve bağımsızlığı; gönye ve pergelden oluşan kompozisyon, bilim ve geometrik düzeni; ayrıca pergelin ikinci ayağıyla "Kutsal"ın temsili olan merkezden dışarıya doğru genişleyen hareket, yaratılışı; ok ve yay, kılıç, kalkan, top, teber gibi silahlar, kahramanlığı ve cesareti; tuğ, savaş sırasında birlikleri sevk ve idare etmek için kullanılan işaret aracını; borazan, haberciyi; davul, hâkimiyeti, düzensiz askerleri ordudan atmayı ve kuralsızlığın sonu-kuralın başlangıcını; yer küre, aydınlanmayı; kitap, adaleti, düzeni, bilgeliği; kartal, güçlülüğü ve yüceliği; çelenk, onuru, kutsallığı, canlılığı ve otoriteyi; Güneş, bireyin içinde barındırdığı mükemmellik potansiyelini; çarkifelek, yeni ufukları, yenedünyaları, merkezde toplanmayı ve merkezin çekim gücünü; Osmanlı'da eskiden beri kullanılan renklerden olan kırmızı, kanı, dolayısıyla hayatı; mükemmel uyumu sağlamak için

kırmızı ile beraber kullanılan yeşil, fiziksel hayat enerjisini, umutsuzluğa karşı amacı simgeledi.

Dönemin güncel ideolojisine bağlı olarak büyük boyutlarda inşa edilen askeri yapılar, Selimiye Kışlası, Tersane, Tophane gibi kurumlar, propaganda amaçlı yapılan resimlerin altına ilave edildi. Başlı başına devlet simgesi olarak düşünülebilen bu askeri yapıların cephelerinde ilk kez III. Selim'in mühründe yer alan simgeler de kullanıldı. Avrupa'da yaygın olan tacın, Selçuklu döneminde görülen kürenin, özellikle Ortaçağ'da yaygınlaşan gönye ve pergelin kullanılması Osmanlı'ya son derece yabancıydı. Fransız İhtilâli ile yaygınlaşan meşale, rozet, bayrak, sancak gibi egemenlik sembollerinin ve dönemin silahlarının, doğasından ötürü her halükarda simgesel anlam taşıyan askeri yapıların cephelerinde kullanılması tıpkı Avrupa'dakiler gibi popüler bir yöntemin kamuya aktarılması demekti.

III. Selim, Mısır olayında başarı ve yararlılık gösterenlere verilmek üzere ilk kez devleti simgeleyen batı tarzı bir Osmanlı nişanı hazırlattı. Bu dönemden sonra "Hilâl Nişanı" diye bilinen, sayıları gittikçe artan nişan ve madalyalara dönüşen bu taltif ödülünde en çok rastlanan sembollerden biri olan "ay-yıldız", mimaride başta olmak üzere devlet simgesi olarak kullanıldı. Günümüze kadar ulaşamayan III. Selim dönemi yapılarından Humbarahane Kışlası'nda ve 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen Hünkâr Kasrı'nda yer alan motifler, III. Selim'in saltanat ve devlet simgesi oldu (bknz. şek. 3.21)

II. Mahmud, III. Selim'in başlattığı Osmanlı modernleşmesini ve yeni düzeni devam ettirme konusundaki kararlılığını büyük boyutlardaki askeri yapıların inşasını sürdürerek gösterdi. Bu yapılarda yer alan devlet simgesi, tuğra ile beraber kullandığı "ay-yıldız" oldu. Defne yaprakları ve kurdeldadan oluşan tuğra madalyonunun içindeki tuğranın sağ üst köşesine "Adlî" sıfatını ekledi. Aynı dönemde Ampir üslubun etkisiyle görülen perde motifi, dini mimari de dâhil olmak üzere devlet simgesi olarak kullanılan sembollerle beraber kapı sövelerinde yaygınlaştı. III. Selim döneminde görülmeye başlayan Güneş motifi, II. Mahmud döneminde daha yaygın hale geldi ve böylece "Sultan Mahmud Güneşi" tabiri ortaya çıktı. İlk kez bu dönemde kurulan bando takımının ilhamıyla davul ve borazan motifleri de yapıları süsledi.

Abdülmecid kendi döneminde, tuğranın sağ üst köşesine bir gül resmi ilave etti. Tuğra madalyonunun etrafında saçılan ışınları, babası II. Mahmud gibi hem Güneş hem de

yıldız oluşturan biçimde kullandı. 1850 yılında Tanzimat anısına Brüksel’de Laurent-Joseph Hart tarafından basılan bronz madalyada yer alan semboller, Abdülmecid’in devlet simgesi ve hükümdarlık arması olarak kullandığı objelere yansdı. Bu madalyada bulunan, bereketi simgeleyen çiçek demetleri, Abdülmecid’in mimaride, tuğrasının etrafında sıkça kullandığı bezemeler oldu.

Abdülmecid’in kullandığı sembolleri Abdülaziz kullanmaya devam etti. Bu dönemde ilk kez miğfer, zırh, tabanca ve tüfek motifleri armanın içinde (Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ve Topçu Kışlası gibi yapılarda) (bknz. şek. 3.221, şek. 3.193) yer aldı.

II. Abdülhamid iktidarının ilk dönemlerinde tuğrasının sağ üst köşesine çiçek koyduysa da, sonraları bunun yerine saltanatının sonuna kadar “el-Gâzi” ibaresini kullanmayı tercih etti. Yapıların giriş cephelerinde devlet simgesi ve hükümdarlık arması olarak III. Selim’den itibaren kullanılan bezemeleri, Tanzimat Madalyası’nda görülen terazi, bereket boynuzu, kitap ve madalyalarla genişletti. Özellikle eğitim kurumlarının cephesinde II. Abdülhamid tuğralı armalarda kalkanın ortasına kitabın yerleştirilmesi, Maarif Nezareti Binası ve El sine Mektebi’nde¹ olduğu gibi yapının işlevini belirledi (şek. 3.239, şek. 3.246).

Günümüze kadar birçoğu orijinal haliyle gelemeyen, sonraki dönemlerde yenilenen veya yeniden yapılan yapıların cephesinde yapının işlevine ve iktidardaki padişaha göre değişen bu simgeler, geçmişin anılarını tazelerken aslında gelecekteki idealleri yansıtıyordu.

Hükümdarın halk gözünde meşrutiyetini sağlamlaştıran İmparatorlukların resmi törenleri, hükümdarın merkezdeki konumunu belirleyip saltanatına geçerlilik sağladı. Resmi törenlere verilen önem sebebiyle Osmanlı Devleti’nde kılıç alayı, biat ve cülûs bahşişi, muayede törenleri, Cuma selâmlığı, üniformalar, Hümâyun ve Şâhâne kelimeleri merkezle bağdaştı ve hükümdarlık ve devlet simgesi olarak kullanıldı.

Saraya ve sultanın şahsına hizmet veren ticarethanelere tuğra asma izni ilk kez Abdülaziz döneminde verildi. Bu izin işyerlerine asmaları için II. Abdülhamid döneminde kaliteli hizmet sunanlara ve mesleklerini iyi icra edenlere de tanındı.

¹ El sine Mektebi’nde armada kitabı taşıyan iyonik sütunlar, okulun yabancı dilde eğitim vereceği hakkında küçük bir ayrıntı taşıdı.

Önceleri tuğra ile sınırlı olan bu müsaade, Kanun-i Esasi'nin ilân edilmesinden sonra armayı da kapsadı. Devlet ve hükümdarın tekelinde bulunan portreler, semboller ve kelimeler herkesin ulaşabileceği bir şekilde kamuya aktarıldı. Bu dönemde popüler ve yaygın olan II. Abdülhamid tuğralı arma ile V. Mehmed Reşad tuğralı arma idi. Bunlar, mimari haricinde kartpostallar, hisse senetleri, sigara kâğıdı, fincan zarfları, üniforma düğmeleri, tütün tabakaları gibi çeşitli küçük objeler ile de geniş bir kullanım alanı buldu.

Sonuç olarak; 19. yüzyılda yaptırılan ve tez kapsamında incelenen İstanbul'daki 48 devlet yapısı İmparatorluğun birliğini ve gücünü yansıtacak sembollerle bezenmiş, bu yapıların ön cephelerine ilk kez III. Selim döneminde tuğra ile beraber ay-yıldız yerleştirilmiş; yine III. Selim döneminde 19. yüzyıl fotoğraflarında görülen Humbarahane Kışlası'nın hünkâr kasrında küre, bayrak, sancak motifleri ilk kez üçgen alınlığın ortasında yer almış; II. Mahmud ve Abdülmecid döneminde inşa edilen yapıların cephelerine ay-yıldız ve tuğranın yanı sıra devlet simgesi olarak meşale, bayrak ve sancaklar, top, tüfek, borazan, davul gibi eski ve yeni silahlarla beraber ışınlar saçan güneş ilave edilmiş; Abdülaziz döneminde de aynı bezemelerin yanı sıra miğfer ve zırh ilk kez bu dönemde görülmüş: II. Abdülhamid bütün bu simgelere ilave olarak adalet terazisi, bereket boynuzu, hilalin içine El müstenidü bittevfikati'r rabbanîye Abdülhamid Han Meliküd Devletül Osmaniye" yazısı ile devletin üstün nişanlarını eklemiş, bütün bu sembolleri iktidarının son dönemlerine doğru belirli bir kompozisyonla düzenleyerek yapılar haricinde yaygın bir şekilde günlük hayatın her yerinde kullanılmasına neden olmuştur. Günümüze kadar ayakta kalabilen ve kullanılan; İmparatorluğun 19. yüzyılın sonlarındaki modernleşme çabalarının izlerini yansıtarak genellikle neo klasik ve eklektik üslupta inşa edilen, özellikle II. Abdülhamid döneminde önemi artan Osmanlı Devleti vurgusu ile birlikte, bu yapıların üzerinde yer alan devlet simgelerinden en önemlileri yukarıda söz edildiği gibi her padişah döneminde farklı semboller eklenmesine rağmen genellikle kitabe ile birlikte 19. yüzyılda her padişahın kullandığı tuğra ve arma olmuş; 1927'deki kanun ile Osmanlı devlet yapıları üzerindeki tuğra, kitabe ve armaların bir kısmı sökülmüş, kazınmış veya tahrip edilmiş, kazınan tuğraların yerlerine birçok yapıda da ay-yıldız bezeme ilave edilmiştir.

III. Selim	SEMBOLLER	Tuğra	Ay yıldız	Bayrak Sancak	Davul	Borazan	Meşale	Eski ve yeni silahlar	Miğfer	Zırh	Kalkan	Güneş	Terazi	Kitap	Madalya	Bereket boynuzu	Çapa	Kavuk
	YAPILAR	Tuğra	Ay yıldız	Bayrak Sancak	Davul	Borazan	Meşale	Eski ve yeni silahlar	Miğfer	Zırh	Kalkan	Güneş	Terazi	Kitap	Madalya	Bereket boynuzu	Çapa	Kavuk
	Selimiye Kışlası 1215/1800	●	●	●	●	●	●	●										

II. Mahmud Dönemi	SEMBOLLER	Tuğra	Ay yıldız	Bayrak Sancak	Davul	Borazan	Meşale	Eski ve yeni silahlar	Miğfer	Zırh	Kalkan	Güneş	Terazi	Kitap	Madalya	Bereket boynuzu	Çapa	Kavuk
	YAPILAR	Tuğra	Ay yıldız	Bayrak Sancak	Davul	Borazan	Meşale	Eski ve yeni silahlar	Miğfer	Zırh	Kalkan	Güneş	Terazi	Kitap	Madalya	Bereket boynuzu	Çapa	Kavuk
	Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi 1235/1819	●																
	Şeyhülislâmlık (Bab-ı Meşihat) 1241/1825	●		●				●			●	●	●	●	●	●	●	●
	Bahriye Merkez Hastanesi	●																
	Maltepe Hastanesi 1243 / 1827	●	●															
	Kuleli Kışlası 1244 / 1828			●														
	Rami Kışlası 1244/1828	●	●															
	Darphane-i Âmire 1248/1832	●																
	Eyüp Otakçılar Karakolu 1251/1835	●																
	Fatih Karakolu 1254/1838	●																
	Fatih Çarşamba Karakolu 1254/1838	●																
	Feshane-i Âmire 1254/1838	●		●				●			●	●	●	●	●	●		

SEMBOLLER	Tuğra	Ay yıldız	Bayrak Sancak	Davul	Borazan	Meşale	Eski ve yeni silahlar	Miğfer	Zırh	Kalkan	Güneş	Terazi	Kitap	Madalya	Bereket boynuzu	Çapa	Kavuk
	YAPILAR																
Tophane Karakolu	●	●	●				●			●	●	●	●	●	●		
Şemsipaşa Karakolu 1258/1842	●																
Paşalimanı Karakolu 1258/1842	●																
Çinili Karakol 1258/1842	●																
Arnavutköy Karakolu 1259/1843	●										●						
Bâbiâli Kompleksi 1259/1843	●	●	●	●		●	●			●			●				
Mekteb-i Harbiye 1262/1846	●	●	●				●			●	●	●	●	●	●		
Gümüşsuyu Askeri Hastanesi 1263/1847	●	●															
Mühendishane 1264/1848	●	●	●				●			●	●	●	●	●	●		
Taşkışla 1265/1849	●																
Nişantaşı Karakolu	●																
Mecidiye Karakolu	●										●						

SEMBOLLER	Tuğra	Ay yıldız	Bayrak Sancak	Davul	Borazan	Meşale	Eski ve yeni silahlar	Miğfer	Zırh	Kalkan	Güneş	Terazi	Kitap	Madalya	Bereket boynuzu	Çapa	Kavuk
	YAPILAR																
Galatasaray Kışlası 1278/1862	●				●	●					●						
Gümüşsuyu Kışlası 1278/1862	●	●															
Maçka Silahhanesi 1291/1875	●		●		●		●										
Fatih Askeri Rüşdiyesi 1291/1875	●				●		●										
Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi 1291/1875	●	●	●		●		●	●	●								
Kocamustafa paşa Askeri Rüşdiyesi	●	●															
Toptaşı Askeri Rüşdiyesi 1292/1876	●		●				●				●						

SEMOLLER	Tuğra	Ay yıldız	Bayrak Sancak	Davul	Borazan	Meşale	Eski ve yeni silahlar	Miğfer	Zırh	Kalkan	Güneş	Terazi	Kitap	Madalya	Bereket boynuzu	Çapa	Kavuk
	YAPILAR																
Maarif Nezareti Binası (Darülfünun) 1281/1865	●		●		●		●			●	●	●	●		●		
Lisan (Elsine) Mektebi 1290/1874	●		●		●		●			●	●	●	●		●		
Orhaniye Kışlası 1302/1885	●		●		●	●	●			●	●	●	●	●	●		
Hendesehane 1302/1885	●		●		●	●	●			●	●	●	●		●		
Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası 1302/1885	●		●		●		●			●	●	●	●		●		
Yıldız Sarayı Karakolu 1302/1885-86	●	●	●		●	●	●			●	●	●	●	●	●		
Mesarburnu Karakolu 1308/1890	●		●		●	●	●			●	●	●	●	●	●	●	●
Pazarbaşı Karakolu 1308/1890-91	●		●		●	●	●			●	●	●	●	●	●	●	●
Zeytinburnu Hastanesi 1311/1893	●		●		●	●	●			●	●	●	●	●	●	●	●
Darülaceze Binası 1313/1895	●		●		●	●	●			●	●	●	●	●	●	●	●

SEMOLLER	Tuğra	Ay yıldız	Bayrak Sancak	Davul	Borazan	Meşale	Eski ve yeni silahlar	Miğfer	Zırh	Kalkan	Güneş	Terazi	Kitap	Madalya	Bereket boynuzu	Çapa	Kavuk
	YAPILAR																
Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyunu 1313/1895	●		●		●	●	●			●	●	●	●	●	●	●	●
Ziraat-Maadin, Orman Nezareti-Yeniçeri Müzesi ve Tarım Bakanlığı 1317/1899	●		●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Topkapı Sarayı Karakolu 1318/1900	●	●	●		●	●	●			●	●	●	●	●	●	●	●
Yeniköy Karakolu 1318/1900	●	●	●		●	●	●			●	●	●	●	●	●	●	●
Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası 1318/1900	●		●		●	●	●			●	●	●	●	●	●		●
Topçu Karakolu (tarihsiz)																	
Topkapı Sarayı I. Avlu Dış Karakol Binası (tarihsiz)	●		●		●	●	●			●	●	●	●	●	●		●

KAYNAKLAR

- [1] İnalçık, H., (2003). Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600) (Çev., Ruşen Çakır), YKY, İstanbul.
- [2] Kösoğlu, N., (1990). Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- [3] Uraz, M., (1994). Türk Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.
- [4] İnan, A., (1995)., Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [5] Ögel, B., (1998). Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [7] Özdemir, K., (1997). Osmanlı Arması, Dönence Yayınevi, İstanbul.
- [5] Çaycı, A., (2008). Selçuklularda Egemenlik Sembolleri, İz Yayıncılık, İstanbul.
- [8] Esin, E., (2001). Türk Kozmolojisine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- [9] Kırıkçı, E., (2004). 12. ve 13. Yüzyılların Anadolu Türk Süsleme Sanatında Güneş, Ay ve Yıldız Simgelerinin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [10] Devellioğlu, F., (2007). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat: eski ve yeni harflerle, Aydın Kitabevi, Ankara.
- [11] Esin, E., (2004). Türk Sanatında İkonografik Motifler, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- [12] Esin, E., (2006). Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- [13] Parmaksızoğlu, İ., (1968). Osmanlı Tarihi, Devlet Kitapları, İstanbul.
- [14] Donuk, A., (1988). İdari-Askeri Unvan ve Terimler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- [15] Kurtoğlu, F., (1992). Türk Bayrağı ve Ay Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [16] Karateke, H., (2004). Padişahım Çok Yaşa, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [17] Bozkurt, N., (1994). "Davul", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 9: 53-54.

- [18] İndirkaş, Z., (2002). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Türklerde Taç Geleneği", *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara*, 4: 151–156.
- [19] Turan, O., (1945). "Ok Simgesi", *Belleten, Ankara*, IX/35: 305–318.
- [20] Taneri, A., (1993). *Türk Devlet Geleneği, Töre Yayınevi, Ankara*.
- [21] Öztuna, Y., (2006). *Tarih ve Politika Ansiklopedisi, Ötüken Neşriyat, İstanbul*.
- [22] Sertoğlu, M., (1975). *Osmanlı Türklerinde Tuğra: Başlangıcı ve Gelişmesi, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul*.
- [23] Erdem, S., (1989). "Alem", *TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul*, 2: 352–354.
- [24] Tanman, B., (1999). "Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Memlûk Etkileri", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı: Uluslararası Bir Miras, YEM Yayın, İstanbul*, 82–90.
- [25] Öney, G., (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, İş Bankası Yayınları, Ankara*.
- [26] Çoruhlu, Y., (1995). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi, Seyran Yayınevi, İstanbul*.
- [27] Karatepe, İ., (2008). *Askeri Müze Bayraklar ve Sancaklar Koleksiyonu, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul*.
- [28] Erüreten, M., (2001). *Osmanlı Madalya ve Nişanları, Simurg Yayınevi*.
- [29] Halit, H., (1926). "Türk Hilalinin Aslı", *İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1-2: 158-182.
- [30] Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_III_of_England, 28 Aralık 2011
- [31] Kocabaş, H., (1941). *Porselencilik Tarihi, Yeni Basımevi, Bursa*.
- [32] Küçükermen, Ö., (1987). *Yıldız Çini Fabrikası, Sümerbank Apa Basımevi, Ankara*.
- [33] Talbot Rice, T., (1963)., "Decorations in the Seljukid style in the Church of Saint Sophia at Trebizond", *Beitraege zur Kunstgeschichte Asiens-In Memoriam Ernst Diez, İstanbul*, 112-113.
- [34] Eyice, S. (1987). "Ay-yıldızın Tarihi Hakkında", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 13: 31–66, Ed. Fak. Basımevi.
- [35] Eldem, E., (2009). "Geç Osmanlı Döneminden Günümüze İntikal Eden Bir Kitsch Numunesi Arma-i Osmanî" *Toplumsal Tarih*, 192: 56–65.
- [36] Eldem, E., (2004). *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul*.
- [37] Wikipedia, <http://www.hatdergisi.com/resimler/tugrablmleri.jpg>, 9 Haziran 2011.
- [38] Kuşoğlu, M. Z., (2006). *Osmanlı Arması, İBB Yayınları, İstanbul*.
- [38] Ayverdi, E. H., (1977)., *Avrupa'da Osmanlı mimari eserleri, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul*.

- [39] Arseven, C.E., (1975)., "Arma", Sanat Ansiklopedisi, 1: 103, Milli Eğitim Basımevi.
- [40] Mülayim, S., (1991)., "Arma", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 3: 382–383.
- [41] Wikipedia, <http://www.woodlands-junior.kent.sch.uk/questions/shield.html>, 29 Ocak 2012.
- [42] Mollova, M., (1992). "Kün-Ay Kültü ve Türk Bayrağı ve Armasında Ay-Yıldız" Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 431: 129–138.
- [43] Tanman, B., (2011). Nil Kıyısından Boğaziçi'ne, Kavalalı Mehmed Ali Paşa Hanedanı'nın İstanbul'daki İzleri, İAE Yayınları, İstanbul.
- [44] Karateke, H., (2004). Padişahım Çok Yaşa, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [45] Koçak, C., (1985) "II. Mahmud (1808–1839)" Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 5: 1286–1287.
- [46] Sakaoğlu, N., (2008). Bu Mülkün Sultanları, Oğlak Yayınları, İstanbul.
- [47] Öztuna, Ö., (2004). Osmanlı Devleti Tarihi I, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- [48] Beydilli, K., (2010). III. Selim İki Asrın Dönemecinde İstanbul, Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul.
- [49] Komisyon (2008). Şair ve Müzisyen III. Selim Han, İBŞB Yayınları, İstanbul.
- [50] Kangal, S., (2000). Padişahın Portresi Tesavir-i Al-i Osman, İş Bankası Yay., İstanbul.
- [51] Ronnberg, A., (2010). The Book of Symbols, Taschen, Cologne.
- [52] Korkmaz, E., (2010). Ansiklopedik simgeler sözlüğü, Anahtar Kitaplar Yayınevi İstanbul.
- [53] Çelik, Y., Hüsrev Mehmet Paşa, Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756–1855), Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [54] Akin, G., (1993). "Tanzimat ve Bir Aydınlanma Simgesi", Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 122–133, 17–18 Aralık 1992, İstanbul.
- [55] Pakalın, M.Z., (1972)., Tarih Deyimleri ve Terimleri, M.E Basımevi, İstanbul.
- [56] Ladurie, E., (2001). Saint-Simon and the court of Louis XIV, University of Chicago Chicago
- [57] Komisyon (1963). Mufassal Osmanlı Tarihi, Geven Basımevi, İstanbul.
- [58] Mahmud Şevket Paşa (1325)., Osmanlı teşkilat ve kıyafet-i askeriyesi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul.
- [59] Yerasimos, S., (1996). "Batılılaşma Sürecinde İstanbul", Dünya Kenti İstanbul Habit II, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 48–53.
- [60] Batur, A., (1985)..Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim, 4: 1038-1067İ İstanbul.

- [61] Ramazanoğlu, G., (2003). Osmanlı yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [62] Göncüoğlu, S., (1998). “Humbarahane Kışlası ve Camii”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 18: 353–355.
- [63] Kuban, D., (2007). Osmanlı Mimarisi, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- [64] Cezar, M., (2002). Osmanlı Başkenti İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür Yay., İstanbul.
- [65] Wikipedia, <http://www.loc.gov/pictures/search>, 2 Nisan 2009.
- [66] Batur, Afife (1994). “Selimiye Kışlası” Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 6: 515–516.
- [67] Pardoe, Miss, J., (2009). Şehirlerin Ecesi İstanbul, Çev.: Banu Büyükkal, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [68] Arslan, N., (1992). “Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
- [69] Akyıldız, A., (2010). II. Mahmud Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul, Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul.
- [70] Tekeli, İ., (2006). “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Der. Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Yay. Haz.: S. Erdem Türközü, Phoenix Yayınları, Ankara, 381–392.
- [71] Denel, S., (1982). Batılılaşma Sürecinde İstanbul’da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- [72] Çelik, Z., (1998). 19. yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Çev.: S. Deringil, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- [73] Kütükoğlu, N., (1981). “Asakir-i Mansure Kıyafeti”, Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 519-605.
- [74] Komisyon (1998) Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki Belge Türleri, Padişah Yazıları ve Belge Restorasyonu, BOA, İstanbul.
- [75] Yıldırım, N., (2002). II. Abdülhamid Dönemi Mimarlığı, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 12: 367–399.
- [76] Kuban, D., (2004). İstanbul Bir Kent Tarihi, Çev..Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [77] Pilehvarian, N., (1999). “Divanyolu Valide Mektebi / Darülmaarif”, Osmanlı Kültür ve Sanat, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 10: 490–496.
- [78] Eyice S., (1993). “Cevrî Kalfa Mektebi”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 7: 461– 462.
- [79] Koçu, R. E., (1959). “Cevri Kalfa İlkokulu”, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 7: 3524–3525.

- [80] Eyice, S. ve Sakaoglu, N., (1994). "Ağa Kapısı", D.B.İ.A., Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1: 94–95.
- [81] Aydın, B. ve Yurdakul, İ., Kurt, İ., (2006). Şeyhülislamlık, İSAM Yayınları, İstanbul.
- [82] Çelik, G., (2007). İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Tanzimat Dönemi İdari Yapıları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [83] Özbay, K., (1981). Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (3 cilt), İstanbul.
- [84] Akdeniz, G. ve Başağaoğlu, İ., (2003). "Maltepe Asker Hastanesi'nin Mimari Yapısı ve Tarihi Gelişimi", IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi (Kongreye Sunulan Bildiriler), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [85] Tuğlacı, P., (1993). Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul.
- [86] Konyalı, İ.H., (1977). Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayını, İstanbul.
- [87] Yenen, M., (1994). "Kuleli Askeri Lisesi", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 117.
- [88] Hattap, S., ve Köroğlu, N., (2004). "Eyüp'te Önemli Bir Kültür Varlığı; Rami Kışlası", Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler VIII, Eyüp Belediyesi, İstanbul.
- [89] Haskan, M. N., (1996). Eyüp Sultan Tarihi, Eyüp Sultan Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [90] Çiftci, A., (2004). 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [91] Can, C., (1994). "Darphane-i Amire", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 2: 553–555.
- [92] Sunan, D., (2007). Tarihsel Gelişim İçinde Darphane-i Âmire Yapıları ve Damga Matbaası'nın Mimari Analizi ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [93] Komisyon (1991). Fatih Camileri, D.İ.B. Fatih Müftülüğü, İstanbul.
- [94] Arslan, N., (1997). "İlk Karakol Binaları" İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 23: 34–41.
- [95] Güran, T., (1995). "Feshane", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 12: 426–427.
- [96] Ertürk, N., (2008). 19. Yüzyıl Sanayi Hareketleri İçinde Fabrika-i Hümayûnlar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [97] Küçükerman, Ö., (1988). Feshane, Sümerbank Yayınları, Ankara.
- [98] Can, C., (1999). "Tanzimat ve Mimarlık" Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı: Uluslarüstü Bir Miras, YEM Yayın, İstanbul.

- [99] Sakaoğlu, N.,(1999). Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, YKY, İstanbul
- [100] Koçak, C., (1985) “Abdülmecid (1839–1861)” Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 5: 1288–1289.
- [101] Tiryaki, Y., (1997). Türk Dünyası Kültür Atlası, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul.
- [102] Binark, İ., (1992). Osmanlı Fermanları, Başbakanlık Devlet Arşivi, İstanbul.
- [103] Sakaoğlu, N., ve Akbayan N. (2001). Avrupalılaştırmanın Yol Haritası ve Sultan Abdülmecid, Denizbank, İstanbul.
- [104] Pilehvarian, N., (1998). “Bezmiâlem Valide Sultan Yapılarında Batılı Etkiler”, Uluslar arası Sanatta Etkileşim Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İş Bankası Yayınları, Bildiriler, 25–27 Kasım, Ankara, 164–169.
- [105] Çelebi, R., (1994). “Çinili Karakol”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 2: 516–517.
- [106] Batur, A., (1993). “Arnavutköy Karakolu”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1: 318.
- [107] İpşirli, M., (1993). “Babiâli”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 8: 90–92.
- [108] Toker, Y., (1978). “Bâbiâli” T TOK Belleteni, İstanbul, 9–12.
- [109] Özcan, A., (1997). “Harbiye Nezareti”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 16: 118–119.
- [110] Çoruhlu, T., (1994). “Mekteb-i Harbiye”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 372–374.
- [111] Raif, M.E., (1314). Osmanlı İmparatorluğu’nda Yeni Nizamların Cedveli 1798, T TOK Yayınları, İstanbul.
- [112] Yıldırım, N., (1994). “Gümüşsuyu Hastanesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 449–450.
- [113] Cezar, M., (1991). XIX. Yüzyıl Beyoğlusu, Akbank Yayınları, İstanbul.
- [114] İnalçık, H. ve Renda, G., (2003). Osmanlı Uygarlığı, 2 Cilt, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- [115] Batur, A., (1994). “Taşkışla” Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 7: 221–223.
- [116] Çiftci, A., (2004). 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Askeri Mimari ve İstanbul’da İnşa Edilen Askeri Yapılar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [117] Sarıöz, P., (1996). Bir Zamanlar İstanbul, Promat Basım Yayın, İstanbul.
- [118] Barillari, D., ve Godoli, E., (1997). İstanbul 1900, YEM Yayınevi, İstanbul.

- [119] Batur, A., (1994). “Nişantaşı Karakolu”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 6: 90.
- [120] Danişmend, İ. H., (1972). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 4: 2197
- [121] Göğüş, C., (2006). 19. Yüzyıl Gazeteleri Işığında Osmanlı İmparatorluğunun 1873 Viyana Dünya Sergisine Katılımı, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- [122] Saner, T., (1998). 19. yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm, Pera Yayınları, İstanbul.
- [123] Ebuzziya Z. ve Kozikoğlu S. (tarihsiz). 1921–1933 Galatasaray Tarihçesi, 1933 Mezunları ve 50 Yılları, İstanbul.
- [124] Sakaoğlu, N., (1993). “Galatasaray Lisesi”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 369–371.
- [125] Kubilay, A. Y., (1994). “Gümüşsuyu Kışlası”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 3: 450.
- [126] Tuğlacı, P., (1981). Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul.
- [127] Batur, A., (1994) “Maçka Silahhanesi”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 5: 237.
- [128] Tanman, B., (1991). “Atik Vâlîde Sultan Külliyesi”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 4: 68–73.
- [129] Meriç, C., (2006). Kırk Ambar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [130] Çelik, Z., (2005)., Şarkın Sergilenişi: 19. yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi, Tarih Vakfı, İstanbul.
- [131] İpşirli, M., (1990). “Cuma Selamlığı”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 8: 90–92.
- [132] Özcan, A., (1993). “Cülûs”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 8: 108–114.
- [133] Osmanoğlu, A., (1994). Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım), Selçuk Yayınları, İstanbul.
- [134] İhsanoğlu, E., (2010). Darülfünun: Osmanlı'da kültürel modernleşmenin odağı, İRCİCA Yayın, İstanbul.
- [135] Ortaylı, İ. ve Afyoncu, E., (2008). Payitaht-ı Zemin Eminönü: bir dünya başkenti, Eminönü Belediyesi, İstanbul.
- [136] Yıldız Albümleri (İRCİCA/İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Fotoğraf Arşivi)
- [137] Kayan, F., (1999). Tarihi Konumu İçinde Cibali Semtindeki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması Konusunda Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- [138] Alper, B. ve Alioğlu, F., (1998). "Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası", İstanbul ve Cumhuriyet Dergisi, 27: 40–45.
- [139] Genim, S., (2006). Konstantiniyye'den İstanbul'a, İAE Yayınları, İstanbul.
- [140] Yıldırım, N., (2003). "Zeytinburnu Askeri Hastanesi" Surların Öte Yanı Zeytinburnu, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- [141] Yıldırım, N., (1996). İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi, Darülaceze Vakfı, İstanbul.
- [142] Koçu, R. E., (1959). "Darülaceze" İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 8: 4242–4244.
- [143] Arıpınar, S., (1969). "Türkiye'de Darülâceze'nin Kuruluşu" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, 20: 44–51.
- [144] Batur, A., (1994). "Darülaceze Binası" Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 2: 555–556,
- [145] Duymaz, A. Ş., (2003). II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- [146] Yıldırım, N., (1996). İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi, Darülaceze Vakfı, İstanbul
- [147] Komisyon (1324). Ehasin-i Müessesat-ı Hayriye-i Hazret-i Hilafetpenahiden Darülaceze, Mihran Matbaası, İstanbul.
- [148] Batur, A., (1994). "Yıldız Çini Fabrikası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 7: 515–516.
- [149] Batur, A., (1994). "Sanayi Mektebi Binaları", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 6: 444–445.
- [150] Batur, A., (1994). "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 5: 377–379.
- [151] Komisyon (1996) İstanbul The Sultan of Cities, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İstanbul.
- [152] Sarı, N., (2004). "Mekteb-i Tıbbiye", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 29: 2–5.
- [153] Derman, M.U., (2011), Ömrümün Bereketi I, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul
- [154] Pilehvarian, N., Urfalıoğlu, N., ve Yazıcıoğlu, L., (2000). Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, YEM Yayın, İstanbul.
- [155] Küçükerman, Ö; Bayraktar, N ve Karakaşlı S., (1998). Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Yıldız Porseleni, İstanbul.
- [156] Wikipedia, http://tr.wikipedia.org/wiki/Stockholm#Stokholm_Belediyesi, 9 Şubat 2012
- [157] Wikipedia, <http://www.panoramio.com/photo/62068835/> 9 Şubat 2012

- [158] Wikipedia, <http://www.panoramio.com/photo/6206859/> 9 Şubat 2012
- [159] Komisyon (2009), Abdeen Palace: the jewel of 19th century Cairo, Bibliotheca Alexandrina, Alexandria
- [160] Petit, M., (1909), Histoire de France illustree, Librairie Larousse, Paris.

TUĞRA VE METHİYELERİN KALDIRILMASI HAKKINDA KANUN

Kanun Numarası: 1057

Kabul Tarihi: 28.05.1927

Resmî Gazete Tarihi ve Numarası: 15.06.1927–608, Tertip: 3 Cilt: 8, Sayfa: 664

Madde 1 - İçinde Devlete mütehattim bir vazife icra yahut Hükümetin veya belediyelerin efrat ile zaruri ve kanuni olan münasebetlerini temine tahsis edilen binalarla alelümum mektep binalarında vaktiyle Osmanlı saltanatını temsil için konulmuş olan yahut vaziyetlerine göre halen temsile delalet eden tuğra veya armalar ve bunlarla beraber olarak sultanların mediherini ihtiva eden kitabeler hakkında ikinci madde hükmü tatbik olunur. Bu kabil tuğra ve arma ve kitabe bulunan hususi binalar, bunlar kaldırılmadıkça veya örtülmedikçe yukarda zikrolunan faaliyetler ve münasebetlere tahsis olunamaz.

Madde 2 - Birinci maddedeki kayiterin şumulü dahilinde olan tuğra ve arma ve kitabeler Devlet veya belediye malı olan binalarda bulunduğu halde kaldırılarak müzelere konulur.

Yerlerinden kaldırılmalarıyla gerek kendilerinin, gerek buldukları binaların, bedii veya tarihi kıymetlerine halel gelecek olanlar, eserin ve bulunduğu mahalın bedii kıymetini nakisedar etmemek üzere münasip vesait ile örtülür.

Madde 3 - Alakadar Vekaletlerin müracaatı üzerine Devlet binalarından hangi eserlerin kaldırılması veya örtülmesi lazım geldiğini tayin ve örtülmesi lazım ise şekil ve suretlerini tesbit ile karar vermek Maarif Vekaletine aittir.

Madde 4 - Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 5 - Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur

19. YÜZYILDA KULLANILAN SEMBOLLER

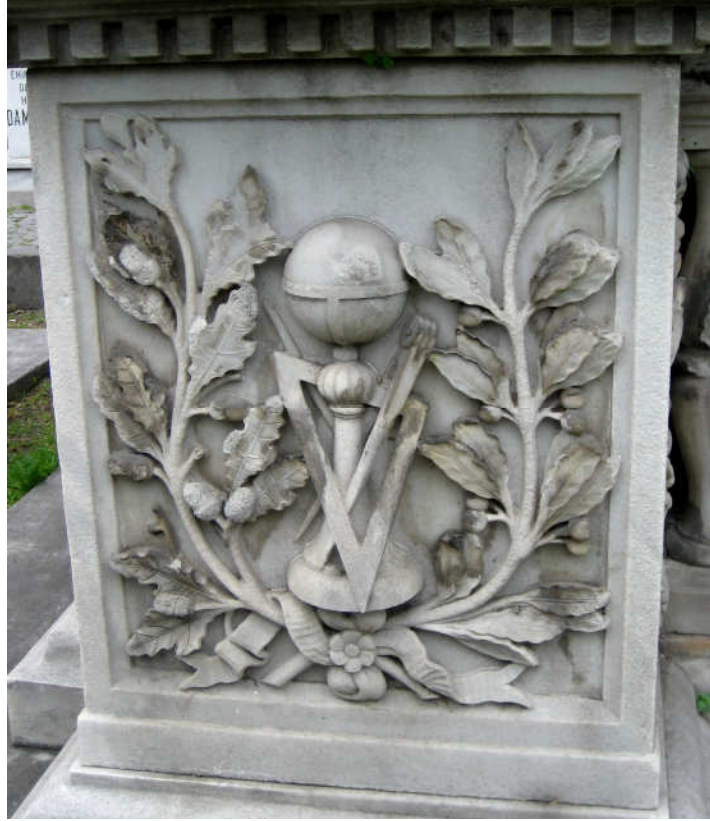
Şekil Ek B.1 1853'te Washington Anıtı'na gönderilen Abdülmeçid tuğralı kitabe. "Devâm-ı hulleti te'yid için Abdülmeçid Han'ın / Yazıldı nâm-ı pâki seng-i bâlâya Vaşington'da" yani "Washington'da dikilen bu yüksek taş, dostluğun devamını göstermek maksadıyla Abdülmeçid Han'ın temiz adı yazıldı" [153]

Şekil Ek B.2 Sultan Mahmud türbesi mezarlık duvarı üzerinde bulunan II. Mahmud Çeşmesi üzerindeki aydınlanma küresi. Yaklaşık 1880'ler [154] (solda) ve günümüzdeki görünümü (23 Nisan 2008)

Şekil Ek B.3 II. Mahmud Türbesi'nde lahit şeklindeki abidede yer alan Osmanlı Arması
(16 Nisan 2011)

Şekil Ek B.4 Abide'den detay

Şekil Ek B.5 TBMM Milli Saraylar Depo Müze’de bulunan armalı üniforma düğmeleri (5 Temmuz 2008)

Şekil Ek B.6 TBMM Milli Saraylar Depo Müze’de üzerinde arma bulunan kristal sofratakim (5 Temmuz 2008)

Şekil Ek B.7 Metal topçu subayı alameti. 74.5x73.8 mm. Arma şeklinde fes alameti [36]

Şekil Ek B.8 II. Abdülhamid'e ait yazı takımı. Harbiye Askeri Müzesi (2 Nisan 2009)

Şekil Ek B.9 Yıldız Çini Fabrikası için 1896'da tasarlanmış örnek vazo [155]

Şekil Ek B.10 Galata Kulesini çeviren duvarın, 1 Nisan 1452 tarihli yazıtı ile üstte Papa, altta Iomelini-Cenova-Ccampofregoso'nun armaları bulunmaktadır. Galata Kulesi civarı 1452 tarihli. Env. 950 T (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 8 Ocak 2012)

Şekil Ek B.11 Osmanlı eyaleti Tunus'ta Tunus Valisi Muhammed Celuli'nin evindeki tavan süslemesi (Baha Tanman Koleksiyonu)

Şekil Ek B.12 Stokholm Belediye Binası kulelerde taç, hilal ve yıldız sembolleri [156]

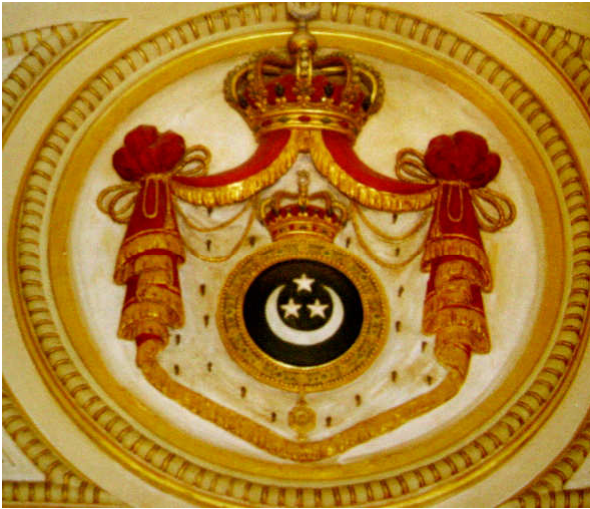
Şekil Ek B.13 Stokholm Belediye Binası kuledeki hilal ve yıldızlar [157]

Şekil Ek B.14 Stokholm Belediye Binası duvardaki hilal [158]

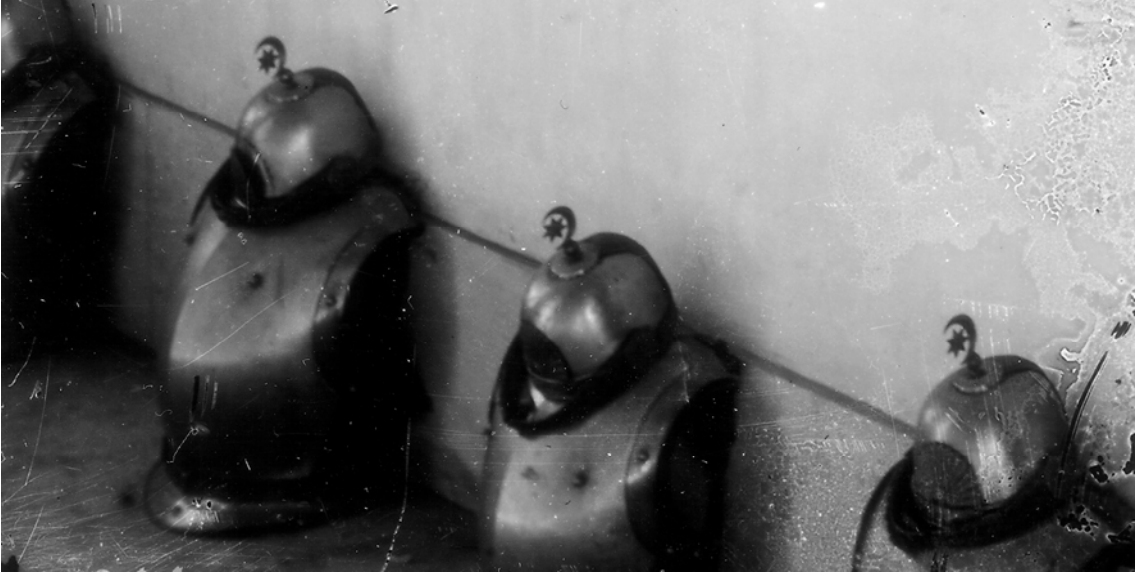
Şekil Ek B.15 Stokholm Belediye Binası duvardaki hilal [158]

Şekil Ek B.16 Hidiv Tefvik Paşa'nın (1879-1892) arması. Kahire Abdeen Sarayı duvar bezemesi [159]

Şekil Ek B.17 Napoleon Bonapart'ın mührü (19. yüzyıl başı) [160]

Şekil Ek B.18 19 yüzyıla ait bir fotoğrafta Aya İrini Müzesinde buluna miğferler (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi, F. no: 9762)

Şekil Ek B.19 19 yüzyıla ait bir fotoğrafta Aya İrini Müzesinde buluna miğfer (Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi, F. no: 10094)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Emine KIRIKCI
Doğum Tarihi ve Yeri	18. 07. 1965
Yabancı Dili	İngilizce
E-posta	ekirikci@yahoo.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Sanat Tarihi	İstanbul Üniversitesi	2004
Lisans	Sanat Tarihi	İstanbul Üniversitesi	1999
Lise	Fen Bilimleri	Çemberlitaş Kız Lisesi	1983

YAYINLARI

Makale

1. Bilim Eşiği 12. ve 13. yüzyılların Anadolu Türk Süsleme Sanatında Güneş, Ay ve Yıldız Simgelerinin Değerlendirilmesi
2. Milli Saraylar Osmanlı Saltanatı'nın Sembolleri